

CELJSKI ZBORNIK

1991

c#c

Celjski zbornik 1991

Založila: Skupščina občine Celje
Izdala: Osrednja knjižnica Celje
Uredniški odbor: dr. Janez Cvirn, Janko Germadnik, Tanja Badovinac, Jožica Dolenšek, dr. Ivan Stopar, Vlado Novak
Glavni urednik: Janko Germadnik
Odgovorni urednik: dr. Janez Cvirn
Lektor: Janko Germadnik
Prevodi v nemščino: Niko Hudelja
Prevodi v angleščino: Katarina Kobilica
Klasifikacija: Ivanka Bauman
Fotografije: Viktor Berk
Naslovnica: Jana Špendl
Računalniška priprava stavka: dr. Janez Cvirn, Andrej Mohorič
Tisk: Cetus Celje, oktober 1991
Naklada: 500 izvodov

CIP - katalogizacija v knjigi
Osrednja knjižnica Celje

908(497.12 Celje)

CELJSKI zbornik /odgovorni urednik Gustav Grobelnik.- Celje:
Kulturna skupnost občine, 1951 -. - 24 cm
1991 /(uredniški odbor Janez Cvirn (odgovorni urednik)...et al.)-
1991

52277
8072192

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo it. 415-403/90 av je publikacija oproščena plačila temeljnega in posebnega davka od prometa proizvodov.

KAZALO - CONTENTS

ČLANKI IN RAZPRAVE - ARTICLES AND TREATISES

Vera Kolšek

Geniji smrti na reliefih mestnega območja Celeje
The Geniuses of Death on the Reliefs of the Town Area of Celeia.....1-12

Andrej Hozjan

Pretok informacij v Celju 16. stoletja
Information Exchange in Celje in the 16th Century.....13-27

Tanja Badovinac

Joseph Claus (1700-1764). Drobci o slikarju in njegovem delu
Joseph Claus (1700-1764). Some Fragments about the Painter and His Work.....29-38

Andrej Studen

Beseda, dve o nemški hiši
A Word or Two about the German House in Celje.....39-52

Branko Goropevšek

Štajerski Slovenci in državnozborska volilna reforma 1907
The Styrian Slovenes and the National Chamber Election Reform in 1907.....53-66

Bojan Himmelreich

Začetki elektrifikacije mesta Celja
The Beginnings of Electrification in the Town of Celje.....67-84

Igor Grdina

Na mejah literature: Anton Novačan in Miloš Crnjanski kot pisatelja pričevalca o somraku nekega političnega življenja
On the Borderland of Literature: Anton Novačan and Miloš Crnjanski as Writers Witnessing the Twilight of certain Political Life.....85-97

Boris Golec

Pisma slovenskega vojaka Oskarja Dragarja (1918- 1944) - prebežnika iz nemške vojske- od 12. 4. do 16. 12.1943
Letters of Slovene Soldier Oskar Dragar (1918-1944) - a Deserter from the German Army - from 12.4. to 16.12.1943.....99-138

Milko Mikola

Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem
Nationalization of Private Manufacturing Enterprises in the Celje Region.....139-156

Igor Grdina

Poezija slovenskega zdomstva 1945-196 (razmere, temelji, usmeritve) **Poetry of the Slovene Immigrants 1945-1965 (Circumstances, Bases, Orientations)**.....157-184

ZAPISI - NOTES

Alenka Kolšek

Rekonstrukcija okolice olimskega samostana v Sopotah
The reconstruction of the Olimje monastery surroundings in Sopot.....185-197

Hubert Wolfgang Galle

Iz zgodovine družine Galle
From the History of the Galle Family.....199-204

Vladimir Šlibar

Obrt in domača obrt v Obsotelju
Small-Scale Industry and Cottage Industry in the Obsotelje Region.....205-210

GRADIVO - MATERIALS

Janez Cvirn

Thomas Fürstbauer: Kronika mesta Celja 1892-1907 (2. del)
Thomas Fürstbauer: Chronicle of the Town of Celje 1892-1907(11. Part).....211-254

Bojan Himmelreich

Seznam leta 1941 usmrčenih bolnikov umobolnice Novo Celje
The Ust of Patients of the Novo Celje Mental Hospital Killed in 1941.....255-264

AKTUALNO - ACTUAL

Darka Domilrovič-Uranjek, Tone Sagadin

Ekonomsko vrednotenje ekoloških vplivov in sanacijskih posegov v varstvo okolja
Economic Evaluation of the Ecological Effects and the Rebuilding Works on the Environmental Protection.....265-290

BIBLIOGRAFIJA - BIBLIOGRAPHY

Milena Simonič

Bibliografsko kazalo k Celjskemu zborniku 1984- 1990
Bibliography of Celjski zbornik 1984-1990.....291-304

Vera Koišek

GENIJI SMRTI NA RELIEFIH MESTNEGA OBMOČJA CELEJE

Pojem "*Genius*" srečamo v najstarejši antični literaturi. Ne sodi samo k najvažnejšim, ampak tudi k najstarejšim sestavinam rimske religije.

Genij predstavlja v človeški notranjosti bivajočo "moč", ki se ne dokumentira samo v ustvarjalni moči, temveč pomeni tudi njegovo osebnost. Genij ni niti duša niti življenje. Vsakemu je dan v last, vendar ugasne s smrtjo. Geniju moškega odgovarja "Junona" ženske. Geniju je pripisano "načelo učinka" in zato je razumljivo, da so lahko imele svojega genija tudi vojaške formacije, združenja, naselja, mesta in province, celo gledališča, tržnice itd. Zaradi ugleda in moči je imel mož na čelu družine - pater familiaš - kot eksponent družine svojega zaščitnika - genija. Vsi posli v hiši so ga častili in se v sili obračali nanj. Tako je imel svojega genija tudi cesar. Prisegli so nanj v javnih in zasebnih zadevah. Prelomitev prisege je bil velik zločin.

Potreba po osebni zaščiti se je vedno bolj stopnjevala. Genij se je oblikoval kot zaščitniški duh, ki je človeka spremljal skozi življenje in delil z njim dobro in slabo. Nekateri avtorji so mislili, da je genij najbližji duši, vendar izven človeka. Mnogo posvetilnih žrtvenikov mu je bilo postavljenih, kar je razvidno iz napisov v Celeji¹.

Motiv malega krilatega dečka v sepulkralni umetnosti je zelo star in njegove korenine lahko iščemo v helenistični umetnosti. To je razvidno na sarkofagih iz stare Grčije, kjer so primerki iz Patrosa v Atenah, iz Anafe in iz Kefisije².

Izvor genija smrti lahko najdemo med maloazijskimi terakotami iz časa helenizma. Nekropola v Myrni, kjer so izkopavali v 19. stol., nam nudi veliko število malih krilatih dečkov. Ta najdba, ki je zelo pomembna za antično sepulkralno umetnost, je ohranjena v Louvru. Med bogatimi najdbami je tudi mali krilati deček z baklo v rokah, ki stoji s prekrižanimi nogami. Drža prekrižanih nog je značilna za genija smrti .

Prvi geniji smrti v začetku 1. stol. po Kr. na italjskih tleh se nahajajo na sarkofagih v Rimu in jih lahko najdemo v vatikanskem, nacionalnem, lateranskem in kapitolinskem muzeju.

Prve motive genijev smrti na grobnih oltarjih v Aquileji lahko kronološko

razporedimo v čas cesarja Klavdija ali Nerona. Obstaja grobna ara Caja Oetija Rixa, ki je bil prokurator pod cesarjem Klavdijem⁴. Če ni umrl v času vladavine tega cesarja, se je to zgodilo pod cesarjem Neronom. Vsekakor je prišel motiv v Aquilejo že sredi 1. stoletja. To je pomembno tudi za naše kraje, saj smo vso umetnost, predvsem pa sepulkralno, dobivali iz Aquileje.

Valujoča peresa kril genija na zgoraj omenjenem nagrobniku so valovito vrezana, tako da nastane na krilih navidezni nemir. Tak način krilatenja je značilen za flavijski čas (druga polovica 1. stoletja). Na začetku 2. stoletja zgubijo krila svoj plastični nemir, kar je razvidno z vrste akvilejskih grobnih oltarjev. Krila so sedaj linearno obdelana (dolbljena) in postanejo toga⁵.

Enak način obdelave lahko opazujemo tudi pri nas v Noriku in sosednji Panoniji. Verjetno smo dobili predloge za izdelavo motiva iz Aquileje šele na začetku 2. stoletja. Osupljiva je podobnost med akvilejskimi in našimi geniji v provinci s to razliko, da moramo računati na neveščo roko in znanje domačih kamnosekov, kar se vsekakor odraža predvsem v proporcijah. Seveda pa to zapažanje ne smemo posplošiti, če samo pomislimo na nekatere vrhunske izdelke prav v okviru sepulkralne umetnosti pri nas.

Med različnimi eroti oz. geniji, ki so se zvrstili na nagrobnikih, arah, sarkofagih in velikih monumentalnih grobnicah, se spomnimo erotov ali genijev na motivih z Endimionom, Rejo Silvijo, personifikacijo letnih časov, genijev - malih služabnikov, ki nosijo ogledala ali skrinjice z nakitom. Vsi ti motivi so zastopani na celejanskem mestnem območju predvsem v Celeji in na grobnicah v Šempetru, vendar je genij smrti kot okras na grobovih najpogostejši.

Prvi, najvažnejši atribut predstavlja bakla, ki ni nujno povešena navzdol, pač pa poznamo tudi genije z dvignjeno baklo, kar je veljalo kot poročni simbol. Geniji se včasih pojavljajo kot molčeči, zasanjani varuhi rimskih zakonskih parov.

V starem Rimu so bakle uporabljali pri pogrebnih svečanostih, ki so bile običajno ponoči ali ob prvem svitu.

Drugi atribut žalujočega genija je mali mrtvaški venček, ki ga drži v dlani. Mrtvaški venec so uporabljali tudi na sarkofagih pri sedminah, Bakhusovih scenah in pri Endimionovih pripovedkah. Venec se je ohranil do zgodnjekrščanskega obdobja, kajti na sarkofagu v Rimu lahko opazimo žalujoče genije, ki nosijo mrtvaške vence in stoje skupaj z dobrim pastirjem (Rim, konservatorska palača, upodobljena pri Panofskem, grobna plastika, si. 139.).

Genij ima vedno prekrižani nogi; z roko se opira na baklo, glava počiva na drugi

Sl. 1: Genij smrti na desni stranici grobne are

Sl. 2: Genij smrti na levi stranici grobne are

Sl. 3: Genij smrti na Enniji grobnici v Šempetru

é- ^ W i ? * ^ .

V' ' «

" 4 w

L :
 I •i37' s v i - i, ^t? »v* J» jL ! -v.
 i ;»' j. VIV ' .-zS^ZT*- ^HF '
 •Ai • 1 ..'b* r - HflnTi S-* ^ v t & i

x * P?

M*

Ç

"t

'

SI. 4: Desni genij smrti na grobnici v Šempetru

Sl. 5: Genij smrti, vzidan v zunanost cerkve v Gotovljah

Sl. 6: Genij smrti, odkrit v rimskem obzidju pri mestnem gradu v Celju

roki, ki je segla na ramo. Na ustnicah in ob priprtih očeh mu igra rahel nasmešek. Zdi se, kot bi se pogrezali v blaženo zamaknjenost⁶. Lahko predpostavljamo, da gre za stanje, ki je predhodnica nebeškega združenja Amorja in Psihe.

Zvezo med prekrižanimi nogami in onostranskimi idejami potrjujejo poganski "geniji večnega miru". Otroški ljubezenski par Amorja in Psihe predstavlja odrešujočo ljubezen boga do človekove duše, kar je prešlo v zgodnjekrščansko sepulkralno umetnost⁷.

V Celju, v Savinji na Bregu so v času regulacije našli razbito nagrobno aro. Uokvirjeno napisno polje je nekoliko poglobljeno. Šestvrstični napis ni več čitljiv, ker ga je obrusila voda. Z gotovostjo lahko preberemo prvi dve vrstici in sicer: *D(is) M(anibus)* v prvi in *Q(intus) Avrelianus* v drugi vrstici.

Obe stranici nagrobne are sta prav tako uokvirjeni s poglobljenima reliefnima poljema, kjer sta upodobljena genija smrti.

Desni genij stoji s prekrižanimi nogami na nizkem podstavku (si. 1). Opira se na levo nogo, preko nje je postavil desno nogo. Sloni z levico na obrnjeni, goreči bakli. V roki drži mali venček smrti. Z desnico je segel na levo ramo (žalujoča gesta), kamor je v žalosti naslonil glavo. Lasje so počesani v dva velika kodra. Na vrhu glave so zvezani v čop. Kratka krila so samo nakazana in neplastična. Celotna postava je okorna, brez proporcev. Vidi se, da je to delo nekega domačega kamnoseka (velikost 71 x 38 cm).

Relief levega polja naj bi bil zrcalna podoba desnega (si. 2). Okvir je enak, vendar velja poudariti, da je izdelava tega reliefa boljša. Na levo sklonjena glava ima krajšo pričesko s kodri. Nakazan je tudi čop na vrhu glave. Vidna je le desna perut, leva je poškodovana. Venec smrti je poudarjen in dobro izdelan.

Grobna ara je iz grobozrnatega pohorskega marmorja, kar velja za vse naslednje reliefe. Nahaja se v Pokrajinskem muzeju pod številko 221. Lahko jo datiramo v pozno 2. stol. oz. v začetek 3. stol. n. št. (velikost 63 x 35,5 cm).

Oba genija smrti iz nekropole v Šempetru v Savinjski dolini se nahajata na grobnici družine Ennijev. Stojijo na plošči, kjer so upodobljeni tudi pokojniki: oče, mati in hči, in sicer v spodnji vrsti levo in desno ob hčerki Kalendini. Arhitektonska členitev, ki uokvirja vsa tri reliefna polja, se zgoraj končuje v polkrožno, arkadno obliko, medtem ko je srednji relief zaključen z atiko. Na obeh straneh stojita na nizkih podstavkih v profiliranih okvirih genija smrti. Genij na levi strani (si. 3) stoji na levi nogi, desno je prekrižal na levo stran. Z levico se naslanja na obrnjeno baklo in drži lepo oblikovan venec. V znak žalovanja je z desnico prijel levo ramo. Z

zaprtimi očmi in z milim nasmeškom okoli zaprtih ustnic je naslonil glavo na levo ramo. Kodrasti lasje so počesani na zatilje. Noge in boki so poudarjeni, vendar lahko trdimo, da gre za boljše delo provincialne umetnosti. Obe peruti sta kratki in učinkujeta plastično (velikost 76 x 30 cm).

Desni genij je pendant levemu (si. 4). Vse geste se ponovijo. Morda velja omeniti, da je tukaj venec le nakazan. Relief je bolje ohranjen in nekoliko ožji. Oba sta datirana po celotni grobnici v prvo pol. 2. stol. (velikost 76 x 29 cm).

Na cerkvi sv. Gregorja v Gotovljah so pred nekaj leti obnavljali omet. Pri tem so desno od glavnih cerkvenih vrat odkrili rimski relief, ki so ga uporabili kot gradbeni in tudi okrasni element, saj je kot krilati deček lahko predstavljal angela. To je nova najdba, katere prvotno najdišče ni znano. Morda lahko iščemo njen izvor v 3 km oddaljeni šempetrski nekropoli.

V dvakrat profiliranem okvirju, ki se zgoraj zaključuje v sedlasti, noriško panonski voluti, stoji gol krilati deček (si. 5). Prekrižal je levo nogo preko desne. Polkrožno oblikovani črti nad koleni poudarjata debelino nog. Z desno roko se naslanja na obrnjeno gorečo baklo. V isti roki drži venček. Bakla je po celi dolžini horizontalno povezana in spominja na fascijo. Da bi kamnosek dosegel večjo plastičnost, je poglobil in obrobil baklo. Levo roko je položil v znak žalosti na dešno ramo in nanjo naslonil glavo. Lasje so počesani v kodre brez čopa na vrhu glave. Oči so zaprte v globokem spanju. Krila so poudarjena z vrezi. Delo izvira iz boljše kamnoseške delavnice. Relief bi lahko datirali v sredino 2. stoletja (velikost 91 x 36 cm).

Pri zaščitnih arheoloških izkopavanjih ob spodnjem ali mestnem gradu v Celju je bilo odkritega del celejanskega obzidja, ki je bil zgrajen iz peščenčevih blokov z mnogimi marmornimi spolijami, ki so vse izvirale iz celejanske nekropole. Vse spolije so sestavni deli grobnih ar in velikih grobnic. Med njimi je ležala grobna ara, ki je imela na desni stranici relief. Polovico reliefa so Rimljani odklesali, da bi kos prilagodili ravnini obzidja, vendar lahko postavimo na reliefu takoj spoznamo. V profiliranem okvirju, ki se zgoraj končuje v sedlasti, enojni noriško panonski voluti, stoji v reliefnem polju na visokem, konkavnem podstavku mlada gola postava. Nogi sta prekrižani, še plapolajoča bakla je obrnjena navzdol, v roki drži venec smrti. Zgornji del reliefa je odklesan, vendar še lahko vidimo položaj glave in obeh razprostrtih peruti. Dobro delo in mesto najdišča nam aro datirata v 1. polovico 2. stoletja. Na sprednji strani are je napisno polje z napisom, ki je skoraj izbrisan in ga ne moremo niti rekonstruirati.

Že zgoraj je navedeno, da so prišle predloge za genije smrti v naše province iz Aquileje. Motiv je Norik takoj osvojil. Razen celejanskega mestnega območja so geniji številno zastopani tudi izven Norika, precej v Panoniji. V naši provinci

dominira po številu Koroška.

Priljubljeni motiv krilatega dečka, ugašujočega baklo, je v sepulkralni umetnosti Orienta postal večer. Od klasične antike je genij smrti prešel v zgodnjekrščansko ikonografijo kot angel smrti. Posebno v renesansi, klasicizmu in historizmu 19. stoletja in tudi v 20. stoletju ga vedno znova upodablajo na nagrobnih spomenikih. Na naših pokopališčih lahko vedno znova opazujemo žalujočega krilatega dečka.

Opombe:

- L Pauly - Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft XIII Mb. Genius 1155 - 1170.*
2 F. Matz, Ein römisches Meisterwerk. Das Jahreszeitensarkophag, Jahrbuch des Deutschen archäologischen Instituts, 19. Ergänzungsheft, Berlin, 1958.
 3. *Mollard - Besques, Catalogue raisonné de figurines et reliefs en terre cuite grece et romains II, Myrina; Musée du Louvre et collections des universités, de France, Paris, 1963, pL 77 a. (Izkopavanje v 80-ih letih 19. stoL)*
 4. *G. Brusin, Singolarità di un monumento sepolcrale, Aquileia Nostra 26, 1955, 20 (Abb. 3, 4, 5, 6).*
 5. *H. Gabelmann, Die Werkstattgruppen der Oberitalischen Sarkophage, Bonn, 1973, str. 7.*
 6. *F. v. Duhn, Antike Bilderwerke in Rom, Leipzig 1882, III, 255.*
 7. *J. Lessing, De Mortis apud veteres figura (Wie di Alten den Tod gebildet), Berlin, 1769.*
 8. *J. Klemene, V. Koliek, P. Petru, Antične grobnice v Šempetru, Katalogi in monografije 9, Ljubljana, 1972, str. 77, tab. 56, it 254.*
 9. *Lothar Eckhart, Die Skulpturen des Stadtgebietes von Lauriacum, Wien, 1976, CSIR Österreich, Band III, fasc. 2, T. 33, N. 90 b; T. 34, N. 21; T. 35, N. 94; T. 42, N. 105; Die Skulpturen des Stadtgebiets von Ovilava, Wien, 1981, CSIR Österreich, Band III, fasc. 3, T. 24, N. 27 b, 29 b, 30, 31; T. 42, N. 74; G. Piccottini, Die kultischen und mytologischen Reliefs des Stadtgebietes von Virunum, CSIR Band II, fasc. 4, T. 18, N. 335, 336, 337, 338; T. 20, N. 343, 344, 345, 346; T. 19, N. 339, 340, 341, 342; T. 17, N. 333, 334; Walter Modrijan und Ekkehard Weber, Die Römersteinsammlung im Eggenberger Schloßpark I, Teil Verwaltungsbezirk von Flavia Solva, Graz, 1965, S.86, N. 147.*

Zusammenfassung

Die Todesgenien auf Reliefs im städtischen Bereich von Celje

Todesgenien im städtischen Bereich von Celeia kommen ausschließlich auf Aren und großen Grabstätten vor. Die Vorlagen für ihre Gestaltung kamen am Anfang des zweiten Jahrhunderts aus Aquileia in die Provinzen Noricum und Pannonien. Die ersten Exemplare tauchen in Aquileia bereits Mitte des ersten Jahrhunderts auf. Unter verschiedensten geflügelten Erosen bzw. Genien bilden den am häufigsten vorkommenden Schmuck auf Grabstätten und Sarkophagen gerade die Todesgenien.

Von anderen geflügelten Wesen unterscheidet sich der Todesgenius durch folgende Besonderheiten: die übereinandergeschlagenen Beine, die gesenkte Fackel, auf die er sich stützt, und das Todeskränzchen, das er in der Hand trägt.

Im städtischen Bereich von Celje kennt man sechs Exemplare, die im Durchschnitt gut ausgeführt sind, was von einer guten Beherrschung der Steinmetztechnik zeugt, mit Ausnahme der erstbeschriebenen aus dem Flußbett der Savinja in Celje. Bekannt sind zwei Todesgenien aus Ennius Monument in Šempeter und aus Gotovlje. Der Letztere ist rechts vom Eingang eingemauert. Das vor Jahren entdeckte Relief könnte mit dem 3 km entfernten Šempeter in Verbindung gestanden haben.

Eine neue Erwerbung ist die Ara aus der römischen Mauer, die vor kurzem im Hof der Unteren Burg entdeckt wurde. Seitlich befindet sich ein Relief, das einen nackten, geflügelten Jüngling darstellt. Er stützt sich auf die gesenkte Fackel und trägt einen Kranz in der Hand.

Im Noricum sind die Todesgenien auf vielen Grabstätten und Aren abgebildet, in Pannonien dagegen nur auf Sarkophagen. Sie werden in die Zeit zwischen dem zweiten Jahrhundert bis in die der frühen Christenheit datiert, wo sie dann zu den Engeln werden und in dieser Form bis heute erhalten bleiben.

Andrej Hoyan

PRETOK INFORMACIJ V CELJU 16. STOLETJA

Skušajmo si zgraditi miselno konstrukcijo, v kateri nastopa človekovo življenje brez sporazumevanja - komuniciranja na daljavo. Silovito težko bo. Človek je inovativno bitje in je za različne namene ustvaril množico oblik pretoka informacij, sporočil sočloveku. Sferi javnega in privatnega življenja sta se medsebojno prepletali. S številom namenov je naraščalo tudi število oblik - z nepredvidljivimi posledicami v obeh sferah.

Preselimo se v Celje 16. stoletja. Kraj ima že tedaj izredno strateško lego in živi z mestnimi pravicami slabih 50 let. V mesto in iz njega prihaja ali odhaja vsak dan kup informacij: pisnih, ustnih, s posebej zato poslanimi in plačanimi ljudmi ali s potujočimi trgovci, obrtniki in naključnimi popotniki. Čaka nas torej naloga, da pregledamo načine sporazumevanja mestnega organizma, funkcionarjev, cerkve, meščanov, deželnih ter deželnoknežjih uradov, nazadnje pa še sistem vojnega obveščanja, ukrepe ob kmečkem uporu leta 1573 in iz tega nastalo poštno institucijo.

Mestna uprava, sodstvo

Celjski voditelji so za prenos uradne korespondence pooblastili več oseb. Po mestu in bližnji okolici so razpošiljali mestne sluge - biriče, na daljše poti pa je s konjem odhajal poklicni mestni sel. Že v drugi polovici 15. stol. je Celje redno zaposlovalo enega sla z letnimi prejemki, ki so se gibali od 6 - 8 funtov (f). Vsota se morda zdi nizka, vendar je sel poleg osnovne plače dobival za vsako opravljeno storitev še dodatne miljne tarife - določeno število krajcarjev (kr) na miljo (7,5 km).

Na daljših poteh - v Gradec, na Kranjsko, k cesarju (kralju) - je lahko zaslužil lepe denarje. Temu primerna je bila tudi njegova službena odgovornost. Ogromno je prepotoval in je na poti največkrat predstavljal mestno upravo, bolje rečeno mesto samo. Zato je na oblačilih nosil dobro viden mestni grb, za pasom ali ob sedlu pa meč in kopje.

Seveda so funkcionarji v sili najemali tudi druge meščane za enkratni prenos pisma oziroma zaposlovali več mestnih slov, ker se je korespondenca množila. Zgovorno sliko razpošiljanja mestne pošte v Celju konec 16. stol. nudijo redki ohranjeni vpisi v mestni računski knjigi. Celjski mestni komornik je zabeležil takole:

LETO	DATUM	PLAČAL - ZADEVA	IZDATEK
1597	24. 1.	Graškemu slu, ki je prinesel general	4 kr
	10. 4.	Mestnemu slu za pot v Gradec	2 gld
	16. 3.	Mateju Rajterju (Rauter), ki je nesel mestne dokumente v Gradec	1 gld 30 kr
	22. 4.	Matiji Šusterju za dvakratno pot na Šarfenu; dodatni stroški njegove čakarine	24 kr
	1. 6.	Slu, ki je odnesel pošto v Gornji Grad	8 kr
	12. 8.	Slu, ki je Knificu v Konjice nesel vesti o zakupu sukna - plačilo, čakarina	23 kr
	18. 8.	Slu za pot na Žovnek	15 kr
	9. 6.	Črnemu Juriju, ki je Knificu v Konjice nesel novice o zakupu	23 kr
	9. 6.	Slu Luki, ki je odnesel tožbo g. Tattenbachu	15 kr
	11. 9.	Slu, ki je nesel zahtevo grofu Thurnu v Križevce	40 kr
1598	31. 1.	Slu za pot v Žalec	4 kr
	2. 3.	Slu za pot do g. Martina Heriča	15 kr
	27. 3.	Matiji Šusterju za pot v Gradec	1 gld 30 kr
	17. 7.	Slu za pot v Laško h g. Moškoni glede desetine	5 kr
	3. 9.	Tekaču, ki je spremljal škofa Tekstorja	1 gld 20 kr
	4. 9.	Slu, ki je odnesel pismo g. Leysserju o ribah	6 kr
	17. 9.	Črnemu Juriju, ki je bil poslan zaradi rib k Baptisti	15 kr
	14. 10.	Drošlu in Šterkognu za pot v Konjice	1 gld 30 kr
	14. 10.	Slu	1 gld 30 kr
	20. 10.	Slu za pot h g. Heriču + čakarina	21 kr
	24. 10.	Slu, ki je h g. Heriču odnesel dva ukaza	15 kr
	21. 11.	Slu Juriju, ki je odnesel ukaz	15 kr
	20. 12.	Drošlu, ki je šel zaradi preiskave, in Sekorlu, ki je jahal	42 kr

Med izdatki mestnega sodnika najdemo 23. novembra 1598 zabeleženo tudi postavko 1 gld 4 kr za Ulago, ki je na več krajev odnesel razglas za cerkveni dan. Za prva leta 17. stol. navajajo poročila o izdatkih še sla Blaža in spet Mateja Rajterja.²

Tako iz poimenovanj kot iz najvišjih vsot uvidimo, da sta bila Matej Rajter in Matija Šuster mestna sla, saj ju je komornik poznal po imenu, zaupali pa so jima najdaljše in najpomembnejše poti. Vsi ostali - tudi črni Jurij, ki nastopa (enkrat brez vzdevka) trikrat - so mestni sluge-biriči ali povsem slučajno najeti ljudje. Zapisani izdatki seveda ne pomenijo vseh poti, ki so jih sli opravili. Iz njih so razvidni le prenosi v kraje, oddaljene od Celja več kot 10 km. Izjema je Žalec, vendar prav za to pot veljajo različna plačila: leta 1598 - 4 kr, leta 1601 - 3 kr in leta 1605 - 6 kr. Razdalja med krajema se ni povečevala ali zmanjševala (9 km), torej je šlo za **različna merila** pri nagrajevanju posameznikov, na kar sta gotovo vplivali pomembnost vsebine in zahtevana hitrost prenosa. Ob upoštevanju cen in razdalj lahko izračunamo plačilno vrednost miljne tarife: 1 milja = 3 kr. Kot dokaz vzemimo poti v Slovenske Konjice in k Heriču v Velenje. Dvakrat je sel za pot v Konjice dobil 23 kr potnine in čakarine, kar pomeni 13 kr za razdaljo štirih dobrih milj (31 km), kolikor je tedaj merila. Ostanek 12 kr pomeni 2 x 6 kr čakarine za 2 dni: sel je torej čakal na odgovor. V Velenje je sel dvakrat tekel s plačilom 15 kr, 5 milj (37-38 km) pa je pravšnja relacija Celje-Velenje. Tretjič je s čakarino vred dobil 21 kr, čakal je torej en dan. Povsem enaka pot je od Celja do Žovneka in enako je tudi plačilo - 15 kr. Vmes je nekaj nerazumljivih, skrivnostnih plačil; 8 kr do Gornjega Grada ter 40 kr do hrvatskih Križevcev (več kot 105 km v zračni črti).

Plačevanje poštnih storitev (delno) v naturalijah je bilo v tem času še zmeraj prisotno. Na slovenskih tleh imamo od začetka 13. st. poročila o biričih, ki so kot plačilo za opravljeno delo (tudi poštno storitve) prejeli sir, jajca, rž, ovce in drugo. Naturalnih plačil niso zapisovali v računске knjige, a ohranila so se daleč v novi vek. Raznašali so tudi denar. Celjski sodnik je leta 1597 v ta namen pošiljal mestnega hlapca.³

In vsebina pisem? Tisto, česar niso povedali v Gradcu na zasedanjih Stanov posebni mestni odposlanci, je mnogokrat mestni sodnik deželnemu Odboru (takorekoč deželni vladi), deželnemu knezu in njegovim organom sporočil pismeno. Vsebina se je nanašala na obveze drugih do mesta in meščanov, na vojaške zadeve, privilegije in ostalo. Podobne dopise so raznašali tudi v druge kraje, na gradove in posameznikom, kar je razvidno iz računске knjige.⁴

V zadnjem desetletju 16. stol. je Celje imelo novo obliko urejanja poštnih storitev, saj je eden najvišjih funkcionarjev imel v lasti tudi službo poštnega mojstra. Ljubljanski škof Tomaž Hren je v pismu iz 1591 omenil celjskega mestnega svetnika Jakoba Kirchheimerja, lastnika škofovega beneficija v mestu, za katerega se prav to leto dokazuje poštna služba, hkrati pa je bil lastnik škofovega beneficija v mestu.

Neznano je, ali so mu za poštno uslugo mestu kaj plačevali. Enak primer poštnega mojstra v mestnem svetu srečamo nekaj let kasneje tudi v Mariboru.

Meščani

Celjsko meščanstvo je ob nešteti rodbinskih, interesnih in poslovnih vezeh komuniciralo z drugimi, kot je vedelo in znalo. Klasičnim starejšim oblikam (najem osebe za prenos, plačilo za prenos poklicnemu kurirju; z nekaj sreče je pismo odnesel v določen kraj znanec ali drug meščan, ki je tjakaj potoval; oddaja pisma potujočim tujcem, romarjem, menihom, trgovcem, kramarjem, cehovskim poštarjem) so se v 16. stol. pridružile nove možnosti z nastavitvijo poštnih mojstrov in ustanovitvijo prve redne javne notranjeavstrijske poštno zveze Gradec - Ljubljana s podaljški do Benetk oziroma Dunaja. Profesionalne kurirske organizacije na naših tleh ni bilo. Običajno so lastne kurirje imeli denarno močni cehi, pri čemer je treba takoj dodati, da o morebitnih mesarskih poštah v Celju ni sledu. Specifičnost mesarskega in še nekaj drugih cehov je bilo obvezno večletno potovanje pomočnikov kot osnoven pogoj za mojstrstvo, zato ni bilo nobenih težav s pretokom cehovske pošte med mesarji na raznih koncih⁶. Prav tako ni sledu o celjskih poklicnih poštnih slih (kar je seveda razlika od mestnega sla, čeprav si lahko najel za privaten prenos oba), ki jih je Celje v 16. stol. gotovo imelo. Te vrste "obrt" je posameznik opravljal na konju ali z enovprežnim vozom in razvažal razen pošte še manjše tovore, darila, živila ter dragotine - od tod tudi znan naziv enovprežnik (Ainspaenniger). O vsebini pošiljk ne bi govorili in tudi celjskih virov iz tega časa primanjkuje. Iz osebnih pisem pa dostikrat izvemo za različne poklice celjskih meščanov, posebnosti in posebnosti. Plemiči, živeči tedaj v mestu in okolici, so prenos lastne korespondence še zmeraj nalagali kot dolžnost kmetom, neredko tudi uradovnim biričem in hlapcem. Važnejša plemiška pisma je raznašal najeti sel. Isto lahko pripisujemo tudi cerkvenim osebam.

Celjski vicedomski (deželnoknežji) urad

Množico dopisov vseh mogočih vsebin je v obravnavanem stoletju dobival ter odpošiljal sedež celjskega deželnoknežjega-državnega gospostva in teritorialno-upravne enote celjske grofije, tudi Četrť pod Dravo imenovane. Od druge polovice 15. stol., ko se je oblast deželnih knezov Habsburžanov dokončno utrdila tudi na tem območju, se vloga Celja ni omejevala le na upravljanje komorne posesti južno od Drave, temveč je kaj kmalu postalo tudi nosilec obrambnih dejavnosti in številnih vojaških funkcij.

Celjsko področje ni bilo mirno vse od smrti zadnjega Celjana Ulrika II. Do cesarjeve smrti so se različne strani vojskovale za celjsko dediščino, ogrski prestol, najemniški denar in nadškofijsko solnograško posest. Jedro vseh sporov je bila sla po zemlji in denarju. Pri vsem tem se o obrambi pred najnevarnejšim sovražnikom,

Turki, ni obširneje razmišljalo. Ko je v 16. stol. zavladal notranji mir, so se začeli utrjevati tudi proti jugu.

Glede na že poudarjeno strateško geografsko lego je celjski vicedomski urad med prvimi vidnejšimi protiturškimi ukrepi v 16. stol., ne glede na turško nevarnost, redne nabore plemiške ali črne vojske, kmečka puntanja ter skladiščenje provianta, opravljal še zaupno nalogo pretoka informacij.⁷

Na podlagi izdanega gradiva lahko dokaj celovito orišemo obveščevalno vlogo Celja v prvih letih vlade kralja Ferdinanda, torej med leti 1522 in 1525, ko je bil vojnoinformacijski sistem šele v povojih. S Ferdinandovim prihodom na Dunaj se je namreč na tem področju kvalitativno marsikaj spremenilo.

Nedvomno so že pred tem za prenos vesti iz nemirnih področij današnje Hrvatske in Bosne skrbeli deželni funkcionarji v Ljubljani in banska uprava v Zagrebu, v Celju pa je ta čas opravljal delo vicedoma in hkratnega četrtnega kapetana Štajerske Gašper Herbst.⁸ Nemogoče je v krajši razpravi izčrpno ilustrirati vojnoobrambne ukrepe. Informacijske točke, usmerjene proti Celju, so bile Zagreb, Metlika, Brežice, Rogatec, Majšperk, Ljubljana, Gradec in Dunaj. S kraljevega dvora sta bili 9. aprila 1522 poslani dve navodili: upravniku vicedomskega urada Štajerske Krištofu Ragniškemu je Ferdinand I. ukazoval plačilo vseh stroškov za poštnine, nastalih pri obveščanju dunajskega Dvornega sveta, kar bo poslej redno počel štajerski deželni glavar Žiga Dietrichstein. To je pomenilo redno poštno zvezo med Gradcem in Dunajem, ki je južno od Gradca še ni bilo. Drugo navodilo je šlo k Herbstu v Celju. Z njim je bila urejena dostava turških glasov (die kundtschaftn der Turgkhen halben) s Hrvaškega preko Metlike v Celje. Zato je moral odslej vse novice in pisma za glavarja ter kranjskega vicedoma kar najhitreje odposlali v Ljubljano, pisma za Dvorni svet pa Dietrichsteinu v Gradec. Vse poštnine naj bi poravnal sam. Pri tem naj ne bi varčeval z denarjem, temveč v prvi vrsti skrbel za hiter prenos.

Toda pošta je že do Celja prihajala zelo neredno, enako v nasprotno smer, k banu. Ferdinandova instrukcija za stanove se je deset dni kasneje pod 7. točko dotikala obveščanja iz Hrvatske, Slavonije ter Ogrske. Pritoževal se je, da ima s pošto velike stroške iz komornega denarja, da dežele v ta namen niso dale še nič, zato sedaj zahteva za vzdrževanje zveze prispevek deželnih blagajn.

Že iz teh dokumentov razberemo jedro problema, to je vprašanje, kdo naj bi plačeval poštno linije. Kljub očitnim in nujnim potrebam je bilo pridobivanje denarja za kurirje skrajno težko. Stanovi v Gradcu so na zasedanju konec aprila odobrili ustanovitev poštne zveze Gradec - Ljubljana s tekači. 6. maja se je Herbert Dietrichstein že znašel v Celju in opolnoči naročil Adamu Svetkoviču, da mora s kurirji, ki jih je Svetkovič nastavil v Slovenski Bistrici in Mariboru, Vsako iz Celja do

Bistrice dospelo pošto hitro prenesti v Maribor ter naprej v Gradec.⁹

Glede financiranja je dva dni kasneje Ferdinand hkrati z ukazom o vzpostavitvi tekaške pošte do Ljubljane seznanil vicedoma Ragniškega. Herbst je medtem še naprej poročal o slabih zvezah z banom; 11. maja se je čudil, kaj je z banovimi vestmi in Žigi Dietrichsteinu v Gradec obljubljal sprotno in hitrejše obveščanje celo s konjem.¹⁰

Herbstovo prizadevanje za čim hitrejši pretok vesti je bila osebna poteza, ki je drugi niso imeli. Res je imel denar pri roki, a važnejša sporočila drugih so še vedno prenašali najrazličnejši ljudje. Tako se je v tistih dneh Herbstu oglasil Žiga Brunner, ki je čutil potrebo, da omeni prinašalca pisma iz Ljubljane, hlapca pl. gospe Wagen.

Tudi deželni kapetan Štajerske Janez Soteški je iz Majšperka s Herbstom vzdrževal stalne stike. Oblikoval je predlog, naj pošte na Hrvaško ne bi več pošiljali (kot doslej) iz Maribora v Celje, temveč kar iz Maribora preko Rogatca in Brežic ali Mokric. Na Majšperški grad je prišel še Dietrichstein in skupaj sta pisala na vse strani. Deželnega denarja za pošte še zmeraj ni bilo in s Soteškim sta se 11. junija pritožila Stanovom v Gradec. Herbst je zahteval ureditev denarnih problemov na osnovi knezovega pooblastila, saj v življenju še ni videl vojskovanja brez denarja. Že dva dni kasneje je z Dunaja šel kraljev ukaz, naj Herbst nemudoma povrne Soteškemu vse izdatke iz dohodkov celjskega vicedomata. Zadnje dni junija 1522 pa je Herbst začel obveščati o dogodkih z bojišč vrhovni poveljnik kraljevske krajiške vojske grof Miklavž Salm iz Brežic.

Podobno vlogo kot v letu 1522, rojstnem letu rednih vojaških poštnih zvez čez slovenskoštajersko ozemlje, ima Herbst tudi v naslednjem letu. Že 27. februarja ga Ferdinand spomni na lanski ukaz o prenosu turških glasov, dospelih v Celje, do štajerskega glavarja in pravi, da enako veleva nuja tudi sedaj. Poravna naj vse stroške poštnin. Po smrti ga nadomesti Ahac Lindeški in od tedaj se pomen celjske vojaške poštne postaje iz leta v leto večja. Vsako leto ob začetku vojaških operacij (sredina-konec februarja) so namreč vzpostavili redno zvezo Gradec - Maribor - Ljubljana s tekači ali jezdec, ki so jih pozimi "zamrznili".

Celjske sle je običajno plačeval tukajšnji vicedom, ki je bil od časa do časa deležen tudi kritik, kot npr. sredi februarja 1525, ko je Dvorna komora Volku Grassvveinu, štajerskemu vicedomu, naložila običajno vzpostavo zveze Gradec - Ljubljana. Pri tem so ugotovili, da zadnje mesece pred ukinitvijo ni dobro delala zveza od Celja naprej, kar so zapovedali celjskemu vicedomu. Ta naj slabosti odpravi. V zanimiv položaj je prišel Celjan spet v aprilu. Načelnik štaba kraljeve vojske Nikolaj Jurišič se je odločil utaboriti pri Jastrebarskem in je zato zahteval redno poštno linijo do tja. Dvorna komora je 5. aprila z Dunaja odposlala Grassvveinu odredbo, naj

premakne obstoječo poštno linijo do Ljubljane v Celju na smer Jastrebarsko, naslednji dan pa sodniku in svetu Celja še osebni ukaz kralja. Grassweinu so Celjani tako morali finančno pomagati pri razpošiljanju obvestil kralja, Dvornega sveta ali Komore na Kranjsko ali kamor bo ukazano, z lastnimi kurirji do deželnega upravnika, kranjskega vicedoma, kapetanov ter drugih. Poštno linijo na hrvatska tla (to je bila sploh prva redna uradna - državna - poštna zveza na Hrvšakem) je financiral celjski vicedom.

Tovrstni premiki zvez so nato vsakdanja stvar, različna je bila le končna postaja - recimo že leta 1529 Zagreb.

Pomen Celja kot vojnootveščevalnega centra upada od štiridesetih let 16. stol., saj se prenos pošte osredotoča na smer Varaždin - Ptuj - Maribor - Gradec. Vendar ne gre zanemariti spremljevalnih obrambnih ukrepov sredih dvajsetih let na področju financ. V Celje prihajajo tedaj visoke vsote denarja za vojne potrebe, prinaša jih kraljevski enovprežnik - zapriseženi sel Hans Kari. Prevzemnik denarja je največkrat vojni plačilni mojster Hans Peigartsheimer, mehanizem pa lahko uvidimo iz pisma Komore Grassweinu. 3. junija 1525 mu pišejo z Dunaja, da so odposlali enovprežnika Karla s 500 goldinarji (gld), ki naj jih v Celju izroči Peigartsheimerju, in pismo za slednjega, ki bo prišel po denar v Celje. Nato mora Kari odjezditi v Trbiž k mitničarju Meichsnerju, kjer bo dobil še 2200 gld. Z denarjem naj se vrne v Ljubljano in ga preda plačilnemu mojstru.

Karla so z denarjem pošiljali na pot vsak mesec; tako v Celje ponovno 18. julija z 2000 gld, 23. septembra pa z 2500 gld. Naslednje leto je 21. maja odrinil z Dunaja kar s 5500 gld na vozu in jih srečno pripeljal do Celja. V primerih, ko je denar vozil v Ljubljano, je večkrat dvignil potrebne vsote pri celjskem vicedomu.¹¹

Funkcijo četrtnega kapetana je v drugi polovici 16. stol. opravljal drug človek, vicedom pa je skrbel za veliko skladišče vojne opreme in živil, za proviant. Po prispelem ukazu iz Gradca (Generalni) je vsakič poizvedoval s sli pri plemičih, kdaj in koliko provianta so oddali v Celje. Tudi vsi celjski proviantni uradniki so si dopisovali s plemiči in Gradcem.

Celjan Matej Puher (Puecher), deželni proviantni upravnik, je bil v veliko pomoč celjskemu vicedomu, kadar je šlo za pomembne razglase. Februarja 1590 mu je Maks Schrattenbach prodal zemljo za 26 gld. Tudi novi vicedom Janez Metniški ga je razpošiljal po celjski grofiji - četrti, npr. avgusta 1592 z generalom iz Gradca o nujnem proviantu. 5. avgusta je prišel v Kamen pri Velenju, 6. se je javil Francu Schrattenbachu na Ojstrici. Naslednji dan je dobil podpise na Šaleku, Turnu v Škalah in Laškem, 8. v Slovenskih Konjicah, pri vdovi Benigni Trebniški na Trebniku (tik nad Konjicami) in pri Ernrjahu Welzerju v Rogatcu. Pot ga je 9. avgusta vodila v Podsredo in Brežice, končal pa jo je naslednji dan s podpisi Žige

Tattenbacha v Podčetrtku in Herbarta Egka v Brestanici. Metniški je lahko že 12. avgusta hkrati z izpolnjenim poštnim lističem poslal Komori v Gradec poročilo o proviantu, skupaj z Adamom Srotom pa sta se javila še Odboru.

Kaže, da Metniškega ni zadovoljilo stanje provianta, kot mu ga je opisal Puher. Zato najdemo Mateja že 13. avgusta spet na poti z vicedomovim obvestilom in vprašanji o nakupu pšenice, proviantnem denarju itd. Začel je pri Erazmu Ramschuesslu (Šalek), a ga ni bilo doma. Pot je nadaljeval proti Jerneju Heriču na Turn in zvečer dobil še podpis župnika Boštjana Vokaliča v Starem trgu. 14. avgusta sta podpisala Janez Jurij Hurnas ter Žiga Gaisruck - verjetno na Kotljah in Bukovju, saj je bil Matej dan kasneje že v neposredni okolici Maribora. Pri Dravogradu je gotovo najel prevoz s čolnom do Viltuša, saj so mu ta dan podpisali na Betnavi, Račah in Framu. Krištof Prag ter Welzer v Rogatcu sta podpisala 16. avgusta, 17. pa Žiga Tattenbach, Zaharija Schneeweiss v Kozjem in Podsredčan Krištof. Ob vračanju je 18. avgusta dobil še podpise vikarja Montagnane v Laškem ter bratov Viljema in Jurija Leisserja.

Končno je Matej 19. avgusta iz Žalca v Gradec lahko poročal o opravljeni poti. Poudaril je, da poročila ni oddal na včerajšnjo redno pošto (bey der Ordennaere Posst), ker je ni mogel doseči (verjetno je zamudil nekaj ur). V Novo mesto je poslal hitrega sla s 50 gld. Podrobneje je Komori opisal stanje Metniški, ki pa nikjer ne omenja Matejeve nagrade. Prišla je v drugačni obliki nekaj let kasneje z nobilitacijo v Gradcu.¹²

Celjanom ni manjkalo iznajdljivosti. Leta 1560, ko redna zveza še ni delovala, je tukajšnji proviantni mojster Gregor Schwingschrott odpravil kurirja do Maribora, kjer naj bi pisma oddal na pošto, sam pa počakal na odgovor. Odbornike je glede tega naprošal: "... v pričakovanju takega odloka, ki ga s pošto pošljite do Maribora, pokorno vdani" (Im *Wartung* genadigs).

Za povsem enostavno korespondiranje je vicedom zadolževal lastne sle, hlapce, podložnike ali mestne sle. Pošto so nosili do Gradca, na sedeže posesti v celjski četrti, v druga mesta, trge in vasi. Ohranilo se je nekaj zapisov teh poti iz leta 1573 s poštčinami:

DATUM	ZADEVA	PLAČAL
.	Jakobu Globokarju - slu za pot v Gradec s pismom in povzetkom o zakupnikih v celjski grofiji za komornike	1 gld 20 kr
.	Tomažu Valhu - slu za pot v Gradec, ki je na vse kraje celjske grofije odnesel ukaz o prinosu davkov v Celje	1 gld 20 kr

	Tomažu Valhu, ki je odnesel tri različna sporočila: o trojnem klicanju na odgovornost, Gašperju Wunderlichu glede zapora, o najemu Štajercev - slednje v Gradec na Dvor, kjer je počakal nekaj dni na odločbo	1 gld 42 kr
21. 10.	Moj upravnik poslal sla z imenom Anton na dvor s sporočilom in šatenberškim davkom za '72. in '73. leto. Na odgovor je čakal 11 dni; poština in čakarina	2 gld 18 kr
22. 11.	Slu Antonu za pot do Dvorne komore zaradi šatenberškega poročila, ki sem ga tako poslal že tretjokrat. Na odlok čakal 8 dni; poština in čakarina	1 gld 56 kr
4. 12.	Slu h g. Schrattenbachu na Heckenberg za 8 tovornih konj, ki naj bi tvorili svinec, prišel pa ni nobeden	12 kr
	Istega sla je moj upravnik poslal k Janezu Dietrichsteinu v Vojnik glede iste zadeve	4 kr

Kmečki upor 1573

Upor slovenskih in hrvaških kmetov je v januarju ter februarju 1573 zadal celjskemu vicedomskemu upravniku kup preglavic, medtem ko je bil sam vicedom Ludvik Ungnad prav tedaj v Gradcu. Znano (ali morda nekaterim novo) je dejstvo, da je začetek upora našel Karla in dvorne vojne svetnike na Ptuj, odbornike v Gradcu, na Gornjem Celju pa je v odsotnosti vicedoma Ludvika Ungnada obveščevalno mrežo tkal upravnik Janž Soteški. Ti dnevi pomenijo za orisani trikotnik najživahnejšo izmenjavo korespondence v 16. stol. sploh. Na podlagi že objavljenih in novih virov ne bo težko obnoviti širine obveščevalno-poizvedovalne mreže na slovenskoštajerskih tleh.¹⁵

Zagotovo je Soteški med nosilci važnih funkcij v Notranji Avstriji prvi izvedel o samem začetku akcij. Novice so prišle v Celje 1. februarja, zato je sel nemudoma jezdil na Ptuj k nadvojvodi, drugi pa tekel v Gradec. Ptujski je za 9 milj poti dobil 36 kr, kar pomeni miljno farifo 4 kr. Nadvojvoda je prejel to prvo vest še isti dan. Pri sebi je imel morda kakega dvornega vojnega svetnika (ne vseh), dvornega poštnega mojstra Janeza Krstnika Paara ter vojaškega poveljnika Ptuja Jurija pl. Colaues Watzlerja. Takoj odposlano pismo iz Ptuja v Gradec je z divjo ježo prehitelo celjskega tekača, zato so v Gradcu zvedeli o uporuh že 3. februarja, na isti dan, ko je novica prispela tudi v Ljubljano (a ne iz Celja).¹⁶

Odborniki v Gradcu so se 4. februarja razveselili celjskega tekača Petra in mu prispevali 4 š, doma pa je od Soteškega prejel še 1 gld 12 kr. Na Svečnico je Soteški

dobil v odgovor nujen ukaz Karla iz Ptuja o nastavitvi poštarjev ter poštnih konj v Celju, Žički vasi in Slovenski Bistrici. Povelje je izvršil takoj. Celjan Janez Šventin, vicedomov zaupnik (Gubo ga je označil "Wirt und Fuhrwerksinhaber" - gostilničar in poklicni prevoznik), Žičan Tomaž Fink ter Slovenjebistričan Lovrenc Štajner, najeti za en mesec, so dobili za vzdrževanje poštnih konj po 20 gld (!). Visoka vsota kaže pričakovan gost prenos pisem, začuda ne oziraje se na stroške, sicer tako značilno tudi v upor.

Še isti dan so Celje zapustili dodatni trije upravnikovi tekači, ki so odnesli svarila vsem gospodom in plemičem celjske grofije. 3. februarja Karel po vsem sodeč ni bil več na Ptuju. Strah pred uporniki in novice o morebitnem napadu v to smer so ga pognali v Maribor. Takoj je odposlal k prekucuhom izkušenega krajiškega poveljnika Gašperja Raaba na pogajanja. Dejansko je Raab imel nalogo dobro pregledati številčno in oborožitveno stanje, v Mariboru pa se je mudil kot novi zakupnik mariborskega spodnjega gospostva. Istočasno je Soteški, misleč, da je Karel še na Ptuju, tja poslal sla s prošnjo za sto knehtov, ki naj bi pomagali pri obrambi gradu. Strah je vsem zlezel v kosti. 5. in 6. februarja so začeli sklicevati deželne konje, najemati vojake in opozarjati na vse strani, za kar je Soteški uporabil 9 slov in koseze. Imenovani so Jurij Ullmayer, Valt Fist ter Anton Valh, ki je 14. februarja jahal v Rogatec k oskrbniku po poročila. Hkrati z njim sta na temeljito poizvedovanje odrinila Franc s Kunšperka in Janez Šventin s tremi konji v Radeče, Sevnico, Krško, Brestanico, Brežice, Planino, Pilštanj, Kozje, Podsredo, Kunšperk, Mokrice in Samobor. Za pot sta dobila skupaj kar 10 gld. Celje je bilo torej obveščevalni vir Gradcu in štajerski "vojski". 6. februarja je Odbor glede poziva naročil celjskemu četrtnemu kapetanu Juriju Schrattenbachu: Kjerkoli se bodo že zbirali konjeniki, je treba z upravnikom Soteškim vzdrževati dobro korespondenco in si priskrbeti obveščevalce. Janž Soteški je po upor dobival pohvale, doma pa še več mesecev miril strasti.¹⁷

Graški Odbor je s Celjani vzdrževal stike preko lastnih deželnih slov in poštarjev. 6. februarja, ko so objavili deželni vpoklic, je v celjsko četrt tekkel sel Peter Unger in za pot dobil 4 f. Filipa Sengewaina iz Ernovža (Ehrenhausen) je Odbor 1. decembra 1572 imenoval za novega ernovškega poštnega mojstra in ga takoj preselil v Lančo (Lantscha; oba kraja na stari cesti Maribor - Lipnica). Poklicali so ga v Gradec, kjer sta mu Karel in Odbor zaupala prenos patenta in pisma za kurirje v celjski četrti, nazaj pa naj bi prinesel čim več informacij. 12. februarja je vnaprej dobil za pot 12 f in odrinil z lastnim konjem do Wildona. Na wildonski pošti, ki jo je menda že tedaj vodil znani gostilničar Frelih (Froelich), je dobil dva poštna konja. Nahraniti ju je moral z dobljenim denarjem: 12 šilingov za krmo in 24 denaričev za napitnino hlapcu. To je izdatek, ki se, zanimivo, ponovi nato še na poštah v Ernovžu in Mariboru ter na novoustanovljenih poštah v Slovenski Bistrici in Žički vasi.

Filip Sengewein si ni prizanašal, konje pa je lahko menjaval sproti. Tako je došel v

Celje naslednji dan ob 15.uri, ob polnoči pa je že krenil z gradu. Iz Wildona je ponovno z lastnim konjem prispel do graških vrat ob polnoči 14. februarja. To je bil podvig, ki je v Karlovi in Paarovi režiji moral dokončno prepričati Stanove o potrebnosti stalne zveze Gradec - Maribor - Ljubljana! Sistem, ustvarjen na Svečnico 1573, je deloval naprekinjeno. Že 17.marca je Karel z odlokom ustanovil prvo redno deželnoknežjo zvezo do Ljubljane. S poudarjenim javnim značajem (dostopna je bila vsakomur ob plačilu določenih poštnih taks) je ta zveza pomenila tudi rojstno uro pošte na Slovenskem. Osebnost gledam zato na punt 1573. z dodatnim občudovanjem¹⁸.

£—————c - J ' +7 ^ - Y ^ y s ? j * J v
y? y "

Potrdilo Ungnada Frideriku Štravsu o prejetem pismu, Celje, 6.3. '73

Celjska poštna postaja

Celje je bilo že v dvajsetih letih 16. stol. pomembna vojaška poštna postojanka, ki pa seveda ni imela pomena javne poštno ustanove. Zato lahko z gotovostjo govorimo o celjski pošti šele od leta 1573 dalje. Verjetno jo je sprva vodil prav Šventin, a ne dolgo. Za ta leta so namreč značilne hitre menjave oseb v poštni službi. Linijo je v imenu ustanovitelja nadziral Janez Krstnik Paar. Njegova naloga ni bila iskanje primernih ljudi, temveč stalen stik z njimi in odpravljanje zastojev ter redna izplačila. Žal imamo ravno o delovanju celjske pošte zelo malo podatkov.

Že omenjeni Kirchheimer je pred bivanjem v Celju živel v Gornjem Gradu. Vikar ljubljanskega škofa Krištof Skofič je namreč leta 1586 sporočil škofu Janezu Tavčarju, da sta oskrbnik gornjegrajske škofovske posesti Jakob Kirchheimer in ljubenski (Ljubno v Savinjski dolini) župnik Krištof Šipko v njegovi navzočnosti dvignila 100 gld, za katere je zaprosil Janez Wagenring iz Nove Štife, ter jih odposlala s posebnim slom. Da je Jakob dejansko bil leta 1591 celjski poštni mojster, nam dokazuje lastnoročni podpis pisma.¹⁹

Tedanji poštarji so imeli pogodbeni status deželnoknežjega (na zvezi od Maribora naprej) oziroma deželnega (na liniji Gradec - Varaždin) uradnika, kar pomeni različne vire plačil in nadzora. Bistvo pogodbe so predstavljala naslednja določila:

- konstantna mesečna plača na vsakega poštnega konja (6 - 8 gld) - običajno so na postaji vzdrževali dva konja;
- prenos vse uradne in vojaške korespondence, tudi plemiške, ki je bila uradnega značaja (z oznako *ex offio*, t. j. iz urada, uradoma);
- delati vestno, zanesljivo in brez pritožb.

Oblasti so brez pripomb dopuščale tudi prenos mnogih privatnih pošilk hkrati z uradnimi, dokler ni vsa deželnoknežja poštna uprava leta 15% sploh postala privatno notranjeavstrijsko dedno podjetje družine Paar. Vendar je treba dodati: Linijo Gradec - Varaždin je imela še naprej v rokah dežela Štajerska, saj je zveza imela v osnovi vojaški značaj. V Varaždinu je bil sedež Generalata Slavonske vojne krajine in kot vemo, je to krajino finančno vzdrževala izključno Štajerska.

Financiranje celjske poštne postaje je proti koncu stoletja izgledalo približno takole: Do leta 15% je plačo poštnemu mojstru dajal vicedom; tudi Celju sosednji pošti - Slovenske Konjice in Vransko - sta dobivali denar od deželnoknežjih vicedomatov. V primeru Vranskega je bil poštar najverjetneje sam glavni mitničar in si je plačo pokrival iz mitninskih dohodkov. Kasneje so vsi prejeli denar od notranjeavstrijskih dednih poštnih mojstrov Paarov s sedežem v Gradcu (do 1624, nato Dunaj), tem pa je Dvorna komora v gotovini plačevala za usluge prenosa "*ex offio*". Paari so največje dobičke kovali prav iz naraščajočega prenosa privatnih pisem.

Redna poštna povezava je celjskemu meščanu ogromno pomenila. Od konca osemdesetih mu za stike z Ljubljano, Gorico, Trstom in Benetkami ter v drugo smer z Mariborom, Ptujem, Gradcem in Dunajem ni bilo potrebno najemati posebnih kurirjev. Hitro je prejemal vse pomembnejše novice iz srednje Evrope ter se po njih znal poslovno odločati. Pošta je vstopila v celjski vsakdanjik skozi velika vrata.

Opombe:

1. Štajerski detelni arhiv, Gradec (ŠDA), Posebni arhiv Celje, mestna knjiga iz Z poL 15. stol. Tu izrecno omenjen kot mestni sel (*dem Stattpoten*).

Z Prav tam, 1/4 - Računska knjiga mesta za leta 1597 -1610, izredni izdatki po letih, str. 13 in naprej; izraz sel (*dem Polten, Potn*) je označeval vsakogar, laje nesel pismo za plačilo. Čakarina (*Wartgellt*) je pripadala stu kot znesek za vsak dan, ko je čakal na odgovor in ga nemudoma prenesel nazaj v Celje.

3. Prav tam, str. 8.

4. Dva primera mestne korespondence: decembra 1583 so celjski svetniki odposlali priporočilno pismo Odboru za meščana in brivca Andreja Floriatui glede povračila dolga. Deset let kasneje si je z Odborom dopisoval celjski sodnik Viktor Kralnik. SDA, fond Militaria, Splojna kronološka vrsta (MiL), fascikel (f.)

1583/2 - Celje, 20.11 '83 (po originalnem zapisovanju letnic), in f. 1593/1.

5. Ignaz Orožen, *Das Bisthum und die Dioezese Lavant, IV-1, 1880, str. 162 (Orožen, Bisthum)*; več o Kirchheimerju gL naprej.

6. Janko Orožen pravi, da so "bili obrtniški pomočniki vobče jako pokretljivi ljudje, mnogi so potovali. Pravila nekaterih cehovito izrecno zahtevajo - mesarski pomočniki morajo potovati, če hočejo postati mojstri Barvarski pomočniki so za pridobitev mojstrstva morali potovati tri leta, le sinovi mojstrov barvarjev dve". J. Orožen, *Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji, Celje, 1972, str. 59. Cehovske pošne službe ne omenja.*

7. Kot prvi je o Celju v zvezi z vojaškimi linijami v dvajsetih letih 16. stol obširneje pisal Velimir Sokol, 450 godina pošte u Zagrebu, *Za&eb, 1979, str. 55 in naprej, ter v več člankih in razpravah, objavljenih v časopisu PTT Arhiv; gL tudi A. Hozjan, Zapisi o poštnem prometu in prvih poštah na slovenskem Štajerskem, Kronika 36, 1988-3, str. 173, op.9. Tu še drobci o Celju, str. 170;*

8. Ob navedenem Sokolovem delu je za pregled prišlo v poštev še gradivo, izdano v *Monumenta Hungariae Historica, voL XXXI, Codex Diplomaticus Partium Regno hungariae Adnexasuini, Thalloszy Lajos, Hodinka Antal, A Horvat Veghefyek Okleveltara, zv. 1-1490-1527, Budapest 1903, 56-552 (MH H). Preko 700 strani izdanih dokumentov je pregledal in uporabil že Sokol, vendar zelo površno. Nadaljnjih citatov teh dveh knjig ne bo, le izjemoma pri objavah odlomkov in sami funkciji Gašperja Herbsta. Ta naj bi bil celjski vicedom vsaj že v času kmečkega upora 1515, sodeloval pa je v cesarski komisiji pod freisinškim škofom Filipom na Kranjskem Bil je tudi posestnik zemljiškega gospostva Lož; gL J. Koropec, Mi smo tu, Maribor, 1985, str. 25. Namestitveno listino za četrtnega kapetana je v Innsbrucku izdal cesar Maksimilijan I. 15. marca 1516. Umrli je v začetku avgusta 1523 (MHH, 56).*

9. "Datum Cili in eil in der XIIstund nach mittag am erichtag nach mustenwardia anno etc XXII - V.6.", in Adama Svetkoviča "das er die kundtschaft zu Fewstritz und aine zu Marchburg gehalten hat, was ich ime deshalb bis gen Fewstritz zuschicket, solhes forderlichen gen Marchburg utul nachmalen in eil gen Gratz verkündet" (MHH, XXXI, 56).

10. "...Aber mich wundert wo des wans kundtschaft ist oder wie es doch damit ain gestah hat, nichts weniger wo mir dieselbig oder ainichlai kundt Schafft weiter zuekommen, will ich euch in aller eil zu ross bei tag und nacht verkünden." (MHH, XXXI, 56-57).

11. O razvejanosti vojaške pošne mreže na Slovenskem sredi 16. stol primerjaj: V. Simoniti, Turki so v deželi že, *Celje 1990, 115-116. O Karlu MHH, XXXI, 471-472, 476, 477-478, 480 in 527.*

12. ŠDA, Dvoma komora - Stvarni oddelek, 57/5, 14; Meillerjevi akti XIIIb/4, 11; MiL, f. 1592/3/11 - poštni listič M. Puherja za dni od 13.-18.8. '92; prav tam - Celje, 128. '92, A. Šrot in J. Metniški Odboru in Žalec, 19.8. '92, M. Puher Odboru; o Puherju še korespondenca v MiL, f. 1594/3; nobilitacija je dobil leta 1597, R. Pushnigg, *Gnaden und Rechte, Gradec 1984, 71.*

13. ŠDA, MiL, f. 1560 - Celje, 1210. '60, G. Schwingschrott Odboru; oznaka bey Zaiger diis je pomenila izročiti odgovor človeku, kije prinesel pismo. Celjan Mihael Steinkirchner se je na dolgo in široko zahvaljeval odbornikom za dodelitev in prevzem proviantnega urada, naročilo za odgovor vpisal nato v post scriptum (damitt mier soliche Zu meiner nachrichtung bey Zaiger Uberschigkht werden...), S DA, Mil., f. 1582/1 - Celje, 123. '82

14. ŠDA, Posebni arhiv Celje, 3/13 - Knjiga prihodkov in izdatkov vicedomskega urada za '73, pogL Izdatki za hranarine slom in tovarnikom. Pošljala sta jih tako vicedom Ludvik Ungnad kol njegov upravnik Janž Soteškl

15. V izogib večkratnemu citiranju glej v celoti F. Krones, *Aktenmaessige Beiträge zur Geschichte des windischen Bauernaufstandes v. J. 1573, BKStGq V, 1868, 1-34 (Krones); J. Zahn, Zur Geshichte des windischen Bauernaufstahrs im Jahre 1573, Steiermärkische Geschichtsblätter 6, 1885 - posebej o izdatkih za celjske sle, str. 177-179; A. Meli, Zum windischen Bauernaufstände des Jahres 1573, BKStGq XXVI, 1894, 34-52; ŠDA, MiL, f. 157, f. 1573 in f. 1575/1.*

16. J. Adamiek, *Seljačka buna 1573, Zagreb, 1968, str. 142; očitno je Paar svetoval Karlu hitre ukrepe; vedel je, da bo pismo v rokah poštarjev s Ptuja, Maribora, Lanče in Wildona zares hitro v glavnem mestu. Za ilustracijo: podobno nujno pismo je leta 1575 šlo iz Gradca 3. septembra ob 16 uri v Ptuj h kapetanu Colausu Watzlerju. Prispelo je naslednji dan med 7 in 8 uro, torej v 15 urah! Watzler ju se je zdelo ustrezno pohvaliti tolikšno ekspedito poštarjev v pismu Odboru 5. 9. '75. Navzočnost Karla na Ptujju je nedvomna, saj je na Svečnico tu odgovoril na poročilo deželno stanovskih komisarjev. Gubo je namreč uporabljeni vir - izdatke celjskega vicedoma v času upora - interpretiral površno. Po njem naj bi sle iz Celja razpošiljal sam David (?) Ungnad, namesto na Ptuj je Karlovo mesto bivanja za 1. 2 lociral na Seggau, 3. 2 pa pravilno na Ptuj. A. Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli, Gradec, 1909, 217. Upoštevati je treba še nekaj: te izdatke je skupaj z vsemi drugimi vpisoval v knjigo L Ungnad mesece po uporu.**

17. Krones, str. 17; že 18. 2 so štajerski Stanovi v pismu cesarju priz/mli, da je "največ pripomogel, da so bili ugoni kmetje razkropljeni in pobiti"; A. Kaspret, *Oplenitev kunšperških in podsredskih podložnikov L 1573, CZN 8, 1911, str. 25; 30. maja je podrobno naročal Vrančanu Blažu Čadingerju, kako je treba zavarovati proščenje v Novi cerkvi*

18. O uporu in ustanovitvi linije še v: A. Hozjan, *Prenos vesti in poštni promet v Slovenski Bistrici pred 400*

leti, Zbornik občine Slovenska Bistrica II, 1990, str. 29-30; med in po uporu so s Celjem komunicirali tudi na naslednji način: mariborski poštni mojster Krištof Špigler (Spiegler) je v začetku marca dobil ukaz yaikega Odbora o posebnem (ekstraordinarnem) prenosu pisma v Celje. Sla je potrebno plačati z deželnim denarjem (torej s poštarjevo plačo). V Celje je tekel najeti Friderik Stravs (Strauss). Kmalu je hitri Stravs prinesel Ungnadov odgovor - potrdilo o oddanem pismu za odbornike, svojo razlago pa je dodal še Špigler. Stravs je do Celja pretekel 9 milj in za vsako dobil 5 kr, skupaj 6 šilingov, Ungiad pa je obvestilo še isto uro poslal g Juriju Sratenbahu (Schrattenbach, gotovo na Heckenberg- Stopnik) s tekačem (vergehenen Potten); ŠDA, XIII (Gospodarstvo), E (Promet), fond Pošta, f. 207, mapa Wildon - Gradec, 3.3. 73, Odbor Špiglerju; f. 218 - Celje, 6.3.73, vicedom Ludvik Ungnad odbornikom in Špiglerju; f. 221 - Maribor, 7.3. '73, Špigler det odboru. Ungiad je Štravs označil z značilnim izrazom - Zaiger diser Fridrih Straus... pott. Tisto leto je mestna pisma v Gradec raznašal celo celjski sodnik Daniel Nestinger.

19. Orožen, Bisthum, II, 1877-2, str. 73; gL tudi op. 5; prav tam, op. 2 (Burger und Postbefuerderer zu Cylfy).

20. Janko Orožen ni o celjskih poštarjih našel nič kaj več podatkov. Na splošno pajih je označil: "Poštariji so bili ugledni ljudje. Poslovali so po pogodbi na svoj račun." J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice I, Celje, 1971, str. 578.

Zusammenfassung

Der Informationsaustausch in Celje im 16. Jahrhundert

Das 16. Jh. brachte in Celje Krisensituationen mit sich, böse Stunden des lutheranischen Glaubens sowie Gegenmaßnahmen und wenig Gutes. Auch die Einwohner von Celje pflegten Kontakte mit Bekannten, Geschäftspartnern sowie Behörden in entfernten Ortschaften. Der Wesenszug der damaligen Kommunikation ist die Improvisation, der Erfindungsgeist in den Mitteilungsformen. Es wurden die Kommunikationsmöglichkeiten der Stadtverwaltung und des Gerichtswesens, der Bürger, des Vizedomantes und schließlich der Celjer Poststation analysiert.

In der Verwaltung von Celje wurde seit der zweiten Hälfte des 15. Jh. ein, später mehrere Stadtdiener eingestellt. Weniger bedeutende schriftliche Mitteilungen wurden von Stadtschergen - Stadtboten, von zufällig engagierten Bürgern und anderen ausgetragen. Sie wurden nach dem Meilentarif bezahlt (1 Meile = 7,5 km). Die Bürger konnten selbst einen Berufsboten, einen zufälligen Durchreisenden dingen, oder einen Bekannten ihren Brief anvertrauen. Adelige und Geistliche der Stadt kannten solche Sorgen nicht, sie hatten doch immer einen Diener oder Untertanen in der Nähe. Seit 1573 stand aber allen die neugegründete öffentliche Postverbindung Graz-Ljubljana zur Verfügung.

Der meiste Briefverkehr wurde zweifelsohne im Vizedomamt in Celje im Rahmen der Wehrmaßnahmen, der Kameralbesitzverwaltung und des Proviantdienstes abgewickelt. Diesbezügliche Post wurde von Dienern, gedungenen Boten, eigenen Boten und später vom Postmeister ausgetragen. Wir haben die Rolle des Vizedoms bei der Entstehung der ersten Militärpostverbindungen auf slowenischem Bodem überhaupt ausführlich dargelegt. Besondere Aufmerksamkeit verdient noch das System der Nachrichtenübermittlung, das während des slowenisch-kroatischen

Bauernaufstandes von Celje aus organisiert wurde. Damals errichtete der entschlossene Verwalter Janž Soteški auf Befehl des Erzherzogs Karl die Poststationen in Celje, Žička vas und Slovenska Bistrica. Das bildete die Grundlage für die regelmäßige öffentliche Postverbindung Graz - Ljubljana auf dem Gebiet der slowenischen Steiermark.

Der erste landesfürstliche Postbeamte hieß Janez Sventin, aus dem Jahr 1591 ist uns noch der Name Jakob Kirchheimer überliefert. Die Celjer Poststation öffnete den Bürgern neue Dimensionen der Fernkommunikation, für diese Dienstleistungen mit bestimmten Postgebühren sowie mit Zustellgarantie gab es immer genug Kunden.

Tanja Badovinac

JOSEPH CLAUS (1700-1764) Drobci o slikarju in njegovem delu

Med množico še vedno neznanih slikarjev, ki so delovali v času baroka na področju Štajerske, so raziskovalci bodisi pri restavriranju, bodisi v arhivskih virih ali s komparacijo odkrili nekaj novih imen: Georg Raf¹, Anton Lerchinger², Johann Caspar Waginger³ in Matthias von Görz⁴ so slikarji, ki so jih na slovensko Štajersko pripeljala naročila cerkve in posvetnih mecenov.

Joseph Claus⁵, doslej neraziskano ime v naši umetnostnozgodovinski stroki, je eden od slikarjev baročnega obdobja na Štajerskem, katerega signaturo lahko povežemo z zapisom slikarja v matrikah.

Slikarja I.CLAUSA omenja v terenskih zapiskih že France Stele⁶. Jože Curk pa je v topografskem opisu opreme v p. c. sv. Ane na Babni Gori⁷ na osnovi napisa na predeli Markovega oltarja, ki se končuje z ICLAUS PINXIT⁸ (si. 1), domneval, da so antependiji delo nekega Iclausa.

Ob prebiranju gradbenozgodovinskega orisa Brestanice Jožeta Curka⁹ sem zasledila ime Jožefa Clausa in ga povezala z napisom ICLAUS na predeli oltarja sv. Marka v p. c. sv. Ane na Babni Gori. Pregledala sem brestaniške matrike in v poročni knjigi zasledila, da se je 25. februarja 1724 poročil gospod Josephus D Joanny Klauss pictor ex Suaevia¹⁰ s Katarino Elizabetho Wroemb. Priči sta bili gospod Josephus Bogoznigk in gospod Francisco Sigismondo Martinz. Prva hčerka Ana Regina se je rodila 24. oktobra 1725. Botrovala sta plemeniti gospod Adamo Balthasare Prugl in brestaniška perfektica, plemenita gospa Maria Barbara Simandlin. Druga hčerka Francisca Apolonia se je rodila 20. januarja 1728. Boter je bil gospod Ferdinand de Štabi (Slabi?), botrica pa ponovno perfektica, gospa Simandlin¹¹. Leta 1744, 6. avgusta, je vpisano tudi rojstvo njegove nezakonske hčere Marie, ki jo je slikar imel s priležnico Heleno¹². Slikar je umrl 14. aprila 1764 v 64. letu starosti .

V arhivskih virih se slikar dosledno omenja kot "*pictor*" oz. "*maller*". Oba izraza sta se uporabljala za označevanje sorodnih obrtniških in umetniških poklicev. Uporabljali so ju tako za ljudske, rokodelske umetnike - slikarje, polihromatorje, pozlatarje, kot tudi za šolane slikarje, ki so se ukvarjali med drugim z zlatenjem in polihromiranjem oltarjev¹⁴.

Da Joseph Claus ni bil zgolj ljudski slikar, kaže njegov družbeni status, ki ga je užival v Rajhenburgu. Njegovim hčeram so ob krstu botrovale ugledne in plemenite osebe. Tudi Claus sam in njegova žena se večkrat omenjata kot botra. Njegov družbeni ugled in povezanost s trgovom se odraža v vpisu v faro kroniko, kjer se J. Claus poimenuje kot "maller in Reichenburgy"¹⁵.

T - , 7- ~ V * > - - t M kt
«zjijk v w: 1 -

**HoCALTARE, CVM.ALTARI,
IN.PAROHIA, PONiCVLENSi,
AD.&ANCTVM 05NVALD V M
m s n m SANCTI SEVPATRONi
SVI (y RAVIt FIEHi.INDiGNV5,
PAR0HV5 U)CtNARCV4YAIXRIVii
HORNERMTIONE ORNiOTV^'
'Vi.45. ioav**

5/ 1: Napis na predeli Markovega oltarja v p. c. iv. Ane na Babni gori

Dejstvi, da je Claus dobil naročilo za atično sliko na glavnem oltarju takratne župne cerkve¹⁶ sv. Petra v Brestanici in 120 gld plačila na akord za ureditev¹⁷ v potresu poškodovane p. c. sv. Kancijana v Rožnem, me potrjujeta v tezi, da je bil Claus več kot zgolj rokodelec s kančkom slikarskega znanja. Navsezadnje kaže na to tudi slikarjeva samozavest, da je svoje delo tudi signiral.

V brestaniških rojstnih knjigah ni podatkov o rojstvu, torej se je slikar moral priseliti od drugod. V poročni knjigi zasledimo, da se je poročil gospod Josephus D Joanny KlauB. Podatek nam torej pove ime slikarjevega očeta Joannesa. Samo ugibamo lahko, če je kakorkoli povezan z delavnico slikarjev in kiparjev Clausov, ki so konec 17. in v začetku 18. stoletja delovali na avstrijskem Koroškem¹⁸ in tako kot J. Claus izvirajo iz Švabske.

Podatki o šolanju slikarja niso znani, tako da vsa ugibanja slone le na domnevah. V tridestih letih, ko se Claus že omenja kot slikar,¹⁹ je v tem delu Štajerske in v severozahodni Hrvaški močan vpliv pavlinske slikarske delavnice. Vpliv Rangerja na Clausa ne bi bil povsem nemogoč, kajti Ranger je leta 1739-1740 končal s poslikavo prezbiterija v samostanski cerkvi v Olimju.

SI. 2: Freska sv. Antona Padovanskega na oboku kapele v p. c. **J.** Janeza v Orehovcu, ok 1760

Odvisnost ali vsaj poznavanje nekaterih elementov, ki so značilni za pavlinsko slikarstvo tega časa, se kaže v delih J.Clausa tako v obvladovanju različnih slikarskih tehnik kot tudi v pavlinsko "prilagojeni" ikonografiji. Kot je ugotovila Marija Mirkovič²⁰, so v pavlinskem slikarstvu svetniki izbrani z določenim namenom, vsak lik ima določen pomen, sporočilo pa se izraža s soodnosi med liki. Med najpogosteje upodobljenimi se poleg sv. Pavla Puščavnika in Hieronima pogosto pojavljata sv. Anton Puščavnik in sv. Anton Padovanski. Tako sv. Anton Puščavnik kot začetnik samostanskega načina življenja in sv. Anton Padovanski kot teoretik redovnega življenja sta upodobljena skupaj na stropni freski Antonove kapele v p. c. sv. Janeza v Orehovcu.

Motiv sv. Antona Padovanskega z Jezusom je Claus z rahlimi variacijami naslikal vsaj trikrat. Kompozicija in oblikovanje figur na antependiju iz ž. c. sv. Lovrenca v Podčetrtku in osrednji motiv na stropni freski Antonove kapele v p. c. sv. Janeza v Orehovcu sta skoraj povsem identična. Motiv se z rahlim odstopanjem v kompoziciji ponovi še na antependiju Antonovega oltarja v isti cerkvi.

Vplive pavlinskega slikarstva vidim tudi v Clausovem virtuoznem obvladovanju upodobitev cvetličnih šopkov in girland, v sorodni barvni skali in v podobni tipologiji likov. Predvsem fizionomije figur kažejo na močno sorodnost z liki neznanega Rangerjevega sodelavca, katerega karakteristike je ugotovila Marija Mirkovič \ Podobne značilnosti kažejo tudi liki nekaterih apostolov, naslikani na veliki zakristijski omari v Lepoglavi, ki so pripisani Gabrielu Tallerju oziroma njegovi delavnici²².

Poleg antependijev v p. c. sv. Ane na Babni Gori lahko J. Clausu pripišemo poslikavo dveh antependijev v p. c. sv. Janeza v Orehovcu, antependij iz ž. c. sv. Lovrenca v Podčetrtku²³, antependij v p. c. Device Marije na Pesku v Slakah, freske v Martinovi in Janezovi kapeli p. c. sv. Janeza v Orehovcu (si. 2) in freske v kapeli sv. Notburge v p. c. sv. Mohorja na Sremiču nad Brestanico.

Slikarja vseh treh kapel je povezala že Marjana Lipoglavšek²⁴ in ga opredelila kot "mojstra iz pavlinskega slikarskega kroga". Avtorja fresk v kapeli sv. Notburge omenja tudi Anica Cevc²⁵ kot enega izmed slikarjev, ki so vplivali na Antona Lerchingerja.

V članku se bom omejila na opis antependijev in značilnosti, ki se pojavljajo tako pri freskah kot tudi pri antependijih J. Clausa.

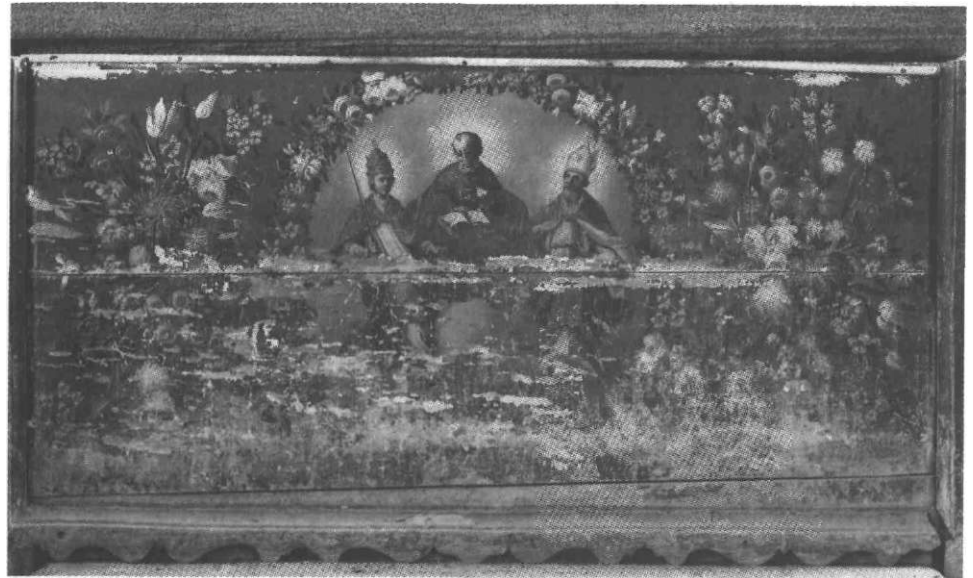
Kateri so elementi, ki povezujejo zgoraj navedene freske in poslikane antependije in kažejo na isto roko? Ti elementi so svojevrstna barvna skala pastelnih in izredno sveže učinkujočih barv, dekorativni elementi, kot so školjkaste obrobe, dvojne konzole in močno zavite volute²⁶. Na freskah in na antependijih lahko spoznamo enak moški obrazni tip z drobno, potlačeno glavo, z nizkim čelom, poudarjenimi očmi in majhnimi, močno rdečimi in našobljenimi ustnicami. Moške figure so izredno suhljate in šibke postave. To "nerazvitost" skuša slikar prikriti z draperijo. Claus le malenkostno variira tip angelčkov, ki imajo brezoblična telesa in obraze, ki niso "angelsko" ljubki. Tako kot pri freskah je slikar uporabil iste dekorativne elemente - školjko in voluto tudi pri poslikavi antependijev. Centralne svetniške figure je vkomponiral v školjkaste kartuše, ki so včasih še poudarjene z elementom volute. Še močneje kot pri freskah je slikar sprostil svojo slikarsko domišljijo pri poslikavi antependijev in dopolnil prizore s šopi verističnih in domišljjsko naslikanih cvetovih in kitah.

Antependiji, ki jih pripisujem Josephu Clausu, sodijo med kvalitetnejše primere našega baročnega slikarstva in med najkvalitetnejše poslikane antependije 18. stoletja pri nas.

V podružnični cerkvi sv. Ane na Babni Gori sta ohranjena dva: eden na Markovem in drugi na glavnem oltarju sv. Ane. Oba sta v lepem sozvočju z arhitektonsko gradnjo in polihromacijo oltarjev.

Antependij na Markovem oltarju (si. 3, 4) je naslikan sočasno z nastankom oltarja leta 1743. Naslikan je na lesu². V sredinskem delu je v cvetličnem venčku upodobljen evangelist Marko med sv. Gregorijem na njegovi desni strani in sv. Avguštinom (ali sv. Ambrozijem) na njegovi levi strani. Ta sredinski del je barvno zelo poudarjen z močnimi oker barvnimi toni. Med figurami ni psihološke povezave, Marko je zatopljen v zapisovanje, levico je položil na prsi, v desnici drži pero. Sv.

SI. 3: Marko med sv. Gregorijem in iv. Avguštinom(?), antependij, Markov oltar vp. c. sv. Ane na Babni gori, 1743

SI. 4: Detajl antependija

Gregorij je upodobljen kot papež s papeško tiaro, sv. Avguštin (sv. Ambrozij?) pa z mitro na glavi. Oba sta oblečena v liturgijski srajci in ogrnjena s pluvialoma. Način, kako je slikar uspel upodobiti čipke na liturgijskem oblačilu, dragocene materiale tiare in mitre, kaže na veliko slikarsko moč umetnika. Rože iz sredinskega venčka se ponove v cvetnih šopih, ki zapolnjujejo levo in desno stran antependija. Del cvetov ponazarja rastline, kakršne poznamo iz narave, nekaj jih je nerealističnih in jih je slikar upodobil le kot dekorativno polnilo. Med rožami spoznamo vrtnice, iris, tulipane, potonike in nageljčke. Ti cvetovi običajno niso bili naključno naslikani, ampak so izbrani zaradi svojega ikonografskega pomena - preplet rdečih in belih vrtnic kot znak mučeništva in čistosti, rdeči nagelj kot simbol čiste ljubezni oz. namig na Kristusovo utelešenje,²⁹ iris kot Marijin simbol - podoba meča, ki ji prebada srce ...³⁰

Antependij, ki po shemi oblikovanja in zapolnitvi prostora odstopa od ostalih, je antependij na glavnem oltarju v p. c. sv. Ane na Babni gori. Oltar je izrazito donatorskega značaja³¹ in ima na ogredju kartušo z grbom lastnika žusemskega gradu Rudolfa Felbca Reissiga (1717-1765)³². Antependij je nastal verjetno v času nastanka oltarja, ki ga je Curk datiral v prvo četrtino 18. stoletja, in tako predstavlja Clausovo zgodnje delo. Slikarjevo signaturo ICL najdemo na levi strani oltarja vtisnjeno v stucco lustro. Antependij je naslikan v tehniki olje na platno³³. V sredinski kartuši je naslikan prizor Marijinega učenja. Prostor levo in desno od osrednje volutaste kartuše je zapolnjen z nesimetričnim vegetabilnim polnilom akanta, nerealističnega vitičevja in posameznih cvetov, ki kažejo odvisnost od grafičnih predlog iz 17. stoletja. Sredinski prizor Marijinega učenja pri Ani je tudi znotraj kartuše prostorsko omejen z zaveso in arhitekturo. Ozračje domačnosti ustvarja košarica polna cvetja. Ana sedi, z desnico drži knjigo, z levico pa objema ob njej stoječo Marijo. Anin obraz izraža vdanost in potrpljenje. Marija je naslikana kot majhen otrok. Le močan svetniški sij ob Anini in Marijini glavi daje prizoru sakralen značaj.

Med antependiji, ki jih pripisujem J. Clausu, sta najslabše ohranjena antependija na levem in desnem oltarju v p. c. sv. Janeza v Orehovcu. Na nekaterih delih se je barva že odlučila, kjer pa je barvna plast ohranjena, so pod zasiganim površinskim slojem še vidne močne in intenzivne barve. Antependija sta naslikana na les³⁴ in ne dopolnjujeta lepo samo oltarjev, temveč se barvno in vsebinsko lepo povezujeta tudi s freskami na obokih kapel. Freske so datirane v šestdeseta leta 18. stoletja, ko lahko datiramo tudi oltarje in sočasno z njimi tudi antependije. Glede na dejstvo, da je Claus umrl 1764. leta, bi antependija predstavljala njegovo pozno delo.

Na Antonovem oltarju je v sredinski školjčni kartuši sv. Anton Padovanski z Jezusom. Jezus stoji na križu in s tem napoveduje svoje trpljenje. V desnici drži lilijo, z levico se je oklenil sv. Antona in se stisnil k njemu. Med njima je čutiti spokojnost in naklonjenost. "Zrakasto" ozadje prehaja v spodnjem delu v akantovi

voluti. Sredinski figuralni del je Claus v strahu pred praznim prostorom zapolnil s kipečimi šopi cvetja levo in desno od centralnega prizora. Cvetje le navidezno povezuje dve pentlji v zgornjem delu antependijev. Podobno je zasnovan antependij na oltarju sv. Martina. V sredinskem delu je naslikan sv. Martin v trenutku, ko mu Kristus postavlja na glavo mitro in ga imenuje za škofa. Sv. Martin je prikazan v trenutku molitve, ko zamaknjeno gleda predse. Levo zgoraj je v perspektivični skrajšavi naslikana doprsna figura boga očeta z mitro v rokah. Leva in desna stran antependija je glede na izbor cvetlic in barvno pisanost podobna antependiju na Antonovem oltarju.

Motiv sv. Antona z Jezusom se z rahlim odstopanjem v kompoziciji ponovi še na antependiju, ki je bil pred obnovitvijo ž. c. sv. Lovrenca v Podčetrtku na desnem oltarju. V sredinskem delu antependija³⁶ (si. 5) je Claus upodobil svetnika, kateremu je posvečen glavni oltar. Anton Padovanski je naslikan do pasu, levico je položil na prsi, z desnico je prijel Jezusovo desnico in jo poljubil. Jezus ob njem stoji v rahlem razkoraku, z levico se je oklenil svetnikovega vratu. Ozadje je nevtralnno, v spodnjem delu so naslikane tri operutnične glavice. Levo in desno od centralnega prizora so razpleteni živobarvni cvetovi tulipanov, vrtnic, orlic in zvončnic.

SI. 5: Sv. Anton Padovanski z Jezusom, antependij, župnijski urad Podčetrtek

Najkvalitetnejši Clausu pripisan je antependij na desnem oltarju v p. c. Device Marije na Pesku v Slakah pri Podčetrtku (si. 6). Oltar je sicer posvečen sv. Marku, na antependiju pa je naslikan sv. Janez Krstnik. Naročnik si je verjetno izbral motiv iz življenja Janeza Krstnika prav zaradi povezav s freskami na oboku desne kapele v

tej cerkvi, ki prikazujejo prizore iz življenja Janeza Krstnika. Oltar je datiran v prvo polovico 18. stoletja¹, antependij pa lahko datiramo v drugo četrtino 18. stoletja, vsekakor pa pred leto 1751, ko so z izdelavo orgel zaključili opremljanje baročne cerkve.

Sl. 6: Sv. Janez Krstnik, antependij, oltar sv. Marice v p. c. Device Marije na Pesku v Slakah pri Podčetrtku, druga četrtina 18. stol.

Antependij je naslikan na platnu³⁹ in je močno poškodovan. V sredinskem cvetnem venčku, ki ga zgoraj zaključuje pentlja, je figura frontalno sedečega Janeza Krstnika, ogrnjena z živordečim ogrinjalom in ovčjo kožo. Janez Krstnik je z levico stisnil ob svoje koleno vzpenjajoče se jagnje, v desnici pa drži križ, ovit z napisnim trakom. Prizor simbolizira motiv iz življenja Janeza Krstnika, ki je pri krstu v Jordanu pokazal na Kristusa in rekel: "Poglejte božje jagnje, ki odjemlje greh sveta" (Jan. evangelij 1, 29). Glava Janeza Krstnika je malo nagnjena, z očmi se je zazrl v nebo, kot da bi hotel povedati: "Videl sem duha, ki se je spuščal z neba kakor golob in ostal nad njim" (Jan. evangelij 1, 32). Levo in desno stran povsem zapolnjujejo kipeči šopi najrazličnejših cvetlic v zelenomodrih in oker tonih s posameznimi močno izstopajočimi cvetovi. Cvetlično tihožitje vrtnic, perunik, maka, tulipanov, lilij... je enakovredno in ni več podrejeno centralnemu svetniškemu prizoru.

Do sedaj znana dela kažejo, da je bil J.Claus kvaliteten in šolan baročni mojster. V njegovem slikarstvu se odražajo vplivi pavlincev. Kot zrel in izoblikovan umetnik je verjetno vplival tudi na Antona Lerchingerja, za kar govore nekateri skupni elementi, vidni predvsem v Lerchingerjevih zgodnejših delih.

Številna vprašanja o Josephu Clausu so zaradi pomankljivih virov še nerazrešena. Šele s poglobljeno raziskavo celotnega baročnega slikarstva na Štajerskem bo

mogoče dopolniti opus slikarja Josepha Clausa. Takrat bo tudi možno potrditi, kar za sedaj ostaja na stopnji domnev. Nesporno pa je, da se je s povezavo med signaturo I. CLAUS na predeli oltarja sv. Marka v p. c. sv. Ane na Babni gori in zabeležbo "pictorja" Josepha Clausa v brestaniških župnijskih matrikah potrdilo delovanje še enega baročnega slikarja na slovenskem Štajerskem.

Opombe:

1. Sergej Vrišer, *Zapiski o avtorjih fresk v Kamnicipri Mariboru*, ZUZ, rt v. 111, 1955, so-. 243-245.
2. Anica Cevc, Anton Lerchinger, ZUZ, n. v. V-VI, 1959, str. 477- 488.
3. Branka Prime, *Poročilo o odkritju baročnih fresk v Podčetrtku*, ZUZ, n. v. XIII, 1977, str. 197; Marjana Cimperman- Lipoglavšek, *Novo ime med baročnimi freskanti na Štajerskem*, ZUZ, n. v. XIII, 1977, str. 199-204; Ferdo Serbelj, *Umetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica*, Zbornik občine Slovenska Bistrica, 1, 1983, str. 210.
4. Anica Cevc, *Freske Matthiasa von Görza v Marijini cerkvi v Zagorju pri Podčetrtku*, ZUZ, n. v. XVI, 1980, str. 53-71.
5. Priimek slikarja je v arhivskih virih zapisan kot Klauß, Klaus, Clauß, Claus.
6. France Stele, *Terenski zapiski*, CXI, 8. 9. 1952, str. 26.
7. Jože Curk, *Topografsko yadivo VI, Sakralni spomeniki na območju občine Šmarje pri Jelšah, Celje 1967*, str. 2
8. *Napis na predeli se glasi: HOC ALTARE CUM ALT ARI IN PAROHIA PONICULENSI AD SANCTUM OSWALDUM EIUSDEM SAN CT I SEV. PATRONI SUICURAVIT FIERI INDIGNUS PAROHUS L MARCUS VALERIUS HORNER NA TIONE CARNIOTUS 1.7.43. spodaj desno je napis ICLA US PINXTT. Napačno napisano oznako narodnosti Camiotus namesto Camiolus je opazil že France Stele.*
9. Jože Curk, *Brestanica, gradbeno-zgodovinski oris, zbornik člankov in razprav, Brestanica, 1982, str. 120.*
10. *Arhiv Slovenije (AS), Rajhenburg (dekanija Videm), poročna knjiga I (1690-1748), fasc. 23.*
11. *AS, Rajhenburg (dekanija Videm), rojstna knjiga (1709-1736), fasc. 18. IZ AS, fasc. 19.*
12. *AS, Rajhenburg (dekanija Videm), mrliška knjiga / (1719-1766), fasc. 24.*
13. *Ivy Lentič-Kugli, Varaždinski slikar 18. stolječa Josephus Sartori, Vijesti MK, št. 1, 1969, str. 20.*
14. *Arhiv Župnijskega urada Brestanica, Liber Memorabilium Parochiae Reichcnburgensis, str. 36.*
15. *Arhiv Župnijskega urada Brestanica, Liber Memorabilium Parochiae Reichcnburgensis, str. 28.*
16. *Primerjava višine plačila 120 gld z višino izplačil za slikarja Rafa in Lerchingerja (op. 1) kaže, da je bil Claus uveljavljen in kvaliteten slikar.*
17. *Martin Wutte, Beiträge zur Kunde Kärntner Künstler, Carinthia 1, 1933, str. 185-189.*
18. *Arhiv Župnijskega urada Brestanica, Liber Memorabilium Parochiae Reichcnburgensis, str. 28.*
19. *Marija Mirkovič, Skica za pavlinsku ikonografiju, Kultura pavlina, Zagreb 1989, str. 353-354.*
20. *Marija Mirkovič, Ivan Ranger ipavlinsko slikarstvo, Kultura pavlina, Zagreb 1989, str. 156.*
21. *ZZ Prav tam, str. 156.*
22. *Danes se antependij hrani v Župnijskem uradu v Podčetrtku.*
23. *Marjana Cimperman Lipoglavšek, Iluzionistično slikarstvo 18. stoletja na Slovenskem, ZUZ, n. v. XIX, 1983, str. 39-40.*
24. *Anica Cevc, Jožef Anton Lerchinger, Likovna enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb, 1987, str. 186.*
25. *Kotvop. 24.*
26. *Antependij sv. Marka: 75 x 156 cm.*
27. *Andelko Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1979, str. 516.*
28. *Luc Menaše, Evropski umetnostno zgodovinski leksikon, Ljubljana 1971, str. 1436.*
29. *Prav tam, str. 1616.*
30. *Jože Curk, Topografsko gradivo VI, str. Z*
31. *Ignacij Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant, VI, Das Dekanat Drachenburg, Marburg 1887, str. 573.*
32. *Antependij jv. Ane: 70 x 161 cm.*
33. *Antependij sv. Antona Padovanskega: 72x198 cm; antependij sv. Martina: 70x 195 cm.*
34. *Marjana Cimperman Lipoglavšek, Iluzionistično slikarstvo 18. stoletja na Slovenskem, ZUZ, n. v. XIX, 1983, str. 40.*
35. *Antependij sv. Antona Padovanskega: 92 x 162 cm (merjeno z okvirjem)*

37. Jože Curk, *Topografsko gradivo VII, Sakralni spomeniki na območju občine Šmarje pri Jelšah, Celje 1967, str. 37.*

38. Ignacij Orožen, *kol v op. 32, str. 483.*

39. *Antependij iv. Janeza Krstnika so leta 1988 izrezali iz okvirja in ukradli, vendar je bil storilec odkrit in je antependij vrnil Župnijskemu uradu Podčetrtek. Točne izmere pred restavriranjem niso možne.*

Zusammenfassung

Joseph Claus (1700-1764)

Einige Worte über den Maler und sein Werk

Im Beitrag ist die Rede von dem Barockmaler Joseph Claus, dessen Leben und Werk noch nicht erforscht sind. Die bisher bekannten Schriftquellen zeigen, daß es sich um einen Künstler handelt, der den überwiegenden Teil seines Lebens in Brestanica (Reichenburg) verbrachte, dort eine Familie gründete und eine beachtliche Stellung erlangte. Unbekannt blieb bis heute, wo er geboren ist und seine Jugend verbrachte. Wir wissen auch nicht, wie seine Entwicklung zum selbstständigen Maler verlief. Es kann nur vermutet werden, daß er unter dem Einfluß der Pauliner stand, er selbst aber als reifer Künstler A Lerchinger beeinflusste.

Sein künstlerisches Wirken wurde durch die Verbindung zwischen der Signatur des Malers an der Predella des Markusaltars in der Filialkirche der hl. Anna auf der Babna gora und einer Schrift des Malers in Archivquellen bestätigt. Aufgrund der Vergleiche schreibe ich ihm das Antependium des Hochaltars in der Filialkirche der hl. Anna zu sowie zwei Antependien in der Filialkirche St. Johannes in Orehovec, das Antependium in der Pfarrkirche St. Lorenz in Podčetrtek, das Antependium in der Filialkirche der Jungfrau Maria na Pesku in Slake sowie Fresken in der Martins- und Johanneskapelle in der Filialkirche St. Johannes in Orehovec und Fresken in der Kapelle der hl. Notburga in der Filialkirche St. Hermagoras in Sremič oberhalb von Brestanica (Reichenburg).

Andrej Studen

BESEDA, DVE O NEMŠKI HIŠI V CELJU

Vsaka hiša je zgrajena ali obnovljena po tradicionalnih vzorcih. Vsaka hiša kot spomenik diha moč preteklosti in pri vsaki je v igri navajenost in izročilo, skratka dediščina, ki se je noben današnji opazovalec ne more otresti¹. Naši predniki so se lotevali gradnje vseh mogočih hiš in te so se s svojo pojavno obliko zasidrale v določen čas in prostor ter se zvrstile skozi dolgoletno kolesje zgodovine. Mnoge med njimi so propadle in le redke lahko opazujemo še danes. Hiše so ljudje gradili predvsem zaradi primarne človekove potrebe po bivališču, poleg tega pa tudi za mnoge druge namene. Poznamo torej hiše, ki so se razlikovale po svojih funkcionalnih lastnostih, dalje kmečke in mestne hiše različnih tipov in velikosti, potem eno-, dvo- ali večdružinske hiše, lepe in grde hiše ali pa majhne, skromne, preproste, celo zasilne hiše na eni strani oz. velike, imenitne in razkošne hiše na drugi strani. Vse to so hiše. In vsaka med njimi ima svojo zgodbo. V preteklosti pa tudi danes so igrale in igrajo določeno vlogo, so predstavljale in predstavljajo del materialne kulture ter so se umeščale in se umeščajo kot spomeniki v sklop širše kulturne dediščine.

Vsaka hiša je nenazadnje imela oziroma še ima tudi svoj estetski učinek na okolje, ki jo je obdajalo. Nekaterim stavbam pa so naši predniki poleg vseh raznovrstnih lastnosti in značilnosti, ki jih vsebujejo hiše, želeli dodati še nekaj več. Tak je tudi primer Nemške hiše v Celju, ki je predmet pričujoče razprave. Že kar na začetku naj poudarim, da gre za **primer hiše z močno, predvsem pa namerno ideološko konotacijo**. Gre za arhitekturno rešitev, s katero so celjski Nemci v okviru ostrih nacionalno-političnih spopadov s celjskimi Slovenci na prelomu 19. in 20. stoletja želeli pokazati, da je Celje nemško mesto. Časi nacionalne koeksistence med celjskimi Nemci in Slovenci so postali že v osemdesetih letih 19. stoletja neponovljiva preteklost in tako nemška kot slovenska stran sta od devetdesetih let prirejali različne nacionalno obarvane politične, zabavne in kulturne prireditve, na katerih sta skušali pokazati prevladujoči nacionalni značaj Celja². Kot odličen in seveda zelo dobro premišljen argument je celjskim Nemcem pri dokazovanju nemškega značaja mesta med množico drugih s svojo zunanjo podobo služila tudi Nemška hiša. **Bila je fenomen s specifičnim in s strani celjskih Nemcev zelo zaželenim ideološkim učinkom.**

Od zamisli do nastanka Nemške hiše

Ideja celjskih Nemcev, da bi si v mestu zgradili Nemško hišo, se je porodila sredi

devetdesetih let prejšnjega stoletja. Takrat so bile namreč "nemškemu" mestu Celju vsiljene slovenske paralelke (Parallelklassen) na celjski gimnaziji (1895)³, poleg tega pa je "nemško" mesto Celje popolnoma skazila trdnjava (Zwingsburg) slovenskih okoličanov - Narodni dom, ki je bil zgrajen v letih 1895-1898.

Te okoliščine so celjsko nemštvo vzpodbudile, da se je lotilo zbiranja denarja za izgradnjo Nemške hiše, ki naj bi predstavljala protiutež Narodnemu domu, to je stavbi, ki je po mnenju celjskih Nemcev izrazito popačila zunanjo mestno podobo od nekdanj "nemškega" Celja. Zbiralna akcija je marca 1898 dosegla že takšno višino, da so se celjski Nemci odločili za ustanovitev društva "Nemška hiša". Edini cilj društva je bila izgradnja hiše, katere poglavitni namen, kot zatrjujejo v gradbenem programu, bi bil ta, da bi služila za zbirališče tako celjskim Nemcem kot tudi preostalim nemškim bratom na Spodnjem Štajerskem⁵. V njej naj bi Nemci iz Celja in okolice uresničevali svoje duhovne, znanstvene in umetniške potrebe in prizadevanja ter prirejali nemške prireditve in praznovanja⁶.

V hiši naj bi našla domovanje vsa nemška društva. Iz gradbenega programa društva "Nemška hiša" je razvidno, da so takrat v Celju (poleg drugih) delovala naslednja nacionalno obarvana društva celjskih Nemcev: društvo Casino, turnarji, dve pevski društvi, kolesarsko društvo, nemško društvo in klub "der Gemütlichen". Vsa društva naj bi v načrtovani Nemški hiši dobila ustrezne vadbene oz. klubske prostore. Poleg njih naj bi se v pritlične prostore bodoče Nemške hiše preselila tudi društvena tiskarna Celeja in uredništvo časopisa Deutsche Wacht. Nenazadnje pa so si bili člani društva tudi edini, da mora njihovo bodoče zbirališče imeti ustrezne gostinske prostore, ki naj bi jih sestavljali točilnica (Schwemme), posebna soba in jedilnica (za cca. 300 oseb). Jedilnica naj bi bila povezana s plesno in slavnostno dvorano (Tanz-und Festsaal) z galerijo in primernimi stranskimi prostori, kot so igralnica, čitalnica, kadilnica, štiri do pet klubskih sob in dve vadnici za pevski društvi. Poleg tega naj bi bili v hiši še stanovanjski prostori, bodisi za najemnike ali pa za osebje, in po možnosti najmanj petnajst tujskih sob za popotnike. Hotel naj bi bil seveda popolnoma ločen od društvenih prostorov⁸.

Na začetku junija 1898 je društveno vodstvo doseglo, da mu je občina odstopila staro, dvonadstropno Guggenmossovo hišo nasproti kolodvora⁹. *"Ker pa je bila hiša stara, se je vodstvo odločilo za novogradnjo in leta 1900 razpisalo javni natečaj za najboljšo arhitekturno rešitev"*¹⁰. Odbor društva je v gradbenem programu za Nemško hišo, s katerim je seznanil vse tekmece razpisanega natečaja, poleg že omenjenih zahtev po prostorih, ki naj bi jih vsebovala bodoča gradnja, tekmečem natečaja tudi natančno opisal lego gradbene parcele in izrazil željo po čim cenejših ali vsaj zmernih stroških gradnje.

Prostor za gradnjo se je nahajal med takrat načrtovano podaljšano Krožno ulico (Ringstraße) na vzhodu, Bismarckovim trgom na severu in Novo ulico (Neugasse)

na zahodu¹¹. Odbor društva je od tekmecev natečaja zahteval, da mora biti glavna fasada bodoče hiše obrnjena proti severu, zadaj za hišo (na jugu) pa je predvidel lep ograjen vrt, v katerem bi lahko posedali obiskovalci gostinskih prostorov in hotelski gostje. Vsekakor pa je bila najbolj zanimiva izrecna in poudarjena določba, **da morajo udeleženci natečaja projektirati germanski tip fasade (germanischen Fasaden=Type)**, ki pa naj bo izoblikovana na preprost način. Načrti morajo biti izdelani v merilu 1:200 in morajo vsebovati poleg tlorisov vseh nadstropij še posebej izgled slavnostne dvorane in končno tudi **pogled na severno in vzhodno pročelje, t.j. na pročelji nasproti kolodvora**¹².

Odbor društva "Nemška hiša" je predvideval, da celotni stroški gradnje ne bi smeli presegati 320.000 kron. Od te vsote naj bi se 40.000 kron izločilo za notranjo opremo hiše, tako da bi končno za samo gradnjo preostalo le še 280.000 kron, ta vsota pa pod nobenim pogojem ne bi smela biti prekoračena. Društvo je razpisalo tudi tri nagrade. Prvonagrajenec naj bi prejel 1000, drugonagrajenec 600 in tretjenagrajenec 300 kron. Prispele projekte naj bi ocenjeval odbor društva "Nemška hiša" po nasvetu arhitekta prof. Hauberrisserja iz Munchna¹³.

Prijave na razpisani javni natečaj so morali tekmeči oddati do 15. aprila 1900. *"Komisija je izmed 37 prispelih načrtov izbrala projekt dunajskega arhitekta Petra Pavla Branga, kije v Celje prinesel svet nemške neogotike in neorenesanse, nemški slog Altdeutsch. Brang se je z njim tako prikupil Celjanom, ki so želeli tudi z arhitekturo potrjevati nemški značaj mesta, da so se brez pomišljanja odločili za realizacijo njegovega projekta"*¹⁴.

Polaganje temeljnega kamna za Nemško hišo 26. 7. 1905

Začetnemu navdušenju navkljub pa zadeva ni potekala povsem po načrtih društvenega vodstva, saj je bilo za izgradnjo Nemške hiše zbranega premalo denarja in so morali z gradnjo počakati še nekaj let. Leta 1905 se je končno nabralo toliko denarja (180.000 kron), da se je društvo le odločilo za gradnjo¹⁵. Spomladi so najprej zrušili staro Guggenmossovo hišo, dne 26. julija pa so s pompozno slavnostjo postavili temeljni kamen. *"Po slavnostnih govorih F. Wehranna in F. Königa so najvidnejši celjski možje družno vzdali temeljni kamen in vanj (lahko bi dejali "obredno", op.a.) vstavili listino, v kateri so bila orisana skoraj desetletna prizadevanja za Nemško hišo, ter izvode časopisov Deutsche Wacht, Grazer Tagblatt, Wiener deutsche Tagblatt, pravila društva "Nemška hiša" in gradbeni načrt"*¹⁶.

Po položitvi temeljnega kamna so stekla pospešena gradbena dela pod vodstvom celjskega mestnega zidarja in tesarja Antona Dimetza. Gradbeni delavci so delali poleti dnevno po dvanajst ur (od 6h do 18h), pozimi pa po deset (od 7h do 17h)¹⁷. Hiša je bila dokončana do pomladi leta 1907 in dne 23. aprila je društvo "Nemška hiša" prosilo mestno občino za podelitev uporabnega dovoljenja (Benutzungsconsens). Komisija mestne občine si je nato ogledala novogradnjo in se prepričala, da je hiša zgrajena po predloženih Brangovih načrtih in pod postavljenimi pogoji¹⁸ ter se odločila za podelitev uporabnega dovoljenja. Hiša je tako zaživela in na široko odprla vrata vsem celjskim nemškim društvom, ki so do tega časa domovala po različnih gostilnah in hotelskih restavracijah. Celjski Nemci so tako v Nemški hiši podobno kot celjski Slovenci v Narodnem domu dobili prostor za različne zabavne in kulturne prireditve, ki so bile vse do izbruha prve svetovne vojne poleti 1914 zelo dobro obiskane. Hiša je bila kratka središče družabnega življenja celjskega nemštva.

Ideološki učinek hiše

Če govorimo o zgodovini mesta Celja konec prejšnjega in na začetku tega stoletja, potem nikakor ne smemo prezreti posebnosti, ki se je ostro zajedala v utrip vsakdanjega življenja mesta - srditih nacionalnih spopadov med celjskimi Nemci in Slovenci. Slovensko meščanstvo se je od konca osemdesetih let 19. stoletja nezadržno krepilo in posegalo tudi na področja, ki so bila pred tem v domeni nemštva. Celjsko nemštvo je bilo po drugi strani vse do propada monarhije dominantna, dobro organizirana in ekonomsko močna skupina, ki je obvladovala dogajanje na gospodarskem, političnem in kulturnem področju ter uporabljala svojo družbeno moč za segregacijske ukrepe zoper Slovence. Vedno večji uspehi Slovencev na vseh področjih skupnega bivanja, ki so vse bolj majali razmerje družbene premoči, pa so sprožili vse ostrejše nacionalne spore. Med celjskimi Nemci se je zaradi nezaustavljivosti napredka Slovencev povečal občutek ogroženosti, zato se je politika celjskega nemštva začela oprijemati "plota ekstremnega nacionalizma", nabitega z različnimi ideološkimi in političnimi zahtevami, naperjenimi zoper Slovence. Na ta ekstremni nacionalizem so Slovenci

Nemška hiša ok. leta 1910

seveda odgovorili s svojim. Za oba je bila značilna ideologija nacionalne enotnosti in socialnega miru, NAROD pa je bil za obe ideologiji sveta in vsemogočna beseda, kateri mora biti vse absolutno podrejeno.

Obe strani, tako nemška kot slovenska, sta si v okviru ostrih nacionalnih bojev neprestano prizadevali, da bi dokazali nemški oz. slovenski značaj mesta. Okoli te osi se je vrtelo celotno dogajanje v mestnem vsakdanjiku, srednje oz. nacionalno strpne poti pa ni bilo. V tem kontekstu moramo opazovati tudi Nemško hišo, ki je celjskemu nemštvu služila kot argument, da je Celje tipično nemško mesto. Nemška hiša je s svojim nastankom kot arhitekturna rešitev postala orodje nemške, izrazito nacionalno obarvane ideologije. Postala je del celjskega (lokalnega) ideološkega aparata, ki naj bi tako prisotnim kot tudi prišlekom dokazoval večno nemški značaj Celja. Z vso logiko in strogostjo se je vklopila v celoten sistem ideoloških predstav v okviru takratne celjske družbe in pričela igrati določeno zgodovinsko vlogo v kontekstu srditih nacionalnih bojev med Nemci in Slovenci. Skratka, dobila je praktično-družbeno funkcijo¹⁹.

Pri opazovanju Nemške hiše se moramo torej najprej zavedati mehanizmov takratne ideologije, ki je gospodovala med celjskim nemštvom. Ostra nacionalna nestrpnost do celjskih Slovencev je razvidna že iz zgoraj predstavljenega programa društva "Nemška hiša". Njena zidava ni imela samo namen, da bi olepšala "nemško" mesto Celje, ki ga je izrazito popačila stavba slovenskega Narodnega doma, temveč

je bila zidava nove in veličastne Nemške hiše predvsem **sadež zavestne akcije celjskih Nemcev, ki je svoje ostre bodice uperila v vse hitrejši in vse bolj ogrožajoč prodor Slovencev**. Celjski Nemci so se znotraj vse večje ogroženosti v bitki s celjskimi Slovenci posluževali vseh mogočih sredstev in Nemška hiša je bila v tem okviru kot arhitekturna rešitev prav gotovo specifičen fenomen. **Bila je orožje, kjer je bila zavestno na delu ideologija nemškega ekstremnega nacionalizma**. Bila je sredstvo simbolnosti in izraza, ki je pri dokazovanju "nemške" zunanje podobe mesta Celja služilo kot argument ideologiji celjskega nemštva.

Gradbena parcela, na kateri so postavili Nemško hišo, je bila za zagotavljanje (s strani celjskih Nemcev izredno zaželenega) ideološkega učinka več kot samo primerna. Hiša je namreč stala nasproti glavnega vhoda na kolodvor, torej na mestu, kjer si vedno naletel na živahen ljudski vrvež, poleg tega pa je vsak prišlek, ki se je z vlakom pripeljal v mesto, najprej zagledal prav Nemško hišo.

Če se za kratek čas prestavimo npr. v leto 1910 in si zamislimo, da smo tujci, ki so se pravkar z vlakom pripeljali na izlet v Celje, bi nas ob prvem pogledu na mesto verjetno prežela naslednji vtis: pri izhodu železniške postaje bi se najprej zazrli v impozantno stavbo s tipično nemško fasado in z napisom "Nemška hiša", ki nas bi takoj skušala prepričati, da smo zašli v staro in tipično nemško mesto. (Mimogrede: vladajoča ideologija celjskega nemštva je od stavbe tudi zavestno pričakovala, da naključnega popotnika o tem takoj podučijo, ga prepričajo in mu obenem tudi dokažejo). Zagledali bi stavbo, ki jo krasi mogočen in daleč v nebo segajoč stolp, torej stavbo, ki jo je že od daleč prav zlahka opaziti in prepoznati. Celotna konstrukcija bi nas spominjala na močno trdnjavo, polno romantičnih in vabljivih srednjeveških spominov. Krožni relief na stolpu bi nam prikazoval (danes ga ni več) ponosne nemške vojščake, ki bi nam molče pripovedovali o prihodu Germanov in nam šepetali mitološko zasnovano pripoved o ustanovitvi prastarega nemškega mesta (urdeutsche Stadt). Poleg tega bi, če bi se stavbi natančno posvetili, kaj hitro opazili, da sta polni okraskov predvsem severna in vzhodna fasada, ki ju s kolodvora najprej zagledamo (Kakšna namernost!)²⁰.

Kratek sprehod po notranjosti hiše

Prvotno notranjo strukturo Nemške hiše lahko v grobem predstavimo le s pomočjo načrtov njenega arhitekta Petra Pavla Branga, ki so marca 1905 nastali na Dunaju. Preden se napotimo na sprehod po notranjosti hiše in si ogledamo, kateri prostori so sestavljali posamezna nadstropja, naj povem, da se je v celoti ohranilo le 9 načrtov in da se med njimi žal ni ohranil načrt pritličja. Zategadelj bom skušal predstaviti podobo pritličnih prostorov na podlagi lastnega sklepanja, to pa pomeni, da bo ta podoba izredno pomanjkljiva in zgolj domnevna²¹. Ker nam bo pri tem sklepanju v veliko pomoč predvsem struktura prvega nadstropja, je najbolje, da si po načrtih najprej ogledamo, kateri prostori so sestavljali klet ter prvo in drugo

nadstropje hiše. Podstrešje hiše je bilo namreč prazno in na načrtu so zarisani samo odvodi dimnikov iz posameznih hišnih traktov, leseni deli podstrešne konstrukcije, ki so se nahajali v razdalji enega metra od dimniških vratc, pa so morali biti zaradi protipožarnih ukrepov obloženi s pločevino²².

Klet

Največji delež kletnih prostorov je pripadal gostilni, ki jo je društvo oddajalo v najem. Njenim obiskovalcem so bili namenjeni trije prostori: velika gostinska soba, kegljišče in točilnica (pivnica). V lepem in toplém vremenu so gostje lahko posedali tudi na vrtu. Takoj pri vhodu v gostilno je bilo moško in žensko stranišče.

V gostilni so ti postregli z dobrimi jedmi, točilo pa se je pivo in vino. To nam potrjujejo prostori, kot so vinska klet, shramba za pivo, skladišče za steklenice, shramba za meso z ledenico ter še ena shramba in tri posebne kleti. Poleg večje kuhinje se je nahajala pralna kuhinja in še ena soba, iz katere so natakarji odnašali že pripravljene jedi. Poleg gostinske sobe je bil še manjši prostor za posodo in jedilni pribor. Gostilni je pripadala še posebna soba, v kateri je bilo nastanjeno žensko osebje.

Poleg gostilne so se v kleti nahajali še najemni prostori za dve prodajalni, hišnikovo stanovanje, štiri kleti za stanujoče stranke, dva predprostora in tri kurilnice (Calorifer)²³. Hišnikovo stanovanje je bilo sestavljeno iz manjše sobe s pečjo in kuhinje s štedilnikom²⁴.

Prvo nadstropje

Za prvo nadstropje lahko ugotovimo, da je bilo sestavljeno iz treh delov.

1. Na desni strani hiše, gledano s severa proti jugu, se je nad veliko slavnostno dvorano nahajala galerija, pred njo pa manjši foyer, ki je bil s stopniščem povezan s pritličjem²⁵. V severozahodni vogalni sobi je arhitekt Brang načrtoval prostor za lokalni muzej. Ob galeriji na desno je bila loža (Loggia). Na koncu desne galerije, na jugozahodnem vogalu, je bil še en prostor, ki je na načrtu označen kot arhiv, na nasprotni strani, t. j. na koncu leve galerije, pa se je nahajala ženska toaleta.

2. Na levi strani hiše so se nahajali hotelski prostori. Vhod v hotel in v stanovanjske prostore se je nahajal na Krožni ulici, t. j. na vzhodni strani hiše, nasproti kolodvora. Če bi se iz pritličja po stopnicah povzpeli v prvo nadstropje, bi naleteli na daljši hodnik, iz katerega je šest vrat vodilo v hotelske sobe (med njimi je bila zanimiva predvsem okrogla soba v stolpu), na koncu hodnika pa je bilo moško in žensko stranišče ter kamrica za hotelsko sobarico.

3. V srednjem delu hiše, t. j. nad glavnim vhodom, pa se je nahajalo veliko stanovanje, ki je bilo sestavljeno iz predsobe, štirih sob, kuhinje ter shrambe, izbe za posle in stranišča. Izba za posle se je nahajala ob kuhinji in shrambi in je bila preko kuhinje neposredno povezana še s predsobo, drugače pa je bila ločena od gospodarjevih prostorov. To je bila sploh ena izmed značilnosti takratnih stanovanj premožnejših meščanov. V stanovanju so se s pečmi ogrevale štiri sobe (gospodarjevi prostori), v kuhinji pa je bil poleg peči tudi štedilnik²⁶.

Drugo nadstropje

V drugem nadstropju hiše so se nahajala tri velika stanovanja, velik del desne strani hiše (zahodni del), kjer je bil strop slavnostne dvorane, pa je bil prazen in z železnimi vrati ločen od ostalih - stanovanjskih prostorov. Struktura stanovanj je bila sledeča:

Prvo stanovanje: predsoba, tri sobe, kabinet, kuhinja, shramba, izba za posle in stranišče.

Drugo stanovanje: predsoba, okrogla soba v stolpu in še tri sobe, kabinet, kuhinja, izba za posle in stranišče.

Tretje stanovanje: predsoba, štiri sobe, kuhinja, shramba, izba za posle in stranišče.

Tudi v drugem nadstropju so se s pečmi na premog ogrevale samo sobe imetnikov stanovanja, v kuhinji pa sta bila peč in štedilnik. Kot zanimivost naj omenim še to, da se je med drugim in tretjim stanovanjem nahajalo majhno dvorišče z vrhno svetlobo (Lichthof), na katerega sta gledali straniščni okni. Kljub temu, da gre za velika in dokaj razkošna stanovanja, pa je interesanten tudi podatek, da nobeno stanovanje ni imelo kopalnice. To današnjemu opazovalcu pove, da na začetku stoletja modernizacija stanovanja s kopalnico še nikakor ni bila ustaljena navada, ampak je kopalnica le počasi prodirala v svet takratnih novogradenj in predstavljala še silno redkost²⁷.

Pritličje

Zanesljivo lahko zapišemo, da sta se v pritličju nahajali velika slavnostna dvorana in zelo prostorna obednica. Za slavnostno dvorano, v kateri so se prirejali različna praznovanja, kulturne prireditve in plesi za celjsko nemško smetano, je namreč ohranjen načrt prereza dvorane, za veliko jedilnico pa načrt, ki prikazuje njen izgled, če bi jo opazovali od zunaj (t. j. načrt fasade). Z gotovostjo lahko tudi trdimo, da so obiskovalci Nemške hiše skozi veličastna glavna vrata na Bismarckovem trgu prišli v foyer pred slavnostno dvorano in da se tako velikost foyerja kot slavnostne dvorane do danes nista spremenili.

V pritličju so se po vsej verjetnosti morali nahajati še posebni prostori za nemška

društva kot tudi toaletni prostori in garderoba za obiskovalce, vendar o njih nimamo nobenih podatkov. Vzhodni, t. j. levi del hiše pa je bil podobno kot prvo nadstropje sestavljen iz hotelskih sob in seveda recepcije hotela.

Še zgodba o usodi hiše po prvi svetovni vojni

V času prve svetovne vojne je bila zgradba na zahtevo avstroogrške vojaške uprave spremenjena v bolnišnico (bližina železniške postaje!), pri čemer je notranja oprava hiše veliko pretrpela. Zaradi tega je bila društvu "Nemška hiša" leta 1918 od avstrijske vojaške uprave obljubljen precejšnja vsota denarja za povrnitev nastale škode, toda obljuba je ostala neizpolnjena zaradi razpada monarhije in ustanovitve Kraljevine SHS⁹

Zgodba o nadaljnji usodi hiše v novoustanovljeni Kraljevini SHS je vsekakor zelo zanimiva. Upravljanje hiše je bilo potrebno prilagoditi spremenjenim političnim razmeram. Poleg tega so takoj po končani vojni zavladale tudi slabe in neugodne gospodarske razmere. Društvo je bilo zaradi neizplačane odškodnine s strani avstroogrške vojaške uprave v hudih finančnih škripcih. Za pokrivanje stroškov vzdrževanja hiše so se v glavnem uporabljali društveni prispevki .

V spremenjeni politični situaciji so se celjski Nemci morali privaditi tudi na to, da so odslej manjšina in to dejstvo je določalo tudi njihovo nadaljnje delovanje. V primeru, da bi nove oblasti razpustile društvo "Nemška hiša", je društveni statut (člen 15, drugi odstavek) predvideval, da se celotno premoženje društva prenese v upravo društva "Sudmark" iz Gradca. Leta 1919 je nato tudi dejansko prišlo do te situacije. Deželna vlada za Slovenijo je namreč 8. septembra 1919 izdala ukaz o razpustu društva "Nemška hiša" z zelo kratko utemeljitvijo: *"Društvo "Nemška hiša" v Celju je s tem razglasom razpuščeno, ker je z nameravano prodajo društvene hiše prekoračilo s statutom določeno področje delovanja"*³¹. Z enako utemeljitvijo je dne 18. junija 1919 zahteval ustavitev prodajnega postopka tudi mestni magistat v Celju³². Za kakšno prodajo gre?

Deželna vlada za Slovenijo je celotno društveno premoženje z vsemi premožninami, pritliklinami in nepremičninami postavila pod nadzor in pričela s postopkom zaplembe. To je storila na podlagi odredbe o popisu, zaplembi in likvidaciji premoženja državljanov sovražnih držav, ki jo je 30. aprila 1919 izdalo beograjsko ministrstvo za trgovino in industrijo. Društvo je moralo biti o namerah oblasti obveščeno že nekaj dni prej, zato je dne 3. junija 1919 prodalo hišo enajstim finančno močnim Celjanom, pripadnikom nemške manjšine z jugoslovanskim državljanstvom. Vsi so bili člani društva³³. Hiša naj bi navkljub prodaji še naprej služila za osrednje zbirališče Nemcev iz Celja in okolice. Naslednji dan, 4. junija 1919, je bil izveden tudi vpis posesti in novih lastnikov v zemljiško knjigo, ki ga je potrdilo tudi okrožno sodišče v Celju³⁴.

Po že omenjeni razpustitvi društva dne 8. septembra 1919 je premoženje po določbi društvenega statuta (člen 15, drugi odstavek) pripadlo tujemu društvu "Sudmark" in je zato še vedno veljalo za zaplenjeno. 13. decembra 1919 je deželna vlada v Ljubljani zahtevala zaplembo hiše, vložila tožbo proti takratnim lastnikom in zahtevala vzpostavitev prejšnjega zakonitega stanja. Na vseh sodnih procesih, ki so se zaradi Nemške hiše kar 11 let vrstili po sodiščih vseh treh instanc, je pravice celjskih Nemcev branil celjski odvetnik dr. Walter Riebl. Omenjena tožba je bila zavrnjena tako na okrožnem sodišču v Celju, kot tudi na višjem sodišču v Zagrebu (24. junija 1924) zaradi pomanjkanja pooblastil sekvesterja⁵. Zanimivo je, da so sodišča vseh treh instanc, tako ljubljansko kot tudi zagrebško in beograjsko, v dolgotrajnem procesu označila prodajo hiše za "*ostudno in celo nemoralno in nedopustno dejanje*"³⁶.

Ker je bilo društvo "Nemška hiša" uradno razpuščeno, je po določilih društvenega statuta celotno društveno premoženje prišlo v roke društvu "Sudmark" v Gradcu, ki naj bi premoženje upravljalo, lahko pa bi ga tudi predalo pravkar ustanovljenemu društvu z istimi cilji, z enakimi nameni³⁷. Pod "enakimi nameni" je mišljeno to, da bi Nemška hiša bila središče družabnega in kulturnega življenja nemške manjšine v Celju in okolici. Nemška manjšina pa je imela po 8. členu pogodbe o zaščiti manjšin pravico do ustanavljanja lastnih društev. Zato so celjski Nemci, da bi se prilagodili temu pravnemu stanju, dne 5. julija 1924 vložili zahtevo za ustanovitev nepolitičnega društva "Union", ki naj bi bil pravni naslednik društva "Sudmark" in s tem zakoniti lastnik Nemške hiše³⁸.

26. julija 1924, t. j. en mesec po že omenjenem procesu v Zagrebu in 14 dni po tem, ko je notranji minister zavrnil pritožbe zaradi razpustitve društva "Nemška hiša", je bila odbita tudi prošnja za ustanovitev novega društva "Union". Ustanovitev je prepovedal veliki župan mariborske oblasti, zato pa je bilo po drugi strani istega leta ustanovljeno novo društvo "Celjski dom", ki naj bi bilo pravni naslednik društva "Nemška hiša" z vsemi pravicami in dolžnostmi³⁹. Ustanovitev društva "Celjski dom" je veliki župan mariborske oblasti dovolil že 12. aprila 1924. "*Društvo je bilo nepolitično in je izhajajoč iz vodilne misli, da živimo v nacionalni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, imelo namen podpirati in gojiti idejo strpnosti in razumevanja celjskega slovenskega in nemškega meščanstva*". V nasprotju s tendenco društva "Nemška hiša", da bi Nemška hiša bila družabno in kulturno središče za nemško manjšino v Celju, je društvo "Celjski dom" zavzelo stališče, da mora biti hiša središče družabnega, umetnostnega, znanstvenega in sploh kulturnega življenja za vse prebivalce mesta in okolice, ki imajo jugoslovansko pripadnost in so zavedni jugoslovanski državljani ne glede na stan in narodnost⁴¹. Društvo "Celjski dom" torej ni imelo enakega namena kot društvo "Nemška hiša", čeprav so se na to stalno sklicevali ob nadaljnjem razpletu dogodkov.

V teku leta 1924 so oblasti premeteno dopustile, da se je lastninska pravica, v

nasprotju s tisto v zemljiški knjigi, ponovno prenesla na razpuščeno društvo "Nemška hiša", zato da bi postavili "Sudmarko" za upravnika premoženja. 18. decembra 1924 je bila nato izpeljana predaja lastnine društva "Nemška hiša" društvu "Celjski dom", t. j. društvu z "enakimi nameni", ki so ga sestavljali izključno pripadniki večinskega naroda. 8. januarja 1925 je bilo društvo "Celjski dom" vpisano kot pravni naslednik tudi v zemljiško knjigo⁴. "Sudmarka" je seveda takoj vložila tožbo in ponovno se je pričel dolgotrajen sodni postopek pred sodišči vseh instanc. "Okrožno sodišče v Celju je prisodilo v korist tožeče stranke, višje deželno sodišče v Ljubljani pa je nato sodbo ovrгло, ker so prvobitni nameni društva gojili rasne razprtije, to pa sodi med kazenske sankcije. Višje sodišče v Zagrebu pa je ponovno tožbo "Sudmarke" odklonilo s kratko utemeljitvijo, da društvo "Sudmark" ni identično s tistim, ki je imenovano v pravilih društva "Nemška hiša"⁴³.

Zaradi razpustitve društva "Nemška hiša", kot tudi zaradi prenosa društvene posesti na društvo "Celjski dom", prepovedi ustanovitve nepolitičnega društva "Union" in zato, da bi se sploh ponovno vzpostavilo zakonito stanje v tej društveni zadevi, se je dr. Walter Riebl junija 1930 odločil, da se bo obrnil s peticijo na Društvo narodov v Ženevi. V njej je obtožil jugoslovanska sodišča in upravne oblasti, da kršijo manjšinske pravice, predvsem člena 7 in 8 manjšinske pogodbe, ki so jo podpisali Jugoslavija in zavezniki 10. septembra 1919. Dr. Riebl si je zagotovil podporo stalnega nemškega zastopnika v Ženevi, peticijo pa je podprlo tudi nemško zunanje ministrstvo. Peticija je bila v Ženevi sprejeta, vendar se je taktična in globoko preudarjena zamisel dr. Riebla le delno uresničila. Jugoslovanska vlada je bila zaradi sprejetja peticije v Ženevi takoj pripravljena popustiti pri šolskem vprašanju manjšin in nemški poslanci so v beograjski skupščini dosegli kompromisno izplačilo odškodnine v prid nove nemške šolske ustanove⁴⁴. Peticija je torej prinesla uspeh samo pri zahtevah nemške manjšine v Jugoslaviji na področju šolskega vprašanja, Nemška hiša v Celju pa ni nikoli več prišla v roke društva "Nemška hiša".

Primer Nemške hiše v Celju je torej po več kot desetletnem sporu dobil tudi mednarodno razsežnost. Zaključimo lahko, da je hiša v okviru zgodovine manjšinskega vprašanja v novoustanovljeni Kraljevini SHS predstavljala najbolj očiten primer za prikaz razpoke, ki je zijala med pravnimi zahtevami nemške manjšine in dejanskim uresničevanjem teh zahtev.

Opombe:

1. Primerjaj s Femand Braudel, *Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče (Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV,-XVIII. stoletje) II. del, Studia humanitatis, Ljubljana, 1988, str. 8.*
2. Primerjaj npr. z zadnjim, odličnim in izredno zanimivim delom: Janez Cvirn, *Kri v luft! Creve na plot! (Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja), Novi tednik - Radio Celje, Ljubljana 1990.*
3. O paralelkah na gimnaziji glej: Janez Cvirn, *Celjsko gimnazijsko vprašanje, Celjski zbornik 1986.*

4. Glej ZAC, MOC 1850-1918; fasc. 40, leto 1907, Deutsches Haus, Bismarckplatz - Gradbeni program društva "Nemška hiša" (dalje Bau-Programm). Gradbeni spisi in načrti v navedenem fasciklu niso oštevilčeni, datirani pa so le nekateri spisi. Bau-Programm je bil verjetno napisan na začetku leta 1900.
5. ZAC, Bau-Programm.
6. Ein Notschrei der deutschen Minderheit in Slowenien (S.H.S.) - Wie aus dem Deutschen Haus in Cilli ein "Celjski dom" gemacht wurde! (dalje Ein Notschrei.), s.d., str.9.
7. Bau-Programm seveda našteva le najpomembnejša med celjskimi nemškimi društvi
8. ZAC, Bau-Programm.
9. Na parceli se je poleg Guggerunossove hiše nahajalo tudi pritlično skladišče (glej ZAC, Bau-Programm).
10. Janez Cvim, Kri v luft! Čreve na plot!...str.39.
11. O imenih ulic glej: Metka Plank, Imena celjskih ulic in trgov do leta 1945, Celjski zbornik 1987.
- 11 ZAC, Bau-Programm.
13. ZAC, Bau-Programm.
14. Janez Cvim, Kri v luft! Čreve na plot!...str.40.
15. Že pred ustanovitvijo društva "Nemška hiša" se je zbralo 57.364 kron. V okviru zbiralne akcije pa je prav gotovo najbolj zanimiv velikodušen prispevek gospe Marije Woller iz Loke pri Zidanem Mostu, ki je društvu zapustila kar 80.000 kron (glej Janez Cvim, Kri v luft! Čreve na plot!...str.40). Kot zanimivost naj dodam, da se je kasneje, ko je bila hiša že zgrajena, izkazalo, da so bili stroški gradnje le preveliki. Zato je moralo društveno vodstvo najeti za pokritje vseh stroškov pri celjski mestni hranilnici še posojilo v znesku 260.000 kron (glej Ein Notschrei., str. 9). Seveda je bilo posojilo ob izdatni politični podpori in priporočilu mestne občine, kije bila v nemških rokah, zlahka in takoj odobreno.
16. Janez Cvirn, Kri v luft! Čreve na plot!...str. 40.
17. ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 40, leto 1907, Deutsches Haus, Bismarckplatz - priloženo poročilo o izvajanju gradbenih del
18. ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 40, leto 1907, Deutsches Haus, Bismarckplatz - prošnja za podelitev uporabnega dovoljenja z dne 27. aprila 1907 in priloženi zapisnik komisije, ki si je ogledala novogradnjo. "Pod postavljenimi pogoji" je mišljeno to, da je morala biti vsaka takratna novogradnja grajena po določilih stavbnega reda za Štajersko, poleg tega pa se je gradbena parcela Nemške hiše nahajala tudi v požarnem rajonu c.kr. južne železnice, ki je od graditeljev strogo zahtevala, da mora biti bodoča hiša popolnoma požarno vama in pokrita s protipožarno strešno kritino (glej dopis c. kr. generalne inšpekcije avstrijskih železnic na Dunaju z dne 25. julija 1905).
19. Zadnje misli primerjaj z Althusser, Balibar, Macherey, Pécheux: Ideologija in estetski učinek, CZ, Ljubljana, 1980. Althusser je o ideologiji zapisal sledeče: "Ideologija je sistem...predstav (podob, mitov, idej ali pojmov, pač odvisno od primera), ki obstoji v neki družbi in igra v njej neko zgodovinsko vlogo. Ne da bi se spuščali v problem razmerij neke znanosti do njene (ideološke) preteklosti, recuno, da se ideologija kot sistem prestav loči od znanosti po tem, da v nji praktično-družbena funkcija prevleca nad teoretično funkcijo (ali spoznavno funkcijo)...str. 317-318.
20. Pri opisu zunanjšega izgleda hiše sem se oprl na fotografijo Nemške hiše, ki je seveda za zgodovinarja odličen ikonografski dokument. Izogibam pa se umetnostno-zgodovinskih vrednotenj hiše, oz. njenega estetskega videza, saj nas v pričujoči razpravi stavba zanima predvsem kot orodje takratne ideologije celjskega nemštva.
21. Načrt pritličja je izginil že po prvi svetovni vojni, kar lahko razberemo iz dopisa predsedništvu okrožnega sodišča z dne 12. 2. 1920, v katerem je zapisano: "Vprigibu se pošlje 9 načrtov nemške hiše s pripombo, da načrt za tloris parterja ni mogoče najti, se pa slaga glede števila sob popolnoma s prvim nadstropjem." (ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 40, leto 1907, Deutsches Haus, Bismarckplatz) V istem fasciklu boste našli ohranjene načrte Nemške hiše, na katere se bom opiral v nadaljevanju (dalje ZAC, načrt.).
22. ZAC, načrt podstrešja in tudi zapisnik stavbne komisije z dne 23. aprila 1907, ki sije ogledala hišo pred podelitvijo uporabnega dovoljenja.
23. Razen stanovanj, ki so se nahajala v prvem in drugem nadstropju hiše in so jih morali ogrevati njihovi najemniki, so se preostali prostori hiše, L.j. gostilna, društveni prostori in hotel, opevali s toplim zrakom in v ta namen so bile v kleti na treh različnih mestih postavljene posebne kurilnice. To izvemo iz načrta arhitekta Zimmermanna, ki je bil napravljen na Duruiju 26. februarja 1906. Iz žiga na načrtu je razvidno, da je za sistem ogrevanja s toplim zrakom poskrbela dunajska firma Körting. Načrt hranijo v Kinu Union in za ogled tamkaj shranjenih načrtov se zahvaljujem direktorju Kitwopdjetja, g. Bojanu Vivodu.
24. Rekonstrukcija kletnih prostorov temelji na podatkih ZAC, načrt kleti
25. Foyer je predprostor (navadno z bifejem), kjer se kramlja ali se sprehaja občinstvo pred predstavo ali v odmorih.
26. ZAC, načrt prvega nadstropja.
27. ZAC, načrt drugega nadstropja
28. ZAC, načrti
29. Ein Notschrei...str.10.
30. Petition an der Völkerbundrat wegen Verletzung von Rechten der deutschen Minderheit im Königreiche

- Jugoslawien durch instehende Verfügungen und Entscheidungen der jugoslawischen Behörden, dr. Walter Riebt, advokat v Celju, junij 1930, str. 5-6. Peticiji je dr. Riebl kot dokazni material priložil tudi 22 dokumentov (dalje Petition...).*
31. *Petition...priloga 1, str.25.*
32. *Petition...str. 10.*
33. *Po 1/20 hiše so kupili trgovci Friedrich Jakowitsch, Fritz Jarmer, Wilhelm Jarmer in Johann Jellenz, po 2/20 trgovci Franz König, August Lakitsch in Gustav Stieger, tovarnar Adolf Westen, zdravnik dr. Walter Negri in zasebnik Erich Negri, kor 4120 hišepa je kupil veletrgovec Wilhelm Rakusch (glej Petition...priloga 8, str. 49).*
34. *Petition...str.14.*
35. *Kot zanimivost naj omenim, da je bil za sekvesterja postavljen Ivan Prekoršek, upravnik celjske bolnišnice (glej Ein NotschreL...str. 11).*
36. *Petition...str.10. O tem piše tudi Arnold Suppan, Zur Lage der Deutschen in Slowenien zwischen 1918 und 1938; (v zborniku Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848-1941, Hsg. Helmut Rumpier und Arnold Suppan, Verlag für Geschichte und Politik Wien, 1988), str.186 (dalje Arnold Suppan, Zur Lage...).*
37. *Petition...str. 17.*
38. *Petition...str.6-7.*
39. *Petition...str.7.*
40. *Petition...str. 17.*
41. *Petition...Str. 17.*
42. *Petition., .str. 5.*
43. *Arnold Suppan, Zur Lage...str.186-187.*
44. *Nemški poslanci iz Vojvodine so septembra 1933 zaradi zadeve "Nemška hiša" dosegli kompromis v šolskem vprašanju in sicer:*
-dovoljenje "Šolske ustanove Nemce!" Kraljevine Jugoslavije", kije bila ustanovljena junija 1931;
-upoštevanje pravila, da namestijo učitelje na nemške šole in slabijo za učne knjige v dobri nemščini;
-nobenih ovir pri privatnem pouku za nemške otroke (glej: Arnold Suppan, Zur Lage...str. 181).

Zusammenfassung

Einige Worte über das Deutsche Haus in Celje

In der Abhandlung stellt der Autor ein Gebäude mit einer starken, vor allem aber einer absichtlich ideologischen Konnotation vor. Es geht um eine architektonische Lösung, mit der die Celjer Deutschen im Rahmen der scharfen national-politischen Auseinandersetzungen mit den Celjer Slowenen an der Jahrhundertwende zu beweisen versuchten, daß Celje eine deutsche Stadt sei.

Zunächst behandelt der Autor den Zeitabschnitt vom Entwurf bis zur Errichtung des Deutschen Hauses. Die Celjer Deutschen entschlossen sich zu dessen Bau in den 90er Jahren des vorigen Jahrhunderts. Sie wurden dazu durch die Gründung des "slowenischen" Parallelklassen am Celjer Gymnasium angeregt. Im März 1898 wurde der Verein "Deutsches Haus" gegründet. Am 26. Juli 1905 legte man mit pompöser Feierlichkeit den Grundstein für das Deutsche Haus. Das Gebäude wurde nach den Plänen des Wiener Architekten Peter Paul Brang im Frühjahr 1907 fertiggestellt. Darin fanden alle deutschen Vereine in Celje ihre Räumlichkeiten. Es wurde zum Mittelpunkt des geselligen Lebens des Celjer Deutschtums.

Das Deutsche Haus war ein Werkzeug der deutschen, ausgesprochen national

gefärbten Ideologie. Es war ein Mittel zur bewußten Verbreitung der Ideologie eines extremen deutschen Nationalismus. Es wurde als Symbolzeichen zum Argument der Beweisführung des deutschen Charakters der Stadt Celje.

Der Autor stellt mit Hilfe von erhaltenen Plänen noch die innere Struktur des Hauses dar. Während des Ersten Weltkriegs wurde das Gebäude auf Befehl der österreichisch-ungarischen Militärverwaltung in ein Lazarett umgewandelt.

Sehr interessant ist aber auch das Schicksal des Gebäudes nach dem Ersten Weltkrieg. Der Fall des Deutschen Hauses in Celje erhielt nämlich nach mehr als zehnjährigem Streit noch eine internationale Dimension, als sich der Celjer Anwalt Dr. Walter Riebl mit einer Petition an den Völkerbundrat wandte. Das Deutsche Haus stellte im Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen das eklatanteste Beispiel dar für die Kluft, die zwischen den Rechtsansprüchen der deutschen Minderheit und der Rechtswirklichkeit bestand.

Branko Goropevšec

ŠTAJERSKI SLOVENCİ IN VOLILNA REFORMA 1907

S sprejetjem februarske ustave leta 1861 je bil sprejet tudi osnovni zakon o državnem zastopstvu, o novem državnem parlamentu ter deželnih in deželnozborskih volilnih redih¹. S tem se je začelo v Avstriji parlamentarno življenje, ki je dajalo pečat avstrijski politiki vse do njenega razpada. Problem prvega volilnega zakona je bil ta, da volilna pravica ni bila niti splošna niti enaka, saj so bili volilci razdeljeni v volilne razrede (kurije), vsak volilni razred pa je volil različno število poslancev. Posamezne dežele, narodnosti in sloji so bili tako neenotno zastopani, prednost pa je Schmerlingov volilni sistem dajal nemškemu elementu, predvsem pa veleposestvu in buržoaziji².

Avstrijski volilci so volili v kmečki in mestni kuriji ter veleposestvu in trgovsko-obrtni zbornici. Največ sta veljala veleposestvo in trgovsko-obrtna zbornica, ki sta skupaj imela tretjino poslancev, čeprav nista predstavljali niti tisočinke skupnega prebivalstva³. Volilci v kmečki in mestni kuriji so izbirali dve tretjini poslancev, vendar je treba vedeti, da je bilo samo v kmečki kuriji zastopanih 80% prebivalcev Cislajtanijske in da je bila tudi mestna kurija privilegirana proti kmečkemu volilcu⁴. Skratka, Schmerlingova volilna geometrija je imela en sam namen, "zagotoviti nemškemu elementu položaj, ki ga zasluži za svoje zgodovinsko delo v državi"⁵.

Prvi volilni sistem v Avstriji je imel številne pomanjkljivosti, zato je že zelo zgodaj doživel kritike, posebno pri nenemških narodih, ki so hoteli z razširitvijo volilne pravice pridobiti več poslanskih mest in tako enakopravno nastopiti v državnem in deželnih zborih. Ker pa je vsaka razširitev volilne pravice pomenila slabitev pozicij vladajočega sloja v parlamentu, so bili poskusi širitve volilne pravice pretežno blokirani .

Boj za spremembo volilnega reda se je začel že prva leta ustavnega življenja, vendar je bilo največ sprememb izvedenih takrat, ko so vladajoči potrebovali določene koncesije za svoje delovanje ali je bila država v politični krizi . V mnogonacionalni Avstriji so se pač držali načela "*Divide et impera*", načela, ki je dajalo pečat avstrijskemu političnemu življenju vse do razpada monarhije.

Volilni red je doživel prvo veliko reformo leta 1873, ko so namesto indirektno uvedli direktno volilno pravico v dunajski parlament, čeprav je sistem kurij ostal nespremenjen⁸. Vzrok reforme volilnega reda so bila mesta, ki so hotela doseči

večjo participacijo v političnem življenju. Ker so bila mesta po večini nemška, se je s to volilno reformo vpliv nemškega elementa še povečal⁹.

Druga velika državnozborna volilna reforma leta 1896 je uvedla splošno volilno pravico. Vendar lahko tudi to reformo označimo le za pogojno splošno, saj je imela številne pomanjkljivosti¹⁰. Reforma leta 1896 še ni odpravila neenakopravnosti v državnem zboru, kajti stvar so rešili kompromisno in novo, splošno kurijo enostavno kooptirali dotedanjemu parlamentu, pri čemer ostalih kurij niso spreminjali¹¹.

Tudi uvedba splošne kurije problemov ni rešila, saj so bili zlasti delavci neprimerno zastopani¹² in boj za splošno in enako volilno pravico se je nadaljeval. Glavni protagonist v boju za resnično enako in splošno volilno pravico je bila sprva socialdemokracija, kasneje pa so se ji pridružile tudi ostale politične skupine¹³.

T. i. tretja velika državnozborna volilna reforma, o kateri bomo govorili v nadaljevanju, je bila po nekajletni debati in kompromisnih rešitvah uveljavljena leta 1907. Tega leta je Cislajtarija dobila poslansko zbornico, sestavljeno na podlagi splošne, enake, tajne in direktne volilne pravice¹⁴. Takratna volilna reforma je mandate že vnaprej razdelila po narodnosti. Slovenci so sicer dobili številčnemu stanju primerno število mandatov¹⁵, vendar je bila njihova razdelitev med deželami zelo krivična. Najslabše zastopstvo so imeli Slovenci na Koroškem in Štajerskem, medtem ko je imela Kranjska glede na število prebivalstva preveliko zastopstvo v državnem zboru¹⁶.

Čprav je nov volilni red prinesel v avstrijski parlament večjo stopnjo demokracije, moramo omeniti tudi njegove pomanjkljivosti. Volilni red je še vedno zanemarjal ženski spol, kajti volilno pravico so imeli samo polnoletni moški državljani. Tudi volilni okraji so bili pogosto oblikovani tako, da so predvsem kandidati delavcev in manjšinskih narodov težko prišli do izraza¹⁷. Nespremenjene so ostale tudi razlike med mestom in podeželjem, saj so občine mest in trgov sestavljale svoje volilne okraje, podeželske pa svoje, pri čemer so mestni volilni okraji imeli manjše število volilcev kot podeželski¹⁸.

O vsebini volilne reforme je državni zbor začel razpravljati šele jeseni 1905, ko sta cesar in vlada (ministrski predsednik je bil Paul von Gautsch) predvsem zaradi notranjih in zunanje političnih razmer, predvsem pa zaradi pritiska številnih političnih strank, pristala na volilno reformo¹⁹.

Na slovenskem Štajerskem jeseni 1905 ni bilo zaslediti posebno intenzivnega gibanja za splošno in enako volilno pravico, izjema je bila socialdemokracija v Zasavju in Mariboru. Celjska Domovina se je sprva zadovoljila samo s poročanjem o množičnih protestnih akcijah na Češkem in Moravskem, kjer so pripadniki

socialdemokracije napovedovali boj v državnem zboru zoper "*krivično nadoblast nemške in plemenite gospode ter za splošno in enako volilno pravico*"²⁰.

V času, ko je na Češkem in Moravskem v demonstracijah tekla celo kri²¹, je na Dunaju potekalo zasedanje avstrijskega državnega zbora, na katerem so številne politične skupine zahtevale volilno reformo na temelju enake, splošne, tajne in direktne volilne pravice. Glavni protagonisti so bili češki poslanci, ki so nedvoumno zahtevali sodobnejši volilni sistem, ki bi prinašal ljudstvu več koristi²². Ministrski predsednik Gautsch je zahteve mladočehov zavrnil, češ da bi bila v Avstriji upravičena enaka in splošna volilna pravica le, če bi bilo rešeno nacionalno vprašanje²³.

Slovenski Štajerci, ki so se na češke dogodke pasivno odzvali, so lahko oktobra 1905 v Domovini prvič prebrali, kaj bi nova volilna reforma Slovencev prinesla. Po predvidevanjih bi dobili 24 od skupno 502 poslancev²⁴, kar je ustrezalo številčnemu stanju Slovencev v Čislajtaciji.

V tej luči je bilo tudi prvo javno množično gibanje na slovenskem Štajerskem za splošno in enako volilno pravico v začetku novembra v Trbovljah. Približno 2000 delavcev je v povorki klicalo k splošni in enaki volilni pravici ter hkrati protestiralo proti ministrskemu predsedniku Paulu von Gautschu²⁵.

Že sredi novembra 1905 je Domovina svoje stališče do volilne reforme radikalizirala, saj je v uvodniku "V boj za splošno in enako volilno pravico" obsojala nepravilnost parlamentarnega ustroja v Avstriji. Zahtevala je spremembo sistema, v katerem ima "*5000 plemenitašev 85 poslancev, a 5 milijonov delavskega ljudstva samo 72 poslancev*"²⁶. Slovencev je sporočala: "*Krije tekla v Gradcu, na Dunaju in v Pragi, a ljudstvo ni plaho pobegnilo, ampak je odkrilo svoja prsa in bilo pripravljeno žrtvovati še več krvi za svoje pravice*"²⁷, v nadaljevanju pa zahtevala tudi boj štajerskih Slovencev, ne pa "*mlahavostpri zahtevi svojih pravic*"²⁸.

Članek z radikalno vsebino je bil objavljen dan pred shodom političnega društva Naprej v celjskem Narodnem domu, z njegovo objavo pa so hoteli aktivirati štajerske Slovence v boju za volilno reformo.

Uspeh ni izostal, kajti na omenjenem zborovanju v celjskem Narodnem domu, 18. 11. 1905, so se zbrali številni štajerski Slovenci, ne glede na politično prepričanje²⁹. Govorniki so v radikalnem tonu zelo jasno in brezkompromisno zahtevali nov volilni red. Prvi govornik, Ivan Rebek, je bil mnenja, da si morajo Slovenci priboriti splošno volilno pravico, "*ker se bomo le tako lahko ubranili germanizaciji*". Podprl je splošno stavko delavcev in hkrati napadel dunajsko vlado z besedami: "*Proč z vlado, ki ima denar za kanone, ne pa za starega vojaka, ki hodi z berglami okoli in ne za slovenske šole. Vsemu temu najbrezobzirnejši boj. Naj teče kri, mi ne odnehamo.*"³¹.

Še konkretnější je bil dr. Kukovec, ki je pojasnil, zakaj so zahtevali splošno in enako volilno pravico: *"Zahtevamo jo s stališča pravičnosti sploh, ker kdor ima pravico plačevati davek, bodisi direktni ali indirektni, naj ima tudi pravico si izbrati človeka, ki bo vršil kontrolo nad izplačanimi davki"*³². Oporekal je zahtevi, da bi analfabete izključili pri volilni pravici, češ da niso sami krivi za svoje stanje, ampak država, ki jim ne omogoči šolanja. Ostro je nastopil tudi proti pluralitetnemu sistemu, ki so ga hoteli uvesti Nemci³³. Dr. Juro Hrašovec pa je dotedanjo volilno pravico označil za sleparijo, za državni zbor pa dejal: *"Slabši kot je, ne more biti"*³⁴.

Zborovanja so se udeležili tudi socialdemokrati in v njihovem imenu je nastopil Majcen. Celjske Slovence je pozval: *"Skupno idimo v boj in še bolj bo strah pred nami celjske Nemce, nego jih je sedaj"*³⁵. Majcna je podprl tudi predsednik političnega društva Naprej, dr. Karlovšek, ki se je čudil, da niso s socialdemokrati že prej našli skupnega jezika, vendar je hkrati poudaril: *"Volilna pravica je videva, ki nas je združila začasno"*³⁶. Prebral je tudi na shodu sprejeto resolucijo: *"Na ljudskem shodu v Narodnem domu v Celju, dne 18. 11. 1905, na poziv političnega društva Naprej zbrani zborovalci odločno zahtevamo uvedbo splošne in enake volilne pravice. Odobravamo nadalje sklep avstrijskega organiziranega delavstva po potrebi, izvojevati splošno in enako volilno pravico s splošnim štrajkom, ter poživljamo vse svoje rojake, da štrajkuječe v njih boju za skupne pravice vsestransko podpirajo"*³⁷.

Že naslednji dan so socialdemokrati v dvorani "Pri zelenem travniku" organizirali shod, na katerem so se pogovarjali o pripravah na morebitno splošno stavko. Shoda se je udeležil tudi Gvido Sernek, ki je navzočim ponovno sporočil, da *"slovenska stranka simpatizira iz cele duše z organiziranim delavstvom v tem boju"*.

Ob koncu meseca so postajali vse bolj aktivni v Zasavju in Mariboru. Dne 28. novembra so socialdemokrati organizirali velik shod v Trbovljah. Približno 4500 delavcev je izražalo željo po volilni reformi. Zbrano delavstvo, ki je nosilo na suknjah pripeto slovensko trikoloro, je nagovoril Karel Linhart in za delavce zahteval pravice, ki jim pripadajo³⁹.

Istega dne se je zbralo v Mariboru po nekaterih ocenah 4000-5000 shodnikov, največ je bilo socialdemokratov. V veličastni povorki, ki je obšla mesto, so delavci izražali zahteve po novem volilnem redu. Po končanem zborovanju je okrajni glavar Attems sprejel desetčlansko skupino shodnikov, ki mu je izročila resolucijo z zahtevami po uvedbi splošne volilne pravice. Obljubil je, da bo zahtevo poslal na ustrezna mesta, in se hkrati zahvalil delavskim voditeljem, ker so organizirali dobro pripravljen shod, ki je minil brez zapletov⁴⁰. Zvečer so pripravili shod delavcev še v Gotzovi pivnici, kjer je glavni govornik, Močnik, primerjal trenutne avstrijske razmere z ruskimi pred revolucijo. Zahvalil se je voditelju nemških nacionalcev v Mariboru, Wastianu, ker je njegova stranka podprla gibanje za volilno reformo. Socialdemokratski voditelji so imeli to pot veliko dela, da so pomirili zbrane

delavce, ki so zahtevali, da se takoj začne s splošno stavko, saj niso verjeli, da bo vlada na Dunaju dovolila spremembo volilnega reda⁴¹.

V tem času je Domovina kot prva že objavila svoj konkreten načrt o novih volilnih okrajih in delitvi poslanskih mest na Spodnjem Štajerskem. Za slovenske kmečke občine je zahtevala samo slovenske mandate; teh bi bilo šest. Za mesta in trge je predvidevala pet poslanskih mest. Mariborski sodni okraj bi imel samo nemškega poslanca, v ostalih dveh pa bi volili po dva poslanca, slovenskega in nemškega⁴².

Po 28. novembru 1905, ko se je ministrski predsednik Paul von Gautsch v državnem zboru izrekel za volilno reformo in je objavo predloga o spremembi volilne zakonodaje prestavil na mesec februar naslednjega leta⁴³, je gibanje za spremembo volilnega reda na Štajerskem zopet zaspalo. Domovina je v tem času objavila članek v šestih nadaljevanjih in v njih orisala zgodovino parlamentarnega življenja v Avstriji. Najbolj zanimiv je zadnji del, v katerem je pojasnila zahteve štajerskih Slovencev (članek je napisal dr. Vekoslav Kukovec): *"Slovinci zahtevamo enako in splošno, neposredno ter tajno volilno pravico. Odločno protestiramo proti temu, da bi se izključili analfabeti in bi se pri razdelitvi mandatov ozirali na davek. Vlada sama je kriva, da je v nekaterih deželah vsled pomanjkanja šol in učiteljev toliko ljudi, ki ne znajo pisati in brati, krivda vlade katera skrbi za nekatere dežele kakor za Dalmacijo, Istro, Kranjsko itd., kakor mačeha, je nadalje, ako se v istih vsled pomanjkanja prometnih sredstev ne more razvijati obrt in trgovina in je zaradi tega davčna moč dotičnih dežel manjša kakor drugih. Pluralni volilni sistem, kakor tudi volilni sistem proporcionalnih in manjšinjskih volitev odklanjamo, ne le iz volilnih tehničnih vzrokov, tudi radi tega, ker bi na ta način nastopile prejšnje krivične razmere. Pač pa smo za vpeljavo volilne dolžnosti, ker bi se na ta način kmečko ljudstvo začelo bolj zanimati za volitve in se bi razvilo živahnejše politično delovanje, katero bi zelo ugodno vplivalo na razmere v državnem zboru. Obramba navedenih manjšin v trgih in mestih na Slovenskem je le mogoče, ako se volilni okraji v narodnih mešanih okrajih osnujejo na podlagi narodnih volilnih katastrov. Kar se tiče razdelitve mandatov, je edino pravično le ona in bode vpeljala pravo splošno in enako volilno pravico, ako se mandati razdele, kakor priporočajo Narodni listy⁴⁴, po razmerju prebivalstva in pride na približno 60. 000 prebivalcev en poslanec. Na ta način bi dobile vse narodnosti v Avstriji zastopstvo primerno številu prebivalstva in nehal bi, oziroma vsaj precej ublažil bi se ljuti narodni boj in začelo bi se delati več na gospodarskem in socialnem polju"*⁴⁵.

Iz zapisanega je razvidno, da so imeli slovenski Štajerci jasno predstavo, kaj hočejo, v boj za spremembo volilnega zakona pa so se vrgli z vso močjo. Njihov maksimalni program, ki so ga predstavili javnosti, seveda pri Nemcih ni naletel na odobravanje. Zato so slovenski politiki na Štajerskem zahtevali složnost pri varovanju slovenskih interesov, predlagali pa so celo preprečitev volilne reforme, če bi ne upoštevali njihovih interesov ali če bi vlada hotela zadržati krivični volilni red⁴⁶.

Veliko člankov je Domovina namenila tudi davčnim analizam, s katerimi je skušala dokazati, da uvedba volilne pravice na osnovi plačevanja davka ni primerna. Objavila je celo listo, v kateri je prikazala količino plačanih davkov po posameznih deželah.

V času, ko so vsi pričakovali javno razgrnitev vladnega predloga o volilni preosnovi, je bilo na Štajerskem več zborovanj, na katerih so prebivalci različnih nazorov zahtevali več političnih pravic. V Mariboru so 20. januarja 1906 v Križnem dvoru priredili shod socialdemokrati. Glavni govornik, Rudolf Bichl, je napadel vsenemško stranko, češ da je proti volilni reformi. Klerikalce in socialce je označil za lažne prijatelje delavstva, ki se sicer borijo za volilno reformo, istočasno pa se bojijo, da bi tako prišlo v parlament preveč zastopnikov delavcev⁴⁸.

Dan kasneje, 21. januarja, so na shodu Slovenskega političnega društva v Zrečah "ugovarjali proti naglašeni nakani visoke vlade", ki je hotela v novem volilnem redu prikrajšati spodnještajersko kmečko ljudstvo⁴⁹. Shod za volilno reformo so socialdemokrati organizirali 28. februarja tudi v Celju in Žalcu. Govornik Etbin Kristan je nastopil proti predlogu krščanskih socialcev, ki so zahtevali, da bi se za pridobitev volilne pravice moral podaljšati čas bivanja v nekem kraju. Za delavstvo to ni bilo sprejemljivo, ker je bila njihova mobilnost zelo velika, zato so zagrozili s stavko, če bi bil predlog krščanskih socialcev sprejet⁵⁰. Slovenski Gospodar in Domovina tema shodoma nista namenjala posebne pozornosti, ker sta bila sklicana na pobudo socialdemokratov, govorniki pa so kritizirali tudi slovensko nacionalno politiko⁵¹. Slovenski Gospodar je namesto o vsebini zborovanja pisal samo o govorniku Etbinu Kristanu in ga označil za rdečega generala, "ki je morda že neštetokrat ponovil svoj govor o vseh mogočih in nemogočih stvareh"⁵².

Več je Slovenski Gospodar pisal o zboru, ki ga je organiziralo Slovensko politično društvo 11. februarja v Konjicah. Zbrani so sprejeli tudi resolucijo, v kateri so med drugim zahtevali splošno, enako in direktno volilno pravico. V resoluciji so o tem napisali naslednje: "Dne 11. februarja 1906 v Konjicah zbrani volilci konjiškega okraja zahtevajo, da se uvede splošna, enaka, naravnostna, tajna volilna pravica, da se razdele volilni okraji tako, da bo imel v celi državi in pri vseh narodih vsak volilni kraj približno isto število prebivalcev, brez ozira na to, kateri narodnosti pripadajo ti prebivalci in koliko davka plačujejo, da pa se določijo volilni okraji z ozirom na jezikovne meje, da obstoji vsak volilni kraj iz skupnega ozemlja, da se priklopijo okolišu mariborskega okrožnega sodišča tiste občine iz okoliša graškega deželnega sodišča, ki so ob jezikovni meji in imajo po zadnjem ljudskem štetju po večini slovensko prebivalstvo, da dobi to spodnještajersko ozemlje s 465. 000 prebivalci, z dobro tretjino vseh štajerski kronovini odkazanih mandatov, da se en volilni kraj dovoli Nemcem, da pa morajo pripadati vsi ostali volilni okraji Slovencem. Ugovarjajo proti temu, da se priklopijo mestu Celju podravski trgi, da bi se tako na umeten način napravila za ta volilni kraj nemška večina. Pozivajo slovenske državne poslance, da se zavzamejo z

vso odločnostjo za te zahteve in se obračajo na državne poslance kronovine Kranjske, da ne prezrejo pri zastopanju interesov Kranjske kronovine interesov spodnještajerskih in koroških Slovencev.

Dne 23. februarja so avstrijski državljani končno dočakali javno razgrnitev vladnega predloga o volilni reformi, ki bi temeljila na podlagi splošne in enake volilne pravice. V Gautschovem predlogu je bilo za državni zbor predvidenih 455 poslancev, med njimi 23 slovenskih. Štajersko naj bi predstavljalo 6 slovenskih poslancev.

Na predlog vlade je prva reagirala celjska Domovina, ki je resignirano ugotovila, da so bili Štajerci in Korošci ogoljufani v korist Kranjcev in Primorcev za tri mandate. V nadaljevanju je jasno pokazala, kako so slovenski politiki na Celjskem sprejeli osnutek reforme: *"To, kar je predložil Gautsch kot načrt volilne reforme, to ne odgovarja ni najmanje najenostavnejšim zahtevam pravičnosti. V teoriji priznava enakost, v resnici pa je Gautschev načrt najbrutalnejše izvajanje neenakosti..."*⁵⁶. Vzrok za takšno situacijo je videla v Slovencih samih, ker so bili njihovi interesi *"prodani od slovenskih poslancev, ki jim je šlo edino za strankarske koristi"*⁵⁷.

S takšno volilno geometrijo tudi v Mariboru niso bili zadovoljni in Slovenski Gospodar je kategorično zahteval večje število slovenskih mandatov na Štajerskem. Vladi je očital favoriziranje mest in trgov pred podeželjem, ker je *"za peščico meščanskih in trških volilcev v Celju, Brežicah, Ormožu..., ustvarila poseben mandat ter s tem izrekla, da so volilci v tem mestnem okraju 3-krat več vredni nego kmečki, kajti na enega volilca v tem okraju pridejo trije volilci v kmečkih volilnih okrajih"*⁵⁹.

Omenjeni volilni okraj, ki so ga imenovali tudi celjski, je imel zagotovljeno nemško večino, kar je med Slovenci povzročilo veliko vroče krvi, posebno še zato, ker so celjski volilni okraj sestavljali tako mesta in trgi z nemško, kakor tudi nekateri trgi s slovensko večino. Oba slovenska lista na Štajerskem sta do tako oblikovanega volilnega okraja zavzela negativno stališče. Slovenski Gospodar je zapisal: *"Ta okraj seje ustvaril s tako samovoljo, da človeku zavre kri. V ta okraj niso vzeti samo nemški trgi, ker bi potem bil okraj premajhen, a vzeti tudi niso vsi slovenski trgi, ker bi potem okraj bil za Nemce negotov, ampak samo nekateri, tako da celi okraj šteje vsaj 27.189 prebivalcev in da je za Nemce varen. Vtem okraju je torej 7222 Slovencev, ki nimajo nikdar upanja do kake zmage"*⁶⁰. Podobno je pisala tudi Domovina, ki je celjski volilni okraj označila za krivičen, vladi pa očitala *"najdrznejši napad na naše pravice in našo narodnost"*⁶¹.

Dne 1. marca so se v Mariboru na zaupnem shodu sestali državnozborni in deželnozborni poslanci slovenske Štajerske in izdali izjavo, v kateri so načeloma pozdravili vladni zakonski načrt splošne in enake volilne pravice, vendar so bili

ogorčeni, *"ker ni primerna niti številu, niti denarnemu, niti krvnemu davku štajerskih in koroških Slovencev in tako obsoja Slovence na Štajerskem in Koroškem kot manj vreden narod"*⁶². Slovenski poslanci so zahtevali pomnožitev slovenskih mandatov na Štajerskem na 8 ter pravično ureditev volilnih okrajev, *"da se prepreči nenaravna sestava glede mestnega celjskega volilnega okraja"*⁶³.

Že teden dni kasneje so slovenski zaupniki objavili tudi konkreten načrt, kako urediti sporne zadeve v zvezi z volilnimi okraji. Po njihovem predlogu bi na Spodnjem Štajerskem uvedli še en volilni okraj, ki bi ga sestavljali slovenski trgi in večje slovenske vasi ter tako zagotovili Slovincem še en mandat⁶⁴, ne da bi kršili splošna načela volilne reforme, kajti volilni okraj bi imel več kot 55. 000 prebivalcev⁶⁵.

V korist zahteve po še enem slovenskem mandatu na Štajerskem je v državnem zboru govoril poslanec Franc Robič⁶⁶, ko je navajal razmere na Štajerskem v zvezi z volilno reformo. Državni zbor je seznanil, da Slovenci na Štajerskem nikakor ne morejo biti zadovoljni z Gautschevim predlogom, kajti *"najmanjši slovenski volilni okraj ima 58. 000, največji pa 74. 000 prebivalcev in največji nemški volilni okraj ni niti tako velik, kakor najmanjši slovenski"*⁶⁷. Argumentirano je zagovarjal zahtevo, da bi morali Slovenci na Štajerskem dobiti devet poslancev, če bi hoteli zadostiti enakopravnosti⁶⁸. Ostro je nastopil proti t. i. pluralitetnemu sistemu in v tej zvezi zavrnil tezo, da je slovenski kmet manj izobražen kot nemški: *"Kdor pozna Štajersko, ta ve, da je spodnještajerski kmet če ne bolj, pa vsaj toliko izobražen, kakor srednje in gomještajerski"*⁶⁹. Opozoril je tudi na absurdnost mariborskega in celjskega volilnega okraja, ki sta imela skupno le 35. 000 prebivalcev in še to s pomočjo nekaterih srednještajerskih mest in trgov. Ob koncu svojega govora je poslanec postavil vprašanje, če je pravično, da *"nemškemu volilnemu okraju z 29. 000 prebivalci stoji nasproti slovenski volilni okraj brežiški z 75. 000 prebivalci"*⁷⁰.

Sredi marca 1906, ko so v državnem zboru debate in prerekanja dosegle vrhunec, je ministrski predsednik von Gautsch poslancem sporočil pripravljenost na kompromisne rešitve, s katerimi bi zadovoljili želje vseh⁷¹. V svojem zaključnem govoru je avstrijski ministrski predsednik izrazil svoje želje in hotenja z besedami: *"V duhu vidim avstrijski parlament, zgrajen na temelju enake pravice, zavarovan proti viharjem bodočnosti. Z mirno vestjo lahko torej rečem, da kdor glasuje za novo volilno pravico, ta glasuje za novo zgradbo naših parlamentarnih naprav. Tega se nadejamo od reforme volilne pravice na Avstrijskem"*⁷².

V drugi polovici marca 1906, ko se se začela odločilna in večkrat tudi tajna pogajanja za pozicije v zvezi z volilno reformo, so se na Slovenskem pojavila trenja in očitki med slovenskimi politikami glede delitve mandatov. Liberalci so začeli očitati Šušteršiču, ki je takrat vodil slovenske poslance na Dunaju, da so za Kranjske interese prodali štajerska in koroška mandata. Spor je bil opazen tudi na

Štajerskem, saj je Slovenski Gospodar v tej zvezi zapisal, "da so tudi na Štajerskem nekateri tako nesramni ter ponavljajo liberalno laž, samo da bi s tem spravili ob kredit stranko, ki jo vodi dr. Sušteršič in s katero delujejo skupno v državnem zboru tudi naši štajerski poslanci"⁷³.

Zadnje pomembnejše zborovanje na Štajerskem v zvezi z volilno reformo je bilo v Celju, 22. 4. 1906, ki ga je pripravilo politično društvo Naprej v celjskem Narodnem domu. Na shodu društva so številni govorniki razpravljali o volilni reformi. Najodmevnejši je bil nastop Jura Hrašovca, ki je zagovarjal potrebo po spremembi volilnega reda, vendar se mu predlog vlade ni zdel primeren, ker je bil do Slovencev na Štajerskem skrajno krivičen. Zavračal je argument davčne sile, s katero so hoteli Nemci doseči zase več pravic, ker "vsak plačuje toliko kolikor zmore in davčna sila siromaka, ki težko spravi skupaj denar, je razmeroma večja, nego ona ošabnega aristokrata, ki z lahkoto plača"¹. Avstrijski vladi je očital, da ji gre samo za to, "da pač, kjer le more, skrpuca še kak nemški mandat"¹⁶. Ob koncu svojega nastopa je podal stališče slovenskih politikov: "Jasno je ko beli dan, da mi štajerski in koroški Slovenci s takšno volilno reformo, kakor jo predlaga vlada, ne moremo in ne smemo biti zadovoljni, da je ne sprejmemo, če nam je količkaj za naš obstoj in za našo prihodnost. Odločno moramo izjaviti, da rajši nočemo volilne reforme, kakor takšno skrajno krivico"¹.

Že nekaj dni pred shodom v Celju je podobno stališče zagovarjala tudi Domovina (verjetno je bil pisec članka ravno Juro Hrašovec), saj je v vabilu na shod protestirala proti krivični volilni reformi. Slovenske poslance je pozvala, da z ultimatom preprečijo krivico. "Ali se popravijo krivice za slovenski Štajer ali pa se volilna reforma sploh razbije", je pisala borbena Domovina in predlagala, da bi problem lahko rešili na dva načina. Po prvi varianti bi oblikovali dva volilna okraja, v katerih bi volilci obeh narodnosti volili svoja poslance, druga možnost pa je, da bi sestavili en volilni okraj mest in trgov, v katerem bi volili dva poslance, nemškega in slovenskega, pri čemer za zmago ne bi bila potrebna absolutna, ampak navadna večina.

Zadnji dan aprila 1906 je zaradi nepripravljenosti na kompromisne rešitve glede volilne reforme morala odstopiti vlada ministrskega predsednika Paula von Gautscha. Odstop vlade so v slovenskih krogih sprejeli z zmernim optimizmom. Domovina je v uvodniku ob tem dogodku zapisala: "Mi Slovenci nimamo prav nobenega povoda žalovati za možem, ki je tako peklensko osleparil nas štajerske in koroške Slovence, ki ni imel niti trohice energije, da bi se bil postavil po robu nezakonitim zahtevam oholega nemštva"⁸⁰.

Oba slovenska lista na Štajerskem sta se odzvala tudi ob sestavi nove vlade, ki jo je oblikoval Konrad von Hohenlohe. Ministrskega predsednika sta ocenjevala različno. Celjska Domovina je vedela, da so Slovenci v Trstu, kjer je bil Hohenlohe

cesarjev namestnik, ocenili njegovo delo kot pravično⁸¹. Delo nove vlade je ocenila za težko, ker bo morala znati *"krmariti vlado skozi nemško Scilo in poljsko Karibdo"*.

Slovenski Gospodar je označil novega ministrskega predsednika veliko bolj kritično. Svojim bralcem je sporočil, da *"mož izhaja iz stroge nemške družine"*, zato *"bodo Nemci njegovemu srcu sigurno bližji nego Slovenci"*⁸². Zato je pozval Slovence na veliko mero previdnosti, posebno poslance: *"Našiposlanci bodo torej storili dobro, da ne zaupajo novemu državnemu krmilarju, ampak stoje na straži za naše pravo"*⁸³.

Vendar je naključje hotelo, da novi ministrski predsednik ni mogel izpolniti svojega cilja, ki si ga je zastavil, to je, izoblikovati *"socialno, narodnostno složno, krepko Avstrijo"*⁸⁴, kajti že po slabem mesecu je moral odstopiti s položaja. Novo vlado je sestavil baron Max Wladimir von Beck, ki pa je imel pri opravljanju svoje dolžnosti več sreče, saj je dosegel tisto, česar nista njegova predhodnika, Gautsch in Hohenlohe, sprejetje novega volilnega reda.

Slovenski listi na Štajerskem hitrim menjavam vlad na Dunaju v mesecu maju niso posvečali pretirane pozornosti, kajti vso svojo energijo so usmerjali v predvolilno agitacijo in izvedbo nadomestnih volitev, ki so imele za nadaljnjo politično aktivnost štajerskih Slovencev velik pomen.

Kompromisna politika v zvezi z volilno reformo pa se je kljub temu nadaljevala. Sredi junija je v odboru za volilno reformo potekala razprava o razdelitvi poslanskih mandatov na Štajerskem⁸⁵. Slovenci so hoteli na vsak način še dodatni, sedmi mandat, vendar so ga Nemci zavračali, istočasno pa podpirali zahtevo po posebnem kočevskem mandatu na Kranjskem. V odboru za volilno reformo je klerikalni poslanec Hagenhofer predlagal povečanje števila mandatov na Štajerskem od 28 na 31. Po predlogu bi dobili dodatne mandate klerikalci, socialdemokrati in Slovenci, vendar so temu nasprotovali nemški nacionalci. Predlog nemških klerikalcev je podprl tudi dr. M. Ploj in predlagal še dodatni predlog, če Hagenhoferjevega predloga ne bi sprejeli. Predvideval je povečanje števila slovenskih mandatov na Štajerskem na sedem - v prejšnjem predlogu ji je bilo samo šest - in uvrstitev vseh spodnještajerskih trgov v celjsko mestno skupino⁸⁶.

Prepričevanja in dokazovanja o pravičnosti zahtev enih in drugih, so se končala šele sredi julija 1906, ko so končno sprejeli sklep o kompenzaciji za nemški kočevski mandat na Kranjskem, v katerem so štajerski Slovenci dobili sedmi mandat.

Slovenski štajerski tisk je na pridobitev dodatnega mandata za Slovence pozitivno reagiral, čeprav je tudi poudarjal, da so zato morali žrtvovati kočevski mandat, ki ga je dosegla nemška politika⁸⁷. Slovenski Gospodar je takrat zapisal, da je *"ta štajerski mandat zelo drago plačan"*⁸⁸.

Zadnja in končna sprememba pri delitvi mandatov v odboru za volilno reformo je bila izvršena konec julija, ko so Nemci, po vztrajni zahtevi, dobili na Štajerskem še en mandat in tako je Štajerska dosegla skupno trideset mandatov, triindvajset nemških in samo sedem slovenskih⁹¹.

Pravno podlago je nov volilni red dobil šele 1. decembra 1906, ko so ga potrdili tudi v državnem zboru⁹², oziroma 20. januarja 1907, ko je avstrijski cesar razglasil zakon o uvedbi splošne in enake volilne pravice v Cislajtaciji⁹³. S tem je bila dana formalno-pravna podlaga za izvedbo volitev in po tem obdobju so se stranke začele boriti za mandate znotraj posameznih etničnih skupin.

Pri obravnavi gibanja za volilno reformo, ki je dajalo pečat političnemu življenju na Spodnjem Štajerskem v prvi polovici leta 1906, ne smemo prezreti dejstva, da so se odnosi znotraj slovenske politike poslabšali, kajti liberalno-klerikalna nasprotja so se kazala tudi pri samem boju za slovenske mandate. Ob delitvi poslanskih mest za Štajersko so se štajerski liberalci večkrat javno oglašali in očitali večinski Slovenski ljudski stranki, da so glavni krivci za nepravilnost novega volilnega reda, ki je dajal štajerskim in koroškim Slovencem premajhno zastopstvo. Očitki so leteli predvsem na dr. Šušteršiča, ki je poleg klerikalne stranke vodil tudi Slovanski centrum v državnem zboru. Liberalci so mu očitali, da je *"vladi prodal koroške in štajerske Slovence"*⁹⁴. Spor se je izostril poleti 1906, ko se koroški Slovenci zoper nov volilni red niso udeležili III. katoliškega shoda v Ljubljani.

Če povzamemo: gibanje za volilno reformo se je na Spodnjem Štajerskem pričelo aktivno razvijati šele jeseni 1905, ko je vodstvo socialdemokracije ob podpori nacionalnih strank, aktiviralo delavstvo v Zasavju in Mariboru. Zanimivo je, da sta pri tem gibanju nastali dve nenaravni zavezništvi. V Mariboru so socialdemokrati sodelovali z nemškimi nacionalci, na Celjskem pa s slovensko stranko. Koaliciji oziroma obe povezavi, sta bili samo začasni, kar se je jasno kazalo v izjavi dr. Karlovška na zboru političnega društva Naprej v celjskem Narodnem domu in v volilnem boju maja 1907, ko je v Mariboru socialdemokrat Resel premagal nemškega nacionalca Wastiana. V prvi polovici leta 1906 je aktivnost v boju za spremembo volilne zakonodaje še naraščala, posebno ob javni razgrnitvi predloga vlade konec februarja. V tem času je bilo na Štajerskem organiziranih več političnih shodov in zborovanj, kjer so udeleženci sprejemali številne resolucije v podporo volilne reforme. Aktivnost je zamrla v mesecu maju, ko so Štajerci porabili vse svoje moči na nadomestnih državnozbornih volitvah. Čeprav so bile volitve končane že 29. maja, se gibanje za volilno reformo ni več razživel. Po volitvah so pač prišli v ospredje odnosi znotraj do tega časa relativno enotne štajerske politike, ki je vse bolj razpadala na dva dela, in decembra istega leta tudi dokončno razpadla. Poudarimo lahko, da so prav boji in polemike ob državnozborni volilni reformi precej pripomogli k dokončnemu polomu slovenske sloge na Štajerskem.

Opombe:

1. Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem, Ljubljana 1965, str. 1.*
2. *Prav tam.*
3. *Melik, n. d, str. 6.*
4. *Prav tam.*
5. *Prav tam.*
6. *& Melik, n. d, str. 8.*
7. *Prav tam*
8. *Prav tam*
9. *Prav tam*
10. *Melik, n. i, str. 33.*
11. *Melik, n. d, str. 8.*
12. *IZ Melik, n. d, str. 34.*
13. *Melik, n. d, str. 9.*
14. *Prav tam.*
15. *Melik, n. d, str. 37.*
16. *Melik, n. d, str. 38.*
17. *Melik, n. d, str. 284.*
18. *Prim. članek v Domovini, 26. 2. 1906. Volilna preosnova v državnem zboru.*
19. *Vasilij Melik: Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki, Zgodovinski časopis 1979/2, str. 221.*
20. *Domovina, 26. 9. 1905.*
21. *Domovina, 10. 10. 1905.*
22. *Domovina, 26. 9. 1905.*
23. *Domovina, 10. 10. 1905.*
24. *Domovina, 20. 10. 1905. Praška Politika je začrtala svoj predlog o volilni reformi na osnovi okrajev, ki bi imeli približno 50. 000 prebivalcev. Po njenem predlogu bi imeli Slovenci 24 poslanskih mandatov. Na Kranjskem bi bilo vseh deset slovenskih, na Štajerskem le osem mandatov, na Goriškem trije, na Koroškem dva in v Istri eden. Slovani bi skupno imeli 306 mandatov, celotni državni zbor pa 502, torej bi Slovani imeli v državnem zboru absolutno večino.*
25. *Domovina, 7. 11. 1905. To je bil čas številnih demonstracij v Pragi, Gradcu, Celovcu, Lvovu, Bnu in drugih mestih, kjer so ob zahtevi po spremembi volilnega reda, padale tudi žrtve.*
26. *Domovina, 17.11. 1905.*
27. *Prav tam.*
28. *Prav tam.*
29. *Domovina 21. 11. 1905.*
30. *Prav tam.*
31. *Prav tam*
32. *Prav tam.*
33. *Domovina, 21. 11. 1905. Temeljna značilnost tega volilnega sistema je, da imajo različne skupine volilcev različno število glasov.*
34. *Domovina, 21. 11. 1905.*
35. *Prav tam.*
36. *Prav tam*
37. *Prav tam*
38. *Prav tam.*
39. *Domovina, 1.12 1905.*
40. *Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje na Slovenskem Štajerskem, Založba Borec, Ljubljana 1979, str. 285-286.*
41. *Rozman, n. d, str. 286.*
42. *Domovina, 24. 11. 1905. Volilna reforma in Spodnje Štajersko. V članku je Domovina prikazala njen predlog razdelitve volilnih mandatov na Spodnjem Štajerskem. Za kmečke občine so zahtevali samo slovenske mandate. Za te občine so zahtevali šest poslancev. Prvega bi sestavljala sodna okraja Maribor in Slovenska Bistrica, drugega sodni okraji Ljutomer, G. Radgona, Ormož, Lenart, tretjega sodna okraja Ptuj, Rogatec, četrtega okraji Celje, Konjice, Šmarje, Vranksko, petega okraji Laško, Sevnica, Kozje, Brežice in šestega sodni okraji Marenberg, S. Gradec, Šoštanj in Gornji Grad Za mesta in trge pa so predvidevali pet mandatov. Povsod, kjer sta živeli obe nacionalnosti, bi sestavili dva imenika volilcev. Prvi volilni okraj Maribor bi bil nemški V drugem volilnem okraju bi volili nemškega in slovenskega poslanca, sestavljali pa bi ga mesta in trgi iz političnih okrajev Celje, Konjice in Brežice. Tretji volilni okraj bi imel isto vsebino kot drugi, sestavljali pa bi ga mesta in trgi iz političnih okrajev Ljutomer, Ptuj, Slovenj Gradec in sodnega okraja Lenart.*

43. *Domovina* 1. 12. 1905. Ministrski predsednik Gautsch je v svojem govoru nakazal smernice za volilno reformo. Obljubil je odpravo lairij, upoštevanje znalirwsti specifičnih razmer v posameznih delih Avstrije, oblikovanje volilnih okrajev po načelu narodnosti, po višini davkov in ostalih bremen, možnost uvedbe pluralitetnega sistema, vključitev analfabetov med volilne upravičence, itd
44. *Domovina*, 12. 1. 1906. V članku časnika *Narodni listy* lahko preberemo analizo, v kateri primerjajo "enakopravnost" med posameznimi avstrijskimi deželami, posebno na vzporednicah Galicije in Spodnje Avstrije, kot najbolj ekstremna primera.
45. *Domovina*, 17. 1. 1906.
46. *Domovina*, 5. 1. 1906.
47. *Domovina*, 29. 1. 1906. *Prim. davčno moč posameznih dežel!*
48. *Rozman*, n. d., str. 276.
49. *Slovenski Gospodar*, 25. 1. 1906.
50. *Rozman*, n. d., str. 276.
51. *Slovenski Gospodar*, 1. 2. 1906.
52. *Prav tam*.
53. *Domovina*, 16. 2. 1906; *Slovenski Gospodar*, 15. 2. 1906.
54. *Domovina*, 26. 2. 1906.
55. *Prav tam*.
56. *Domovina*, 2. 3. 1906.
57. *Prav tam*.
58. *Slovenski Gospodar*, 1. 3. 1906.
59. *Prav tam*
60. *Prav tam*.
61. *Domovina*, 5. 3. 1906.
62. *Slovenski Gospodar*, 8. 3. 1906.
63. *Prav tam*.
64. *Domovina*, 14. 3. 1906. Po predlogu so v to novo volilno skupino uvrstili naslednje trge in vasi: Kozje, Pilstanj, Podčetrtek, Podsreda, Rajhenburg Semica, Celje-olcolica, Dobrna, Sv. Jurij ob južni železnici, Teharje, Žalec, Gornji Grad, Ljubno, Luče, Rečica, Mozirje, Trbovlje, Šmarje, Braslovče, Vransko, Ljutomer, Veržej, Poljčane, Sv. Trojica v SL goricah, Središče, Ptujška Gora, Slatina-okolica, Vuzenica, Šoštanj in Velenje. Volilni okraj bi ime! skupno 57. 554 prebivalcev, med njimi 55. 183 Slovencev in 2371 Nemcev
65. *Domovina*, 14. 3. 1906.
66. *Slovenski Gospodar*, 15. 3. 1906.
67. *Prav tam*.
68. *Prav tam*.
69. *Prav tam*.
70. *Prav tam*.
71. *Domovina*, 16. 3. 1906.
72. *Prav tam*.
73. *Slovenski Gospodar*, 5. 4. 1906.
74. *Domovina*, 27. 4. 1906.
75. *Prav tam*.
76. *Prav tam*
77. *Prav tam*.
78. *Domovina*, 20. 4. 1906.
79. *Slovenski Gospodar*, 3. 5. 1906.; *Domovina*, 2. 5. 1906. Vlada miru predsednika von Gautscha je padla zaradi izgube podpore v parlamentu. Usoden za vlado je bil razpad vladne koalicije v dunajskem parlamentu
80. *Domovina*, 2. 5. 1906.
81. *Prav tam*.
82. *Prav tam*.
83. *Slovenski Gospodar*, 3. 5. 1906.
84. *Prav tam*.
85. *Domovina*, 16. 5. 1906.
86. *Deutsche Wacht*, 21. 6. 1906; *Domovina*, 18. 6. 1906.
87. *Deutsche Wacht*, 21. 6. 1906; *Domovina*, 25. 6. 1906.
88. *Prav tam*.
89. *Slovenski Gospodar*, 19. 6. 1906.
90. *Prav tam*
91. *Melik*, n. d., str. 36-38.
92. *Deutsche Wacht*, 6. 12. 1906.
93. *Jean Paul Bled: Franc Jožef, Ljubljana 1990*, str. 647.
94. *Erjavec*, n. d., str. 90-92

95. *Prav tarn.*

Zusammenfassung

Die steirischen Slowenen und die Reichsratswahlreform 1907

Die Bewegung für die Wahlreform wurde in der Südsteiermark erst im Herbst 1905 aktiv, als die Führung der Sozialdemokratie, unterstützt von den nationalen Parteien, die Arbeiterschaft im Savabereich und in Maribor aktivierte. Interessanterweise bildeten sich im Rahmen dieser Bewegung zwei unnatürliche Bündnisse. In Maribor arbeiteten die Sozialdemokraten mit den Deutschnationalen, im Raum Celje aber mit der Slowenischen Partei zusammen. Beide Koalitionen hatten nur provisorischen Charakter, was in der Äußerung Dr. KarlovSeks anlässlich der Versammlung des politischen Vereins Naprej im Narodni dom in Celje und im Wahlkampf im Mai 1907, als in Maribor der Sozialdemokrat Resel den Deutschnationalen Wastian besiegte, deutlich zum Ausdruck kam. In der ersten Hälfte des Jahres 1906 nahm die politische Aktivität zu, besonders nach der Bekanntmachung des Regierungsentwurfs Ende Februar. In dieser Zeit wurden in der Steiermark mehrere politische Versammlungen und Kundgebungen veranstaltet, bei denen die Teilnehmer zahlreiche Resolutionen zur Unterstützung der Änderung der Wahlordnung annahmen. Die Aktivität kam im Monat Mai zum Erliegen, als die Steierer alle Kräfte für Ersatzwahlen in den Reichstag einsetzen. Obwohl die Wahlaktivitäten bereits am 29. Mai beendet worden waren, konnte die Bewegung für die Wahlreform nicht mehr das Ausmaß erreichen, wie vor den Wahlen, obwohl diesbezüglich noch keine endgültige Entscheidung fiel. Nach den Wahlen traten die Beziehungen innerhalb der einheitlichen steirischen Politik in den Vordergrund, die sich zunehmend in zwei Lager spaltete und sich im Dezember desselben Jahres auch endgültig auflöste. Es kann hervorgehoben werden, daß auch die Aktivität anlässlich der Änderung der Wahlordnung in großem Maße zum endgültigen Zerfall der politischen Einigung in der Südsteiermark beigetragen hat.

Bojan Himmelreich

ZAČETKI ELEKTRIFIKACIJE MESTA CELJA

V Celju so izdelali napeljavo, ki je omogočila javno uporabo električne energije, upoštevajoč slovenski okvir, dokaj pozno, šele leta 1913. Elektrifikacija slovenskega ozemlja se je namreč pričela že tri desetletja prej, ko je leta 1883 v Mariboru zasvetila prva žarnica¹. V tem obdobju se je po začetnih težavah uporaba električne energije vse hitreje širila, sprva predvsem v industriji in obrti, kasneje pa tudi v gospodinjstvu. O hitrosti širjenja porabe električnega toka priča rast števila elektrarn: leta 1890 jih je na Slovenskem delovalo 7, leta 1900 35, v obdobju do leta 1910 pa se je njihovo število povzpelo že na 125².

V okolici Celja so električno energijo prvič uporabili v Laškem leta 1885. Zdravilišče je na Rečici zgradilo vodno kolo, ki je poleg črpalke za termalno vodo poganjalo še dve dinami za razsvetljavo. To je bila prva naprava za proizvodnjo električnega toka na vodni pogon pri nas³.

Ko je Celje po več kot enoletnih pripravah leta 1913 dobilo električno napeljavo, uporaba električne energije tu ni bila več popolna neznanka, saj so jo nekateri industrijski in drugi obrati že pred tem letom proizvajali za lastne potrebe. Cinkarna si je leta 1905 postavila dinamo male moči, ki je zadostoval le za razsvetljavo delovnih prostorov, leta 1911 pa so zgradili lastno elektrarno z dvema dizelskima motorjema in generatorjem, katerima so tri leta kasneje dodali še tretjega. Lastne elektrarne so pred letom 1913 imeli tudi Zvezna tiskarna, Mestni mlin, Westnova tovarna emajlirane posode in mlin Petra Majdiča⁴.

Peter Majdič je že leta 1900 želel pri občinskem odboru dobiti dovoljenje za napeljavo elektrike iz svojega mlina na Hudinji v posamezne hiše v mestu, vendar so njegovo vlogo zavrnili z izgovorom, da je nepopolna⁵.

Tudi kasneje je mestna občina Celje imela priložnost, da bi si zagotovila uporabo električnega toka za javne namene. Iz leta 1906 sta namreč ohranjeni ponudbi dveh dunajskih podjetij, ki sta bili pripravljene izvesti elektrifikacijo mesta⁶. Prvo si je skušalo izboriti naklonjenost občinskega odbora in si pridobiti novo naročilo z izračunom rentabilnosti, po katerem bi bilo moč z razliko med stroški za kupljeno in dohodki za prodano energijo letno zaslužiti 5739,15 kron⁷. Občina (oz. podjetje, ki bi ga ustanovila v ta namen) naj bi namreč predstavljala vmesni člen v posredovanju elektrike od proizvajalca do porabnikov in si na ta način, po trditvah podjetja, kovala dobiček.

Pogled v ponudbo je zanimiv že zato, ker je priložen načrt napeljave morebitnih električnih vodov po mestnih ulicah. Od mestnega mlina na Mariborski cesti⁸ bi štiri napajalni vodi dovajali elektriko do štirih transformatorjev, ki naj bi stali na križiščih Stanetove z Gregorčičevo in Prešernovo, križišču Cankarjeve in Aškerčeve ulice ter na Šlandrovem trgu. Razdelilna naprava bi iz transformatorjev vodila elektriko po Gregorčičevi ulici, Šlandrovem trgu, Vodnikovi, Zidanškovi in Prešernovi ulici, Trgu V. kongresa, Tomšičevem, Slomškovem in Titovem trgu, po Cankarjevi ulici, Ulici XIV. divizije in Kocenovi ulici. Zanimivost predstavlja dejstvo, da v načrtu niso predvideli napeljave do Ipavčeve ulice, kjer je stala mestna bolnišnica.

Za razliko od prvega je drugo podjetje v ponujenem načrtu napeljave predvidelo le dva transformatorja (v križišču Stanetove in Prešernove ulice ter pri nekdanjem mostu preko Koprivnice) ter krajše omrežje. Centrala bi bila ob Voglajni, v bližini klavnice, za pogon dinam pa sta bili predvideni dve varianti: lokomobila ali dizelski motor⁹.

Tretjo ponudbo za gradnjo električnega omrežja v Celju je mestna občina dobila julija 1909. leta. Elektrotehnično podjetje z Dunaja¹⁰ je v Celje poslalo svojega inženirja, ki je zatrdil, da je podjetje sposobno izdelati celoten načrt morebitne naprave za pridobivanje električnega toka na pogon z dizelskim motorjem ali z alternativo. Ta alternativa bi bila vodna centrala v Vitanju, o gradnji katere je tedaj razmišljal tudi gradbeni mojster Lindauer¹¹.

Vse omenjene ponudbe so ostale brez odmevov tudi na sejah občinskega odbora. Pri ponudbi elektrotehničnega podjetja z Dunaja je sicer prišlo do obljube, da bo mestna občina sprejela projekt omenjene družbe, vendar se to ni zgodilo. Vzrok za tako dolgo odlašanje pri odločitvi za elektrifikacijo mesta gre morda povezati tudi s slabim finančnim položajem celjske mestne občine v letih pred prvo svetovno

Prvi sledovi aktivnosti, ki so privedli do elektrifikacije Celja, segajo v april leta 1912, ko je mestni župan na seji občinskega odbora poročal, da je bil zaradi izgradnje električne napeljave v mestu v stiku s tremi družbami. Te so mu predložile projekte, ki so vključevali postavitve dizelskega motorja z zmogljivostjo 200 KS. Vštevsji gradbene stroške, bi znašala cena izgradnje električne mreže med 265.000 in 285.000 kron. Glede na potrebe mesta po električni energiji za razsvetlavo in pogonske namene bi bilo doseženo prenizko obrestovanje vloženega kapitala, zato na lasten motor (oz. lastno elektrarno) ni bilo moč misliti¹³. Nato je župan, išoč dobavitelje električne energije, govoril z vodstvom tovarne Westen, ki je imela lastno električno centralo že od leta 1910. Od njega je dobil zagotovilo, da je tovarna pripravljena mestu prodati letno do 50.000 KWh energije. Župan je ob tem še predlagal, naj se družba Westen obveže, da bo v treh letih v svoje naprave vgradila rezerve, ki bi

omogočale zagotovitev vseh možnih potreb po električni energiji v mestu. Mestna občina bi k stroškom prispevala 100.000 kron in ob predvideni porabi bi imela 41.780 kron dohodka in 28.300 kron izdatkov¹⁴. Župan je v poročilu še navedel, da bi pri izvedbi napeljave upoštevali pogoje morebitne kasnejše izgradnje lastnega motorja ali uporabe električne energije iz zunanjih central.

Občinski odbor je sklenil zadevo obravnavati kot nujno in je naložil gradbenemu in finančnemu odboru, naj izvedeta pregled in podata predloge¹⁵. Septembra, ko so izvolili nove člane odborov, je bil ustanovljen še poseben devetčlanski **odbor za elektrifikacijo**¹⁶, ki je k delu pritegnil tudi zunanega strokovnjaka, profesorja z montanistične visoke šole v Leobnu. Le-ta je ocenil ponudbe podjetij, ki so konkurirala za izvedbo gradnje električnega omrežja¹⁷. Formalni sklep, da bodo električni tok sprejemali iz centrale tovarne Westen, pa je mestni odbor sprejel že 23. avgusta 1912¹⁸.

Glede dobave električne energije so se dogovorili o naslednjih pogojih: mestna občina zagotovi letni odvzem 80.000 KWh (s ceno 20 krajcarjev za 1 KWh pri odvzemu do 50.000 KWh, 18 krajcarjev pri odvzemu do 70.000 KWh in 16 krajcarjev pri odvzemu do 100.000 KWh); trenutni odvzem toka ne sme preseči 90 KW, z odvzemu se mora pričeti najkasneje 1. julija 1913; pogodba velja 5 let brez možnosti odpovedi; podaljšuje se lahko za 1 leto, odpoved pa mora biti dana leto vnaprej¹⁹.

Do sredine septembra so tekla tudi pogajanja občine s podjetji, ki so želela pridobiti dela pri izgradnji električne mreže. Mestni občini je uspelo zbiti prvotno ceno dunajske družbe, ki je bila slednjič (17. septembra) izbrana, od 105.434 na 93.000 kron. Vzporedno s temi so stekle tudi druge priprave. Tako je poskušala občina ugotoviti število bodočih naročnikov in njih porabo električne energije, želeč si ustvariti čim bolj točno sliko predvidene skupne porabe. Istočasno je načrtovala ureditev prostorov, v katerih bi si lahko meščani po začetku del pri napeljavi ogledali vzorce žarnic, lestencev in drugih artiklov, ki bi jih želeli naročiti²¹, saj si je pravico oskrbovanja trga z njimi pridržala sama. Odbor za elektrifikacijo pa je bil zadolžen za izbiro linij pri polaganju kablov in napeljavi prostih vodov. Slednje se je precej zavleklo (napovedano poročilo odbora so morali črtati z dnevnega reda dveh sej), saj so se pojavljale tudi napake v načrtih- zato so sklenili k delu pritegniti še dva strokovnjaka, ki naj bi svetovala odboru. Pogovarjali so se tudi že o možni kadrovske zasedbi bodočega podjetja za distribucijo električnega toka.

Poseben sklop priprav je predstavljalo določanje cen hišnih priključkov, svetil in električnega toka za široko potrošnjo. Zadnje je bilo za današnjega opazovalca precej zapleteno, ker večina uporabnikov ni imela električnih števecv in so plačevali pavšalno ceno električnega toka. Ta je bila razdeljena v tri kategorije glede na namen uporabe: za razsvetlavo, za pogon motorjev in tehnične namene ter za

pogon malih motorjev. Kot primer navedimo le način izračuna porabe električne energije za razsvetljavo. Enota plačila porabe je bila kWh, ki je imela ceno 0,70 krome, vendar je moral vsak porabnik v vseh okoliščinah plačati 360 ur uporabe za vsako priključeno žarnico kot t. i. osnovno pristojbino²³. Ker so tedaj moč žarnic izražali v NK (Normalkerze-norma=sveča), je bilo potrebno še ugotoviti, kakšna je poraba različnih vrst žarnic (tiste z ogljeno nitko so porabile 3,5 W, s tantalovo nitko pa le 1,5 W na uro za 1 NK) in na tej osnovi izračunati višino osnovne pristojbine za eno žarnico. V uporabi so bile žarnice z 10,16,25,32,50 in 100 NK

Predvidena cena za priključek s prostim vodom (od razdelilne - cestne - napeljave do notranje stene zgradbe), je znašala, odvisno od dolžine, od 24 do 77 kron. Namestitev ene vtičnice v prostoru je naročnika stala še dodatnih 20 do 22 kron oz. 17 kron, če je bilo v enem prostoru več vtičnic. Nakup žarnice in lestenca je končno dvignil stroške napeljave električnega toka v stanovanje lastnika, ki si je omislil le navadno žarnico s senčnikom, še najmanj za 20 kron²⁴.

Občina je morala tudi zbrati dovoljenja lastnikov hiš za namestitev strešnih in zidnih nosilcev napeljave na njihovih zgradbah. Tu pa ni vse teklo gladko, ker so se mnogi upirali dati soglasje. To je povzročalo glavobol investitorju, t. j. mestni občini, a v tej situaciji ji je priskočil na pomoč nemški mestni časopis s člankom, v katerem je okrcal te lastnike, češ da lahko obotavljanje njihovim someščanom in njim samim povzroči veliko škodo. Napeljava s kabli bi v primerjavi s prostim vodom namreč povečala stroške za štiri do petkrat²⁵.

Mnogo pozornosti je občinski odbor namenil tudi vprašanju, ali naj napeljavo hišnih priključkov izvede v lastni režiji ali naj raje dela prepusti za to usposobljenemu podjetju. Zato se je pred končno odločitvijo obrnil na več štajerskih in koroških mest in poizvedel o njihovih izkušnjah. Mnenja članov občinskega odbora so bila deljena. Tisti, ki so zagovarjali lastno režijo, so kot argument navajali večji dobiček in gotovost, da bo uporabljen najboljši material. Nasprotniki so v svarilo navajali slabe izkušnje pri gradnji vodovoda, ki ga mestna plinarna ni izvedla brez napak, ter možnost, da napeljava v tem primeru ne bi bila pravočasno dokončana. Tudi v tej zadevi so se posvetovali s strokovnjakom, vendar njegovo mnenje ni znano. Odbor za elektrifikacijo se je sicer odločil, da bi tudi izvedbo priključkov prepustili družbi, ki je gradila napeljavo do mesta, vendar je občinski odbor sprejel sklep, da bo ta dela opravila občina v lastni režiji, za kar bo zaposlila monterje in nabavila material²⁷. Iz neznanega vzroka pa je občinski odbor kasneje svoj sklep spremenil in sprejel prvotno odločitev svojega odbora za elektrifikacijo²⁸.

Občinski odbor je določil tudi splošne pogoje, pod katerimi je novonastalo podjetje, Mestna elektrarna Celje (Städtisches Elektrizitätswerk Cilli), dobavljalo električno energijo. Najbolj zanimivi so členi, ki določajo obveznosti odjemalcev. Deseti člen

govori o načinu uporabe električnega toka: *"Električni tok sme odjemalec uporabljati le na dogovorjen način. Posredna uporaba toka za namene, za koje obrat zahteva višje cene, ni dovoljena. Ako se najdejo zlorabe v tem oziru, bodisi da se na mestih, kjer se javljajo slabše luči, porabljaajo močnejše, bodisi da se odjemalec ne drži določenega časa za uporabo toka, ali da poganja motorje izven določenega Časa in podobno, tedaj sme elektrarna tok takoj popolnoma ukiniti."*²⁹ Poleg monopola izvedbe hišnih priključkov novim naročnikom in prodaje električnih naprav (določilo, da mora drugje kupljene predmete pregledati in odobriti mestna občina!), si je mestna občina pridržala tudi pravico *"izključnega obratovanja z aparati posebnih pridobitvenih panog n. pr. aparati za sesanje prahu, žaganje drv itd."* Ob vsem tem pa se je uporabniku lahko dogodilo, da je ob nedeljah, glede na letni čas, med 7. oz. 9. in 18. oz. 15. uro ostal brez električnega toka, saj si je elektrarna ta čas izgovorila za nujna popravila³¹.

O poteku del pri napeljavi električne mreže in o njenem obsegu je ohranjenih le malo podatkov. Osmega novembra 1912 je bil izveden komisijskih ogled že dokončane, dva kilometra dolge napeljave visoke napetosti od tovarne Westen do mesta in skozi njega. Kabel je vodil po Mariborski in Stanetovi ulici ter mimo Narodnega doma do nekdanjega mostu na Sušnici. Od tu dalje pa je električni tok tekkel po sekundarnem prostem vodu levo od Ljubljanske ceste do višine vile veletrgovca Stigerja, ki je stala na prostoru današnjega VVZ v Čopovi ulici 21³².

Istega dne je bilo izdano tudi dovoljenje za gradnjo mestne mreže, ki jo zaradi pomanjkanja virov ne moremo v celoti rekonstruirati. Izpričana je, poleg v zgoraj naštetih ulicah, še v Cankarjevi in Zidanškovi ulici ter na Tomšičevem in Titovem trgu³³. Zaradi želje investitorja, doseči čim več porabnikov, pa je bila gotovo razpredena še po ostalih glavnih mestnih ulicah.

Po načrtu je bila zamišljena na ulicah napeljava primarnih kablov, sekundarnih kabelskih priključkov in sekundarnih prostih vodov. Transformatorji so bili deloma v kletnih prostorih (npr. pri Rakuschu), deloma v hiškah iz kovanega železa. Kjer niso izvedli kabelske napeljave, so proste vode nosili jambori ter strešni in zidni nosilci³⁴. Celotno omrežje nizke napetosti je bilo med seboj povezano. Podjetje, ki ga je gradilo, je na ta način hotelo porazdeliti obremenitev, vendar se to v praksi ni izkazalo kot dobra rešitev. Ko je pregorela varovalka v enem od transformatorjev, se je zaradi preobremenitve isto zgodilo tudi v vseh drugih³⁵.

Ob pričetku gradnje mestne mreže so predvideli napeljavo prostega voda tudi v Gaberje in na Breg, vendar je občinski odbor v času gradnje ta del načrta opustil³⁶. Na podlagi kolavdacije (26. 7. 1913) je mestna občina dobila obratno dovoljenje za naprave, namenjene preskrbi Celja z električno energijo, septembra istega leta .

Maja 1913 je mestna občina Maribor obvestila celjski občinski urad, da načrtuje

gradnjo hidrocentrale na Dravi. Zanimalo jo je, če bi mestna občina Celje, v primeru možnosti napeljave daljnovoda do Celja, želela prejemati električni tok od nje. Župan je odgovoril, da bi bilo mesto pripravljeno sodelovati z novozgrajeno centralo, če bi bila električna na voljo po sprejemljivi ceni in če bi mestna občina Celje dobila izključno pravico distribucije električne energije na območju 20 kilometrov okoli Celja³⁸.

Enako stališče je občina zastopala tudi leto kasneje, ko je februarja 1914 od graškega podjetja, ki je gradilo elektrarno na Fali, prejela ponudbo, naj se tudi Celje priključi na njihov bodoči daljnovod³⁹. Občinski odbor se je, tehtajoč obe ponudbi, odločil za elektrarno Fala. Vendar ta ni sprejela zahteve mestne občine Celje, ki je želela od Fale kupljeno elektriko preprodajati ne samo malim porabnikom, temveč tudi veliki industriji v mestu in okolici. Obrate, ki so imeli motorje z močjo, večjo kot 30 KS, je namreč želela Fala oskrbovati neposredno. V odgovoru pa je hkrati ošvrknila mestno občino Celje, naj opusti monopol priključkov in prodaje žarnic, češ da le-ta zelo ovira popularizacijo električne energije⁴⁰. Zaradi vztrajanja mestne občine Celje pri monopolnem položaju, a tudi zaradi vojne, ki je zavlekla dela pri gradnji elektrarne Fala (obratovati je začela šele maja 1918), zasledimo idejo, da bi se mesto priključilo nanjo, šele avgusta 1920⁴¹.

Tudi v času stare Jugoslavije je za distribucijo električne energije ter za širjenje in vzdrževanje električnega omrežja skrbelo občinsko podjetje, Mestna elektrarna Celje. V okviru gerentskega, kasneje občinskega sveta, je za njeno nadziranje, pretresanje problemov elektrifikacije in svetovanje skrbel odbor za elektrifikacijo. Celje je v letih po prvi svetovni vojni trpelo pomanjkanje električne energije. Konec januarja 1921 je bil gerentski svet - na zahtevo dobavitelja Westna - prisiljen sprejeti sklep, da se zaradi preobremenjenosti električne centrale ne sme izvrševati novih priključkov⁴³. Prošnje zanje so res zavračali, vendar verjetno ne dosledno, kar lahko sklepamo iz nekajkratnih intervencij tovarne Westen in Mestne elektrarne Celje v letih 1921 in 1922. Westen je januarja 1923 zagrozil celo s prenehanjem dobave, če bodo še naprej priklapljali nove porabnike, zato se je mestna občina z njim dogovorila, da bo izdajala dovoljenja za nove inštalacije le z njegovim pristankom⁴⁴.

Poleg zavračanja prošenj za priklop (konec leta 1922 je nanj čakalo 26 prosilcev) so skušali porabo omejevati tudi s kontrolo že priklopljenih strank, ki niso imele števec in so za porabljeno elektriko plačevale pavšalno ceno. Te so se ob priključitvi obvezale glede moči in števila žarnic, ki jih bodo uporabljale in na tej osnovi plačevale pavšal. V nasprotnem primeru so jim električni tok odklopili in takšna usoda je doletela tudi 7 porabnikov, ki so jih v času pomanjkanja v februarju 1923 zalotili pri kršitvi dogovora⁴⁵.

Povečanje porabe je zahtevalo čimprejšnjo rešitev. V poštev so prihajale tri

možnosti: izgradnja lastne elektrarne, priključitev na Falo oz. kakšnega drugega ponudnika ali povečanje zmogljivosti Westnove centrale. Mestni svet je sredi leta 1923 dosegel, da je Westen pristal na povečanje svojih zmogljivosti za potrebe mesta⁴⁶. Decembra istega leta je Westnovo podjetje, kljub zavračanju v preteklih letih, sklenilo pogodbo o dobavi električne energije Mestni elektrarni Celje⁴⁷. Dosedanje sodelovanje med njima je namreč temeljilo le na neformalnem dogovoru.

Vendar težave mesta pri oskrbi z elektriko s tem še niso bile rešene. Hitrejšega razmaha uporabe nove vrste energije do takrat ni oviralo le njeno pomanjkanje, temveč tudi neprimerno omrežje, ki je bilo predvideno za znatno manjšo porabo. Zaradi velike preobremenjenosti je bil padec napetosti tako velik, da so žarnice gorele le z 20% močjo, s slabim učinkom pa so delovali tudi motorji⁴⁸. V tem kontekstu je več kot zgovoren podatek iz Pogojev za dobavo električnega toka z omrežja Mestne elektrarne v Celju (sprejetih leta 1923), da znaša uporabna napetost toka za razsvetljavo "**približno 150 V**" in "**okoli 200 V**" za pogon motorjev. Občinski svet se je zavedal nevezdržnosti takega položaja in je konec leta 1923 sklenil namesto za kopalnišče najeti kredit za posodobitev električnega omrežja v Celju in okolici v višini 1.320.000 din⁴⁹. Mesec dni kasneje je že tudi izbral izvajalca del. Za 841.583 din se je modernizacije omrežja lotilo podjetje Siemens-Schuckert⁵⁰, kot izvajalec pa je kasneje nastopala družba Jugoslovanska Siemens, d. d., Zagreb.

Prav na začetku posodobitvenih del, januarja 1924, je že tako kritičen položaj oskrbe poslabšala še okvara na enem od dveh glavnih transformatorjev. Mestna občina Celje je zato prepovedala vsakršno uporabo električne energije, razen za razsvetljavo in še to v omejenem obsegu. Naslednji mesec je občina restriktivne ukrepe omilila, vendar je prebivalce pozivala k skrajnemu varčevanju, dokler ne bodo instalirani novi transformatorji⁵¹.

Preureditvena dela na omrežju bi morala biti po prvih napovedih končana v septembru 1924, vendar so zaradi zastoja pri uvozu opreme zamujala⁵² in mestni svet je lahko šele 26. februarja 1925 oznanil sreskemu poglavarstvu, da so dela končana. Na podlagi kolavdacije (22. 4. 1925) je bilo nato v začetku maja izdano začasno obratovalno dovoljenje. Začasno zaradi tega, ker je bila predvidena še preureditev hišnih instalacij, odpraviti pa je bilo treba tudi vrsto pomanjkljivosti, ki jih je odkrila komisija pri pregledu⁵³.

Omrežje je bilo po rekonstrukciji razumljivo najbolj zgoščeno na mestnem prostoru, omejenim z navideznim kvadratom med Savinjo, Voglajno, Koprivnico in Sušnico. Obsegalo je 13 transformatorjev (pred rekonstrukcijo leta 1922 jih je bilo osem) in električne vode, ki so na zahodu segali le do Gimnazije in po Ljubljanski cesti do vile Stiger, na jugu le preko Savinje do Gozdne hiše in Brega, na vzhodu pa je Voglajno prekoračil le vod do transformatorja pri klavnici. Najbolj je zaradi

Številnih proizvodnih obratov ta navidezni okvir razbijala napeljava na severni strani. Vodila je ob Sušnici do železniške proge na Lavi in vzporedno s Kersnikovo prav tako do železniške proge. Več krakov se je odcepilo levo in desno od glavnega voda iz tovarne Westen do mesta že na Mariborski cesti⁵⁴.

Še preden je bila rekonstrukcija omrežja končana, je mestni magistrat prejel dopis tovarnarja Westna, s katerim je ta napovedal, da bo najkasneje v decembru 1926 prenehal dobavljati električni tok Mestni elektrarni Celje, sama tovarna pa bo že od 1. julija 1925 začela prejemati elektriko iz Fale. Westen je občini predlagal, naj tudi sama stopi v pogajanja z vodstvom te centrale⁵⁵. Na negodovanje predstavnikov občine, češ da je Westen s tem dejanjem avtomatično poslabšal njen položaj v bodočem pogajanju s Falo, je ravnatelj Westnove tovarne Pfeifer zagotovil, da še tudi sami niso sklenili pogodbe s Falo, in da bodo občino pri pogajanjih podprli: tovarna bo sprejela tok iz Fale le, če bo elektrarna tudi občini ponudila iste pogoje kot njej⁵⁶.

Pogajanja predstavnikov Fale in mestne občine Celje so trajala vso prvo polovico leta 1925. Pogodbo so sklenili 27. oktobra⁵⁷ in v februarju 1926 je Mestna elektrarna Celje pričela sprejemati elektriko iz Fale⁵⁸. Pogodba, ki so jo sklenili za 10 let, je določala, da se v prihodnje vsi novi porabniki v Celju in okolici, ki imajo več kot 100 KW priključne možnosti, prepustijo elektrarni v direkten priklop. Poleg teh je imela Fala pravico, ne glede na sprejemne možnosti, direktne oskrbe družbe Westen, Cinkarne, obrata Kemične tovarne Hrastnik, apnenika tovarne dušika iz Ruš, žag Čater in Sodin ter Majdičevega mlina. Vendar so s pogodbo za direktno dobavo določili le prva štiri podjetja⁵⁹.

Že v času pogajanj s falsko elektrarno, a tudi v naslednjih dveh letih, se je občinski svet ukvarjal z mislijo, kako bi si zagotovil rezervne možnosti oskrbe mesta z elektriko v primeru nenadne prekinitve dobave iz Fale. Zato je stopil v stik z družbo Westen in s Cinkarno, ki sta prodajali svoje stare naprave za pridobivanje električne energije. Kmalu se je izkazalo, da bi si občina z nakupom in vzdrževanjem tovrstnih naprav naložila veliko finančno breme. Poleg tega bi po mnenju izvedenca "izvrstno" omrežje elektrarne Fala odpovedalo le v primeru velike katastrofe in še to le za dan ali dva. Takšen izpad električne energije bi porabniki lažje prenesli kot stalno obremenitev zaradi vzdrževanja rezerve. Obstajala je tudi možnost, da bi mesto za najnujnejše potrebe (javna razsvetljava, bolnišnica, kolodvor) dobila elektriko od Westna, ki si je obdržal rezervne naprave z močjo 200 KW. Našteti razlogi so občino odvrnili od njenih prvotnih namenov⁶⁰.

Mestna elektrarna Celje je imela od začetka svojega obstoja monopolni položaj v distribuciji električnega toka v okolišju svojega omrežja, a tudi pri izvajanju vseh dovodnih in hišnih instalacijskih del⁶¹. Ker so zasebni instalaterji kljub temu izvajali omenjena dela, je magistrat na pritožbo Mestne elektrarne septembra 1922

izdal razglas, ki je opozarjal prebivalce Celja na posledice takšnega ravnanja⁶². Vsak uporabnik je moral Mestno elektrarno pisno obvestiti o vsaki spremembi pri priklopljenih električnih napravah, tudi npr. glede števila uporabljenih žarnic. Da bi onemogočila vsako konkurenco pri dobavi žarnic, je Mestna elektrarna Celje začela že v juniju 1922 prodajati žarnice s svojim znakom⁶³. Kljub temu ni bilo mogoče preprečiti uporabe drugje kupljenih žarnic, trgovcem pa tudi ne naprtiti dolžnost ugotavljanja, ali so kupci iz Celja. Nemogoča je bila tudi kontrola po stanovanjih. Ker je žigosanje žarnic višalo njihovo ceno in zavleklo dobavo, je obratovodja Mestne elektrarne Celje novembra istega leta predlagal, naj ga opuste⁶⁴.

Leta 1923 sprejeti Pogoji za dobavo električnega toka so v 39. točki ponovno določali, da morajo stranke in instalaterji nabavljati elektromaterial le pri Mestni elektrarni. Za priklop svetil, motorjev in drugih aparatov, ki niso bili kupljeni pri Mestni elektrarni, so si stranke morale pridobiti njeno dovoljenje. Izvajanje te določbe je izzvalo negodovanje trgovcev, ki so želeli prosto trgovati z omenjenimi artikli, predvsem z žarnicami. Gremij trgovcev v Celju je 13. februarja 1925 velikemu županu mariborske oblasti prijavil Mestno elektrarno Celje, da si je ustvarila monopol na razpečevanje žarnic⁶⁵. Ko je v drugi polovici istega leta Mestna elektrarna ponovno začela (tokrat v lastni režiji) žigosati žarnice - sklicujoč se pri tem, da isto počne tudi večina ostalih elektrarn, npr. na Ptuj in v Mariboru - pa se je pritožil še na celjski magistrat. Nasprotje je razrešila šele odločba velikega župana, ki je konec leta 1926 razveljavil sporno točko Pogojev za dobavo električne energije o obveznem odkupu žarnic in ostalega elektromateriala pri Mestni elektrarni Celje⁶⁶.

Mestna elektrarna je takšen razplet sprejela brez pritožbe, saj izvajanje monopola zanj po izjavi obratovodje navsezadnje ni bilo ugodno. (Vztrajala je le pri zahtevi, da bi sama dobavljala števec)⁶⁷. Vendar je zaradi dolgoletnega monopolnega obnašanja zaupanje vanjo tako upadlo, da je škodovalo tudi njej sami. To so pokazali rezultati prodaje elektromateriala v letu po odpravi spornega člena. Kljub precejšnjemu padcu cen je namreč v letu 1927 s prodajo iztržila le slabo tretjino več (824.000 din) kot leto poprej (632.000 din)⁶⁸.

Z rekonstrukcijo električnega omrežja in priključitvijo na falsko elektrarno se zaključi obdobje, v katerem je elektrifikacija Celja premagovala otroške bolezni. Westnova tovarna je res že leta 1923 povečala zmogljivosti svoje elektrarne in s tem izboljšala preskrbo mesta z elektriko, vendar so šele obnova omrežja v začetku leta 1925, praktično neomejene možnosti priklopljanja novih naročnikov po pogodbi s Falo leta 1926 in odprava anahronističnega monopola Mestne elektrarne omogočili neovirano širitev uporabe električne energije⁶⁹.

Nanizajmo še nekaj dejstev, ki so značilni za omenjeno obdobje: Kot ob vsakem uvajanju novosti, lahko tudi v začetku elektrifikacije mesta pri ljudeh opazimo

nezaupanje in odklanjanje električne energije, ki se, kot pričajo številne prošnje za priključke in tudi pobude za širjenje omrežja, kmalu razblinila. Industrijski obrati se zaradi ceneje kupljene električne energije odločajo za prenehanje lastnega pridobivanja. Ob stalni rasti beležimo največje povečanje porabe (trikratno v primerjavi z letom 1914) v obdobju do leta 1920, kasneje je rast potrošnje nekoliko počasnejša. Opazen je izjemen skok porabe električne energije v letu 1921. Neznatna rast v letih 1922-1927 je posledica omejevanja izdajanja dovoljenj za nove priključke do razširitve Westnove centrale in slabega stanja omrežja do rekonstrukcije. Nenavadno je, da poraba ni narasla že v letih 1926 in 1927, ko sta bila odpravljena oba omenjena zaviralna momenta.

Leto	KWh	Leto	KWh
1913	36.737	1919	325.125
1914	67.000	1920	258.248
1915	87.000	1921	453.708
1916	146.000	1925	485.181
1917	187.558	1926	446.000
1918	242.100	1927	488.145

Poraba električne energije na območju omrežja Mestne elektrarne Celje (1913-1927)

Mestna elektrarna Celje je služila predvsem s preprodajo električnega toka iz Fale in v manjši meri s prodajo raznega elektrotehničnega materiala ter z montažo električnih naprav. Za poglobitno dejavnost, distribucijo električne energije, je imela slabe tehnične pogoje. Leta 1926 je npr. kupila 567.000 KWh, oddala pa le 446.000 KWh energije. Razliko v višini 27% so povzročile izgube v omrežju in v transformatorjih. Vzroki zanje so se skrivali v prevelikem številu slednjih (18) in prenizki napetosti v omrežju (120 V). Ker večina transformatorjev tudi v času največje obremenitve ni bila izrabljenih niti 50%, je obratovodja Mestne elektrarne predlagal prehod na napetost 220 V in zmanjšanje števila ter popolno prenovitev dela transformatorjev. Po njegovem mnenju bi s to izboljšavo pocenili električni tok in privabili več odjemalcev, kar bi spet prineslo večjo izrabo naprav in omogočilo znižanje cen, ki da so zlasti za pogon motorjev previsoke. Odpraviti bi bilo potrebno tudi pogoj, po katerem je moral vsakdo, ki je hotel priključek, plačati razširitev javne napeljave do mesta porabe, čeprav je ta potem postala last Mestne elektrarne. Poročevalec je tožil tudi nad slabimi prostorskimi razmerami in organizacijo dela mestne elektrarne, češ da temelji na principih, ki so v večjih mestih vladali med vojno in neposredno po njej.

Večina predlogov obratovodje mestne elektrarne za izboljšanje razmer je bila sprejetih in že v naslednjem letu (1927) je elektrarna zmanjšala razliko med kupljeno in oddano energijo na 18% izgube. Takšen uspeh je dosegla brez investicij, s pravilnejšo porazdelitvijo obremenitve, zmanjšanjem števila transformatorjev in

stalno kontrolo omrežja⁷⁰.

Skladno z rastjo električnega omrežja je rasla tudi mreža električne javne razsvetljave. O njenih začetkih ni ohranjenih podatkov, znano pa je, da je Mestna elektrarna Celje v začetku leta 1921 prevzela stroške zanjo, medtem ko je stroške instalacij za razsvetljavo in nabave žarnic tudi v bodoče nosila mestna občina⁷¹. Ko se je v tem letu pojavil predlog, da bi Mestno elektrarno spremenili v zasebno podjetje, so ga v občinskem svetu zavrnili z argumentom, da daje elektrarna kot javno podjetje razsvetljavo brezplačno, kar od privatnika ne gre pričakovati⁷².

Sredi leta 1922 je mreža javne razsvetljave obsegala le 87 svetilk⁷³. Prebivalci, ki so si želeli njene razširitve, pa so bili nezadovoljni tudi z režimom prižiganja. Na pritožbe, da luči gore podnevi namesto ponoči ali v nočeh z mesečino, je Mestna elektrarna odgovarjala, da delavec, odgovoren za prižiganje svetilk, dela vestno, a da mu prebivalci nagajajo. Svetilke so morali namreč prižigati posamično, vsaka je imela pretikalnik v železni omarici; vendar to ni preprečilo nepridipravom, da so prižgane svetilke ugašali in obratno. Mestna elektrarna je poskušala položaj rešiti z zaposlitvijo "lampista", ki bi bil zadolžen le za razsvetljavo. Občinski odborniki in prebivalstvo so elektrarni tudi očitali, da je javna razsvetljava preveč potratno izdelana in zato predraga, saj so zanjo porabili 38.124 KWh energije letno.

Ob rekonstrukciji omrežja v letih 1924-1925 so obnovili tudi mrežo javne razsvetljave, ki je tedaj obsegala 94 svetilk, od tega 59 celonočnih⁷⁴.

Žarnice za javno razsvetljavo je mestna elektrarna uvažala, nabavljala jih je pri družbah Osram in Philips. Po tedanjih predpisih carinske direkcije pa so imele pravico do carine prostega uvoza teh žarnic le občine, ki so same proizvajale električni tok⁷⁵. Naziv "mestna elektrarna" se je v tem primeru izkazal za zelo koristnega, saj je občina lahko mirne vesti dala izjavo, da je posestnica elektrarne in pridobila zgoraj omenjeno pravico, čeprav njena elektrarna ni sama proizvedla niti enega samega watta električne energije.

Ob koncu leta 1937 je javna razsvetljava obsegala 387 svetilk (s skupaj 24,5 KW) in je porabila 88.428 KWh toka⁷⁶.

Elektrifikacija okoliške občine je zaostajala za mestno. Do leta 1927 je izven mestnega okvira električni tok Mestne elektrarne Celje koristilo le nekaj porabnikov (npr. sedež okoliške občine na Bregu). Šele v tem letu so elektriko dobili tudi Gaberje, Spodnja Hudinja, Zavodna, Breg in Lava⁷⁷. Vendar elektrifikacija okoliški občini ni prinesla le zadovoljstva. Majhna poraba, visoki stroški vzdrževanja in obsežna javna razsvetljava so izključevali možnost dobička. Pričakovati je bilo, da bo okoliška občina zato pretrgala pogodbo z Mestno elektrarno, ki ji je dobavljala tok in se priključila direktno na elektrarno Fala. Ker

bi mestno občino izguba zelo prizadela, je pohitela in z okoliško občino sklenila dogovor, s katerim ji je slednja z letom 1929 prepustila svoje omrežje. Mestna občina Celje se je obvezala okoliški občini plačati 25.000 din letno, prevzela pa je tudi vse stroške javne razsvetljave na njenem območju⁸⁰. S tem sporazumom je Mestna elektrarna Celje dobila tudi izključno pravico oskrbovanja področja okoliške občine z električnim tokom, s tem, da je morala slednja prispevati svoj delež k nadaljnji širitvi električnega omrežja (v letih 1931-1932 je tako morala prispevati za elektrifikacijo Ostrožnega, Lise in Medloga)⁸¹.

Leta 1932, ko je Viktor Tomšič, industrialec iz Ilirske Bistrice, ki je poleg svojega podjetja na Teharjah posedoval tudi električno omrežje, ponudil le-to v odkup Mestni elektrarni Celje, se je zopet pokazala težnja mestne občine, obvladati vso svojo okolico in si tudi tu zagotoviti izključno pravico prodaje električnega toka. Pet kilometrov prostega voda nizke napetosti Tomšičevega omrežja, ki je oskrbovalo Teharje in okolico, vključno z Bukovžlakom (nanj je bilo priključenih le 68 porabnikov), je bilo, kljub izračunom, ki so kazali na majhen dobiček, za mestno občino izredno vabljivih. Zaradi delovanja elektrarn v okolici⁸³ se je bala, da bo v kratkem času obdana z že elektrificiranimi področji, s tem pa bi izgubila vso možnost širjenja svojega omrežja. Področje med Celjem in Teharjem je bilo zaradi bližine ceste in železnice primerno za širitev industrije, zato ga mestna občina ni hotela izgubiti: z realizacijo ideje o podaljšanju omrežja na Teharjah do Zgornjega Čreta bi si ga lahko zagotovila⁸⁴. Vendar je pomanjkanje denarja mestni občini Celje nakup tega omrežja preprečilo. Leta 1935 ga je kupila elektrarna Fala, ki ga je bila pripravljena prodati mestni občini Celje kot svojemu odjemalcu. Vendar se to vse do priključitve Mestne elektrarne Celje na Kranjske deželne elektrarne ni zgodilo.

Pogodba o dobavi električne energije med mestno občino Celje in elektrarno Fala je veljala 10 let (do februarja 1936), a že leta 1934 so predstavniki Fali konkurenčnih Kranjskih deželnih elektrarn stopili v stik z občino glede morebitnega dogovora. Obratovodja Mestne elektrarne je poročal, da so Kranjske deželne elektrarne zelo zainteresirane za sklenitev pogodbe z občino in so pripravljene ponuditi za 0,10 din/l KWh nižjo ceno od cene elektrike iz Fale. To bi za občino pomenilo letno nad 100.000 din prihranka⁸⁶. Za podaljšanje pogodbe si je seveda prizadevala tudi Fala, vendar je mestna občina Celje decembra 1935 sklenila dogovor o dobavi električne energije s Kranjskimi deželnimi elektrarnami⁸⁷.

Med obratovodji Mestne elektrarne Celje med obema vojnoma velja omeniti ing. Srečka Sajovica, ki je to mesto zasedal od novembra 1926 do okupacije. Predtem je bil obratovodja v družbi Transformator v Ljubljani, kjer si je nabiral izkušnje z delom ob dr. Vidmarju⁸⁸. Že na začetku dela v Celju je s svojimi predlogi dosegel zmanjšanje izgub v omrežju. Iz njegovih predlogov in aktivnosti v naslednjih letih (odprava monopola Mestne elektrarne, znižanje cene elektrike, posebne tarife za

industrijo) pa je očitno, da je bil velik strokovnjak, ki si je prizadeval iz Mestne elektrarne narediti na sodobnih principih temelječe podjetje za distribucijo električne energije, podjetje, ki bi ne služilo le mestni občini za večanje njenih dohodkov, temveč bi posredovalo elektriko čim večjemu številu potrošnikov.

Število le-teh se je do leta 1937 povzpelo na 3371 (od tega jih je elektriko za pogon uporabljalo 181)⁹ Energijo jim je posredovalo omrežje, ki ga je Mestna elektrarna Celje do leta 1940 poleg v mestne in primestne predele (Zavodna, Jožefov hrib, Breg, Spodnja Hudinja, Gaberje, Medlog, Nova vas, Lisce, Lava) razširila tudi na oddaljene zaselke (Ostrožno, Tremarje, Košnica, Lokrovec, Dobrova), in ki je v tem letu merilo 77,6 km. Nanj je bilo priključenih 569 motorjev s 1381 KAV (statistike glede drugih porabnikov električne energije niso vodili)⁹⁰. Poraba električne energije je tudi v obdobju po letu 1927 rasla, vendar se je zlasti od srede tridesetih let ta rast upočasnila, kar je posledica uvedbe državne in banovinske trošarine.

Leto	KWh	KWh	KWh
1928	271.639*		
1930	698.351		
1935	1.375.000		
1936	1.287.210	za razsvetljavo: 548.365	za pogon: 738.845
1937	1.396.350	za razsvetljavo: 569.692	za pogon: 826.658
1938	1.494.823	za razsvetljavo: 582.037	za pogon: 912.786
1939	1.549.566	za razsvetljavo: 605.069	za pogon: 944.497
1940	1.433.434		
1941	595.329*	za razsvetljavo: 277.384	za pogon: 317.945

*podatek velja le za prvo polletje

Poraba električne energije na območju omrežja Mestne elektrarne Celje (1928-1941)

Poleg že omenjeni je znanih le malo podatkov o uporabi električne energije v proizvodnih obratih. Mestna elektrarna se je trudila pridobiti čim več velikih porabnikov in je za elektriko, namenjeno za pogon, uvedla stopnjevalno tarifo (osnovna cena 2 din, ki so jo porabniki plačali za 25-kratno porabo v KW izražene priklopne moči, se je ob večji porabi znižala do 1 dinarja)⁹¹. V posameznih primerih, ko je bila tarifa za nekatere obrate previsoka in se je Mestna elektrarna bala, da se bodo le-ti priključili direktno na elektrarno (primer tekstilnih tovarn Bergmann in Metka), je predlagala še dodatno znižanje cen⁹². Največji porabniki (Westen, Cinkarna) so prejeli električno energijo direktno od Fale ali Kranjskih deželnih elektrarn .

Aprila 1941⁹⁴ je upravljanje z mestno elektrarno in plinarno prevzela okupatorjeva občinska uprava, s 1. novembrom istega leta pa je lastništvo nad obema prešlo na korporacijo Energieversorgung Südsteiermark (E. V. Süd) s sedežem v Mariboru, ki

je upravljala z vsemi obrati za pridobivanje in distribucijo energije na Spodnjem Štajerskem⁹⁵.

Opombe:

- 1 *Razvoj elektrifikacije Slovenije do leta 1945 (dalje: Razvoj elektrifikacije)*, ur. S. Fras in B. Valenčič, Ljubljana, 1976, str. 23; pričujoči prispevek skuša na podlagi *Se ne uporabljenega gradiva dopolniti pregled razvoja elektrifikacije mesta Celja, ki ga prinaša citirano delo.*
- 2 *Prav tam*, str. 27, 37-38, 69-70.
- 3 *Prav tam*, str. 25-26.
- 4 *Prav tam*, str. 147-148; J. Orožen, *Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji, Poslovno združenje Agens Celje ob IV. sejmu obrti*, str. 193.
- 5 *Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje (MOC) 1850-1918, fasc. 8, zapisnik seje občinskega odbora z dne 11. 1900.*
- 6 *Tehnisches und Elektrotechnisches Bureau Louis Patz & Co., Wien; Österreichisches Siemens-Schuckert Werke Wien.*
- 7 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 111, iL 11645/1906; kot osnovo za izračun so vzeli 1000 žarnic s po 450 urami gorenja in 50 KS moči elektromotorjev s 1000 urami obratovanja.*
- 8 *Uporabljeni so današnji nazivi ulic.*
- 9 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 40, gradbena dokumentacija za leto 1906.*
- 10 *Gesellschaft für elektrische Industrie, Zweigniederlassung Weiz (Vormals Franz Pichler & Co.).*
- 11 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 130, št 9500/1909.*
- 12 *Janez Cvim, Gospodarska politika celjske občine 1890-1914, Zgodovinski časopis, 44, 1990, ŠL 3, str. 435-450 in tam navedena literatura.*
- 13 *ZAC, MOC 1850-1914, fasc. 11, zapisnik seje občinskega odbora z dne 19. 4. 191Z*
- 14 *Prav tam; pri uporabi 3600 žarnic, motorjev v skupni moči 30 KS in porabi 400 KWh za male motorje, grelna telesa itd in na podlagi cene 0,7 kron za 1 KWh za žarnice, 0,3 kron za pogonske motorje in 0,25 kron za male motorje. Ob že všteti 2% amortizaciji bi bilo doseženo 13,2% obrestovanje kapitala, medtem ko bi z izvedbo projekta ene od zgoraj omenjenih družb dosegli le 6,5% stopnjo.*
- 15 *Prav tam.*
- 16 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 11, zapisnik seje občinskega odbora z dne 1Z 9. 191Z*
- 17 *Prav tam, zapisnik seje občinskega odbora z dne 17. 9. 191Z*
- 18 *ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, ŠL 1802/22, pismo mestnega župana A. Westnu z dne 24. 8. 191Z*
- 19 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 11, zapisnik seje občinskega odbora z dne 17. 9. 1912; ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, ŠL 1802/22 pismo mestnega župana A. Westnu z dne 16. 7. 1913.*
- 20 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 11, zapisnik seje občinskega odbora z dne 17. 9. 1912; izbrali so Gesellschaft für elektrische Industrie, Zweigniederlassung Weiz (Vormals Franz Pichler A Co.), podjetje, kije svoje usluge ponudilo mestni občini že leta 1909.*
- 21 *Deutsche Wacht, Z 10. 191Z*
- 22 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 11, zapisnik seje občinskega odbora z dne 27. 9. 191Z*
- 23 *Prav tam, zapisnik seje občinskega odbora z dne 6. 11. 1912; lastniki gostišč, trgovin, lokalov, svečanih dvoran in podobno so se o cenah morali z Mestno elektrarno posebej pogoditi; Deutsche Wacht, 12. Z 1913.*
- 24 *Deutsche Wacht, Z 10. 191Z*
- 25 *Prav tam.*
- 26 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 11, zapisnik seje občinskega odbora z dne 25. 10. 191Z*
- 27 *Prav tam, zapisnik seje občinskega odbora z dne 6. 11. 191Z*
- 28 *ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 12, zapisnik seje občinskega odbora z dne 14. 3. 1913.*
- 29 *ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, ŠL 1802/22, Splošni pogoji Mestne elektrarne Celje, str. 4.*
- 30 *Prav tam, str. 7.*
- 31 *Prav tam, str. 5.*
- 32 *ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, B4/1912-1940, Preureditev in razširitev električnega omrežja, zapisnik komisjskega oglada trase; del te napeljave je tekel po ozemlju občine Celje-okolica, ki je na to pristala z izjavo dne 8. 11. 191Z Dovoljenje za uporabo svojih cest je pogojevala z zagotovitvijo mestne občine, da bo ta ob napeljevanju električne mreže v okoliški občini dovolila najkrajšo možno povezavo Brega in Gaberja preko svojega ozemlja; ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 1Z zapisnik seje občinskega odbora z dne 14. 3. 1913.*
- 33 *Prav tam, navodila štajerskega namesništva Mestni elektrarni Celje glede sprememb in izboljšav na električni mreži.*
- 34 *Prav tam, zapisnik komisjskega oglada napeljave za preskrbo mesta Celja in okolice z električno energijo.*

35. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, ŠL 2/1923, poročilo o reviziji v Mestni elektrarni Celje z dne 29. 9. 1922
36. ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 12, zapisnik seje občinskega odbora z dne 21. 2. 1922
37. Kot v op. 33.
38. ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 157, ŠL 6388/1914, dopis občine Maribor celjskemu županu z dne 19. 5. 1913 (z odgovorom).
39. ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 157, iL 2569/1914, dopis Steiermärkische Elektrizitäts Gesellschaft celjskemu županu z dne 27. 2. 1915.
40. ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 12, zapisnik seje občinskega odbora z dne 17. 4. 1914.
41. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 1, zapisnik seje gerentskega sveta z dne 7. 8. 1920; omenjen je član sveta dr. E. Kalan kot član pripravljalnega odbora za graditev omrežja za Celje in okolico za izrabljanje toka iz fulske elektrarne.
42. To je razlog za uveljavljanje privatne iniciative na področju elektrifikacije. Primer: Skupina "hišnih posestnikov in kmetov" iz celjske okolice je nameravala ustanoviti zadržno elektrarno za celjsko okoliško občino. Namena niso uresničili
43. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 1, zapisnik seje gerentskega sveta z dne 27. 1. 1921.
44. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, iL 1802/22, izvleček iz zapisnika seje občinskega sveta z dne 23. 7. 1923.
45. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 1, zapisnik seje občinskega sveta z dne 19. 2. 1923; v začetku leta 1923 je bilo na omrežje priključenih še 440 pavaliziranih naročnikov in 650 naročnikov s števeci (ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, B4/1912-1940, preureditev in razširitev električnega omrežja).
46. Več o tem: Razvoj elektrifikacije, str. 149-150.
47. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 4493/25, pismo A. Westna Mestni elektrarni Celje.
48. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, ŠL 2/1923, spisi o reviziji občinskih podjetij.
49. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 1, zapisnik seje občinskega sveta z dne 11. 10. 1923; za pokritje različnih nepredvidenih stroškov v času rekonstrukcije je morala občina junija 1924 najeti novo posojilo v višini 260.000 din (ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 2323/24, dopis Mestne elektrarne magistratu). Tudi kasneje je občina za dejavnost Mestne elektrarne Celje najemala posojila, kipa jih je vračala elektrarna sama.
50. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 1, zapisnik seje občinskega sveta z dne 21. 11. 1923.
51. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, B4/1912-1940, preureditev in razširitev električnega omrežja - plakata z razglasom mestnega magistrata.
52. Prav tam, razglasa mestnega magistrata z 11. 8. in 24. 10. 1924.
53. Prav tam, pismo Gradbene direkcije mestnemu magistratu z dne 9. 5. 1925.
54. Prav tam, načrt mreže za visoko in nizko napetost, 1925.
55. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 6280/24, dopis družbe Westen Mestni elektrarni Celje z dne 20. 12. 1924.
56. Prav tam.
57. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 2607/25, pismo Mestne elektrarne Celje magistratu.
58. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 437/28, poročilo o obratovanju Mestne elektrarne v letu 1927.
59. ZAC, MOC 1850-1918, fasc. 16, ŠL 291/25, pogodba med mestno občino Celje in Elektrarno Fala; v času priklopa na Falo je bilo v Celju (poleg omenjenih) najmanj 35 lastnikov elektromotorjev (ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 36, ŠL 4465/26, seznam lastnikov elektromotorjev).
60. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 1974/25, pismi Mestne elektrarne Celje magistratu z dne 13. 7. 1925 in 21. 11. 1927. Cinkarna in Westnova tovarna sta se v letu 1924 povezali z daljnovo-dom, po katerem bi v primeru pomanjkanja prva oskrbovala drugo z električnim tokom. (ZAC, Westen-Emo Celje, fasc. 4, gradnja transformatorske postaje v tovarni Westen 1924-1927).
61. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, Pogoji za dobavo električnega toka iz omrežja mestne elektrarne v Celju, str. 5; leta 1925 so bili upravičeni ta dela izvajati poleg Mestne elektrarne le štirje oblastno izprašani elektroinstalaterji
62. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, iL 3810/23, razglas mestnega magistrata.
63. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 1, zapisnik seje občinskega sveta z dne 27. 5. 1922
64. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, iL 1977/22, pismo Mestne elektrarne Celje mestnemu magistratu z dne 6. 11. 1921
65. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, iL 2408/25, pismo velikega župana mestnemu magistratu z dne 31. 12. 1926
66. Prav tam; utemeljitev odločbe je slonela na 117. členu ustave, kije dajala pravico uvajanja monopola te državi
67. Prav tam, pismo Mestne elektrarne Celje mestnemu magistratu z dne 17. 1. 1927.
68. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 437/28, poročilo o delu Mestne elektrarne Celje.
69. Posredno to dokazuje tudi zmanjšanje količine gradiva v fondu mestne občine, povezanega s to tematiko v tridesetih letih v primerjavi s prejšnjima dvema desetletjema. Električna energija sama, električna javna razsvetljava, novi priključki in podobno tedaj niso bili več nenavaden, nevsakdanji pojav. Zato so z elektriko povezane zadeve reševali rutinsko, brez (velikih) pretresov.
70. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 1459/27, poročilo obratovodje Mestne elektrarne Celje.

71. ZAC, MOC1919-1941, fasc. 45, ŠL 1483/21, uradni zaznamek izjave obratovodje Mestne elektrarne Celje.
 72. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, ŠL 2613/22, dopis Mestne elektrarne Celje mestni občini z dne 24. 7. 1921
 73. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 45, št 3589/22, dopis Mestne elektrarne Celje mestni občini z dne 23. 5. 1922
 74. Prav tam, dopis Mestne elektrarne Celje mestni občini z dne 18. 5. 1921
 75. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 325/25, dopis Mestne elektrarne Celje mestni občini z dne 22. 1. 1925.
 76. Kot v op. 54.
 77. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, št 1104/25, dopis Mestne elektrarne Celje mestni občini z dne 16. 3. 1925.
 78. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, statistika Mestne elektrarne Celje za leto 1937.
 79. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, št 5845/29, dopis Mestne elektrarne Celje mestni občini z dne 24. 9. 1928.
 80. Prav tam, izvleček iz zapisnika seje občinskega sveta z dne 114. 1929.
 81. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 5845/31, izvleček iz zapisnika seje občinskega sveta z dne 30. 10. 1929.
 81. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, ŠL 1637/32, pismo Tomšičevega pooblaščenca mestnemu načelstvu z dne 26. 1. 1931
 83. V neposredni bližini Celja so delovale Elektrarne Žalec, d z o. z. (od leta 1912), Električno in industrijsko podjetje v Šempetru v Savinjski dolini, d z o. z (od leta 1921), zadrugi elektrarni v Šmartnem ob Paki (od leta 1924) in v Škofji vasi (od leta 1926) ter elektrarna konventa usmiljenih bratov v Vrhnem pri Žalcu. Tudi električne zadruge, ki so si poleg izgradnje lastne elektrarne postavljale za namen delovanja oskrbo zadrugičnikov z električno silo, izvajanje inštalacij električnih vodov, promet z električnimi napravami ter oskrbo okolice z električno energijo, je Mestna elektrarna štela med tiste, ki bi morebiti lahko ogrozile njen položaj. Vendar elektrarne v lasti zadrug (na območju okrožnega sodišča Celje jih je bilo do začetka druge svetovne vojne registriranih 14) objektivno niso predstavljale večje nevarnosti Mestni elektrarni Celje, saj je bil njihov kapital premajhen. (O številu elektrarn v okolici Celja najdemo podatke v fondu Okrožnega kot trgovskega sodišča Celje 1898-1949 - register družb (C 1/6 in C 1/44), zadrugični register (Rg Z 111/67 in Rg Z 111/74) - v Zgodovinskem arhivu v Celju in v fondu Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Arhivu Slovenije).
 84. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, ŠL 1637, pismo Mestne elektrarne mestnemu načelstvu.
 85. Prav lam, pismo mestne elektrarne Celje mestnemu načelstvu z dne 27. 9. 1935.
 86. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, ŠL 8560/34, poročilo obratovodje Mestne elektrarne Celje o razgovoru z vodstvom Kranjskih deželnih elektrarn.
 87. ZAC, Okupacijska občina Celje (OOC) 1941-1945, fasc. 5; mestna elektrarna in plinarna 1935-1937, pogodba med Kranjskimi deželnimi elektrarnami in mestno občino Celje.
 88. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 18, personalne zadeve, uslužbetiski listi za mestne uslužbenice.
 89. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, statistika Mestne elektrarne za leto 1937.
 90. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 47, B4/40, statistika elektrarn; po cenvi ob koncu leta 1938 je občina Celje (znotraj njenih meja so z izjemo Tremarij vsi kraji, ki jih je z električno energijo oskrbovala Mestna elektrarna) štela 20.000 prebivalcev.
 91. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 6382/28, dopis Mestne elektrarne Celje oblastnemu odboru mariborske oblasti z dne 4. 10. 1928.
 91. ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 46, ŠL 2107/30, pismo ing Sajovica mestnemu načelstvu z dne 14. 1930; nekaj podatkov uporabi elektrike v tekstilni industriji prinaša Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del (1849-1941), Celje, 1974, str. 371.
 93. Cinkarna sama je leta 1939 porabila le malo manj električne energije kot cela občina (1.243.470 kWh).
 94. Primerjava porabe električne energije v obdobju april-maj v letih 1940 in 1941:

	1940	1941
april	100.411	67.164
maj	102.874	69.426
junij	125.045	63.679
julij	99.878	103.412

95. ZAC, OOC 1941-1945, fasc. 5, Gospodarstvo: plin in elektrika; pogodba med E. V. Süd in mestno občino z dne 9. 10. 1941; korporacija je nastala iz zaplenjenih Električne centrale Fala, Trboveljske pretnogokopne družbe, Državnega rudnika Velenje in Kranjskih deželnih elektrarn, kasneje pa so ji priključili še nekaj manjših obratov (Verordnungs- und Amtsblatt des Chef der Zivilverwaltung in der Unter Steiermark, 1941, ŠL 17, Str. 137).

Zusammenfassung

Die Anfänge der Stromversorgung der Stadt Celje

Celje erhielt sein Stromnetz, das eine öffentliche Nutzung des Stroms ermöglichte, im Jahre 1913. Es wurde von der Stromzentrale der Emailgeschirrfabrik Westen ausgebaut, die so wie einige andere Betriebe in Celje, bereits Strom für den eigenen Bedarf erzeugte. Die Stadtgemeinde entschied sich für diese Versorgungsvariante aus Mangel an Mitteln für den Bau eines eigenen Elektrizitätswerkes.

Für Stromversorgung und Wartung sowie Erweiterung des Stromnetzes sorgte bis zum Jahr 1941 das städtische Unternehmen "Mestna elektrarna Celje" (Städtisches Elektrizitätswerk Celje), das sich das Monopol für die erwähnten Dienstleistungen erwarb. Es sorgte auch für öffentliche Beleuchtung, deren Umfang mit dem des ganzen Stromnetzes zunahm.

Wegen des schnellen Stromverbrauchs wurde der Strom bereits nach dem Ersten Weltkrieg knapp. Aus diesem Grunde vergrößerte 1923 die Fabrik Westen unter dem Druck der Stadtgemeinde die Kapazität ihres Elektrizitätswerks, im Jahre 1925 führte die Stadtgemeinde außerdem eine Rekonstruktion des zu schwachen und für einen geringeren Verbrauch vorgesehenen Stromnetzes durch. Seit Februar 1926 wurde Celje mit Strom aus dem Wasserkraftwerk Fala versorgt, nach Ablauf des zehnjährigen Vertrags aber von den Krainer Landes-Elektrizitätswerken.

Nach 1927 wurde das Stromnetz des Städtischen Elektrizitätswerkes Celje aus dem engeren Stadtbereich auch auf die Vorstadtbezirke und naheliegenden Ortschaften ausgedehnt und umfaßte im Jahre 1940 77,6 km. Der Stromverbrauch wuchs trotz saisonbedingten Rückgangs schnell oder mäßig und betrug im Jahre 1939, als Höhepunkt des behandelten Zeitraumes 1.549.566 kWh. Natürlich muß man hinzufügen, daß größere Betriebe direkt von Stromerzeugern versorgt wurden.

Igor Grdina

**NA MEJAH LITERATURE:
Anton Novačan in Miloš Crnjanski kot pisatelja pričevalca
o somraku nekega političnega življenja**

Četudi nas na tem mestu ne moreta osrednje zanimati življenjski poti Antona Novačana in Miloša Crnjanskega, vendarle ne moremo povsem mimo neutajljivih in pomenljivih sorodnosti med njima. Rojena 1887 oziroma 1893 sodita pravzaprav v eno generacijo, tisto tragično preizkušeno mladost v plamenih prve svetovne vojne, ki je brutalno posegla v začetke njune umetnosti. Nato oba zapadeta radikalizmu, tako umetnostnemu kot političnemu in moralnemu: Novačan napiše leta 1921 prvo slovensko dadaistično besedilo (Slovenska politika)¹ in 1939 morebiti zadnji tekst klasičnega slovenskega ekspresionizma (Nadčlovek, teater lutk za odrasle); Crnjanski predstavlja s svojim sumatraizmom in sploh s pesniškimi podvigi v Liriki Itake mejnik v srbski literaturi: do tod gre zgodba modernizma in od tod zgodba zgodovinske avantgarde. Politično: razočaranje nad Jugoslavijo, a vendar pristajanje nanjo; nasprotovanje obstoječi politiki in morali - boljše: nemoralni - ponesrečenega (ali vsaj ne preveč posrečenega) "Briiderschafta" -: Novačanovo republikanstvo in na drugi strani političnega spektra desničarski odkloni Crnjanskega -, toda spet sprijaznjenje z zmagovito nasprotnostjo: Novačanovo s kraljevino, Crnjanskega z ultralevo socialistično prakso komunistov po drugi svetovni vojni. Moralno: Novačanovo samosilništvo - včasih precej nietzschejanskih barv - in izvenserijskost, v mnogočem tudi fašistoidna in militantna, Crnjanskega, nakar se skrajnosti sčasoma obrusijo.

Oba dasta svoji vrhunski mojstrovini ob koncu dvajsetih let, Novačan Hermana Celjskega 1925-1928, Crnjanski Selitve 1927-1929, in, zanimivo, sta obe deli odprti v nadaljevanje, Herman v Friderika in Urha, Selitve v Drugo knjigo selitev; oba poznata izlete v časnikarsko pisanje in mučna obdobja literarne suše; ne en ne drugi se ne ustavljata ne pred poezijo, ne pred prozo, ne pred dramatiko; navsezadnje sta oba tudi kraljevska diplomata, Novačan v Trstu, Pragi, Varšavi, Braili, Kairu, Celovcu in Bariju, Crnjanski pa v Berlinu in Rimu ter v službi begunske vlade za dni druge svetovne vojne in oba sta zapustila o teh svojih podvigih pričevanja. Vendar ne moremo tudi mimo različnosti usod obeh velikanov besedne umetnosti: medtem ko je Novačan v letu 1951 pozabljen in prezrt pal na tuji zemlji, ker njegova srčno ljubljena slovenska domovina zanj ni imela niti pol toliko srca kot on zanj, je Crnjanski končal življenje leta 1977 kot vsesplošno priznana avtoriteta srbskega javnega življenja in je že za živa dočakal (sicer žal zelo nepopolno) izdajo zbranih

del³.

Novačanova javnosti širše dostopna pričevanja iz političnega življenja se nanašajo na čas druge svetovne vojne, točneje na njegove dnevniške zapise v Palestini, Egiptu in Italiji med letnicama 1942 in 1945, kar pa je le v sebi zaključen fragment iz njegovega dnevništva. Primerljiva proza Crnjanskega, zbrana pod naslov štirih knjig Embahad, je drugačnega, spominskega tipa; zapletenejše oblikovalne postopke in strukture pa je moč najti za naslovom Pri Hyperborejcih, vendar se s tem besedilom na tem mestu ne bomo ukvarjali, ker je z Novačanom primerljivo le snovno, zelo malo pa strukturno. S stališča zgodovinske vede govorita obe pričevanji o istem, o nemogočih razmerah v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je po diktatorskem ukazu kralja uzurpatorja preimenovala v Jugoslavijo. V pretežni večini so izvoljeni - celo bolj ali manj demokratično - predstavniki srbskega naroda in njihovi zaupniki zatirali Hrvate in Slovence o vsaki priliki, kjer so le mogli. Krivici je sledila samo še večja krivica; najočitnejše pa je bilo teptanje hrvaških in slovenskih interesov v diplomaciji, ki so jo posamezniki sumljive moralne vrednosti naredili za izključno zastopnico interesov srbstva⁴. Z umorom hrupnega hrvaškega vodje Radiča so izvoljeni predstavniki srbskega naroda prešli v najodkritejši teror zoper vse svoje nasprotnike, ki se ni ustavljal pred nikomer in ničemer. Odgovor na to je bil potem, ko so vzeli maščevanje v svoje roke samozvani glasniki hrvaštva, enako strahoten kot zločinski: najprej je padel krivoprisežniški kralj, nato pa v dneh druge svetovne vojne, ko so nad velikim delom propadle kraljevine zavladaali z bajoneti tujcev instalirani voditelji hrvaškega naroda, še mnogi njegovi sonarodnjaki. In vendar: jugoslovanska ideja je preživela; prav otroško vero vanjo izraža v dneh najhujše groze in strahot - ob posamičnih dvomih in bridkih spominih nanjo v udejanjeni podobi med letom 1918 in 1941 po Kristusu - dr. Novačan; še več, njegova tozadevna vera je včasih otročja, pristaja celo na vsakršno Jugoslavijo, tudi takšno, kot je že bila in se je sesula kot hišica iz kart.

Pričevanji Novačana in Crnjanskega o vsem tem sta samo dve od mnogih. Prihajata iz svetov dveh precej različnih (narodnost, kulturna in civilizacijska izkušnja) in vendar nekako tudi podobnih (zavezanost umetniški besedi) očividcev. Toda pri tovrstnih besedilih nikoli ne kaže docela pozabiti na rusko ljudsko primerico, ki pravi: Laže kot očividec.

Dolžni smo zdaj nekaj splošnih, morebiti celo banalnih, a za razumevanje izvenfiksijskega pisanja nujnih opredelitev. Označitev najprej zajema razmerje avtorja in snovi, vendar tudi s stališča bralca ni nezaznavna: s postopkom, ki ga poznajo tako imenovane pomožne zgodovinske vede, je razlika med fikcijo in nefiksijsko literaturo zaznavna in mogoča za vsakogar, kar pa seveda ne pomeni, da je za vsakogar tudi pomembna (in pri vsakomer zaznana). Vsekakor gre za razliko med izumljanjem v okvirih fikcijske snovi in odkrivanjem v primeru izvenfiksijske. Ni pa tod vprašanja o mimesis, ki zadeva način popolnosti delovanja sveta znotraj

(že ustvarjene) umetnine, medtem ko je snov, in tudi razmerje avtorja do nje, predubeditvena zadeva.

Snov izvenfikijske literature ni izvenfikijska realnost sama na sebi, temveč zaznanje te realnosti s strani avtorja literarnega dela. S tem na tem mestu do neke mere odpada temeljno filozofsko vprašanje, vprašanje o kakovosti in količnosti zaznave glede na zaznano: startamo od zaznave, kakršna pač je. Nanjo nato deluje avtorjeva duševnost, tako zavestni kot podzavestni del, s sprejemanjem ali zavračanjem (bodisi v vsebine zavesti bodisi v vsebine podzavesti). Na poti od zaznanja izvenfikijske realnosti do avtorskega podviga, ubeseditve, sta nato pri izvenfikijski literaturi še posebej pomembna dva elementa človekove duševnosti: spomin in hotenje. Vplivnost spomina rase s časom od zaznave do zapisa, hotenje pa je zelo vplivno vedno. Duhovito je okoli tega Eduard Hanslick izrekel tole: "*Kdor nima invencije, ima intenco*", kar - kot pri vseh izrekih - zaznamuje samo čisto, idealno stanje, točnost, ki je mogoča le v abstraktnem, medtem ko je življenje vedno nekoliko drugače in drugačno. Zatorej: kadar kdo ne premore invencije, premore intenco, z jasno zavestjo, da se intencionalnosti v nobenem početju človekovem ni mogoče docela osvoboditi, ne v zavestnem ne v podzavestnem. Morebiti - paradoks - samo v popolni intenci, kadar ima za svoj predmet invencijo - toda to je spet zgolj zamišljeno idealno stanje čistega elementa.

Potem pride pomembnost jezika: vsaj jezik nosi v sebi neko posebno skušnjo skupnosti, ki ga uporablja na tak in ne drugačen način, nosi poseben, zgolj sebi lasten pogled na svet in svoje videnje le-tega⁵. In pride seveda tudi pomembnost obvladovanja jezika, kakor ga zmore vsak posameznik, točneje duševnost vsakega posameznika v določenem trenutku.

Kar zadeva kompozicijo snovi in njenih elementov, je treba reči, da izvenfikijska literatura v svoji kompoziciji more slediti zavesti v zaporednosti njenih zaznav izvenfikijske resničnosti, vendar to niti malo ni nujno, ker se lahko preda bodisi čisto asociativnemu bodisi še kakšnemu drugemu (križanemu) gradbenemu načelu. Zaporedno sledenje zavesti je vsaj do neke mere v dnevniku vedno prisotno: doživetja tega in tega dne so pred tistim prihodnjega in za onimi iz prejšnjega dne tudi v besedilnem kontinuumu; seveda pa je znotraj temeljne enote tovrstnega besedila mogoče udejanjiti tudi nezaporedno kompozicijsko načelo, recimo asociativni splet motivov. Spomini na daljše obdobje kot dan ali dva - kajti dnevnik je pravzaprav in v bistvu le posebna vrsta spominov⁶, spomin na duševne zaznave in stanja zelo kratkega obdobja - so glede kompozicije vsekakor že načeloma odprtejši.

V miselno preprostih duhovnih podnebjih izvenfikijska literatura sploh ne more delovati kot literatura, kajti tod je zgodovina sodni proces, vsi preostanki življenja - tako tudi literatura (celo vsakršna, ne zgolj izvenfikijska) - pa dokazni material. Še

posebej izvenfikcijska literatura v takšnih okoliščinah ne more biti pisana kot literatura, ne glede na avtorjeve namene in njegovo voljo, ki je seveda kjerkoli lahko dokazovalna in opravičevalna, vendar v sproščenejših, se reče: svobodnejših družbah to nikakor ni nujnost, temveč stvar proste presoje avtorja, kakor pač čuti potrebo pred seboj in pred drugimi. Skratka: tekst postane od avtorja popolnoma neodvisen, polasti se ga - v najbrutalnejšem pomenu te besede - tako ali drugače misleča in vendar samozvana porota, ki nato (ali pa že kar vnaprej) sodi in obsodi...Toda razlika je velika: dnevnik je kot sprotno ustvarjan preostanek življenja čudovit dokument za obtožbo, je prvovrsten "corpus delicti": med dogajanjem in zapisom le-tega je pač premalo časa, da bi se moglo vsaj v besedi, če že ne tudi v sliki, kaj storiti v opravičilo svojega ravnanja in torej "lagati kakor očividec". Zato pa so spomini zgledno orožje obrambe: dovolj je časa za pozabljenje, dovolj za razmisleke o predrugečevanju in opravičevanju. Sicer pa so temu zavezane tudi poznejše redakcije dnevnikov; v slovenski literaturi je morebiti najznačilnejši primer takega ravnanja drugačnost prve in druge nasproti tretji izdaji Kocbekove Tovarišije. Tu v retušah ne gre le za stilistiko, niti za stilistiko vsebine, temveč za vsebino vsebine⁸.

Tako se nam kažeta Novačan in Crnjanski v svojih pričevanjskih besedilih v dveh različnih položajih - kajti na miselnih širinah, točneje: ožinah Slovencev in Srbov je zgodovina še vedno sodni proces (ki se prenaša iz roda v rod), kar je pač posledica burnih pretresov teh dveh narodnih organizmov v ne preveč davni preteklosti in sedanosti, kjer takšna ali drugačna revolucija (znana tudi pod imenom "prehodnega obdobja") še vedno kar naprej traja - : Crnjanski podaja svoj zagovor, predvsem zagovor nekaterih svojih ne preveč tolerantnih idej o političnih rečeh ter iz njih izvirajočih dejanj, medtem ko je Novačan razgaljen z dokumentom, ki ga je namenil samemu sebi (in kvečjemu še sebi bližnjim ljudem) ter nato uničenju, ne tako kot recimo Mark Avrelj podobno besedilo javnosti. Skratka: pri pisanju je Crnjanski moral računati z bralstvom - mnogokdaj celo z bralstvom, ki je že dobro seznanjeno z drugo literaturo, kakor je npr. dnevnik grofa Ciana, spomini Winstona Churchila, kralja Petra II. Karadjordjeviča in nekoliko tudi dr. Milana Stojadinoviča ter je tako ustvarjal nekakšno "sekundarno literaturo" (če uporabimo Solženicinov izraz iz literarne prakse⁹, z vidika literarne teorije pa je to moč v nekem smislu govoriti o intertekstualnosti) o nelastni literaturi -, medtem ko je Novačan prost računov z javnostjo. Dasi je tudi njegovo dnevniško besedilo 1942-1945 do neke mere "sekundarna literatura" oz. intertekstualno, a to glede na lastno ustvarjalnost, na poskus stvarjenja 5. evangelija, ki se je nato sprevergel v poskus Pčtega evangelija, vendar je navsezadnje stvar ostala torzo toda kljub vsemu s svojimi dokončanimi 240 soneti (od čez 700 načrtovanih) še vedno predstavljajoča najboljše slovenski sonetni cikel.

Usmerjenost besedila na bralca dokazuje pri Crnjanskem tudi skrbno pretehtan naslov: čeprav avtorju ni bilo dano izpisati dela do konca in je tako ostalo le kup fragmentov, premore naslov z združevalno močjo in pomenskim nabojem, ki kljub torzičnosti omogoča tekst kot knjigo. **Embahade** je s stališča jezika dela tuja

(citatna) beseda - niti ne tujka -, ki tako označuje nekakšno tujost v knjigi označenega (označujočega pač ne more, ker to ni tuje) tako označevalcu kot še bolj seveda bralstvu, najprej primarnemu, torej tistemu, ki obvlada srbščino, največ kot materinski jezik. Tekst se v svojem začetku naravnost obrača k bralcu, tudi glede naslova: *"Embahade" je španska reč i značila je poslanstvo jia strani. A zašto moja knjiga uspomena nosi španski naslov, po ceremonijalu, to će čitalac /// videti, ako pročita te moje uspomene. Kašče mu samo*¹¹.

Avtor se torej preko svojega besedila izrecno obrača na splošnega bralca, ne samo z dejstvom, da je nekaj zapisal - kar je bilo nato tudi javnosti izročeno skozi objavo. Novačan na kaj takega ni računal, vsaj zavestno ne, saj je dnevnik velel uničiti. Toda že samo dejstvo, da piše tekst, ga je vsaj na enem mestu zaneslo: ko pravi, da nekaj piše zato, da se bo videlo, kako dober je, nehote računa na instanco naslovnika, na bralca . Ustvarjanje besedila samega usmerja njegovega avtorja na bralca, če nanj po kakšnem čudnem naključju ni, točneje: noče biti usmerjen in torej z njim noče računati, ker bi potem ne mogel tako svobodno govoriti. Ne le objava besedila, že njegovo pisanje je potemtakem družbeno dejanje, se pravi dejanje, usmerjeno izven avtorja, ki pa samo po sebi vpliva tudi na samega avtorja in njegovo trenutno voljo: do neke mere ima že dejstvo teksta samo na sebi moč instance naslovnika; ni le potencial, ki prerase v delujočo energijo šele s preb(i)ranjem. Potemtakem tekst tudi brez bralske recepcije deluje: vidimo to v Novačanovem primeru - na avtorja; deluje in vpisuje besede, ki jih avtorska volja ne. Nekaj svojih ciljev ima besedilo tudi izven bralstva! Da Novačanov vojni dnevnik bralstvu (vsaj splošnemu) ni bil namenjen, priča tudi dejstvo, da se ponekod kakor pismo obrača na avtorjevo življensko sopotnico v drugi osebi ednine¹³: je torej izrecno naslovljen - kolikor je na koga vendarle ponekod (tudi to je očitno odstop od nenastlovljenosti, oziroma od zapisovanja za uničenje; tudi tod tekst povratno vpliva na avtorja) - na intimno zasebnost. Isto dokazuje tudi dejstvo, da od avtorja samega dnevniško besedilo ni bilo prav nič popravljen¹⁴ (tako lahko lepo sledimo posameznim verzijam njegovih pesmi in njihovemu dozorevanju), kakor so bili npr. Kocbekovi na splošnega bralca usmerjeni dnevniki (Tovarišija, Listina, Prvi in Drugi pariški povojni dnevnik). Kocbekovi dnevniki, ki so računali na splošnega bralca, so se namreč pisali ne le po dvakrat (prvotni zapis, redakcija za tisk), temveč tudi po trikrat (še predrugačena redakcija - 3. izdaja Tovarišije).

Položaja Novačana in Crnjanskega pa sta si različna še v nečem: Crnjanski je bil akter popisane dogajanja (kot "persona grata" pri dr. Milanu Stojadinoviču), ki je hotel biti opazovalec, medtem ko je bil Novačan opazovalec, ki je želel biti akter. Seveda: Crnjanski ni bil glavni akter, a akter je vendarle bil. Na način teatra senčnih lutk na zelo zelo mračnem ozadju.

Že po svoji naravi je dnevnik razpršena struktura, a navsezadnje že načeloma - spričo časovnega kontinuuma - nekako tudi enotna. Temu bi se moglo reči dialektika v praksi. Toda enote besedila se v njem ne ozirajo na logiko dogajanja,

temveč na dejstvo časa, kakor ga ta zemlja bolj ali manj relativno doživlja. Klasični, naddnevni(ški) spomini so v tem drugačni; enote besedila načeloma izhajajo prav iz logike dogajanja. Čas gospodari samo nad zaporedjem teh logičnih enot, ki se jim praviloma pravi poglavja. Naj ilustriramo rečeno s primerom: ko pridejo dr. Josip Vošnjak, Ivan Hribar ali Franjo pl. Šuklje, trije klasični slovenski politiki spominopisci, na osi svojega spominjanega časa do kakšne pomembne osebe, prestopijo iz časovne zaporednosti zgodbe svojega življenja na os zgodbe in časa tiste osebe (po možnosti kar v celem poglavju), kolikor jim je pač znana in pomembna.

Zanimivo da Novačanov dnevnik tozadevno večasih prehaja v klasične spomine - ko se ustavi ob posameznih osebah (npr. materi in očetu)¹⁵. Njegov medvojni dnevniški tekst tako vsekakor izpričuje dokaj ambiciozno gradnjo, zapletenejšo od običajne dnevniške.

A tudi spomini Crnjanskega so precej netipični za svoj žanr: njih besedilo je razstreljeno na zelo kratke enote, ki so po obsegu blizu Novačanovim dnevniškim, vendar so tematske, ne časovne, kakršne zahteva logika dnevnika. Pri Crnjanskem se manjše enote besedila nato po logiki tematike vežejo v večje, v poglavja in ta naprej v prvo, drugo, tretjo in četrto knjigo Embahad (v prvo in drugo berlinske zgodbe okoli Bulugdžiča oziroma Cincar-Markoviča, v tretjo rimske in v četrto portugalsko-angleške), medtem ko pri Novačanu samo po dejstvu neke zelo tehnične zadeve pri pisanju, po dejstvu vpisa v en oziroma drugi zvezek. Hočemo reči tole: o Balugdžiču je pri Crnjanskem vse - razen par opombic - v prvi knjigi Embahad, tudi tisti predeli besedila, ki bi kronološko recimo sodili v tretjo, če bi vrhovno gradbeno načelo tega teksta bilo časovno zaporedje, kakor je v dnevniku (npr. zapis o zadnjem srečanju avtorja s svojim portretirancem v letu 1940¹⁶). Manj izdelani predeli Embahad (II., III. in IV. knjiga) so v tem pogledu bliže klasičnim spominom; paradoksalno tudi v kategorijo spominov mnogo težje ulovljivo besedilo Pri Hyperborejcih.

Mimogrede smo v zvezi z Embahadami Crnjanskega uporabili pojem razstreljenosti besedila. Ne po naključju: tematične enote spominskega pripovednega teksta običajno niso tako kratke kakor enote v Embahadah - že v primeru Hyperborejcev so mnogo obsežnejše. Atomiziranost je tod vsekakor pomemben in sporočilen element avtorske volje s posebno funkcijo, ki je brez dvoma v službi literarnosti teksta, v službi invencije, kajti intenci, obrambi lastnih ravnanj, ta logiki spomina težje dosegljiva struktuiranost pripovedi nikakor ni v prid. Kakorkoli že, Crnjanski svoje podvige brani inteligentno, ne v obliki že na prvi pogled prepoznavnega zagovora pred sodnijo¹⁷. Nikakor ne pristaja povsem na zgodovino kot tribunal, temveč prej na prvinsko zgodovino kot zgodbo, ki se je dogodila. Prav kakor Novačan docela - ta preprosta in strastna slovenska duša si za pripoved o zgodovini celo ni izbrala spominskega brambovskega ubesedovanja, pač pa obremenilno

obliko dnevnika; njej je zgodovina zgodba takoj, ko se je dogodila, torej post factum, ne šele zelo zelo post festum, po resnih razmislekih o posledicah, celo videnjih le-teh, kakor Crnjanskemu. Vendar je temu priznati, da postane izrazit advokat šele na najizpostavljenějšíh mestih, tedaj ko je treba braniti svoje pritrjevanje pozneje tako zelo ožigosani politiki dr. Milana Stojadinoviča, ki je v tesnobnih letih tik pred začetkom druge svetovne vojne v skrbi za obstoj države, katere trhlo barko je krmaril, in pod pritiskom velike odgovornosti (vendar je šlo za strašno vprašanje vojne), a tudi spričo osebnih ambicij, povlekel precej dokaj problematičnih potez, torej v II. in III. knjigi Embahad, medtem ko I. in IV. dihatu svobodnejše literarnejšo ozračje.

V primerjavi z Novačanom more Crnjanski - kot spominopisec in ne dnevnikař - podati sumarnejšo sodbo in biti pametnejši o zapisanem. Tako tudi zapiše čudovit stavek, ki je ključ za razumevanje nevarnih razmerij v življenju emigrantov: *"Insinuacije su padale u Londonu, češče, čak i od kiše u Londonu"*¹⁸. Postavitev govorice v razmerje do pregovornega londonskega dežja vsekakor premore močan literarni naboj skozi semantično trenje in harmonijo med pojavoma. Sicer pa je to ugotovitev, ki je mogoča šele post festum. Novačanovi zapiski jo samo dokazujejo, ilustrirajo na bogatem gradivu - in razširjajo njeno veljavnost tudi na prostor izven Londona. Toda tudi Novačan zna biti tako sumaren (in ponekod v tem tudi literaren), vendar predvsem v sodbah o podvigih političnega življenja v Kraljevini SHS in njeni diktatorski naslednici Jugoslaviji. Nekaj primerov:

*"Kaj pa sem bil jaz do zdaj? Deset, dvajset let nazaj je odšumelo mimo mene kakor voda. Kaj sem storil velikega? Nič! Največja napaka je bila, da sem se pečal s politiko. E, čepa se ne bi bil? Bi me požrla revščina. V Sloveniji je od leta 1918 do 40 veljalo, da velja, kdor kaj ima. Vse se je gnetlo okrog "pridobivanja". Meni se je zdelo, da me vse potiska, ker nimam ničesar. Pa to ni res. Da sem bil skromnejši L.E., tu pridem do točke: Bil sem domišljav! Mislil sem, prepričan sem bil, da bi jaz vse bolje napravil, da sem ne vem kaj. To bahaštvo se je spremenilo v trdno verovanje. Druga napaka je bila, da sem bil v vseh rečeh zmerom in povsod prenagel. Nedočakan, neučakan, nestrpen. Kar vse bi moralo biti kar čez noč! Torej nimam veliko pameti Imam le živo inteligenco, kije šla čez plan, kakor je hotela. Nikoli je nisem uravnaval v eno smer, ne jaz ne drugi ne življenje. Pri tem pa sem bil še malenkosten. Da, od kod je vse to? Od rojstva; s sabo na svet sem prinesel, kar je bilo v prednikih, očeta in matere, in je živelo v malih krajevnih razmerah, skrito, nikoli morda postavljeno v jasno dnevno luč pred ljudi, da bi se zgledovali Ljudje, družba nas nosi in raven občestva je tudi naša. Zdaj sem 55 let star - veliko več rogovilil ne bom. Izgubil sem denar, posestvo, romantiko svojih moških let - vojna me je zagnala v tujino, tu sem miloščinar naše vlade..., ki je sama miloščinarka - in ni izhoda"*¹⁹.

"Jeknilo mi je v srce vprašanje: Ali smo slovenski inteligenti dovolj ljubili svoj proletarski narod? Ali nismo bili zanj le nadaljevanje fevdalnih graščakov? Samo izžemali smo ga, advokati, zdravniki, duhovniki, vsi stanovi, ki so živeli od dela njegovih

rok! In ti novodobni "graščaki" so bili številnejši kakor svoje dni fevdalni, zato je narod tudi več dajal in se mučil telesno bolj kot nekdanj - in zato je ta naš narod vsak dan bolj fizično propadal. Mi pa smo se gnali za ciljem udobnega življenja, za belim kruhom in rujnim vinom, gnali smo se za bogastvom in spregali glagol imam, imeti..."²⁰.

Ni pa Novačan kak lokalni ali celo lokalistični um, ozira se tudi Sirje:

..."povedal Srbijancem: Vi vedno sumite nekoga, vedno iščete krivca za svoje nezgode, sebe pa nikoli ne pogledate. Pojdite enkrat vase..."²¹.

"Srbi so Srbi. Zdaj so tukaj v tujini vsak v svojem srbskem elementu. Oni ne marajo nas, oni ne marajo nikogar, oni ne marajo niti samih sebe...Večno sumničijo kogarkoli - ali je to pravoslavje? • večno so na straži pred napakami drugega...Srbu..nimajo - ali bodo kdaj imeli? - vere v sebe, in zato vedno sumničijo in iščejo "sovražnika". Zdaj je razumljivo, zakaj se toliko koljejo med seboj"²².

Ob tem vsekakor moramo reči, da je lucidnost privilegij oddaljenega pogleda, bodisi prostorsko (Nemo propheta in patria) bodisi časovno: Novačan je bil zelo preroški glede Jugoslavije šele, ko se je sesula, Crnjanski ravno tako.

Pri Crnjanskem imajo sumirajoči stavki pomembno povezovalno vlogo: ki razdrobljena poglavja združujejo v enoten tekst. Je pa pri njem opaziti še eno vezivno sredstvo, orodje koherence: skoro dobesedno ponavljanje posameznih formulacij po različnih enotah besedila. Primer, kjer se opisuje beda Aleksandra Cincar- Markoviča (v sopostavitvi z nonšalantno vzvišenostjo Milana Rakiča v enakem položaju):

"A u sebi mislim na jednog pesnika, - poslanika Rakiča, - kome je, u takvoj prilici, jedan njegov mladi činovnik ponudio, da mu pokazuje šta piše i kome je Rakič, sa osmehom odgovorio: "Pišite vi samo"..."

"Ja sam se setio kako je Rakič u Rimu - svom činovniku koji mu je donosio kopije

4

svojih izveštaja rekao: Pišite vi samo" .

Ali:

"Pitam prvo o Markoviču Slobodana Jovanoviča, koji je bio profesor međunarodnog prava svim tim ministrima, poslanicima, političarima"..."

"Pošto ga /Aleksandra Cincar-Markoviča/ nikad dotle nišam vidio, niti znao, pitam o njemu. Prvo Slobodana Jovanoviča, koji je svim tim /// ljudima /obvezna navezava na prejšnji citat iz druge enote besedila, kajti sicer bi na tem mestu tekst bil

nerazumljiv//predavao na Univerzitetu, pravo. Svi su kod njega polagali ispite"²⁶.

Ali o francoskem veleposlaniku in najlepši pesmi v francoščini o Beogradu:

"Seljaci znaju jednog njegovog /von Herrenovega/ francuskog kolegu, koji izgleda kao polumrtav i koji svud nosi sa sobom ženino laiče u krilu. Pa se seljaci, u unutrašnjosti, čude tom Francuzu. Oni vole Francusku, iz rata, ali francuskog poslanika drukčije zamišljaju. Žena tog poslanika je napisala pesmu o Beogradu na francuskom jeziku".

"Pomenuo sam /tokrat gre kar že za izrecno sklicevanje na poprejšnji tekst/, kao kuriozum, jednog francuskog poslanika, koji je, na veliko uveselenje seljaka u Srbiji, prtio ženino kuče pod pazduhom, u šetnju, u lovu. Medutim, žena tog poslanika, ponavljam ///, napisala je najlepše stihove na francuskom, o Beogradu"²⁸.

Ipd. še na mnogih mestih. Postopek je vsekakor zavesten, kakor vidimo iz tretjega citiranega primera; ne gre recimo za spominsko motnjo in ponavljanje iz naslova pozabljivosti, ali celo iz nedokončanosti celotnega dela.

Kaže, da je koherenca precejšen problem obsežnejšega besedila, ki je razdrobljeno na zelo majhne enote. Crnjanski to vprašanje rešuje tudi z obsežnimi napovedmi o tekstu za 1., 2. in 3. številko prvega poglavja prve knjige Embahad; podobno je tudi na začetku druge, tretje in četrte knjige tega dela. Takšno pripovedno tehniko poznamo v evropski literaturi že zelo dolgo; morebiti je do vrhunca popolnosti prignana v Boccaccovem Dekameronu, kjer ustvarja tako (enotno) knjigo kot osamosvaja posamezne enote besedila (dneve, pripovedi). Najprej primer iz Crnjanskega, začetek četrte knjige Embahad:

"Treća knjiga mojih Embahada završava sa kapitulacijom kraljevskih armija Jugoslavije, 16. aprila 1941. Četvrta, i poslednja, knjiga mojih uspomena počinje odlaskom osoblja našeg poslanstva pri Kvirinalu, iz Rima, - na putu za London, - u Portugal.

J a sam, u tom poslanstvu, bio savjetnik za štampu, od 2. maja 1938. Tačno na taj dan, posle 3 godine odlazim iz Rima.

Ova, četvrta, knjiga mojih memoara završiće se detronizacijom kralja Petra II i njegovim odlaskom iz Londona.

La comedia e finita"²⁹.

In še primer iz Boccaccia; začetek sedme novele osmega dne:

"Gospe so se ubogemu Calandrinu /iz prejšnje novele/ zelo smejale in bi se bile še bolj, če se jim ne bi bil zasmilil, ko so videle, da sta moža, ki sta mu bila odnesla prašiča, vzela še kopune. Ko pa je bilo te pripovedi konec, je kraljica ukazala Pompinei, naj

pove svojo zgodbo. Ta se je brž začela"³⁰, nakar sledijo dogodivščine študenta Rinierija in gospe Helene, ki jim je morala ta, "da zvijača osramoti zvijačo" .

Seveda so med obema avtorjema tudi pomembne razlike - pri Crnjanskem ustvarja referenčni prostor pripovedovanemu zgodovina, medtem ko Boccacciu radosti in abotnosti človeških značajev; tudi okvir je različen, pri Crnjanskem lastna usoda, pri Boccacciu okvirna zgodba -, toda koherenca teksta kot knjige je izvedena na enak način.

Novačan v svojem dnevniku ni mogel napraviti nič podobnega. Je pa naredil nekaj nasprotnega: ne napovedi, temveč povzetke³², ki je sicer nekoliko tudi posledica nuje izvenbesedilnih dejstev, a zanimivo delujejo - kot povezovalno sredstvo neke precej atomizirane strukture - tudi na čisto besedilni ravni.

Z Boccacciom povezuje naša dva avtorja in njuni na tem mestu osrednje obravnavani deli tudi silovita pripovedna strast, ki iz številnih anekdot ustvarja knjigo, še več: iz številnih tračastih anekdot zelo resno knjigo, pri Boccacciu dosegajočo najpolnejše vrednote v domeni umetnostnega, pri Novačanu in Crnjanskem pa v domeni pričevanjskega, vendar tudi umetnostnega ne gre prezreti. Vsa beda nekega izvenbesedilnega življenja - življenja diplomatske in emigrantske srenje - prihaja na dan pri naših dveh pričevalcih z elementarno močjo besede očividca in lucidnostjo oddaljenega pogleda, ki ga niti mnogo večja miselna in sploh duševna potencia kakega Izidorja Cankarja (ta je stal sredi stvari - glej Londonski dnevnik 1944-1945³³) ne more zasenčiti, seveda če se držimo stare Rabelaisove zapovedi, da je treba odpreti knjigo in skrbno pretehtati, kar je zapisano v nji. In zanimivo, kako sta dve zelo oddaljeni in različni pričevanji ena zgodba, tudi zelo občutljivih vsebin, recimo poleg drugega zlasti povedna o delikatnostih slovenskega (zavist, "fovšija", ki bi morala biti pregovorna) in srbskega narodnega značaja, kateremu so za vse zlo vedno krivi samo drugi: celo rojenim Srbom se po potrebi more odvzeti srbstvo na najbolj pritlehen način, samo da se ohrani enomišljenskost in "dobrost" celotne rase: tako ne knez namestnik Pavle ne Božidar Purič med Srbi ne moreta biti Srba, temveč zahodnjak in cigan... Vsekakor se je v primeru Novačanovega medvojnega dnevnika in Embahad Crnjanskega zelo zelo treba oprijeti preje navajane Rabelaisove misli. Tako iz literarnih kot drugovrstnih pobud in razlogov.

In nazadnje morala - ne nova in ne izvirma - tu zapisanega:

Umetnost - besedna umetnost še posebej - se snovno ne more ustavljati pred ničemer, niti pred tako prozorno in prazno rečjo, kot je politika. Celo ne pred tako docela zavoženo in kriminalno nesposobno politiko, kot je jugoslovanska. Ali z besedami Josipa Vidmarja:

"Marsikdo se bo spominjal nenavadno zanimivih zgodb, kojih zna v družbi tako živo in nazorno pripovedovati Miroslav Krleža. Vsaka izmed njih podaja življenje v taki ali drugačni posebni luči, v takem ali drugačnem okolju, posebnem ali vsakdanjem. Nekatere od njih so življensko konkretne, nekatere fantastične, morda resnične, morda tudi izmišljene, toda v vsaki od njih se življenje odraža na poseben način in Krleža je svoje pripovedovanje pogosto zaključil z besedami: "In tega ne bo nikoli nihče popisal! Stavek, poln svojevrstnega iskrenega obžalovanja, ki me je večkrat iznenadilo, da sem ga nazadnje nekoč vprašal: "Zakaj pa naj bi to kdo opisoval?" "Kako zakaj?" se je začudil. "Ali mislite", sem ga vprašal, "da je treba popisati vse? Vse življenje?" "Naravno! Vse je treba popisati", je potrdil z začudenostjo nad mojo nevednostjo. Ali se je v teh besedah izrazila posebna strast za oblikovanje ali gre za kaj drugega? Morda za nekakšen občutek dolžnosti, toda nasproti čemu? Nasproti umetnosti? Komajda. Ostane tedaj samo še odgovor: dolžnost nasproti življenju.

Opombe:

1. O tem glej: I. Grdina, Novaianovo dadaistično besedilo iz leta 1921, Jezik in slovstvo XXXIV, Ljubljana 1989, str. 152-155.

2. Anton Novačan, Živela slovenska republika (Naša Vas, 25. številka, Celje 4. maja 1922): "Tisoč let smo sanjali o slovenski svobodi in ko smo prišli pod okrilje Jugoslavije, so nas za Jugoslavijo preslepili, ogoljufali so nas hoteli za naše tisoč let staro slovenstvo in nas hoteli spraviti pod Beograd, dočim smo mi pošteni kakor smo, vedno mislili, da bomo poleg Zagreba in poleg Beograda enakovredni bratje.

Prišlo pa je drugače. Belgrajski kapitalisti so izmislili peklenški načn vpošasti centralizma in ga s pomočjo slabih izdajalskih poslancev spravili v takozvano vidovdansko ustavo, ki lepo zveni po besedah, po svojem pomenu pa je kakor smrtna slana za slovenskega in hr'atskega kmeta in delavca.

Mi slovenski republikanci obtožujemo voditelje vseh naših strank, ker so neki za skledo leče prodali slovenskega kmeta in delavca, neki pa vsled malomarnosti in tudi vsled neznanja zakrivili, da je danes Slovenija politična in gospodarska razvalina...

Mi slovenski republikanci hočemo svojo slovensko držamost, svojo slovensko republiko v okvirju velike federativne Jugoslavije".

Miloš Crnjanski, Jugoslaviji:

Nijedna čaša što se pije
nijedna trobojka što se vije
naša nije.

Zdravo da si mi Zagorče črni,
lukavi, zloslutni, tvrdoglavi,
ja te volim.

Zdravo, vi tamo gde je mesečina meka,
svakog ču brata, što zaseo čeka,
da prebolim.

Zdravo, svi, redom, gustih obrva,
mastna oka, tužnih pesama,
strašna brača.

Ista je naša psovka prva,
nož i devojka nasred sela
i stid domača.

Zdravo, naše obesne žene!

*Istom su suzom, bolom i strašću
košu!je i svatbe nam izvezene.*

*A svetkovima Sto vino pije
slave i crkve Sta nas se tiču?
Suza sa oka još kanula nije,
još telali mesto mrtvih viču.*

*Zdravo, na domu mrki pogledi,
mrinja i svada.*

*Zdravo, u sramu, pokoru, bedi,
braća smo, braća!*

Zagreb 1918

Se'eda pa je treba na tem mestu upoštevati različnost diskurzov, Novačanovega političnega, časnikarskega, in poetiškega Cmjjanskega Še zanimiva podrobnost: tako Novačan kot Cmjjanski sta v letu 1918 sodelovala pri Bartulovičevem Književnem Jugu, prvi kot urednik slovenskega dela, drugi kot - kakor pravi sam - nominalni član uredništva

3. Prvi je usodo Novačana in Cmjjanskega primerjal v svojem tenkočutnem portretu dr. Antona Novačana Josip Vidmar (Obrazi Ljubljana 1985², str. 407). Mimogrede naj omenimo, da se je Vladimir Bartol v svojih Tržaških humoreskah kot met pristaš jugoslovanskega komunističnega režima posmehoval Novačanovi emigraciji (v osebi dr. Grada je upodobljen Novačan), medtem ko srbski nasprotniki Cmjjanskega nikoli niso sestopili v tako nižavo.

4. Cmjjanski tako npr. navaja Bulugdžičevo sovrašstvo do Slovencev Permeta, in seveda groteskno Dučićevo predavanje kopije Miroslavovega evangelija Mussoliniju, ki ga je začinil z besedovanjem, da bi mogel duce - ta zgledni sovražnik Slovencev in Hrvatov - biti, če le hoče, velik prijatelj srbskega naroda. Tudi dr. Ante Tresič-Pavičić se je, kakor pričajo Meštovičevi spomini, moral izdajati za srbskega poslanika v Washington čepprav je bil poslanik Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Prim, še stran 167 Embahad I-IH Miloša Cmjjanskega, Beograd 1984.

5. Iz te miselne podmene je Friedrich Schlegel zapisal morebiti najostrejšo filipiko zoper zapostavljanje kakega jezika: "Najhujše je tisto barbarsko, ki zatira jezik kakšnega ljudstva ali dežele ali ju hoče odtrgati od višje duhovne izobrazbe"; ta misel, ki ima temelj v znani Humboldtovi trditvi: "Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache", a tudi v Fichtejevi ideji, da jezik oblikuje ljudi, slej ko prej ostaja najhujša obtožba jezikovnega zatiranja in čudovit zagovor pomembnosti in potrebnosti vsakega jezika.

6. Še zlasti s stališča bralca, z vidika avtorja pa so razlike precejšnje.

7. Tu seveda sprejemamo Husserlovo misel, da more biti zavest vedno le zavest o nečem. Sicer pa glede tega ni problemov, ko gre za klasične zaznave, se pravi za zaznave, pri katerih je pred duševnostjo nekaj že; toda stvar je treba razširiti tudi na duševnostna stanja, ki so vzpostavljena šele znotraj duševnosti po izključni volji le te in zgolj od nje same (kar je seveda mogoče le znotraj časovne razsežnosti, kakorkoli je že ta relatična: znotraj časovne dimenzije so fikcijska dejstva, recimo borgesovsko: izmišljive, fikcijska le v trenutku izmisleka, pozneje pa ne več; fikcija iz preteklosti je izvenfikcijska v sedanjosti).

8. O tan glej: I Grdina, Vojni dnevtiki Edvarda Kocbeka, Slavistična revija XXXVI, Ljubljana 1988, str. 427-436, zlasti str. 428 in 429.

9. A. Solženicin, Teliček in hrast, Ljubljana 1982, str. 11.

10. B. Hartman, Veliko kolo brez osi, v: Anton Novačan, Jeruzalem- Kairo, Ljubljana 1986, str. 365.

11. Miloš Cmjjanski Embahade I III, str. 7.

12. Anton Novačan, Jeruzalem-Kairo, str. 63 (o Karlu Häuslerju).

13. A. Novačan, n. d, str. 39-40 (26. VIII. 42).

14. Kolikor je bilo redakcijskih posegov, jih je opravila Novačanova vdova; glej: B. Hartman, n. d, str. 369. Tam je tudi informacija, da je Novačan velel svoj vojni dtiewiik uničiti

15. A. Novačan, n. d, str. 20-21

16. M. Cmjjanski n. d, str. 158, 159.

17. A včasih tudi tako: glej M. Cmjjanski, n. d, str. 166, zlasti pa str. 168, kjer se avtor izrecno brani obtožb naklonjenosti hitlerizmu.

18. M. Cmjjanski, Embahade IV, Beograd 1984, str. 101

19. A. Novačan, n. d, str. 47, 48.

20. Prav tam, str. 57.

21. Prav tam, str. 45.

22. Prav tam, str. 111.

23. M. Cmjjanski, Embahade I-1 I I, str. 176.

24. *Prav tam, str. 189.*
 25. *Prav tam, str. 169.*
 26. *Prav tam, str. 171.*
 27. *Prav tam, str. 173.*
 28. *Prav tam, str. 190.*
 29. *M. Crnjanski, Embahade IV, str. 7. Mimogrede naj posebej opozorimo na pomensko in stilno vlogo zadnjega citiranega stavka, citatnega stavka v italijanščini, ki kot sestav znamenj druge vrste reže še posebej ostro cezuro med dogajanji III. in IV. knjige Embahad*
 30. *G. Boccaccio, Dekameron, Ljubljana 1966, str. 760.*
 31. *Prav tam.*
 32. *A. Novačan, n. d, str. 174-185.*
 33. *Izidor Cankar, Londonski dnevnik 1944-1945, Ljubljana 1985.*
 34. *M. Crnjanski, n. d, str. 98-102; A. Novačan, n. d, str. 299.*
 35. *Josip Vidmar, Esej o lepoti, Trst 1982, str. 193,194.*

Zusammenfassung

An der Grenze der Literatur: Anton Novačan und Miloš Crnjanski als Schriftsteller - Zeugen einer dunklen Epoche des politischen Lebens

Die Lebensschicksale von Dr. Anton Novačan (1887-1951), des slowenischen Dichters, Schriftstellers, Dramatikers, Politikers u. s. w., und Miloš Crnjanskis (1893-1977), des serbischen Dichters, Schriftstellers und Dramatikers, sind in mancher Hinsicht ähnlich: beide machten sich in ihrer nationalen Literatur kurz vor, in und nach dem Ersten Weltkrieg einen Namen, erreichten in der zweiten Hälfte der zwanziger Jahren dieses Jahrhunderts den Höhepunkt ihres literarischen Schaffens, wandten sich in den dreißiger Jahren der diplomatischen Karriere zu, überlebten den Zweiten Weltkrieg als Flüchtlinge und erreichten danach einen zweiten Höhepunkt ihrer Schaffenskraft. Beide legten ein beachtliches Zeugnis von der Zeit des Zweiten Weltkriegs ab, das allerdings auch literarische Dimensionen hat (Novačan: Dnevnik Jeruzalem-Kairo; Crnjanski: Embahade I-IV). Novačan wählte die klassische Form des Tagesbuches, während sich Crnjanski für eine eigenartige Form von Aneinanderreihung von einzelnen "Bildern" entschied, die durch die einzelnen Tatsachen des Mikrotexes (wortwörtliche Wiederholungen einzelner Sätze, Assoziationen) in eine festere und in sich geschlossene Komposition verbinden. Dieselbe Rolle spielt auch die metaliterarische Rede bzw. Äußerungen. Sowohl Novačans als auch Crnjanskis Text tritt in intertextuelle Beziehungen zu den Texten des eigenen Verfassers, aber auch zu jenen anderer Autoren (Ciano, Churchill, Stojadinović u. a.).

Boris Golee

PISMA SLOVENSKEGA VOJAKA OSKARJA DRAGARJA (1918-1944) - PREBEŽNIKA IZ NEMŠKE VOJSKE - OD 12. 04. DO 16.12.1943

Slovensko zgodovinopisje in družboslovne znanosti v celoti so se doslej le bežno in nemalokrat pristransko ukvarjale s kompleksnim pojavom druge svetovne vojne in njenim učinkom na delovanje, reagiranje in čutenje našega človeka v tem nadvse usodnem času. Kakor je bilo zanemarjeno preučevanje delovanja večine dotedanjih družbenih in političnih gibanj, medvojnega javnega in kulturnega življenja ter delovanja izven OF-ovskih skupin in protipartizanskih polvojaških in vojaških enot, čakamo tudi na prvi resen poskus prikaza in ovrednotenja miselnosti in usod različnih segmentov našega na smrt obsojenega naroda. K slednjim je vsekakor šteti človeške usode brez števila slovenskih fantov in mož, ki so proti lastni volji služili v vojski tretjega rajha in premnogi položili svoja življenja na oltar fašističnega brezumja.

Nemški okupator je grobo kršeč mednarodno pravo uvedel obvezno uniformirano državno delovno službo (Reichsarbeitsdienst) in vojaško obveznost (Wehrpflicht) na zasedenih ozemljih Spodnje Štajerske, Gorenjske in Mežiške doline spomladi 1942, leto dni po okupaciji in razkasanju slovenskega ozemlja. Do srede maja 1943 je v delovno službo in nemško vojsko vključil že na desettisoče slovenskih moških ter napovedal vpoklic novih desettisočev¹, kar je izvajal še vse do leta 1945.

Veliko število Slovencev je krenilo na mučno in nemalokrat tudi zadnjo pot v tuji uniformi prav iz Celja, sedeža poveljstva vojaškega okoliša (Wehrbezirks-Kommando Cilli), pristojnega poleg celjskega še za obe štajerski obmejni okrožji Brežice in Trbovlje. Odtod se je 2. aprila 1943 odpravil naprej na sever in nato na vzhod smrti naproti tudi Oskar Dragar, 25-letni učitelj z Dola pri Hrastniku, ki je v svojih številnih in vsebinsko bogatih pismih domačim zapustil trajen spomin in pričevanje o usodi slovenskega razumnika in narodnjaka v tuji uniformi in v osovraženi tuji vojski.

Oskar Dragar in njegova zapuščina

Oskar Dragar je zagledal luč sveta 5. februarja 1918 na Dolu pri Hrastniku št. 13 kot enajsti, predzadnji otrok organista in gostilničarja Jožefa Dragarja in Frančiške, rojene Igričnik. Od njegovih enajstih sorojencev jih je odrasto osem, in sicer pet

bratov, Viktor, Karel, Franc, Bogomir in Adolf, ter tri sestre, Ljudmila, Alojzija in Jožefa, edina Oskarjeva precej mlajša sestra. Z glasbo, ki jo je nosil tako rekoč v genih in ki ga je zaznamovala in spremljala vse življenje, se je seznanil še kot otrok v rodni hiši, kjer je živela že tretja oziroma druga šolana generacija organistov. Kot osnovnošolec (1924-1930) je pod očetovim pokroviteljstvom in ob pomoči sorodnikov ubiral tipke domačega klavirja in harmonike in tudi ko je hodil v celjsko nižjo gimnazijo (1930-1935) je za glasbo kljub vsakodnevni pešhoji in naporni vožnji z vlakom v Celje in nazaj vselej našel nekaj prostega časa. Po opravljeni maturi nižje gimnazije se je odločil za poklic učitelja in se jeseni 1935 vpisal na ljubljansko državno učiteljsko šolo ter si v Ljubljani poiskal dijaško stanovanje. Do mature leta 1940 ga je v dogovoru s starši gmotno podpiral šest let starejši brat Adolf. V Ljubljani se je Oskar nadvse resno lotil študija klavirja, ki ga je vadil običajno po šest ur na dan, za zabavo pa jemal v roke še harmoniko in kot bodoči učitelj obvezno tudi violino. Med počitnicami si je vselej vzela čas za planinarjenje in številne izlete, o čemer priča ohranjena zbirka razglednic in spominskih utrinkov, občasno pa se je utegnil pridružiti tudi bratovemu moškemu pevskemu zboru na Dolu, za katerega je v Ljubljani zbiral in kupoval note. Ni mu manjkalo tudi posluha za leposlovje.

Oskar Dragar (1918-1944) v času nemške okupacije

Ohranjena korespondenca iz nemške vojske in pričevanja sodobnikov odkrivajo v njem preudarnega človeka mirne narave, ne preveč zgovornega mladeniča, ki se ni nikoli prepiral, kazal od vseh Dragarjev največ nadarjenosti in navdušenja za glasbo, izostren pedagoški čut in se, kadar je le utegnil, z odprtimi očmi in srcem napotil v bližnji in daljni svet potešit svoja široka zanimanja.

Po opravljeni učiteljski maturi 13. junija 1940 ni imel nikoli priložnosti stopiti za kateder, saj ga je negotovi predvečer vojne na domačih tleh pahnil že 10. novembra istega leta v jugoslovansko vojsko. Od predvidenih dvanajstih mesecev vojaškega roka ni odslužil niti polovice, ko je 17. aprila 1941 njegovo dijaško avtomobilsko četo s sedežem v Beogradu nekje v notranjosti razpadajoče države doletela kapitulacija. Domov na Dol je prispel s skupino rojakov po tritedenskem skrivnem, večinoma nočnem umiku iz Bosne.

Tako kot se mu je ob zlomu Jugoslavije uspelo izogniti nemškemu vojaškemu ujetništvu, si je tudi v okupirani domovini s pomočjo prijateljev našel ustrezno službo v zameno za državno delovno službo kje na Nemškem, daleč od doma. Ker je obvladal nemščino, se je sprva mogel zaposliti pri cestni upravi v Laškem, kjer je tudi stanoval, nato pa je postal poverjenik za trboveljske, hrastniške in dolske mlekarnе, ki so imele svoj obračunski sedež v Celju³.

Za skorajšnji vpoklic njegovega letnika v nemško vojsko (Wehrmacht), ki se ji ni mogel niti hotel izogniti zaradi varnosti staršev in domačih, je izvedel konec leta 1942. Ukaz o razširitvi vojaške obveznosti na letnik 1918 je izdal 23. novembra 1942 v Gradcu šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Siegfried Uiberreither, objavljen pa je bil v uradnem listu "Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, Nr. 103, Graz, 26. November 1942". Razglasitev obveznikov Oskarjevega letnika je potekala mesec dni, do 23. decembra, deželni svetnik okrožij Celje, Brežice in Trbovlje pa jo je 3. decembra sporočilo celjsko poveljstvo vojaškega okoliša (Wehrbezirks-Kommando Cilli, Abt. lic, Pr.Pz. 12:10/20)⁴.

O siceršnjih pripravah Oskarja Dragarja na vpoklic, ki ga je doletel pet mesecev zatem, nimamo nikakršnih podatkov, ker se za trboveljsko okrožje za razliko od celjskega ni ohranil noben seznam nabornikov ali odredba v zvezi z njimi. Gotovo istočasno kot celjski naborniki so za nabor izvedeli vojaški obvezniki iz trboveljskega okrožja. Celjski deželni svetnik Anton Dorfmeister je izdal dvojezični razglas o vpoklicu v celjsko grajsko vojašnico (Burgkaserne) 29. decembra 1942⁵. Skupno število vojaških števil krajevnih okolišev znotraj celjskega vojaškega okoliša je znašalo 68, Oskar pa je spadal pod pristojnost 63. okoliša v Hrastniku⁶.

Iz poročila vodje štaba za pregled I pri poveljstvu celjskega vojaškega okoliša (Wehrbezirks-Kommando Cilli, Musterungsstab I) podpolkovnika Schwarz o

pregledu letnikov 1918 in 1925 med 11. januarjem in 11. februarjem 1943 izvemo naslednje: v grajski vojašnici so skupno pregledali 1462 vojaških obveznikov, od tega 356 rojenih leta 1918 in 1106 rojenih 1925. Skupno so našeli 3 analfabete in kar 492 obveznikov, ki so neoporečno obvladali nemščino. Obvezniki letnika 1925 so bili povečini slabo oziroma telesno ne docela razviti fantje, od letnika 1918 pa jih je kar 855 služilo v jugoslovanski vojski. Podpolkovnik Schwarz je enomesečno delo štaba ocenil kot dobro, v zaključku poročila pa pripomnil, da na hitro vročenih prošnjah za oprostitev nabornikov v bodoče ne bodo več sprejemali in obravnavali .

O vojaški službi Oskarja Dragarja ni na voljo v ohranjenih fondih deželnih svetnikov za Trbovlje in Celje nikakršnih podatkov. Tako smo o njegovi nadaljni poti na vojaško urjenje, vzhodno fronto in v nikoli povsem pojasnjeno smrt odvisni od njegove bogate osebne zapuščine in spomina sorodnikov. Obsežna korespondenca, obilje na poti zbranih razglednic in številne fotografije vojaškega življenja nam seveda odkrivajo veliko več kot suhi faktografski podatki o nabornikih, ki spremljajo bodoče vojake praviloma le do vpoklica v vojsko, nakar se v arhivskih fondih izgubi za njimi sleherna sled.

Oskar Dragar je odšel zdoma skupaj s skoraj poldrugim tisočem rojakov 2. aprila 1943. Preden se je zglasil v celjski grajski vojašnici, je še pospremil sedemnajstletno sestro Jožefo-Pepco na upravo mlekarn, kjer je istega dne prevzela njegovo službo poverjenika za delo mlekarn v Zasavju⁸. Najkasneje v nekaj dneh je zapustil Celje s transportom, namenjenim v Schneidemühl na Pomorjanskem, danes Pila na Poljskem, odkoder se je 9. aprila, teden dni po odhodu, oglasil z razglednico bratu Adolfu. Že naslednji dan so ga znova poslali na pot do Krotoszyna (Krotoschin), mesteca južno od Poznana v tedanjem rajhovskem Wartegau-u. V Krotoszynu je ostal na vojaškem urjenju precej dlje, kot je bilo prvotno predvideno, in sicer od 11. aprila do 19./20. oktobra 1943.

Večji del Oskarjeve vojaščine je tako vezane na to pretežno poljsko mesto, kjer se je vselej počutil lepo, nekako domače. Prve dni je bil dodeljen v Osnovno kompanijo 96. grenadirskega nadomestnega bataljona (Stam-Kompanie, Grenadier- Ersatz-Bataillon 96), še pred 24. aprilom pa k 96. grenadirskemu učnemu bataljonu (Grenadier-Ausbildungs-Bataillon 96), s katerim je po šestih mesecih tudi zapustil Krotoszyn. Vojaško urjenje je ves čas potekalo nadvse intenzivno in pospešeno. Po izjavah Oskarjevih nadrejenih častnikov naj bi končali z vojaškim poukom že po treh mesecih, toda bivanje v rekrutnem centru so nenehno podaljševali. Pri tem gre nedvomno za spreten psihološki maneuver vojaških poveljnikov, ki niso nikoli mogli vedeti, kdaj in kje bodo potrebovali sveže sile.

V času polletnega urjenja je imel Oskar kar nekajkrat priložnost potovati z večjo ali manjšo skupino vojakov po Poljskem ter tako spoznati ljudi in kraje. 10. maja je bil del dneva v Poznaniu, potoval med 1. in 5. julijem s celo kompanijo z vlakom in nato

peš proti vzhodu skoraj do Czestochovne in nazaj, takoj zatem pa s skupino desetih vojakov na sever skozi Gniezno in Torun do Wloclaweka ob Visli, odkoder se je vrnil v krotoszynsko matično vojašnico pred 11. julijem. 2. avgusta je bil spet del dneva v Poznaniu, ki ga je tokrat utegnil podrobneje spoznati.

Po dobrih štirih mesecih vojaške službe mu je po večkratnih prošnjah končno uspelo dobiti štirinajst dni dopusta, od 22. avgusta do 4. septembra. Ker so mu nadrejeni izdali potno dovoljenje le do Šentilja na predvojni jugoslovansko-avstrijski (nemški) državni meji, je od tod do doma potoval v civilni obleki, ki mu jo je prinesel brat Adolf, uniformo in opremo pa nato shranil pri žandarmerijski izpostavi v domačem kraju. Kratkotrajno bivanje na Slovenskem je bilo za mladega vojaka huda življenska preizkušnja, saj se je moral na hitro odločiti za vrnitev v enoto ali za odhod k partizanom. Za zveze ne bi bilo težav, saj je bilo partizansko gibanje v Zasavju dobro razvito, vendar se je po temeljitem preudarku in pogovoru z domačimi sklenil vrniti v Krotoszyn. Zavedal se je namreč, kolikšno nesrečo bi njegovo dezerterstvo nakopalo ostarelim staršem in domači hiši, za kar je imel v bližnji okolici nemalo zgledov. Ker se je njegov bataljon vsak hip pripravljal na odhod na fronto, od tam pa ni bilo tako zlahka priti na dopust, je sklenil prebegniti na bojišču k Sovjetom. Svojem je tudi povedal, naj jih nikar ne skrbi, če nenadoma ne bodo več prejeli njegove pošte⁹.

V začetku septembra je bil v drugo na poti proti severu. 4. septembra se je oglasil z razglednico iz Wroclawa, naslednji dan pa spet iz Krotoszyna. Med 26. septembrom in 1. oktobrom je opravila njegova enota še en 120-kilometrski pohod skozi VVelun in številne neimenovane kraje po skoraj isti poti kot v začetku julija. Slabe tri tedne zatem se je za vselej poslovila od Krotoszyna. Zvečer 20. oktobra so prispeli v Schneidemihl (Pilo) na Pomorjanskem, mestece, ki ga je Oskar spoznal v začetku aprila kot prvo postajo na poti v rekrutni center. Že naslednji dan so vojake temeljito premešali in dodelili Oskarja k Marševski kompaniji pehotnega nadomestnega bataljona 596 (Marsch-Kompanie, Infanterie-Ersatz-Bataillon 596). Nova enota je odšla 26. oktobra iz mesta, 1. novembra pa je bila že v bližnjem mestecu Deutsch Krone (danes Walcz), prav tako znotraj starih rajhovskih meja. Od tam so 7. novembra odpotovali nekaj deset kilometrov proti severu v Hammerstein (danes Czarne) nedaleč od Szczecineka ob predvojnem gdanskem koridorju. Tu so Oskarja prerazporedili v 2. kompanijo 586. deželno-strelskega bataljona (2. Kompanie, Landesschus-Bataillon 586), pripravljeno na dolgo pot proti vzhodu. Če je potovanje trajalo z vmesnimi postajami res natanko mesec dni do 12. decembra, kot piše Oskar, so odrinili na pot 12. novembra, potem ko je poslal domov odvečne osebne stvari, očala, rokavice in staro pošto.

Za končni cilj potovanja z železnico so vojaki verjetno izvedeli šele na poti. Oskar ga omenja v edinem pismu s transporta 20. novembra. Zadnja postaja je bilo pomembno železniško križišče Kazatin jugovzhodno od Kijeva, potovanje pa je

zanesljivo potekalo po ustaljeni preskrbovalni železniški liniji Lvov-Ternopol-Vinica-Kazatin. Transport je trajal osemnajst dni, nato je bila kompanija nastanjena v majhni ukrajinski vasi, štiri kilometre za fronto, od 12. decembra pa v precej veliki vasi, skozi katero je potekala frontna Črta. Iz korespondence je še razvidna sprememba frontne poštne številke "Feldpostnummer" 20872 v 13341, ki je pripadala 5. kompaniji II. bataljona 222. grenadirskega regimenta (5. Kompanie, II. Bataillon, Grenadier- Regiment 222).

Pisana poročila nas tukaj zapustijo in tudi Oskarjeva življenska pot se konča v nepojasnjenih okoliščinah. Zadnjič naj bi se javil domačim 27. decembra 1943, a se njegovo poslednje pismo v zapuščini ni ohranilo. Naslednji dokument pa naj bi bilo obvestilo vojaškega poveljstva Oskarjevemu očetu Jožefu, da je bil "vojak Oskar Dragar 8. januarja 1944 kot prebežnik (Überläufer) ustreljen od sovražnika". O njegovi usodi sta nato ustno krožili dve protislovni pričevanji ljudi, ki pa niso bili na fronti neposredno z njim. Ohranil se je tudi spomin na kraj "Noworoski bei Kijew", omenjen v Oskarjevem zadnjem pismu¹⁰, na ovojnici ali pa celo v sporočilu o smrti, vendar mi kraja s takim ali podobnim imenom ni uspelo najti na dovolj natančnih zemljevidih Ukrajine¹¹.

Osebna zapuščina Oskarja Dragarja, ki jo je njegova sestra Jožefa-Pepca, poročena Velej, izročila leta 1982 in 1991 avtorju sestavka, je gledano v celoti dokaj obsežna, še zlasti za čas po odhodu v nemško vojsko. Iz obdobja od 9. aprila do 16. decembra 1943 se je ohranilo 19 odposlanih in 6 prejetih pisem, 38 poslanih in 31 prejetih razglednic ter 4 poslane in 1 prejeta dopisnica, skupaj 61 poslanih in 38 prejetih kosov pošte. Na raznih poteh je zbral Oskar še 26 razglednic, iz vojaškega življenja pa se je ohranilo tudi 40 fotografij, največ v dveh priročnih albumih.

V pričujočem sestanku je objavljena celotna Oskarjeva pisemska zapuščina domačim: 12 pisem sestri Pepci, 6 očetu in eno bratu Adolfu, ne pa tudi 38 razglednic in 4 dopisnice, ki jih je poslal istim osebam. Razglednice sicer dopolnjujejo vojakov itinerar, vsebinsko pa so največkrat tako skope in nepomembne, da jih v objavi zlahka pogrešamo. Med prejeto pošto domačih in sorodnikov najdemo še dve pismi brata Adolfa, pismo in dve razglednici sestre Pepce, pismo nečaka Danila in dopisnico nečakinje Teodore, otrok brata Karla. Pisalo mu je še osemnajst prijateljev in znancev ter daljnih sorodnikov, od tega dve pismi in 29 razglednic od 15. aprila do 28. novembra. Prejeta pošta je romala domov v paketu, poslanem iz Hammersteina pred 10. novembrom, nato pa očitno še v pismih ali dodatnem paketu.

Devetnajst pisem Oskarja Dragarja domačim je le neznamenit utrinek doživetij, občutenja in notranjega podoživljanja usode slovenskega človeka v osvojeni vojaški uniformi okupatorja in zatiralca tistega, kar mu je kot izobražencu in narodnjaku najsvetejše. Kljub cenzuri in očitni samocenzuri nam njegove besede in

slog bolj kot katerakoli pripoved sodobnikov odkrivajo Oskarja kot človeka, razkrivajo njegov značaj in nazore, četudi mnogokrat proti njegovi volji in nehote.

Ves čas moramo imeti pred očmi dejstvo, da so pisma pisana v različnih okoliščinah in različnim ljudem. Drugače opisuje svoje vojaško življenje 42 let starejšemu očetu, drugače osem let mlajši, sedemnajstletni sestri Pepci, zopet veliko bolj nazorno, realno in odkrito bratu Adolfu¹², s katerim ga vežejo najpristnejši odnosi. Pisma očetu in sestri so namenjena vsej družini in številnemu sorodstvu, zato poudarjena opisanost dogajanj, neprikrita skrb in obzirnost do bližnjih, odražena v vedrini in nemalokrat zabrisanih tolažilnih besedah. Nikjer ni zaslediti pritoževanja, pogrešamo žalost, jezo ali srd, vse se zdi pisano prostodušno, idilično.

Oskar je človek, ki v usodnih trenutkih ohranja mirno kri, vedno pa poskuša biti optimist. Dvome in zaskrbljenost uspeva brzdati in v pripovedi domačim omiliti z mislimi, da bo že šlo, naj jih nikar ne skrbi zanj in da mu gre za zdaj dobro. Med polletnim bivanjem na Poljskem mu je slovansko okolje v tolažbo, stiki z domačini ga sproščajo in razbremenjujejo, na potovanjih uživa kot skrben opazovalec in ocenjevalec. Med Slovani in drugimi Nemci je lahko odkrito ponosen na svoje slovenstvo. Tudi do Nemcev ne kaže sovraštva, prej nasprotno, zna jim prisluhniti, poskuša jih razumeti in nenazadnje enkratno uveljaviti svoje.

Glasbo in inštrument najbolj pogreša, zato ga toliko bolj razveseli, če stakne v še tako nemogočih okoliščinah kompanijsko harmoniko ali pianino in če more strniti rojake ob blagozveneči slovenski pesmi. Ta je del njegovega boja zoper tlačitelja, uradni koncerti so obveza in prisila. Prav glasba in organizatorske sposobnosti ga nemškimi častniki priporočajo kot sposobnega in zanesljivega vojaka, s slovensko pesmijo pa zmore doseči več kot s kakršnimkoli drugačnim sredstvom - prebiti pregrado med Slovenci in Nemci, najprej manifestirati narodno zavest in njegovo žilavost, nato pa doseči pri "vojnem sovražniku" nujno priznanje, občudovanje in popolno osebno sprejemanje.

Do rojakov v vojski ima poseben odnos, kar nekako pokroviteljskega. Njihova usoda je tudi njegova stvar. Pri tem mu pomaga izostren pedagoški čut in šola ter vsekakor življenjske izkušnje, saj je od mnogih sedem let starejši.

Sprejmejo ga kot vodnika, usmerjevalca, odvetnika Slovencev in njihovih interesov, ali kot pravi njegov vojni tovariš Dominik Pavelšek v pismu Oskarjevim domačim: *"Bil je en dober prima človek in lahko rečem naš vodnik, vodnik Slovencev v Krotošinu"*. Sam se s tem nikoli ne postavlja na glas, prej zadržano in na posameznih primerih, zasluge pa pripisuje kolektivu. Dejstvo pa je, da gre ob trdni vzajemnosti slovenskih vojakov zlasti njemu zasluga, da jo je bilo mogoče doseči in vzdrževati in da je postala za veliko večino ostalih vojakov in del častnikov simpatična. Naklonjeni so slovenščini, ki se jo z veseljem učijo, na vadbišču je nemškemu

poveljevanju enakovredno "jugoslovansko", ker slovensko pač ni bilo izoblikovano in med vojnoma v rabi, kompanija s častnikom vred prepeva slovensko. To je seveda mogoče le nekaj časa in v določenih okoliščinah, še zdaleč pa ni pravilo, česar se Oskar predobro zaveda.

Mednacionalni odnosi so kljub navideznemu miru in toleranci napeti, česar oba polarizirana tabora ne moreta vselej prikriti. Opazno je zlasti sumničenje častnikov do vojakov nenemške narodnosti, ki jih poskušajo razbiti in pomešati med seboj. Slovenci se s sprenevedanjem in nedolžnimi goljufijami nadrejenih ne dajo zlahka ugnati, niti za ped v Krotoszynu in prav tako ne ob prerazporeditvah za fronto. O večnarodnostni vojski pravi Oskar takole: "... so Francozi, Poljaki, Čehi, Slovencu Vsi vemo eno in se razumemo, pa čeprav po francoski... Zadelo jih je ista usoda kakor nas, da služijo po volji tujega naroda...". Med domačini v pretežno poljskem Krotoszynu in drugih poljskih mestih ter onimi pozneje na nemškem Pomorjanskem je razlika ogromna. Na Poljskem se namreč ljudje povsod zanimajo za slovenske fante. "Še vedno jim ne gre v glavo, da po domače govorimo, nemški ne znamo, po poljski pa malo razumemo. Jim bo že še postalo jasno." Pomorjanski Nemci so manj prijazni in začudeni na drugačen način. "Ne gre jim v račun, da ne govorimo nemški in so kar ljubosumni, bojijo se"

Med vojnimi tovariši v Krotoszynu s harmoniko

V trenutkih zaskrbljenosti in bridkosti uspeva Oskarju obrniti pero z jedkega na ironično ali rahlo sarkastično. Zlasti o nemški vojski se izraža na svojski način, o preglavicah, ki jih slovenski vojaki povzročajo častnikom pa piše z neprikritim

zadovoljstvom, včasih iskrivo in hudomušno: *"Tu imajo z nami res velike skrbi, kako bi naj ravnali in kam z nami Pravijo, če gremo na vzhod, je zguba, ker bomo šli z dvignjenimi rokami nad sovražnika, če nas speljejo na jug, se bomo pa mimogrede doma za vedno zglasili in spet ni za njih dobiček"*.

Slog je domala ves čas lahkotno pripoveden, glede na naslovnika in cilje razumevanja pisanja prilagojen pogovornemu jeziku z elementi narečja. Za učitelja bi bilo sicer kaj takega nedopustno, v danih razmerah pa nikakor ne. Oskar ne išče izrazito knjižnih izrazov ali visokoletečih besed. Zanj je prijetno in manj prijetno največkrat označeno kot dobro ali lepo. Predvsem namen obrača pero in določa slog in ne obratno. Ni pa mogoče skriti, da imamo pred seboj izobraženca, ki obvlada slovenščino in ki je konceptualno izrazito jasen in skladen pisec, če že imamo kaj očitati notranji strukturi tekstov. Pri vojaških izrazih si mora nehote pomagati s srbizmi, načeloma se sicer izogiba germanizmov in nemških izrazov iz novega vsakdanjika, iz meseca v mesec pa je izrazitejša nemška struktura stavka, ki razkriva, da je moral prenekateri podoživeti doživljaj prevesti iz tujega jezika, ki mu je tekel gladko. Kjer se loči od pripovednega in zaide v razmišljanja, kar pa hotič ne stori prav pogostoma, takih spodrseljajev ni. Slovenske misli so jasne in lepo oblikovane.

K slogu še to, da je predvsem lahkoten in zelo pogovoren, poln priredij in z malo odvisnimi stavki. Največkrat uporablja vezno priredje z "in", skoraj vedno pa nepravilno protivno priredje z "ali". Vpliv nemščine je sčasoma vse opaznejši pri umestitvi glagola na konec stavka, poudarjenem osebnem zaimku in nerodno začetih stavkih, kot sta: "Prišel je..." ali "So sami dobri...". Današnji človek bi se pri izobražencu čudil nemajhnemu številu srbohrvatizmov, zato ne smemo pozabiti, kakšna je bila tedanja jezikovna praksa in knjižna slovenščina, pa tudi dejstva, da je preživel Oskar zadnje mesece stare Jugoslavije v vojaški suknji. Tudi več kot dve leti trajajoča okupacija in vse njene posledice za slovenski narod in jezik so Oskarja posredno odtujevale od lepega knjižnega jezika. In vendar mu ne manjka izbornih izrazov in misli, če ima le dovolj časa za pisanje.

Skladna pisava s skrbno oblikovanimi pismenkami bi bila lahko še dodaten vir za grafološko ugotavljanje Oskarjeve osebnosti. Linearne zapisane besede, umeščene vselej med obe črti na papirju, natančno odmaknjene od obeh, morda kažejo na človeka, ki sta ga šola in življenje naučila določenih vzorcev reagiranja in obnašanja, ki pa je ohranil prirojeno kljubovanje in občutek za lastno pravo pot.

Še veliko več, kot so dopuščale pisemske strani, je Oskar Dragar skrbno in sproti zapisoval v svoj osebni dnevnik, omenjen tudi v korespondenci. Tega in drugih osebnih stvari, ki so jih svojci padlih vojakov praviloma prejeli od vojaških poveljstev po pošti, niso Dragarjevi nikoli dobili v roke. Za prebežnike pošiljanje osebnih predmetov ni bilo predpisano, če pa je Oskar res uspel prebegniti na sovjetsko stran, je vse, kar je nosil s seboj, za vselej ostalo tamkaj.

Pisma z vojaškega urjenja v Krotoszynu

Poljsko mesto Krotoszyn (nem. Krotoschin) je s svojo staro prusko vojašnico nudilo Oskarju Dragarju in precejšnji skupini Slovencev domovanje več kot pol leta. Tod je preživel ne le največji, temveč tudi najznosnejši in najprijetnejši del svoje vojaščine. O mestu, ki mu je bilo všeč in kjer se ni počutil slabo, zato ne bo odveč nekaj besed.

Na poletnem taborjenju ob pisanju dnevnika

Prvotno poljsko naselje na nadmorski višini 140 m v Barški nižini med Wrocławom in Poznanom je dobilo mestne pravice leta 1415. V 16. stoletju so se naselili v njem pripadniki protestantske verske skupnosti Herrnhuter, ki se je razvila iz čeških bratov, v 17. stoletju pa so nemški življ okrepili še protestanti iz Šlezije. Od leta 1819 je bil Krotoszyn središče mediatske kneževine Thurn-Taxisov, do konca stoletja pa se je razvil v srednje pomembno mesto ob železniškem križišču z gimnazijo, učiteljskim in vojaško garnizijo. Ohranjal je tudi svojo pisano, z verskimi razlikami razmejeno narodnostno strukturo. Tako je bilo leta 1900 v mestu z 12.373 prebivalci več kot polovica ali 6.615 katoličanov (Poljakov), 5.088 evangeličanov (Nemcev) in 670 Židov. Leta 1919 je pripadlo Poljski, od septembra 1939 pa Wartegau-u nemškega rajha, ki je izbrisal židovsko skupnost. Po vojni je

bilo mesto dokončno polonizirano, razvila se je predelovalna in strojna industrija, postalo pa je tudi okrožno središče poznanskega vojvodstva z okoli 22.000 prebivalci (1972)¹³.

Ko je Oskarjeva skupina novincev 11. aprila 1943 zagledala v dopoldanskih urah veduto Krotoszyna, je bilo to privlačno srednjeevropsko mesto z bogato, sicer nekoliko provincialno arhitekturo. Kljub prvotni zadržanosti Poljakov je utripalo domače in navzlic okupaciji, državnopravni priključenosti k rajhu in močni mestni nemški skupnosti ni skrivalo poljskega značaja z občutnimi sledovi dvajsetletne pripadnosti Poljski.

S pismom, napisanim naslednjega dne očetu, se začenja ohranjena korespondenca. V prvem pismu je opazna naglica, mestoma celo telegrafski slog. Kar zadeva jezik, je treba opozoriti na dialektizem "obrajtati" in na vojaške izraze, kot so "exercir, kantina ali komat".

PISMO ŠT. 1

Dragi! /Jožefu Dragarju/

Krotoschin, 12. 04. 1943

Prav na hitro Vam bom danes popisal vse, kar sem te dni videl, slišal in doživel.

Zdaj smo na Poljskem. Sem v Krotoschin smo prispeli včeraj dopoldne. Poljaki nas gledajo malo postrani, vendar nas po drugi strani obrajtajo - jezik, pesem. Kasarna je lepo urejena. Bo že šlo. Sedajle smo že preoblečeni in čakamo, da bomo šli na exercir. Dobili smo že cele komate in se v tem oziru ne obeta najlepše. Kantina odlična. Dobiš vse kar poželiš. Za hrano še nisem nič skrbel, ker še imam precej od doma.

Tudi tu smo ostali vsi Slovenci skupaj, ker se le malo ozirajo na jezik. Jaz sem v prvem vodu, v prvi grupi, torej med največjimi. So sami dobri fantje, vsi iz trboveljskega sreza in smo povečini že vsi služili vojake. Do sedaj je še kar lepo. Ob 1/2 2 bomo pričeli z exercirom in tu se prične pravi vojak. Kako bo, bom že še sporočil.

V kasarni smo prignani iz vseh koncev. So Francozi, Poljaki, Čehi, Slovenci. Vsi vemo eno in se razumemo, pa čeprav po francoski.

Prijetno je zvečer. V kantini stoji skoraj nov, odličen pianino in tu se poje, da kar gledajo. Ne vem, koliko časa bodo to še pustili. Kako pa me zastopa Pepca? Naj piše, kako je.

*Gren. Oskar Dragar
3. Komp. Gren. A. Btl. 96
Krotoschin, Wartegau*

*Lepe pozdrave
Oskar*

PISMO ŠT. 2

Dragi! /Jožefu Dragarju/

Krotoschin, 29. 04. 1943

Včeraj sem prejel paket, za katerega se prav lepo zahvaljujem. Je potoval precej časa. Vendar pa so tu fantje, katerim so poslali še prej in jih še nimajo. Poštni promet je velik in še čudno, da še zatorej pošta dela. Po poti smo videli, kaj vse počnejo s takimi paketi in kovčegi. Še dobro, da ostane kaj celega. Upam, da sem dobil vse, čeprav je bil paket precej razbit. Bilo je: 3 klobase, jabolka, pecivo, jajca in kruh.

Praznike smo tu preživeli pač po vojaško. Vreme ni bilo posebno ugodno, ali vseeno smo šli v mesto.

Fantje so bili klavrni, ker jih je več poročenih že z otroki in takim je verjetno še težje tako daleč od domačih, ob tako lepem in velikem prazniku.

Meni tu ni nobena sila. Mrzlo ni, jesti je dovolj, tudi spanja in zraka ne manjka. Vsa služba, ki jo opravljamo, ni prenaporna in je prav lepo v teh cvetočih dnevih, ko vse zeleni. Vse to mi dene zelo prijetno.

Preganjajo nas še tudi ne preveč. Naši predpostavljeni so večinoma ljudje, ki imajo za seboj že mnogo izkušenj in najbrž jih to malo potiska nazaj. Je čisto drugače, kakor pa smo to slišali od ostalih, kaj vse so ti ljudje prestali in pretrpeli. Sicer pa ne hvalim dneva pred nočjo.

Vse bolj natančno bom napisal v pismu za Dolfita, kjer ga bom polagoma uvedel v novi stan. Tu bote lahko brali vse, kar delam.

Kovčeg ste prejeli?

Prav prisrčne pozdrave vsem domačim, tudi Olgi¹⁴, ki mi je vse lepo zavila.

Oskar

Pogled na Krotoszyn

Tudi drugo pismo očetu je razmeroma kratko, vendar ni bilo napisano v pretirani naglici. Slovnico nepravilna postavitev glagola na konec stavka je odraz skoraj enomesečnega bivanja v tujejezičnem okolju. Enako je z nekaterimi poudarki in konstrukcijo "potiskati nazaj", ki bi jo mogli šteti k dialektizmom, kot denimo izraze "zatorej", "bote" ali "za Dolfita". Prav v pismu bratu Adolfu-Dolfiju obljublja Oskar več podrobnosti, v pričujočem pisanju pa se zadovolji s posplošenim opisom vojaškega vsakdana, ki tudi med prazniki (Velika noč 25. aprila) ni bil kaj dosti drugačen.

Tretje pismo po kronološkem vrstnem redu in edino namenjeno bratu Adolfu je tekstovno najdaljše, vsebinsko pa gotovo najbogatejše. Tudi iztrgano iz konteksta in ostale korespondence bi bilo lahko nazoren odraz vojakove usode in privlačno branje, polno piščeve duhovitosti in hudomušnosti.

PISMO ŠT. 3

Dragi Dolfi!

Krotoschin, 2.maja 1943

Poskusil ti bom na kratko in jasno podati moje novo življenje. Je precej neumno, ali drugače ne moremo. Vse skupaj je mučno, ali samo toliko časa, da premagaš samega sebe. Potem začneš z novega in si tak, kot najbolj neumen rekrut.

Ni pa to tako strašno in star jugoslovanski vojak bo tu svoje življenje po vojaško lepo nadaljeval. To smo opazili že prve dni, kdo ima vojaščino za seboj in kdo je začetnik, tako zelo se vse to loči. Opazili so tudi predpostavljeni in so s starimi vojaki veliko bolj zadovoljni. Vojaška je pač vojaška. Če ti ne delajo preglavic ivice na posteljah, pobiranje šibic in slamic po sobi in krugu, pospravljanje omar, pometanje sobe in hodnika, potem z lahkoto opravljaš vse in boš zvest in hvalevreden vojak, kije vreden, da nosi ime nemškega vojaka in zeleno uniformo.

Kar tiče reda in discipline, je sedaj precej lažje. Ne vem, ali smo mi težjega in ostrejšega vajeni, ali so pa z nami kaj popustljivi. Mogoče pa tudi tole kaj vpliva na disciplino: vsi naši predpostavljeni od prvega do zadnjega nosijo odlikovanja, to so odlikovanja one vrste, ki ga pripnejo ob priliki, če se prepozno odmakneš neprijateljskemu svincu. Ti dobro poznajo ničevost vsega.

Včasih nas malo naskočijo. Vsi vemo, da vojak ne sme poznati besede nočem, bolje je tudi, da izbriše iz besednega zaklada besedo ne morem, saj pride prilika, ko jim lahko poveš vse, kar te teži in te sami potem izprašujejo, tako privatno.

Slučaj je nanese!, da se nas je v sobi zbralo petnajst ljudi, ki smo povečini vsi služili: pri kraljevi gardi, graničarska in po večini planinci, katerim je predobro znano ime mitralj. komandi/ja Popoviča, kije bil prej strah in trepet vseh planincev. Lahko si misliš, da se taki ljudje zavzamejo in uredimo sobo tako, kot smo že vajeni od prej in je vzor celi četi, v prvi vrsti tretjemu vodu, kjer so sami Nemci

Ve pa star vojak, kdaj se je treba pred kakim delom zamakniti to pride večkrat prav.

Jaz sem se do sedaj še kar dobro držal. Sem desna roka Gruppenfuhrerja - Unteroffizier, kije naš Ausbilder - bog bogova!

Pri nas stanujejo podoficirji posebej, zato smo v sobi sami Jaz sem sobni starešina in tolmač obenem. Odpade mi vsako redarstvo, kar prihrani veliko časa.

Povest za sebe pa je naša nemščina. Pisal sem že, kako se godi vse po tolmačih. Smo štirje, ki smo se dogovorjeno izdali, da govorimo nemški Vsi ostali pa so vsako znanje in razumevanje jezika absolutno odklonili

S takim načinom smo dosegli, da so nas pustili vse Slovence skupaj in strogo po vodih ločili od Nemcev. S tem so si vse delo otežkočili in sedaj pripovedujejo, kako težko je z nami, ko nič ne razumemo in da še nikoli niso imeli tako neumnih rekrutov. Naj bo, kar hoče, prvič smo jih mi...

Fantje so tako dobri, da si pustijo prestaviti na naš jezik celo komando - to je po enem mesecu službe. Pravijo, da gre vse v rok.

Šef kompanije, po činu Oberleutnant, je precej siten mož. Rad vpije in obljublja na vse načine kazni, ali vsega tega si vsi skupaj prav nič ne ženemo k srcu. Ko se razkriči, pokliče tolmača in ta po domače pove, da ni tako hudo in da se mož preveč sekira. Taki vici so na dnevnem redu. Poljaki, Francozi, Danci, Čehi kar gledajo, odkod imamo mi takšen privilegij. Kako da oni ne smejo med seboj govoriti po svoje niti peti pesmi v kasarni, od nas pa vedno zahtevajo slovenske pesmi in jih moramo peti, kadar marširamo po mestu in doma.

Najbolj zanimivo pa je tole: ljudje si zelo prizadevajo, da bi se naučili našega jezika in se med seboj kar kosajo. Največ še zna naš podoficir, pa bi raje učil najvišjega gorjanca, kot pa njega. Jugosl. komanda je že čisto vsakdanja stvar. Tako npr. na krugu slišiš: na levo - desno, levo krug - puško k noži itd. Posebno je ta komanda v rabi, kadar ni Oberleutnanta. Kadar pa je ta zraven, se on sam zanima za slovenščino in jugosl. komando. Večkrat vpraša: "Kako ste pa prej naredili?". Takrat izberemo iz naše desetine kaplarja kraljeve garde in pokaže "Lezi - diž'se itd tako, da se mu odkrijejo. Potem pa debatiramo, kaj je boljše sedaj, kaj prej in tako čas hiti".

Posebnost, vredna omembe je tudi tale: Vsega skupaj znamo eno nemško pesem: "Ieh bin ein Pub aus Steyerland", ali besed niti polovico ne, ostalo pa so slovenske pesmi. Kako smo zadnjič pogledali, ko smo korakali iz exercira, ko je Oberleutnant - kompanij šef jahal pred nami in naenkrat pričel "Regiment po cesti gre". Mož sicer ne zna vseh besed, ali precej pozna melodijo, katero je že približno zapopadel, in takrat smo jo "udarili". Lahko si misliš, kako se mu je zdelo, ko se je že nekaj lepega naučil. Sedaj pa že po malem žvižga: "Delaj, delaj dekle pušeljc" - mogoče se mu bo še ta posrečila.

Bilo je pred desetimi dnevi, ko smo imeli vajo z mitraljezom. Vse je šlo na komando. V petnajstih sekundah bi moral zaladati mitraljez. Seveda, to je bilo prehitro in je le eden od nas zgotovil v tem kratkem času. Mi smo pa porabili enkrat več časa. To je bilo vpitja! Mi smo pa bili mirni Naš Ausbilder- Unteroffizir je bil "nakuhan" kot rak, uspeha pa ni bilo. Prišel je k naši grupi vodni oficir in kompanij šef, ali prav v tem času je ležal pred mitraljezom neki fant iz Hrastnika, ki je precej Nervozen in mu pač ne odreže tako kot drugim. Tako so vpili nad njim, da nazadnje ni vedel, ali leži ali stoji, čeprav vsega tega nič ni razumel. Bilo je mučno za vse skupaj. Jaz sem pa mirno prevajal, kar so gospodje kričali Na koncu sem prosil, če smem nekaj pripomniti

Dovolili so mi "Poznam dobro fanta, ker je doma iz istega kraja in je na žalost precej živčen. Vsako vpijje ga nervira in če bi mu dovolili, da to enkrat napravi brez komande, malo počasneje, toda sigurneje". Pustili so ga čisto v miru in napolnil je mitraljez še pred zahtevanim časom, kar ni čudno, saj ga je prej dve leti nosil za seboj. Bil je graničar. Sprevideli so tedaj! Potem sem prosil, naj naši nerodnosti poskusijo oprostiti, saj smo vmes ljudje, ki prvič od blizu vidimo mitraljez. Vemo, kako malo časa imamo pred seboj, da se dobro izurimo v orožju, zato prosimo, da bi nam dali več prilike, da se natančno, to se pravi "počasi in sigurno" vpoznamo in potem bomo to storili po komandi, na kar se lahko zanesejo. Vse to sem serviral na pedagoški način. Takrat mi je Oberleutnant napravil poklon, češ da se vidi, da sem učitelj in da on za svojo osebo prizna, ali komanda je komanda in da bo na svojo odgovornost pustil, da spočetka delamo malo počasneje. Na tak način je hotel opravičiti svojo komisko nadutost. Mi se pa naprej smejimo, saj smo jih spet lepo "okoiprinesli". Tako doživiš veliko takih scen, včasih se obneseš, večkrat pa ne.

Sedaj ti bom pa še nekaj napisal o naši grupi (desetini) oziroma o že omenjenem grupefuhrerju. Mož majhen kot je, je strah celi kompaniji in tako je nanesel slučaj, da smo ga ravno mi dobili. Vse nas pomiluje, da je ravno naša soba tako nesrečna, ker so vsi ostali tako dobri. Res vpije, da je groza. Ali pes, ki laja, ne grize. Obupno je bilo nekaj dni. Vedno je govoril, kako nam bo še pokazal, kako bomo še "hinlegali" - to je splošen izraz, kije nemškemu soldatu v krvi. Ali vsemu temu je slučaj napravil konec. Bilo je pri čiščenju orožja, ko nam je pripovedoval, kaj vse bomo še prestali, pa sem se spet oglasil v imenu grupe in povedal: na vse to smo pripravljene. Nismo Nemci, ne obvladamo nemškega jezika, ne moremo se v nobenem oziru kosati z nemškimi vojaki, smo torej manj vredni in bomo zato trpeli. Slovenec je pač človek, ki ga ima vsak rad, zato da ga zaničuje in preganja.

Pripovedoval sem mu še malo o razmerah doma na Štajerskem, o zatiranju našega jezika, pesmi in pravi, da to delajo samo ljudje, ki sami ne znajo ceniti tega, kar mora biti človeku najdražje, najsvetejše - skratka so to neznačaji - propalice. Sporazumeli smo se in smo prijatelji in bog ne daj, da bi kdo komu izmed nas skrivil las.

Drugi pa še naprej trepetajo, posebno kadar ima dežurno službo. Takrat je povsod alarm, le naša soba je tiha, samo na zunaj se delamo plašne in boječe. Je bolje tako. Včeraj pa smo napravili kompromis in pravi, da bo drugače, le za sebe moramo to obdržati! Vendar ne hvalim dneva pred nočjo. Upam, da boš lahko razumel, kako je tu pri nas, vendar to ni merodajno, saj smo ravno danes čitalipisma naših fantov iz drugih krajev in pišejo čisto - čisto drugače. O hrani, obleki in o drugem pa Ti bom napisal še prihodnjič. Do tedaj prejmi lepe pozdrave!

Oskar

"Regimentpo cesti gre..."

Pismo bratu je najpopolnejši opis vojaških razmer, obenem pa odraz tesnih stikov med bratoma in nekakšne intuitivne umevnosti dveh starih vojakov. Ker piše Oskar mestoma nadvse doživeto, se nikakor ne more odreči srbskemu vojaškemu žargonu. Toliko težje, ker so slovenski vojaki vsaj preko poveljevanja sleherni dan v stikih z vojaško srbščino.

Opaziti je naslednje srbizme: predpostavljeni, ivice, krug, kar tiče, vreden da, neprijateljski, bog bogova, sobni starešina, redarstvo mi odpade, otežkočiti, vse gre v rok, sigurneje, se vpoznamo, na naš jezik, propallice. Pogojno spadajo sem še pogovorni izrazi: šibice, čitati, kaplar, ostale pogovorne besede pa so še: sekirati se, vici, zapopadati, prilika, slučaj in nepravilni odvisnik "če smem". Germanizmi so le vojaški naslovi: Gruppenführer (tudi z malo začetnico), Ausbilder, soldat, kaplar, kompanij-šef, nato prislov "komisko" namesto "komično" in dobesedni prevod "si pustijo prevesti".

Četrto pismo je namenjeno sestri Pepci, ki je Oskarju edina pisala sleherni dan, včasih na mamino željo tudi po dve pismi. Omenjene priložene fotografije danes ni mogoče zanesljivo identificirati med štiridesetimi ohranjenimi. Kar zadeva piščev jezik, nekoliko zbode v oči srbizem "radi" v pomenu "zaradi", nemški izraz "Rauchkarta" je pač najustreznejše in najrazumljivejše poimenovanje iz vsakdanje prakse, od dialektizmov pa je treba omeniti roditelja "od Mirkota" in "od Marice" ter tožilnike "Dolfita", "Nancita" in "Lojskno družino".

PISMO ŠT. 4

*Draga Pepea!**Krotoschin, 20. 05.1943*

Takole približno izgleda nemški vojak. Bilo je na Veliko nedeljo, ko ste se mašili s poticami in drugimi dobrotami, mi smo se pa slikali in smo bili siti, pa kar je še važno, ostali smo zdravi

Imam še več slik, pa moram še dobiti, da bom imel od vsake po dve, potem Ti bom pa poslal, da boš videla, kako izgledamo, kadar smo popolnoma natovorjeni Vredni smo usmiljenja, ali tudi to ni tako hudo.

Sedaj v maju smo kar srečni, da smo toliko zunaj. Saj so tako lepi, sončni dnevi, še posebno lepo je zjutraj. Tu še nismo imeli v tem mesecu pravega deževnega dneva. Tudi če bi bil, ne bi bilo preveč nerodno, saj je svet svižnat in prav nič ne škoduje, če se vržeš v ta sviž, saj nisi nič blaten niti moker. Veš, to je za nas posebno važno, saj smo po stokrat na dan na tleh. Z veseljem pa se vržeš sedaj ob tem lepem vremenu na tla in obležiš, večkrat tako dolgo, da pošteno zadremleš, seveda to se godi med službo, pa nič ne de, ne bomo radi tega nič pozneje prišli domov.

Danes sem dobil pismo od Mirkota¹⁵. Pohvali se nič ne; poslal mi je naslov od Marice in strica in prosi, če imam še kakšno rezervno kartico, naj jim pišem. Ustregel sem mu, povrh pa še poslal Rauchkarto, saj na Dunaju je za tobak bolj bridka.

Prav lepa hvala za kartico iz trb./oveljske/postaje, tudi sopotnici

*Pozdravi mamó in ata, Dolfita,
Nancita¹⁸. Karlovo¹⁹ družino
Lojskno in vse.*

*Pozdrav
Oskar*

PISMO ŠT. 5

*Draga Pepea!**Krotoschin, 31. 05. 1943*

Danes sem prejel Tvoje pismo, pa imam dosti časa in Ti bom hitro lahko odpisal. Še prej ti moram povedati, kako sem prišel do tega prostega časa.

Zjutraj me je malo polaksiralo in spomnil sem se, da bi mi en dan počitka prav nič ne škodilo. In zgodilo se je. Javil sem se zdravniku in ta me je poslal v posteljo v ambulanto, tu pravimo temu mestu - Revier -. Pa kar gre. Prišel sem šele pred eno uro, to se pravi ob pol štirih v posteljo. Do tega časa sem se že petkrat pozdravil, pa nič zato, še eno noč in dva dni prebijem v lepem miru. Je kar prav tako.

Zdravijo po znani metodi: 24 ur nič jesti in piti. Tega se točno držim. Saj sem se zato opoldne pošteno pripravil in preskrbe/ tudi za večerjo, v ostalem se pa zdravniškega nasveta strogo držim.

Jutri bom že zunaj. Najbrž še ne v službi, ker jo bom gotovo zamudil, sigurno pa bom

zvečer na velikem koncertu v naši bataljonski veliki dvorani To bo velika prireditev, katero že dolgo pričakujemo.

Pišeš mi precej novic. Lepo je to, da me obdržiš v vezi, kaj se po svetu godi in kako opravljaš mojo službo. Malo te sekirajo. Koliko pa pride sedaj mleka od kmetov po mlekarnah, npr. na Dolu ?

Ga kmetje po novi letošnji odredbi kaj več prinesejo? In so zadovoljni?

Če ga več ne mešate, so kar lažji računi

Tudi pri nas se že lep čas širi govorica, da nas bojo vse Štajerce kmalu odpustili Marsikdo je že pripravljen, jaz hvala Bogu še nisem med njimi, čeprav sta dva od nas že odšla. Bila sta uslužbena pri rudniku v Zagorju in ta je zanj na posebne priprošnje izprosil, da sta se povrnila skoraj po 2 mesecih vojaške službe domov. Pravijo, da jih je že več doma. Vsak dan pa kdo od nas dobi pošto s temi tolažili, ki nam da veliko pomislekov in mnogo bridkih minut potrošimo za to upanje.

Ni pa preveč hudo. Čas gre hitro naprej. Smo že v osmem tednu. Se 4 tedne in s takozvano Ausbildungo smo na kraju, kam bomo šli pa pozneje, če bomo sploh še štiri tedne tu ostali, tega pa ne vemo.

Naše kasarne so sedaj vse prazne, včeraj je prišlo sem 40 vojakov, ki služijo tudi toliko časa kot mi, in še dolgo dolgo ne bojo napolnili teh prostorov, če bo šlo tako počasi naprej.

Kaj pa doma Vam je kaj dolgčas, ko ni gostilne. Je še kaj obiskov? Se še kdo spomni in pride pogledat?

Mirko mi je poslal za Rauchkarto 20 RM v pismu. Saj nisem tega pričakoval, posebno ne, ker mi še 2 karti vedno ostaneta.

Mogoče se boš mučila z mojo pisavo, kajti v postelji se ne da lepo pisati

Lepe pozdrave atu, mami in vsem domačim

Oskar

V petem pismu zasledimo nekaj pogovornih izrazov: me je polaksiralo, obdržiš v vezi, bojo namesto bodo, od srbizmov "potrošiti" in "v ostalem" in zanimivo kombinacijo srbizma in nemške besede "in s takozvano Ausbildungo smo na kraju".

Izavimo tudi, da doma nimajo več gostilne, ki so jo po petinsedemdesetih letih (od 1868 s kratkimi prekinitvami) ukinile nemške oblasti. Oskar si kar ne more predstavljati, kako se jim godi zdaj, ko nenadoma ni več tistega, kar je dajalo glavni utrip hiši, družini in odnosom v njej.

PISMO ŠT. 6

Dragi!!Jožefu Dragarju/

Krotoschin, 6. junija 1943

Včeraj sem prejel paket. Najlepša hvala. Bil je vse lepo in v redu. Sprva, ko sem zagledal paket, je bil ves razcapan in razsut. Mislil sem, da bo vse razbito, ali ni bilo nič pokvarjenega, posebno jabolka so se lepo ohranila. To je tu senzacija. Naenkrat jih je

bilo polno poleg omare in so občudovali prelepo štajersko bogato deželo. Tu se imamo vedno lepše. Danes je spet nedelja in bomo popoldne šli v mesto. Jaz imam posebno pot. Kompanija, to tvorijo v tem slučaju vsi naši predpostavljeni, imajo prijateljski večer nocoj - Kameradschaftsabend. Igral jim bom klavir. Nimam za to posebnega veselja, raje bi šel z našimi fanti bi bilo najbrž lepše, ali to je komanda in je treba kar iti. Sprva sem se zgovarjal na note, sedajle jih imam že veliko kopico, najrazličnejših komadov in bom šel malo vadit.

Včeraj smo spet dobili vsak po eno steklenico "kapljice" Šampanja. Je zelo okusen. Fantje iz naše sobe smo ga sinoči poskusili. Zadeva ni slaba. Odprli smo eno steklenico, drugega pa bomo prihranili za v nedeljo, ko bomo mi napravili svoj večer. Niti poceni ni 7.40 RM steklenica.

(Paket je potoval 11 dni torej še nekam hitro).

Včeraj smo dobili novega kompanij-šefa - Leutnant po činu. Je namreč samo začasno, ker prejšnji je za tri tedne prestavljen v drugo kompanijo. Je mlad fant, 23 let star, in ne zglada slab.

Vendar nas je malo razočaral. Ne sme videti denarja, samo 20 RM ima lahko vsak pri sebi ostalega pa naj pošlje domov ali pa shrani v pisarni. Ne vem, koliko bo pisarna hranila, tudi doma ne bojo vedeli o odvišnem denarju. To nam je sedaj novo. Jaz sem Vam pisal iz ambulante, sedaj sem po treh dneh mirnega počitka lepo ozdravil. Danes je malo nerodno, ker smo dobili včeraj injekcijo in nas prsa malo bolijo, pa ne bomo umrli & ne bo hujšega.

Vsem skupaj priskrčne pozdrave.

Oskar

Spomladi 1943 v Krotoszynu

V pismu je največ neslovničnih pogovornih izrazov: sedajle, ne bojo, prsa, za v nedeljo, ne zgleda. Srbizem je "v tem slučaju" in najbrž tudi "odvišen". Podobno srbsko obliko najdemo v naslednjem pismu: "radi Tvoje slike". Sicer pa opisovanje navideznih nepomembnosti in zlasti prehrabnih in zdravstvenih razmer kažeta Oskarjev poskus, prepričati domače, da se mu ne godi slabo. Glede hrane je toliko bolj zgovoren, ker je imel še v stari Jugoslaviji težave z rano na želodcu, pridobljeno v dijaških in študentski menzi. Domače ne sme za nobeno ceno nič vznemiriti, porajati dvome ali vprašanja o čem zamolčanem. O dobrih odnosih v kompaniji in spomladanski "idili" zdaj ni več besede, ker je je očitno konec. Zamenjali so jo veseli trenutki ob praznični "pojedini" (Binkošti 13. junija), klavirski harmoniki in pesmi.

PISMO ŠT. 7

Draga Pepca!

Krotoschin, 18. 6.1943

Včeraj sem čital v Tvojem pismu, da ste se imeli za praznike kar lepo in me to veseli Tudi pri nas je šlo, pač tako po vojaško, ali minuli so.

Prav na hitro smo pripravili malo pojedino v nedeljo popoldne: suho hruško, kruh, pol suhe klobase in tri četrt litra vina. Vse to smo porazdelili na vse ljudi v naši sobi, ki ne šteje nič manj kot 15 ljudi Na enega ni prišlo veliko, ali bilo je dovolj, ker petja, muzike ni manjkalo. Imamo v sobi klavirsko harmoniko, ki je last kompanije in je na razpolago, pa nam veliko težkih uric prežene v razpoloženje in pozabljenje vsega, kar bi nam sicer delalo preglavice.

Res sem pisal J.ⁿⁱ radi tvoje slike. Pošlji jo, bom videl, če si se v dveh mesecih kaj predruščila. Tudi njej sem poslal v pismu 4 slike. Ne vem, če jih je prejela, ker že dolgo ni nič pisala! Vprašaj. Domov sem poslal fotografijo. Ste jo že dobili?

Časa imamo vsak dan manj. Mislili smo, da bomo sedaj že gotovi, pa nam bodo najbrž še podaljšali Nič zato, saj še kar lepo gre.

Prav lepe pozdrave vsem domačim.

Oskar

Kompanija je postala s podaljšanjem vojaškega urjenja in za nedoločen čas prestavljenim odhodom na fronto očitno vedrejša, zato pa so prednjo postavili nove naloge - taktični pohod. Osmo pismo je zanimiv opis dveh potovanj po Poljskem in izpoved lepih in zastrašujočih vtisov. Oskar, ki zlasti na razglednicah poudarja, da gre za poljsko deželo, in piše imena mest po poljsko, je včasih očitno v zadregi, ker ne pozna vseh poljskih krajevnih imen. Če sicer piše o Poznaniu, ostajajo mesta Gniezno, Torun in Wloclavek v pričujočem pismu Gnesen, Thor in Leslau, božjepotno Czestochovvo pa sloveni v Čenstohovo. V osmem pismu izstopajo pogovorni izrazi: sličen, slično, bojo, na klopci, z rožcami, itak, poznana. "Vezi" namesto zveze je prej napaka kot literarni okras, starinski je izraz "vojska" za vojno, sicer znan tudi iz pogovornega jezika, "mržnja" pa utegne biti Oskarjev srbizem iz

starojugoslovanske vojske.

PISMO ŠT. 8

Draga Pepca!

Krotoschin, 12. 07.1943

Vsak dan postajam za pisanje bolj len, kar si že itak zapazila. Danes pa imam malo več časa za to priložnost in Ti bom spet malo poročal o lepih časih, ko služim vojake.

Od včeraj opoldne imam že dežurno službo, to pomeni pri nas G. v. D. = po naše mlajši dežurni, če Te kaj bolj zanima, Te bojo že stari vojaki poučili Služba ni naporna, le včeraj popoldne, ko je bila nedelja, sem sedel na klopci pred kasarno. Sam sem bil. Okoli je bilo vse posejano z rožcami Lepo je, ko vse cvete. Dolgčas mi ni bilo. Prebiral sem časopise, potem sem si pa na harmoniko zaigral. Okoli ograje je naenkrat postalo vse živo, saj si niti misliti ne moreš, kako tukajšnji ljudje radi poslušajo naše domače pesmi ki so po melodiji tako mehke in precej slične poljskim, čisto nasprotno od onih, katere naj bi sedaj prepevali!

Še tri ure in službo bom opravil. Popoldne malo zaspal, potem bo pa že spet kaj. Prejšnji teden smo bili skoraj ves čas od doma. Pet dni na maršu. Z vlakom smo se zapeljali proti vzhodu. Potem peš okoli 180 km in spet z vlakom domov. Pot je bila dolga, ali rečem zelo zanimiva. Saj tu smo dobili sliko vse kulture 20. stoletja. Kaj vse smo videli Mesto brez - absolutno brez vsake cele strehe. Vse razbito. Le ostanki in spomini na sedanjo vojsko. Pred tem mestom smo postavili šotore. Prenočili smo tu. Ne veš, kako nam je bilo, ko so nam otroci pripovedovali, kaj so tu videli pred 4 leti Tu pravijo, kjer sedaj vi sedite, tu je bilo laip ljudi tudi naš atek je na tem mestu obležal. Reka je bila krvava, pod mostom so jo trupla skoraj zajezila itd. itd.

Lahko smo verjeli tem odkritim in žalostnim pripovedim, saj veliko ni bilo treba o tem pripovedovati, ko si na vsaki hiši posebej opazil nesrečo in na vsakem obrazu bral žalost in mržnjo celo do nas, ki smo sedaj tako nerodno oblečeni

Na splošno pa smo videli še veliko več zanimivega in upam nepozabnega. Bili smo v bližini Censtohove - poznana božja pot. V ponedeljek t.j. danes teden smo se bolj izmučeni povrnili domov. V torek smo malo počili, v sredo opoldne pa so že odbrali 10 ljudi in peljali smo se spet dolgo pot proti severu do Leslaua. Potovali smo skozi Gnesen, Thor in to so lepa, krasna mesta. Vse je napravljeno in zgrajeno v okusnem slogu in v bujnih nasadih. Vse mesto je lep park Vezi so bile tako ugodne, da smo imeli povsod po nekaj ur časa in smo si lahko na hitro ogledali vse zanimivosti in lepote novih krajev. Ljudje so se povsod za nas zanimali ko smo govorili nenemški jezik sličen poljskemu in ni ruski čeprav smo prevažali zaplenjeno rusko orožje. Čudne stvari so skombinirali o nas in misliš si lahko, koliko je bilo vso pot, oba dneva, zabave. Še vedno jim ne gre v glavo, da po domače govorimo, nemški ne znamo, po poljski pa malo razumemo, jim bo že še postalo jasno!

Pozdrav

Oskar

V poletnih mesecih so bile terenske priprave vojakov zelo intenzivne, saj Oskar na prejeto pošto skoraj ne utegne več odgovarjati. V naslednjih dveh pismih se nato dlje časa pomudi ob opisu hrane, ko skuša popraviti slab vtis pripovedi drugih vojakov na domače, ukvarja pa se tudi z drobno trgovino s potrebščinami, ki jih doma ni bilo na pretek.

Vpliv nemške sintakse je še močnejši, pri slogovnih potezah pa igra veliko vlogo tudi naglica. Zasedimo zlasti pogovorne izraze: ne odgovarja, nobenemu, tvoja dva pisma, za jesti, bi rabil, böte, s paketcem s cigareti, za pošiljati, zgubila, sedajle, prilika, rabim, pridem skozi, par zobnih krtačk, potrošen namesto potrošen. V devetem pismu omenja "Zuckerkarte", v desetem pa se nerodno izrazi "s Butrom". Naletimo tudi na nemški nedoločni člen "en paket" in dobesedni nemški prevod "še dolgo ni tako hudo" (noch lange nicht, noch bei weitem nicht) namesto zdaleč.

Oskar z violino v roki v družbi glasbenikov, oficirjev in civilnega prebivalstva po nekem koncertu

PISMO ŠT. 9

Draga Pepca!

Krotoschin, 18. 07. 1943

Danes je nedelja popoldne. Naspal sem se zaenkrat dovolj, ven pa ne moremo, ker vreme ne odgovarja. Je pa ravno prav, da se bom jaz malo s pisanjem oddolžil. Zgodilo se mi je, da že ne dobim skoraj nobene pošte več, namreč, nobenemu nimam časa

odpisati

Tvoja dva pisma sem dobil, tudi karte v redu. Vsega imam še dovolj, zato ni treba nič pošiljati

Kart, posebno krušnih kart ne pogrešam. Tu namreč, se dobi za jesti vedno s krompirjem in v gostilnah skoraj kruha ne dobiš, ker ni treba.

Včeraj mi je Nilo²² poslal paket. Bil je notri prepečen kruh, zelo lepo ohranjen. Edino, kar bi rabil, so Zuckerkarte, kajti dobimo samo črno grenko kavo in te bote doma lahko pogrešali

Dokler pa ne pišem, mi prav nič ne pošiljajte.

Prav lepe pozdrave vsem skupaj, atu, mami, Dolfitu, Nancitu in Tebi

Oskar

PISMO ŠT. 10

Draga Pepca in domači!

Krotoschin, 04. 08. 1943

Da res ne bo prevelikih skrbi, kje se sedaj nahajam, Ti sporočam, da se še kar zadržim v Krotoschinu na starem mestu. Je tu še najlepše.

Viem času sem pa večkrat pisal. Ali niste nič prejeli? Tudi paket sem v redu prejel, za katerega še enkrat najlepša hvala. Ne vem, Pepca, kaj je s tistim paketcem s cigareti Nisem ga prejel. Sicer mi ni žal za cigarete, ker sam več ne kadim in mi za mojo potrebo zadostuje popolnoma moja karta za cigarete, ali vseeno škoda, če bi se zgubila.

Sedajle imam ravno čas pa bom pisal kaj o naši prehrani Ravno sem na straži in je to lepa prilika, da kaj pišem. Še dolgo ni tako hudo z našo hrano, kot si doma to predstavljate. Govoril sem že z onima fantoma, ki sta pisala domov, kako se kadi od kruha, daje malo, neokusno, vse to je nekaj resnice, ali prebije se kar lepo, posebno če pomisli človek, da imajo mnogi, mnogi še slabše, niti ne toliko. Ko se vsaj malo prijazniš s krompirjem in kolerabo, tedaj že po malem gre. Res je, da pride včasih tako, da človek ne more vsega zaužiti, tedaj pa hitro v mesto na kosilo ali na večerjo. Jaz pridem s kruhom lepo skozi, kakor tudi z drugimi stvarmi, ker vedno mislim, da bomo še boljše jedli

Ne bom pisal jedilnika, čeprav je tako skromen, da bi lahko samo z nekaj besedami vse napisal, ali povem še enkrat, da zaenkrat še nismo bili prav nič lačni, posebno ne jaz, ker še imam dovolj kart.

Poslal Ti bom še danes en paket, in sicer med mojim perilom par zobnih krtač, nekaj glavnikov in cigaretne papirčke. Tega obdrži nekaj za sebe, drugo pa prodaj med domače. Zobna krtača stane 1 RM, glavniki mali 1 RM, veliki 1.75 RM.

V ponedeljek sem bil spet v Posenu, saj si menda dobila kartico.

Imel sem se prav lepo.

Doma boste lahko pogrešali malo sladkorja, meni pa pride posebno prav in prosim, če mi napraviš mali paket za 2 kg. Sladkor rabim za kavo, posebej rad pa jem vojaški kruh, namazan s Butrom in potrošen s sladkorjem in črno kavo. Verjemi, da napravi to

tudi kisel kruh okusen.

*Pošlji še nekaj denarja 100 RM. Ne vemo, koliko časa ostanemo še tu, in če gremo naprej najbrž pod Feldpostnummer, bo vse težje za pošiljati
Prav prisrčne pozdrave vsem skupaj! Oskar*

23

Hvala za kartico z Dobovca. Lepe pozdrave Mici .

V času od desetega pisma z dne 4. avgusta do odhoda iz Krotoszyna v drugi polovici oktobra je poslal Oskar domov le eno ohranjeno pismo, zato pa kar trinajst razglednic. Vmes je dobil tudi dva tedna dopusta od 22. avgusta do 4. septembra, kar je zabeleženo na potrdilo o oddaji uniforme in opreme pri žandarmerijski postaji v domačem kraju. Ko je bil konec septembra spet na večdnevnom potovanju po Poljskem, za pismo ni bilo časa, zato je vneto zbiral in pošiljal domov razglednice krajev, skozi katere so se vozili in se za kratek čas ustavljali.

Vojašnica v Krotoszynu, Oskarjevo šestmesečno domovanje

Iz Krotoszyna se je zadnjič oglasil s pismom 2. oktobra 1943 sestri Pepci. Vtisov s poti je zbral veliko, zgovoren pa ni bil prav posebno. V jeziku je opaziti vplive nemške skladnje, napačno piše: iz dolgega pohoda, brez kakih bolečin, sprejel (=prejel), kaj (=kar). Iz pogovornega jezika je pobral izraz "skozi" (=vedno, ves čas) in španga, prevod iz nemščina pa je "v precejšnjem naporu".

Pehotna vojašnica v Deutsch Krone na Pomorjanskem

PISMO ŠT. 11

Draga Pepca!

Krotoschin, 2. okt. 1943

Sinoči okoli devete ure smo se povrnili zdravi iz dolgega potovanja. Pravim zdravi, saj je bila pot dolga okrog sto dvajset km in nas noge še držijo. Brez kakih bolečin sem jo odnesel. Bilo je kar prijetno in je teh pet dni, v precejšnjem naporu, lepo in hitro minilo. Napravili smo skoraj isto progo kot zadnjikrat, le nekaj več krajev smo še videli in veliko doživeli, kar človeku ostane v spominu.

Spanja je bilo dovolj, le bolj trdo je na slami in pod šotori v travi. Skozi nas je spremljal dež in smo večinoma potovali ogrnjeni v šotorska krila. Tudi hladno je bilo ponoči. Vse bolj natančno Ti bom pot opisal ob priliki, iz svojega dnevnika, boš videla, kako cigansko izgleda to podenje iz kraja v kraj, kjer te nikdo ne mara videti. Sprejel sem že Vaš paket. Najlepša hvala. Potoval je precej časa in so bile hruške skoraj malo nagnite. Tudi Nilo mi je poslal paket. Sedaj sem pa res z vsem preskrbljen. Imam še veliko kart pa grem večkrat v mesto h kosilu ali večerji, da se izognem "Eintopf". Imamo se lepo, po stari navadi. Kako obhajate mamin god? Ta dan me je do sedaj še največkrat zadel proč od doma. Prej v šoli, sedaj pa pri vojaki.

Prisrčne pozdrave vsem skupaj

Oskar

Pripis na robu prve strani: *Zbral sem že nekaj glavnikov, špage in 100 zavitkov cigaretnih papirčkov. Vse skupaj bom poslal tebi, Ti pa daj Viktorju²⁴, kaj bom v paketu napisal! Me že gotovo težko čaka!*

O kakšnih pospešenih pripravah na odhod ali občutjih, ki so ga ob tem prevevala, ni sledov ne v pismu na v razglednicah. Nekoliko skrivnostno piše 18. oktobra bratu Adolfu na razglednici:

Že so nastopili pri nas hladni dnevi, ali vsak čas pridejo še hladnejši, ko se bomo znašli kje drugje!

Prav prisrčne pozdrave Oskar

Odhod se zdi v zraku, že čez tri dni pa razkriva razglednica očetu, da so 20. oktobra zvečer prispeli v Schneidemühl, več sto kilometrov severneje od Krotoszyna. Začela se je Oskarjeva zadnja pot.

Pisma s poti na fronto in v smrt

Oskarjevo nadaljno pot bi lahko razdelili v tri dele: premeščanje in opremljanje po raznih pomorjanskih vojaških središčih (Schneidemühl, Deutsch Krone in Hammerstein) med 20. oktobrom in 12. novembrom, transport po jugovzhodni železnici skozi Lvov, Ternopil, Vinico in Kazatin med 12. in 30. novembrom in nato bivanje in vojskovanje v zaledju in na frontni črti do domnevne smrti 8. januarja 1944.

Ob oktobrskem odhodu iz rekrutnega centra novo izurjenih vojakov ni čakala rožnata prihodnost. Na vzhodni fronti se je namreč v tem času položaj za fašistične sile precej poslabšal. Že od novembra 1942 nemški generalštab ni imel moči ponovno prevzeti strateške iniciative pred sovjetsko armado. V letu 1943 ni mogel nasproti neprekinjeni sovjetski ofenzivi postaviti nikakršne učinkovite obrambe. V vojaški zgodovini enkratna ofenziva z neprekinjenim prehodom s poletnega v jesenski in z jesenskega v zimski bojni pohod se je zdela neustavljiva tudi na prelomu leta 1943/44²⁵.

Medtem ko se je položaj na severu nemško-sovjetske fronte v letu 1943 spremenil le neznatno, se je nemška Wehrmacht južno od Vitebska umaknila po julijskih porazih pri Kursku ter jeseni tudi za 400 km. Na južnem odseku je sovjetska armada pregnala enote bojnih skupin Jug in A s Kavkaza in iz Povolžja deloma čez Dnjepr.

Vse očitnejša je postajala premoč Sovjetov v moštvu in tehničnih sredstvih. Če so se udarni oddelki sovjetske armade po daljšem angažiranju na bojišču lahko vrnili v zaledje, so nemški vojaki največkrat cele mesece ostajali brez počitka v bojnih

vrstah oziroma v umiku, ostanki razbitih oddelkov pa so se morali združevati v nove divizije²⁶.

Oskarjeva razglednica ukrajinske vasice

Oskarjeva pot na fronto se je začela v istem kraju, kjer se je prvič ustavil na poti v rekrutni center v Krotoszyn, v pomorjanskem Schneidemihlu, visoko na severovzhodu Nemčije. Mesto z večinskim nemškim evangeličanskim prebivalstvom (1939 - 45.800 prebivalcev) je imelo podobno kot Krotoszyn razvito predelovalno in strojno industrijo, višje šolstvo in srednjeveški značaj, le da med obema vojnama ni pripadalo Poljski. Pod poljsko upravo je prišlo do 75% uničeno leta 1945. Danes je to mesto Pila, naseljeno po vojni s poljskim prebivalstvom²⁷.

Po kratkem bivanju v znanem Schneidemihlu se je znašla Oskarjeva na novo oblikovana kompanija že 26. oktobra v bližnjem mestecu Deutsch Krone, kjer so ostali do 7. novembra. Odtod je poslal Oskar domačim kar tri pisma in pet razglednic. Najbolj si je zapomnil terenska vkopavanja v zemljo, zahtevnost nadrejenih, neprijaznost nemškega civilnega prebivalstva in zanimive izkušnje z Ukrajinci in rusko govorečimi Nemci.

Tudi to obmejno mestece je imelo bogato srednjeveško tradicijo in ni bilo kaj dosti večje od Krotoszyna, saj je štelo leta 1939 okoli 14.900 prebivalcev. Leta 1945 je prišlo pod Poljsko in dobilo novo ime Walcz Radun²⁸.

PISMO ŠT. 12*Draga Pepca!**Deutsch Krone, 1. novembra 1943*

Današnji dan sem še do sedaj vsakikrat lepo v miru preživel in sem se tako namenil tudi danes. Lepo mi je uspelo. Po načrtu me je ožulil škorenj, hranil sem se do danes. Javil sem se zjutraj zdravniku in mi je priznal 5 dni "Innendienst-A", kar pomeni, da se bom pet dni potikal po kasarni, ne bom pa prav nič pometal.

Tudi tu se imamo kar lepo. Delamo precej, še več bi ga pa imeli, mislim dela, če bi nam tako ne bilo pri srcu. Že kar prvi dan so nas peljali na vežbališče, skoraj uro hoda proč od kasarne in nam razkazali vse zanimivosti, ki nas naj bi navdušile. Drugi dan pa so nas že ves dan zadržali na istem prostoru. Kosilo so pripeljali za nami. Je še kar nekam šlo, le malo hladno je bilo. Tretji dan pa smo že napravili dolgo pot, izven mesta 30 km. To pa ni bilo za nas. Megleno in hladno jutro nam je napravilo nejevoljo. Bilo je mokro. Hodili smo po njivah in travnikih in nazadnje čez vodo, po ozki, na hitro sestavljeni brvi, kije pa slabo služila, saj jih je več kot polovica padlo do kolen v vodo. Zvečer so nas pripeljali do velike njive, pred gozd, kjer smo pričeli z lopatami kopati jame za svoje postelje. Tu naj bi prebili in prespali hladno noč na zemlji, odeti s slabo deknjo.

Na tem prostoru je vsak izpovedal vse, kar ga je težilo in bilo je kar zanimivo poslušati dolge vojaške litanije. Še isti večer pa so odpoklicali dvajset vojakov v kasarno na delo, med katerimi sem bil tudi jaz, seveda vsi prav veseli, da bodo leteli v toplo posteljo, kije tako zaželjena.

Drugače se počutimo res dobro, posebno kar tiče hrane in stanovanja. Tudi mesto je lepo, ljudje so pa manj prijazni kot v Krotoschinu. Imamo pa prav malo prostega časa in si še nismo vsega pošteno nagledali.

Pepca, le napiši, kako se imate doma, sem že radoveden, saj nisem že štirinajst dni prejel nobene pošte iz Dola. Ali si Ti prejela mojo pošto? Tudi tu smo zatajili jezik, pa nam prav tako odreže. Je več ljudi, ki znajo ruski, so to Ukrajinci Unteroffiziri in nam po ruski razlagajo in pripovedujejo, česar po nemški ne moremo razumeti. Je malo smešno, ko se kar tako navzkriž zmenimo.

Prav lepo pozdravi Lojsko, Dolfita, Karla in vsem domačim pristrčne pozdrave

*Oskar***PISMO ŠT. 13***Dragi! /Jožefu Dragarju/**Dt. Krone, 5. novembra 1943*

Pravkar smo odpeli nekaj domačih pesmi v slovo na ta kraj, v katerem smo prebili zadnje dneve.

Poslušali so nas, kot bi še nikoli ne slišali poštene pesmi in je to tudi verjetno. Vse se je zbralo od majorja pa navzdol in so nam napravili velik aplavz v odobravanje. V nekaj

mesecih smo se malo privadili in že kar zapojemo, tako da napravimo lep in dober vtis, kadarkoli se oglasimo.

Nocoj že spet oddajamo stvari, ki smo jih pred nekaj dnevi samo za kratek čas sprejeli. Spet nas bodo pomaknili naprej. Najprej samo za malo, potem pa za veliko! Sreča je v toliko, ko še vsi skupaj potujemo. Najprej so napravili tako, da bi ostalo šest naših fantov tu, pa so toliko časa hodili okrog pisarne in prosili, da gremo sedaj vsi skupaj naprej.

Drugače pa je še kar po stari navadi. Komaj se malo ustalimo, razložimo svojo kramo po omarah in že spet znova povežemo culice. Ker odhajamo od tu, nismo preveč užaljeni. Kar od jutra do večera žvižgajo in to gre že kar skozi ušesa.

Na zemljevidu iščemo pot in mesto, kamor se bomo jutri odpeljali. Ni slabo, ne bomo pa šli za dolgo, mogoče samo za 2 dni, da nas preoblečejo.

Drugače pa niso civili prav nič z nami zadovoljni. Ne gre jim v račun, da ne govorimo nemški in so kar ljubosumni, bojijo se!

Bom že sporočil, kam bomo prišli. Prejmite prav lepe pozdrave!

Oskar

PISMO ŠT. 14

Draga Pepca!

Dt. Krone, 5. novembra 1943

Danes imam pa spet dovolj prostega časa in da mi ne bo dolgčas, Ti bom pa malo opisal, kako preživljamo lepe urice v tem mestu, kakor sem Ti že omenil. Pravkar sem prišel iz revirja, to je iz vojaške ambulante, nazaj. Zdrav, kakor sem šel pred tremi dnevi. Obupno pa so mi obvezali nogo; okovali v to neznansko šino, da jo nisem mogel niti pregibati. Tako sem prespal tri noči. Dobro sem se v tem času naspal in odpočil. Danes mi je zdravnik pregledal in so le mali sledovi rane, majhnega žulja, ki sem Ti ga že naznanil. Seveda so me blagohotno, brez vsake velike odgovornosti odpustili. Ni pa še zadeva končana, še bom šel po žalbe, kije zelo dobra in ne pusti, da bi se prehitro zacelilo. V kasarni se delam velikega reveža, nesposobnega za vsako delo, samo postelja in toplota mi prijata. Tu se vse zgodi. Nihče te ne drega, pustijo nas čisto pri miru, le tu in tam rabijo katerega in ga seveda težko najdejo. Ko zažvižga dežurni podoficir in kliče, takrat že poskakamo vsak na svoje mesto, ko tisti kozlički, ko je prišel volk. Eni za omaro, drugi v omaro, pod posteljo, v stranišče, na podstrešje in sploh v luknje, ki nudijo primerno zaklonišče. Ne misli pa, da nas je malo grešnikov. Od 69, ki smo prišli iz Krotoschina, se jih skoraj polovica vsaki dan skriva. Nihče ne ve, koliko nas je vseh in kje smo. Gorje pa tistemu, ki se opravi in gre na Dienst. Tega gotovo ves dan ne vidimo in se revež zelo nahodi in precej nazebe tekom hladnega dneva, pa še ponoči večkrat. Tu v resnici veliko zahtevajo in je za naše pojme nemogoče, da bi se lepo in pošteno zadržali, ko smo že tako dolgo vojaki, z lepimi in koristnimi preizkušnjami.

Tu imajo z nami res velike skrbi, kako bi naj ravnali in kam z nami. Pravijo, če gremo

na vzhod, je zguba, ker bomo šli z dvignjenimi rokami na sovražnika, če nas peljejo na jug se bomo pa mimogrede doma za vedno zglasili in spet ni za njih dobiček.

Nemščini se še nismo iz Schneidemuhla prav nič privadili Jaz ne morem brez tolmača nikamor in mi sploh več nočejo pripovedovati Je tu veliko Ukrajincev in ljudi, ki obvladajo ruščino, pa se tako najlažje in najlaše pogovorimo. Veš, zgleda malo nerodno, vendar pa zanimivo, ko Nemeč Slovencu tolmači po rusko in to se godi vsaki dan. Vsaki dan bolj se tu sliši ta govornica in ljudje, ki do sedaj niso upali ali pa ne hoteli, govorijo z veseljem in korajžo in iz oči se jim bere neka sreča, da to smejo. Zadelo jih je ista usoda kakor nas, da služijo po volji tujega naroda in so v toliko bolj prizadeti, ker so jih že od vsega začetka razdružili in pomešali med ostale vojake, kar pa z nami še do sedaj tega niso storili, čeprav so že večkrat poskusili in smo vsakokrat imeli srečo.

Za prejšnji teden so hoteli urediti po velikosti in bi skupine izgledale malo drugače kot do sedaj 7 mesecev. Izbirali so, merili, ugibali in vse je nekam klapalo, ko sije pa vsak pomagal sam, da je ostalo tako kot vedno. Eden se je napravil manjšega, drugi je stopil na prste, tudi jaz sem si pod peto podložil kamen, da sem še naprej ostal v prvi skupini kakor do sedaj, med velikimi, s katerimi se ves čas lepo razumemo.

V tem času je vse "štimalo" in so sprevideli, kaj so napravili: nič! Pa koliko je bilo govorjenja!

Sedaj pa že spet nekaj agitirajo, da nas bodo pomešali z Nemci, češ na ta način se bomo najprej naučili jezika. Je vse lepo, samo malo prepozno jim je ta ideja kapnila na neumne butice. Razporedili že bojo mogoče, ko bo pa treba izvesti, bomo že mi čisto v novem kraju in tam bomo počeli spet od kraja. Na ta način se težko komu pride v hrbet.

Pa naj bo dovolj teh vojaških neslanosti Pišem, ker mi je to v zabavo in kratek čas, Tebi pa naj bo dokaz, da sem zdrav, hvala Bogu in še pri življenju.

Že celo popoldne sedim sam v sobi Pišem, čitam, pojem. Za jesti imam dovolj, tudi črne kave ne manjka, kadim pa tako, da se komaj sproti kadijo oblaki dima skozi odprto okno.

Vsem skupaj prav prisrčne pozdrave Oskar

Pripis ob robu: Soseba je sporočila Tvoje pozdrave, hvala, Tipa ji vrni moje, prosim!

V pismih iz kraja Deutsch Krone se Oskar vrača k lepi slovenščini, saj si za pisanje vzame več časa. Kljub temu pa je zaznati močan vpliv nemščine v skladnji, ne le glagol na koncu stavka, temveč tudi vzročni odvisnik na začetku. Nepravilno piše: zgleda, zguba; pogovorno obarvano: za naprej, poskakamo, ko tisti kozlički, nekam klapalo, rabijo, s slabo dekno. Uporabil je tudi nemški besedi "na Dienst" in "Innendienst", dobesedni nemški prevod "...jutro nam je napravilo nejevoljo" in "brez velike odgovornosti", k srbizmom pa je treba šteti "tekom dneva", "vežbališče" in najbrž tudi oblike "znajo ruski", "po ruski", "po nemški", v kolikor ne gre za ustaljeno jezikovno prakso predvojne slovenščine.

7. novembra zgodaj zjutraj je korakala Oskarjeva enota proti železniški postaji in

najverjetneje še isti dan prispela v Hammerstein, le nekaj severnozahodneje od izhodiščnega kraja. Tudi obmejni Hammerstein je ostal tako kot Schneidemuhl in Deutsch Krone ves čas po prvi svetovni vojni sestavni del Nemčije. Mestece z gradbeno industrijo je bilo prav majhno, saj je štelo 1939 le 4.400 povečini evangeličanskih prebivalcev. Vojaška tradicija pa je bila tod vseskozi izrazita, saj so Hammerstein namreč leta 1305 ustanovili pripadniki nemškega viteškega reda. Južno od mesta je bilo nato nemško vojaško vadbišče, po zadnji vojni pa sovjetsko²⁹.

Če ne prej, je bilo vojakom v Hammersteinu jasno, da gre od tod pot samo še na vzhod. Tako je Oskar poslal odvečne stvari domov, prevzel cel kup nove vojaške opreme in bil razporejen v novo enoto - 2. kompanijo enote Schoffer. S pismom se je oglašil sestri Pepci dva dni pred odhodom na 18-dnevni transport proti jugovzhodu.

PISMO ŠT. 15

Draga Pepca!

Hammerstein, 10. 11.1943

Nahajamo se zopet v novem kraju, odkoder nas bojo v najkrajšem času odpravili naprej, na vzhod.

Te dni nimamo drugega dela, kakor da prejemamo novo obleko. Teh stvari pa je toliko, da jih bomo komaj vlekli s seboj. Čudne reči prejemamo in če bo mogoče vse obdržati, nas ne bo zlepa zeblo, če ne bomo na begu kaj zgubili. Svojih stvari ne rabimo in sem jaz nekaj poslal že domov. Očala, rokavice, mali paket s staro pošto. Pepca, to shrani če pridem še domov, bom imel lep spomin. Tudi 50 RM sem že odposlal, toliko jih imam pa še pri sebi. Tu se rabi manj denarja, zaslužimo pa več kot prej. Upam, da boš vse lepo prejela in shranila.

V ostalem nam gre še vedno kar lepo. Prišli smo na kraj, kjer so nas lepo porazdelili in že dobro pomešali. Vendar smo ostali vsi Sl.(ovenci) v dveh četah, po dva do tri v eni skupini. Upam, da bo pri tem ostalo. So sami mladi naduti fantje, ki zelo veliko govorijo. Pustimo jim veselje, ko bo pa čisto drugače, ko bo enkrat zagrmelo. To se še pogovarjajo, kako bodo bili in take podobne stvari. Mi jih samo poslušamo in čakamo trenutka, ko bomo dobili besedo.

Vreme imamo zelo ugodno, lepo, suho in ne prehladno, kar nam prav lepo služi. Kdaj bomo odpotovali, ne vemo nič točnega, vsekakor pa prej, preden boš Ti prejela to pismo.

S pisanjem bo od sedaj bolj težko. Če bo le mogoče, bom sproti sporočal, kje sem in kako je, če pa sedaj dalj časa ne bom nič pisal, ne skrbite, ker se bomo dolgo časa vozili in ne bom mogel najbrž nič pisat.

Vsem skupaj prav prisrčne pozdrave

Oskar

Pozneje omenjeni 18-dnevni transport proti železniškemu vozlišču Kazatin jugovzhodno od Kijeva je v korespondenci dokumentirano zelo fragmentarno in to kljub pismu in trem razglednicam. Za kraje pri napornem transportu se ni zanimal več tako vestno kot prej. Zdi se tudi, da je s prodiranjem globje na vzhod izgubljal orientacijo. Kod je vozila kompozicija, izvemo le posredno s poštnega žiga mesta Brockau, danes Brzeg Dolny, nedaleč od Wrocława z dne 15. novembra. Dva dni zatem piše razglednici sestri Pepci in bratu Adolfu, da so že precej v notranjosti, da gredo naprej peš in da fronta ni več daleč.

Nadvse kratko pismo domačim, ki ga omejuje format kuverte, je napisal 20. in odposlal 21. novembra kot "Soldat Oskar Dragar auf Transport". Iz pisanja z nerodno rabljenima oblikama "jo bomo krenili" in "da jo odrinemo naprej" je razvidno le, da enota miruje in čaka v Kazatinu, pomembnem prometnem vozlišču tik ob fronti. Potovanje je vsekakor potekalo po glavni nemški preskrbovalni proggi od Wrocława preko Ukrajine do kazatinskega vozlišča.

PISMO ŠT. 16

Draga Pepca in domači! /Jožefu Dragarju/

20. 11.1943

Že več dni ležimo, jemo, smo torej čisto brez dela in čakamo, kod jo bomo od tu krenili. To življenje ni preslabo in bi kar šlo. Danes pa smo izvedeli, da jo odrinemo naprej, kako in točno kam, ni znano. Zbira se večje število ljudi in je precej živo okoli nas. To mesto boš lahko našla - Kasatin in ni daleč od fronte. Pozdravi vse domače, ker sedaj bom pisal vedno bolj poredkoma.

Pozdrav Oskar

30. novembra 1943 so po osemnajstih dneh vožnje in hoje od Hammersteina na vzhod končali transport in se ustalili v neki ukrajinski vasici. Dva dni zatem se je Oskar spet razpisal v pismu o svojem novem malem svetu, ki ga je sprejel takšnega, kakršen je, in ga poskušal narediti sebi in drugim čim prijetnejšega. Po naporni in utrudljivi vožnji in marširanju delujeta ukrajinska zimska vasica in njen opis skoraj idilično. Že čez dva dni, 4. decembra, je vdrla v ta mali svet vojna realnost. Zagrmelo

je-

PISMO ŠT. 17

Dragi domači! /Jožefu Dragarju/

V Rusiji, 02.12.1943

Zmračilo se je. Zaprli smo se v toplo sobo, v malo, nizko hišico. Navečerjali smo se pošteno. Videli smo dva petelinčka, kako sta se popoldne med seboj prepirala in naš

mesar je napravil borbi konec, pa smo oba pojedli Tudi za jutri imamo lep načrt in dokler bomo ostali na tem mestu, bomo uživali Vsega je dovolj, kot v "Koromandiji". Zanimalo Vas bo, kako sem prišel v to mesto. Malo moram pohiteti, ker za sveče je dovolj težko in moramo vso svetlobo izkoristiti Dneva pa je tako malo, da ni mogoče priti do pisanja. Smo že precej na vzhodu in je dan že ob treh popoldan pri kraju, ob štirih je pa že trda tema, zjutraj pa že ob pol šestih svita. Danes ves dan sneži in to je prvi sneg v tem predelu. Padel je na zmrznjeno podlago in bo gotovo obstal. No saj je itak čas za to in nas res ni iznenadil.

Pot do sem je bila dolga in naporna. Osemnajst dni smo potovali iz Hammersteina. Bil je velik transport. Veliko stvari smo med potjo videli in doživeli Prve dni je še šlo, potem so nas pa začeli porivati sem ter tja, nihče se že ni zmenil in je zgedalo tako, kot bi bili odveč, čeravno nas tu krvavo potrebujejo. Tudi šestindvajset ljudi nam je med potjo ušlo in se menda ne bojo več vrnili, noč jih je vzela.

Z nami, Slovenci, imajo dosti dela. Na vsak način so nas hoteli porazdeliti in pomešati z Nemci, že so to storili in smo se znova znašli Urejali so kompanije po abecednem redu, po spisku, po velikosti, po narodnosti, katerih pa v tej internacionalni vojski ne manjka, na koncu koncev so nas srečno pripeljali tu sem na precej visoko planjavo in znašlo se nas je spet okoli 20 Slovencev, znancev iz Krotošina; zmajali so z glavo, pa ni pomoči, bodo že morali biti zadovoljni z nami in dokler nas ne pošljejo v prve linije, bomo ostali verjetno skupaj. Stanuje nas po 10 v eni hiši, eni sobi. Cela vas je evakuirana. Ljudje so vse zapustili in zbežali Živina je ostala privezana v hlevu in jo mi skrbno krmimo, koljemo in molzemo. Ravno nocoj smo pripeljali v naš hlev kravo in nekaj perutnine. Naši fantje so precej skrbni in se znajdejo v vseh stvareh, posebno dobrodošel je naš mesar, doma iz Zagorja, ki dobro kuha in skrbi za celo družino. Stvari, ki smo jih našli v pobožni hiši, nismo oskrunili, nasprotno lepo uredili in smo v resnici zgled in ponos vsemu, kar pristoji dostojnemu človeku.

V tej vasi, ki leži štiri kilometre za fronto, bomo ostali še nekaj dni, potem nas bodo pa porazdelili v kompanije, kjer bomo poslušali bobnenje od blizu.

Drugače se imamo prav prijetno in domače. Želim vsem skupaj vesele in srečne praznike in pristrčne pozdrave prejmite.

Oskar

Pisal bom Pepci in poslal nekaj poštnih znamk

Od pogovornih izrazov naletimo na: itak, zgedala, ne bojo in drugače (=sicer). Srbizem je "izenadil". Zopet je opaziti nekaj sledov govorne nemščine, prvič pa je Krotoschin pisan slovenjeno fonetično Krotošin.

Ohranjena je ovojnica z žigom Feldposta in brez žiga vojaške enote. Naslov na hrbtni strani se glasi:

*Soldat Oskar Dragar
F.P.N. 20872*

PISMO ŠT. 18

Draga Pepca!

V Rusiji, 04.12.1943

Ze nekaj dni s pisanjem odlašam. Komaj se razvrstimo okoli mize, posebno težko je za svetlobo, za svečo, podnevi pa res ne utegnem. Vem, da niste že precej časa nič dobili, mislim nobenega glasu, ker med potjo se mi ni dalo dosti pisati

Sedaj še vedno nismo na pravih mestih, še malo naprej nas bodo v kratkem času pognali in tam se bo pa šlo v resnici, zares. Sedaj smo na generalni vaji, še malo zadaj za fronto, ali ne veliko. Grmenje in bobnenje je na dnevnem redu. Kadar začnejo ropotati s polno paro, pa ti kar žlica pade iz rok. Tudi ponoči regija in človek se navadi. Če so pol ure tih, pa že sprašujemo, kaj vendar mislijo. Čemu so tako utihnili? Stanujemo v mali vasi. Ljudje so odšli, mi smo jim pa zasedli domove. Pobiramo in zbiramo staro šaro, da bi si lepše uredili stanovanje za teh par dni, katere bomo še tako skupno preživeli, na toplih in mehkih slamaricah.

Ropamo, ubijamo po vasi in padajo težke žrtve - kokoši, kijih pa na žalost ni več dosti. Imamo se v resnici lepo!

/Pripis na spodnjem robu: Rujave markice so za pakete do 11 kg, modre za pisma./ V naši hiši stanuje 10 Slovencev. Sami dobri fantje in se lepo razumemo. Večeri so dolgi, pa tako hitro minejo, da je kaj. Pokrajina je precej valovita in zadnje čase jo je pobil sneg. Ni preveč mrzlo, le kadar zavije veter okoli voglov, takrat je malo nerodno in bi bilo komaj, da bi vstali na topli peči

Nocoj je hladen večer. Zmrzuje. Mesečina vabi sosedne ptičke in neprestano rogovilijo med našimi hišicami. Nimamo velikega strahu, saj hujše še pride in so take predvaje dobrodošle. Pripovedujem Ti veliko o grozotah, pa le ni tako strašno in je še vse kaj lepše, kar mi tu doživljamo.

Jesti dajo v resnici dovolj, tudi kadimo pošteno in nam nič ne manjka. Sami smo, počnemo, kar hočemo. Dopoldne imamo 3 ure službe in nam valjanje po snegu ne prizadene veliko muke. Škoda, da nimamo smuč, to bi bilo šele veselo. Sicer jih nam tu ponujajo, pa ni priporočljivo, ker je nevarno.

Pepca, poslal ti bom nekaj markic, kater smo dobili za pisma in pakete po 1 kg. /Nadaljuje pozneje z drugo barvo črnila:/ Ta pošta gre z aeroplanom, verjetno pa v tem času nepride veliko prej kot navadna pošta.

Sveča gre proti kraju in bom jutri, ko bo Miklavžev večer, nadaljeval.

Pozdravi vse domače, prisrčne pozdrave Tebi

Oskar

Če bote pozneje kaj poslali, imam najrajši suh kruh, ker vsega je dovolj, posebno sladkorja in mesa.

Pripis na robu: Če je že kaj snega, le vpreži svoje smuči in vse, pa se vozi in uživaj zimo!

Kot razberemo iz zadnjega ohranjenega pisma, se je kompanija 12. decembra ustavila v precej veliki vasi in dobila dokončno frontno poštno številko. Naveličanega potovanja je bilo s tem konec. Toda Oskar je izrazil tudi dvome v tako trditev, saj pravi "...bomo tu bolj sedeli, če nam sosedje ne bojo pobrali stolov". Sosedje, kamor je bil namenjen, so imeli zasedeno tretjino vasi, pa tudi trditev o pobranih stolih ni bila zmotna. Dober teden zatem se je namreč začela sovjetska decemberska ofenziva. Priložnost je bila dana...

PISMO ŠT. 19

Draga Pepea!

V Rusiji 16. dec. 1943

Vsak trenutek moram izkoristiti, da Ti lahko kaj napišem. Zame ni nič posebnega, niti nove razmere, niti položaj, sem se prav lepo vživel, prav v kratkem času, bo pa bolj zanimalo Tebe, kje sem, kaj delam in kako je.

V nedeljo zvečer smo prišli na to mesto. Točno mesec dni sem se potikal po železnini, barakah, kočah in nazadnje prišel na lepše. Konec je tega naveličanega potovanja. Mislim, da bomo tu bolj sedeli, če nam sosedje ne bojo pobrali stolov.

Ob 1/2 1 Oh zvečer 12. dec. smo prestopili območje naše kompanije. Pogledal sem na uro in povedal čas ostalim kolegom, kar imajo zelo radi, ker je to snov za dnevnik. V temi sem spoznal par, ki so že tudi prejele košček zaslug te vojne in po rovih, ki so speljani mimo teh koč, smo prišli naprej, čisto tja, odkoder lahko pogledaš na sosedovo, tja ne moreš - bolj priporočljivo pa je, da nisi preveč radovedne glave, preko teh okopov. Drugi dan sem že imel priliko in sem pošteno ogledal zadevo. Velika vas, razdeljena na tri dele. Prva je zasedena z nemškimi vojaki, druga tretjina je podrta, zažgana, ni od nikogar, za tretjo pa lahko misliš, komu sliši.

Nismo daleč narazen, od blizu se pogledamo in spet skrijemo. Povem Ti, je zelo velik rešpekt pred sovražnikom.

Stanovanje smo tudi lepo in na hitro uredili. Mala hiša, s slamo pokrita kot vse ostale, že skoraj napol podrta, stoji med temi rovi. Poiskali smo malo pohištva, kuriva, posode in že imamo prijeten, topel kotiček. Zelo težko je bilo za posodo, ker je že stokrat tu vse preiskano, in kamor stopi nemški vojak, upostoši tako kot kopito Atilovega konja. Saj veš, kdo je bil ta divjak. Tudi za šipe je bolj nerodno, komaj bi bilo, da bi jih povezal z žico, ko pa tako pokajo.

Akcijo za hišno opremo sem jaz prevzel. Veliko je bilo dela in zanimivosti. Ne moreš si misliti kaj vse hranijo tu, ti predkijeovski ljudje. Precejšnje zaloge živil, obleke, domačega platna največ zakopanega v zemlji v sobi. Tu ne poznajo tla iz desk. Je zelo vse primitivno in domače. Človek bi se prav hitro v te razmere vživel. V neki hiši pa najdeš kolovrat in veliko preje, iz katere si napravljajo obleko. In še sto drugih stvari. Ni še preveč hladno. Snega je malo, danes sneži bomo videli, če bo kaj več. Imamo precej toplo obleko, tudi hrana je dobra, malo pa še sami kuhamo.

Zgodilo se je, da se je v našo skupino, ki šteje 8 ljudi, nabralo 5 Slovencev, torej pretežna večina. Imajo nas za precej nezanesljive, pa si ne belimo glav. Zadnji večer, ko

*so nas hoteli čisto ločiti in porazdeliti, smo izkoristili temo in se tako znašli
Službo opravljamo bolj ponoči, stražarimo in kopljemo, podnevi pa spimo. Zgodaj je še
zjutraj. Eni že spijo, ker smo bili vso noč zunaj, pridružil se jim bom tudi jaz z vso
pravico do par uric lepega spanja.
Vsem skupaj, atu, mami in drugim domačim, posebno pa Tebi Pepca prisrčne pozdrave
Oskar.*

Pripis na spodnjem robu: *Pošta potuje dolgo in je radi tega precej zamotano, zato v
nobenem oziru ne skrbite!
Imamo sedaj dokončno F.P.N. 13341/B in če si v tem času že kaj pisala, bom vseeno
prejel!*

Ovojnica ni ohranjena, na obeh kosih papirja je z žigom vtisnjena številka 013069 zelene barve, oba lista pa sta označena še s številko 1826, napisano s temnejšim svinčnikom, kot je Oskarjev. Gre za znamenja poostrene cenzure, ki je obstajala sicer tudi prej.

Kot je že znano, nas pisani viri o Oskarjevi nadaljni usodi s tem pismom zapuščajo. Med njegovimi domačimi je ostal še spomin na zadnje pismo z dne 27. decembra 1943, kraj "Noworoski bei Kijew" in obvestilo o smrti 8. januarja 1944, ki pa ga je oče takoj po prejetju uničil.

V drugi polovici decembra in v začetku januarja so bile razmere na tem odseku fronte resnično izjemno težke. Vodstvo vermahta in vrhovno vojaško poveljstvo (OKH) sta proti koncu leta spoznala, da imajo Sovjeti dovolj vojaških sil za zimsko ofenzivo velikih in daljnosežnih strateških ciljev. Hitlerjeva Nemčija se še vedno ni mogla sprizajziti z izgubo frontne črte na Dnjepru in je načrtovala njeno skorajšnje ponovno zavzetje³⁰, sovjetsko vrhovno vojaško poveljstvo pa je bilo prav tako trdno odločeno izkoristiti prednost strateške iniciative in doseženo premoč. Tako sta zbrali obe strani v širini tudi nad 400 km med Dnjeprom in Karpati kar 4 milijone vojakov ter ogromne količine orožja. Vrhovni poveljnik skupine armad Jug, general feldmaršal Erich von Manstein, je pričakoval glavni sovjetski udarec iz kijevske smeri in uspel kljub jesenskemu umiku na hitro utrditi ukrajinske obrambne položaje v štiri do šest kilometrov široki obrambni črti. Ta je bila na najbolj ogroženih delih zavarovana še z dodatno obrambno črto deset kilometrov za prvo, pa tudi materialna sredstva so ustrezala za uspešno obrambo³¹.

Čas in srditost udarca 1. ukrajinske fronte sta bila za nemške enote vendarle veliko presenečenje. Z uporabo momenta presenečenja so sovjetske armade že prvi dan napada, 24. decembra 1943, predrle glavno nemško obrambno linijo v smeri Berdičeva in Žmerinke. 28. decembra je padel Kazatin, s čimer je bila prekinjena najpomembnejša oskrbovalna zveza nemške 8. armade, zadnji dan v letu pa je morala nemška vermaht zapustiti še Žitomir. Skupno je sovjetska armada pretrgala

^ 16.1   lir. r^Cc • ,!0'Jl
l

0   L

Vfo-a.iS   ^ a^ICO -

M or*L   cL   i i , L h c   ^   • -   ,

/   ,   ^ ^ ž^

Tit*   t   to,   rtr^   luj   d&i^

-H,   ^   i   '   i

"i/   rcCh.   ^ ^

'LičU1'''' f> H *   ^ - t N ^ Ć ,+ k   JCaZ+L^

M'!   ff,   I • ~ i   e .   .s

rt«_o ^Ljt tLpf   J- .r   \

4*   4   /f Z . ^   OCT-o   ^ - Z , fL

SO   C^ e   . / ž o ^ ^ .   žT

Del Oskarjevega zadnjega ohranjenega pisma, 16. decembra 1943

300 km dolg odsek fronte in prodrla v zadnjih sedmih dneh leta 1943 skoraj 100 km naprej. Za Nemčijo bi pomenila zmago že ustavitev sovražnikovega prodora, kajti premagati ga ni bilo mogoče. Januarski nemški protinapad iz območja Vinica-Uman je med 11. in 15. januarjem ofenzivo 1. ukrajinske armade resnično zaustavil. Vatutinove enote so po srditih bojih sredi januarja uspešno končale napadalno akcijo med Žitomirjem in Berdičevom, istočasno pa so Sovjeti povsod na ukrajinski fronti ustavili ofenzivo, prešli v obrambo in se začeli pripravljati na nove operacije³².

Med naglim nemškim umikom je po navedbi nadrejenih ob prebegu na sovjetsko stran ugasnilo tudi življenje Oskarja Dragarja. Obvestilo o smrti so prejeli domači

šele precej pozneje, že prej pa je prišel v domači kraj glas, da je mrtev. Prinesel ga je dopustnik Arličev s Kala, prav tako vojak na vzhodni fronti. Vojni tovariši naj bi mu povedali, da so Slovenca, učitelja z očali, videli mrtvega. Nedolgo zatem je padel tudi sam. Drugačno, vendar prav tako posredno pričevanje, je prinesel po vojni mesarjev sin Plevčak iz Trbovelj. Le-ta je bil v enem sovjetskih ujetniških taborišč in je slišal, da je prišel Oskar živ čez frontno črto. Nastanjen naj bi bil v enem od taborišč št. 60 do 64, kjer pa so vojne ujetnike množično morile bolezni³³.

Kakorkoli, Služba za iskanje pogrešanih nemških vojakov in civilistov (Suchdiest) nima o Oskarju Dragarju nikakršnih podatkov. Leta 1982 odprta kartoteka je ostala tudi po nadaljnjem iskanju prazna³⁴.

Dodajmo k ilustraciji njegovega življenja in dela pismeno pričevanje nekega Dominika Pavelška, Oskarjevega vojnega tovariša iz Krotoszyna. Družini Dragar je 15. februarja 1944 poslal pismo z žigom Feldposta 06037 in naslednjo vsebino:

Spoštovani.

15.02.1944

Tu se Vam oglašča neki prijatelj od Vašega sina Oskarja. Bila sva dolgo časa skupaj v Krotoschinu. Kmalu potem po urlaubu sva bila oddeljena vsak k drugemu regimentu in sedaj bi rad vedel za njegov naslov in kje se nahaja. Bil je en dober prima človek in lahko rečem naš vodnik, vodnik Slovencev v Krotošinu. In sedaj smo vsi razkropljeni po celi ruski fronti. Par sem jih že izgubil, dva pa še imam da pridemo včasih skupaj in se kaj pomenimo.

Torej prosim Vas če bi mi blagovolili poslati njegov naslov.

Vas pozdravlja nepoznani

Dominik Pawelschek

Oskarjevega naslova ni izvedel ne Pavelšek ne kdo njegovih domačih. Kot tisoče slovenskih fantov s Štajerskega, Gorenjskega in Koroškega ga je v tuji uniformi pogoltnila druga svetovna vojna.

Opombe:

1. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, Ljubljana 1977, str. 67.*

2. *Inštitut za novejšo zgodovino (INZ), Delni svetnik Celje, fasc. 302, mapa VI.*

3. *Osebna zapuščina Oskarja Dragarja; Informatorja: Pepea Velej, roj. Dragar (1926), Dol pri Hrastniku in Adolf Dragar (1912), Dol pri Hrastniku.*

4. INZ, *Deželni svetnik Celje, fasc. 302, mapa VI.*
5. *Ibid.*
6. INZ, *Deželni svetnik Celje, fasc. 302, mapa I.*
7. *Glej op. 4.*
8. *Glej op. 3.*
9. *Ibid.*
10. *Ibid.*
11. *Institut za geografijo Univerze, Kartografska zbirka; Filozofska fakulteta Ljubljana, Oddelek za geografijo, Kartografska zbirka.*
12. *Jožef Dragar (1876-1956), Pepca Dragar, por. Velej (1926), Adolf Dragar (1912) do 1941 občinski uslužbenec, nato sodavičar na Brnici, stanujoč doma, od junija 1943 v Hrastniku.*
13. *Meyers Konversations-Lexikon, Zehnter Band, Leipzig und Wien, 1897, str. 775; Herders Konversations-Lexikon, Fünfter Band, Freiburg im Breisgau, 1905, str. 273; Der grosse Brockhaus, Sechster Band J-Kz, Wiesbaden 1955, str. 674; Meyers Enzyklopädisches Lexikon, Band 14, Ko-Les, Mannheim 1975, Str. 397.*
14. *Znanka Olga Potisek (1917), trgovska pomočnica z Brnice.*
15. *Brat Bogomir Dragar (1908-1989), sofer, tedaj v državni delovni službi v dunajski okolici*
16. *Marija Dragar, roj. Koršič (1911) iz Laškega, žena Bogomirja Dragarja, kot Primorska Slovenka že 1941 izseljena v Zagreb.*
17. *Stric Jožef Igričnik (1893-1972), pred vojno hotelir v Laškem, 1941 izseljen v Zagreb.*
18. *Brat Franc Dragar (1906-1977), čevljar v domačem kraju.*
19. *Brat Karel Dragar (1900-1980), rudar v domačem kraju.*
20. *Sestra Alojzija Oleom (1914), živeča v domačem kraju.*
21. *Soseda Jelka Laznik, poročena Kozole (1927).*
22. *Nečak Danilo Dragar (1930), sin brata Karla*
23. *Sestrična Marija Igričnik, poročena Draksler (1924) z Bmice.*
24. *Brat Viktor Dragar (1899-1947), gostilničar na Brnici.*
25. *Deutschland im Zweiten Weltkrieg 5 (Deutschland 5), Der Zusammenbruch der Defensivstrategie des Hitlerfaschismus an allen Fronten (Januar bis August 1944), Berlin 1984, str. 23-24.*
26. *Ibid, str. 31-32*
27. *Der grosse Brockhaus, Zehnter Band, Rin-Sok, Wiesbaden 1956, str. 446.*
28. *Der grosse Brockhaus, Dritter Band, D-Faz, Wiesbaden 1953, str. 208.*
29. *Der grosse Brockhaus, Fünfter Band, Gp-Iz, Wiesbaden 1954, str. 226*
30. *Deutschland 5, str. 32-33.*
31. *Ibid, str. 36-40.*
32. *Ibid, str. 41-46.*
33. *Informator: Pepca Velej, roj. Dragar.*
34. *Deutsches Rotes Kreuz, Suchdienst München, pismi avtorju sestavka z dne 22.12.1982 in 04.05.1983.*

Zusammenfassung

Die Briefe des slowenischen Soldaten Oskar Dragar (1918-1944), eines Überläufers aus der deutschen Wehrmacht, in der Zeit von 12. 4. -16.12.1943

Die slowenische Geschichtsschreibung und andere Geisteswissenschaften setzten sich bisher viel zu wenig mit der Komplexität des Zweiten Weltkrieges und mit der Erforschung aller Segmente unserer Nation in diesem schicksalhaften Zeitabschnitt auseinander. Hierher gehören auf jeden Fall auch die Schicksale von mehreren Tausend slowenischer Soldaten aus Untersteiermark, Oberkrain und Kärnten in der Uniform des Dritten Reiches. Interessant und oft überraschend sind die Zeugenaussagen des Lehrers Oskar Dragar (1918-1944) aus Dol bei Hrastnik, unweit von der nie festgelegten neuen Südgrenze Deutschlands. Erhalten sind in 19 Briefen, 42 Ansichts- und Postkarten, 26 nicht abgeschickten Ansichtskarten

sowie auf 40 Fotos aus dem Soldatenleben aus der Zeit vom April 1943 bis zur russischen Winteroffensive 1943-1944 an der ukrainischen Front.

Oskar Dragar verbrachte den Großteil seines Kriegsdienstes bei der Militärausbildung in Krotoszyn (Krotoschin) südlich von Posen in dem damaligen Wartegau (vom 11. April bis 19.-20. Oktober 1943), einschließlich seiner Reisen durch das angeschlossene Gebiet Polens und seines zweiwöchigen Urlaubs in der Heimat. Vom 20. Oktober bis 12. November wurde er mehrmals versetzt und ausgerüstet in verschiedenen Militärzentren (Schneidemühl-Bila, Deutsch Krone-Walcz, Radun, Hammerstein-Czarne), um mit seiner neugebildeten Kompanie an den ukrainischen Abschnitt der Ostfront unweit von Kazatin geschickt zu werden. Genau einen Monat nachdem er Pommern verlassen hatte, stand er am 12. Dezember 1943 zum ersten Mal den russischen Soldaten von Angesicht zu Angesicht gegenüber. Sein Versuch, während der Winteroffensive an die Seite der Alliierten überzulaufen, was er als seine Pflicht betrachtete, mißlang. Nach offiziellen deutschen Angaben soll er am 8. Januar 1944 beim Überlaufen von einer "feindlichen" Kugel getroffen worden sein. Die erhaltene Korrespondenz von neunzehn Briefen an die Familienangehörigen zeugt von einer ruhigen, besonnenen Persönlichkeit, von einem gewandten Beobachter und Berichterstatter. Manche Alltagsorgen und Zweifel sind zwischen den Zeilen zu lesen, denn Oskar versucht seinen Eindruck vom Kriegsleben durch beruhigende Erzählweise, Ironie und Schalkhaftigkeit zu mildern. Der Mann mit ausgeprägtem pädagogischem Sinn und dem Pflichtgefühl des Beschützers steht stets an der Spitze der slowenischen Landsleute, ist ihr Vertreter und Leiter. Mit Musik, der er mit seinem ganzen Wesen ergeben ist, gelingt es ihm, sich auch dem deutschen Menschen zu nähern, bei dem er Achtung vor dem slowenischen Lied, dann aber auch vor der Sprache und den Slowenen im allgemeinen zu erwecken vermag. Einige Zeit wird bei den Gefechtsübungen sogar die Sprache der altjugoslawischen Armee als gleichberechtigte Befehlssprache des Deutschen verwendet.

Aufmerksamkeit wecken auch die Beschreibungen der polnischen und ukrainischen Menschen und Gegenden sowie der an ihnen verübten Verbrechen. Deutlich kommt die Zuneigung der polnischen Zivilbevölkerung zu den slowenischen Soldaten zum Ausdruck im Gegensatz zu der kühlen Aufnahme seitens der Deutschen in Pommern. Die ganze Zeit sind wir Zeugen von Oskars Heimatliebe und Nationalbewußtsein. Einen Trost in schweren Stunden fand er außer in der Musik und Natur auch in der slawischen Umgebung. In den Briefen kommt weder Beschwerde noch Zorn oder Sorge zum Ausdruck, auch von den bescheidensten Wünschen und Hoffnungen schreibt er nicht gern. Er ist sich nämlich dessen bewußt, für wen die Briefe bestimmt sind. Nur in einem einzigen Brief an den ihm am nächsten stehenden Bruder wird er gesprächiger. Er versucht die Welt so wahrzunehmen und zu verstehen, wie sie eben ist. So wie zahlreiche slowenische junge Männer - "Zwangssoldaten" - wurde auch er in nicht ganz geklärten Umständen ein Opfer des Zweiten Weltkriegs.

Milko Mikola

NACIONALIZACIJA ZASEBNIH GOSPODARSKIH PODJETIJ NA CELJSKEM

Veliko večino pomembnejših zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem so razlastili že v letih 1945-1946 z zaplembami. Večino zaplemb zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem so izrekle zaplembne komisije, nekaj pa so jih izrekla tudi vojaška in civilna sodišča. Dokončno so bila vsa zasebna gospodarska podjetja na Celjskem, razen tistih, ki so imela obrtni značaj, razlaščena in podržavljena z nacionalizacijama decembra 1946 in aprila 1948.

Pravno nacionalizacija predstavlja prisilni legalni odvzem premoženja v korist države. Kot razlastitveni ukrep se nacionalizacija bistveno razlikuje od zaplembe (konfiskacije). Prva bistvena razlika med nacionalizacijo in zaplembo je ta, da je namen nacionalizacije razlastitev zasebnega premoženja v korist države, medtem ko namen zaplembe ni pridobitev lastninskih pravic, ampak je pri zaplembi pridobitev premoženja samo stranski učinek kazenskega ukrepa. Druga bistvena razlika med nacionalizacijo in zaplembo je v tem, da je za nacionalizirano premoženje predvidena določena odškodnina, medtem ko gre pri zaplembi za razlastitev brez vsake odškodnine.

Pravno osnovo za izvedbo nacionalizacij zasebnih gospodarskih podjetij v Jugoslaviji je dala že ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije z dne 31. 1. 1946, ki je v 18. členu sicer zagotavljala obstoj zasebne lastnine in zasebne podjetnosti, vendar je navedeni člen ustave hkrati določal, *"da je zasebno lastnino moč omejiti ali razlastiti, če to zahteva splošna korist..."*².

Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij 5.12.1946

Do prve nacionalizacije zasebnih gospodarskih podjetij v Jugoslaviji in s tem tudi na Celjskem je prišlo 5. 12. 1946, ko je Ljudska skupščina FLRJ sprejela **Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij**³, s katerim so bila v Jugoslaviji nacionalizirana vsa zasebna gospodarska podjetja, ki so bila proglašena za podjetja splošnega državnega (zveznega) ali republiškega pomena. Smoter nacionalizacije je bil podan v preambuli citiranega zakona. Po tej določbi se je nacionalizacija izvedla zato, *"da se pravilno izrabijo vse gospodarske sile v državi, da se omogoči državi usmerjanje gospodarskega življenja in razvoja s splošnim gospodarskim planom, da se obvaruje ljudstvo pred izkoriščanjem, da se dvigne blaginja delovnega ljudstva, ter da se*

uresniči načelo, da je splošna ljudska lastnina proizvodnih sredstev glavna opora države v razvoju narodnega gospodarstva"⁴.

Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij je predvidel nacionalizacijo zasebnih gospodarskih podjetij splošnega državnega in republiškega pomena v 42. gospodarskih panogah, in sicer:

1. v rudarstvu in ekstraktivni industriji;
2. v metalurgiji;
3. v industriji nafte in njenih derivatov (naravnih in umetnih);
4. v industriji naravnih plinov;
5. v industriji predelave premoga;
6. v industriji železniškega prometnega materiala;
7. v industriji strojev in orodja;
8. v ladjedelništvu;
9. v avtomobilski industriji;
10. v industriji kmetijskega orodja in strojev;
11. v industriji predelave kovin;
12. v električni industriji;
13. v proizvodnji električne energije in plinov (elektrarne in plinarne);
14. v vojni in pirotehnični industriji;
15. v veliki kemični industriji;
16. v električni kemični industriji;
17. v industriji kovinskih zlitin;
18. v industriji kemične predelave lesa;
19. v grafični in tiskarski industriji;
20. v industriji lesovine, celuloze, papirja in njih predelave;
21. v industriji cementa, gipsa, stekla, keramike, porcelana, fajanse, azbesta in negorljivega materiala;
22. v industriji nekovinskih mineralov in kamenja;
23. v industriji usnja, krzna in gumija (naravnega in umetnega);
24. v industriji tekstilij (naravnih in umetnih);
25. v žagarski in drugi industriji za predelavo lesa;
26. v industriji gradbenega materiala;
27. v industriji sladkorja, špirta, škroba, kvasa in dekstrina;
28. v industriji in rafineriji rastlinskega olja;
29. v mlinski industriji ter v industriji testenin in predelave moke;
30. v industriji predelave mesa, masti, rib, sadja, zelenjave in mleka;
31. v industriji rudninskih vod (naravnih in umetnih), sodavice in ledu;
32. v ostali živilski industriji;
33. v industriji tobaka in alkaloidov;
34. v industriji piva, alkohola in brezalkoholnih pijač;
35. v industriji zdravil, sanitetnega materiala in pribora ter kemičnih farmacevtskih in kozmetičnih sredstev;

- 36. v gradbeništvu in projektiranju;
- 37. v gozdarski industriji;
- 38. v bančni in zavarovalni panogi;
- 39. v izkoriščanju kopališč in zdravilnih vod;
- 40. v trgovini na debelo;
- 41. v kopnem, letalskem, morskem, rečnem in jezerskem prometu;
- 42. v prevozništvu.

Kot vidimo, je nacionalizacija zajela zasebna gospodarska podjetja v 33 industrijskih panogah in v 9 drugih gospodarskih panogah. Katera so ta podjetja, ki so prišla v poštev za nacionalizacijo, sta določala **Ukaz prezidija Ljudske skupščine FLRJ o določitvi podjetij splošnega državnega pomena** z dne 19. 7. 1946⁵ ter **Ukaz o določitvi gospodarskih podjetij republiškega pomena**, ki ga je prezidij Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta izdal 5. 9. 1946 in ga dopolnil 30. 11. 1946⁶. Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij (dalje: zakon) ni predvidel, da bi se za vsako nacionalizirano podjetje izdala posebna odločba o nacionalizaciji, ampak je določal, da z dnem, ko zakon stopi v veljavo, nacionalizirana podjetja od tedanjih lastnikov oz. njihovih upraviteljev prevzamejo ministrstva vlade FLRJ oz. ministrstva republiških vlad, in sicer neposredno ali pa po drugih organih, ki jih odredijo. Ob prevzemu nacionaliziranega podjetja je moralo pristojno ministrstvo oz. od njega določen organ narediti inventuro in primopredajo podjetja in njegovega celotnega premoženja, ki je bilo nacionalizirano. Po prevzemu je bilo lastniku oz. upravitelju nacionaliziranega podjetja izdano potrdilo o primopredaji. Lastnik nacionaliziranega podjetja se je lahko v roku 15 dni po izvršeni primopredaji njegovega podjetja pritožil na vlado FLRJ, če je šlo za podjetje zveznega pomena, oz. na republiško vlado, če je šlo za podjetje republiškega pomena. Odločitev zvezne oz. republiške vlade je bila dokončna. Za tiste lastnike nacionaliziranih podjetij, ki bi skušali nacionalizacijo preprečiti ali otežkočiti oz. uničiti, poškodovati, prikriti ali na kakršenkoli način zmanjšati vrednost nacionaliziranega podjetja, je zakon predvidel kazen po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže oz. po Zakonu o varstvu splošnega ljudskega premoženja in premoženja pod upravo države.

Z izvedbo primopredaje je nacionalizirano podjetje dejansko že prišlo v državno last, formalno pa šele, ko je bil izvršen vpis v trgovskem registru. Bivši lastniki nacionaliziranih podjetij so hkrati z izgubo lastništva nad svojim podjetjem izgubili tudi pravico do upravljanja podjetja. Upravljanje nacionaliziranih podjetij je prešlo na t. i. administrativno-operativne vodstvene organe, ki so bili ustanovljeni pri zveznih in republiških ministrstvih. Neposredno pa so državna podjetja upravljali upravitelji, ki so se v večjih podjetjih imenovali direktorji, v manjših upravniki, v najmanjših pa poslovodje.

V zvezi s samim izvajanjem nacionalizacije zasebnih gospodarskih podjetij 5. 12. 1946 na Celjskem nimamo ohranjenih veliko podatkov. Glasilo okrožnega odbora

OF Celje Naše delo je v zvezi z nacionalizacijo šele 14. 12. 1946 priobčilo članek, ki samo na splošno govori o pomenu Zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij. V isti številki Našega dela pa je objavljen tudi članek z naslovom Jaz sem proti, ki na zaničljiv in piker način govori o tem, kako naj bi T. Lazarevič in P. Popič, lastnika tovarne stolov na Teharjah, reagirala, ko sta zvedela, da bo njuno podjetje nacionalizirano⁷. Ohranili pa so se dokumenti, iz katerih je razvidno, da je na dan nacionalizacije in v prvih dneh po njej tudi na Celjskem prišlo v nacionaliziranih podjetjih do zborovanj delavcev, s katerih so republišnemu ministrstvu za industrijo in rudarstvo in ministru Francu Leskošku pošiljali telegrame in resolucije z izrazi zahvale za izvedbo nacionalizacije. Delavci Pivovarne Laško, Tekstilne tovarne LAVA Laško in Tekstilne industrije, d. z. o. z., Laško so npr. ministrstvu za industrijo in rudarstvo dne 5. 12. 1946 poslali naslednjo brzojavko: *"Delavstvo obeh tekstilnih tovarn in pivovarne v Laškem, zbrano dne 5. decembra 1946 na svojem manifestacijskem zborovanju v Laškem - ob priliki prevzema vseh treh podjetij - izraža svoje veliko zadovoljstvo, da je končno dočakalo oni veliki trenutek, že leta in leta pričakovan, ko je ljudstvo dokončno prevzelo v last vsa velika podjetja, katera je še vedno izkoriščeval privatni kapital. Delavstvo se dobro zaveda velikega trenutka, ko je tudi dejansko prenehalo vsako izkoriščevanje delavske sile po posameznih zastopnikih zasebnega kapitala. Iz vse treh tovarn se zbrano delavstvo vodstvu za veliko delo zahvaljuje, ter se istočasno zaobljublja, da ne bo vsega tega le čuvalo, temveč tudi vse svoje duševne in telesne sile posvetilo v to, da bodo vsa prevzeta podjetja stoddostno uspevala ter svojo produkcijo do najvišje mere zvišala. To resolucijo gošilja delavstvo in nameščensvo obeh tekstilnih tovarn, kakor tudi pivovarne"*

Nedvomno takšna zborovanja delavcev v nacionaliziranih podjetij niso bila spontana, ampak jih je pripravila oblast sama, da bi na ta način izvedbo nacionalizacije prikazala kot izraz teženj in zahtev delavcev. Do takšnega zaključka lahko pridemo že na osnovi dejstva, da je vsa zborovanja delavcev organiziral sindikat (Zveza delavcev in uslužbencev), ki pa je predstavljal samo transmisijo Partije in je deloval po njenih smernicah.

Z ukazom prezidija ljudske skupščine FLRJ z dne 19. 7. 1946 je bilo na Celjskem proglašeni deset podjetij za podjetja splošnega državnega pomena, in sicer: Cinkarna in metalna, d. d., Celje; Tovarna kemičnih izdelkov, a. d., Celje; Štajerska železoindustrijska družba, Zreče; Rudnik in železarna Štore; Mautner, Jugoslovenske tekstilne tvornice, d. d., Prebold; Združene tovarne stekla, Viljem Abel, Rogaška Slatina; Tovarna usnja, F. Woschnagg, Šoštanj; Tovarna usnja, A. Laurich, Slovenske Konjice; Rudnik lignita, Velenje; premogovniki Trboveljske premogokopne družbe.

Med temi podjetji so bili razlaščeni z nacionalizacijo 5. 12. 1946 samo premogovniki Trboveljske premogokopne družbe; vsa ostala podjetja, z izjemo Rudnika lignita

Velenje, ki je bil že v bivši Jugoslaviji državni erar, pa so bila že leta 1945 zaplenjena.

Za podjetja republiškega pomena je bilo z ukazom prezidija SNOS z dne 5. 9. 1946 na Celjskem proglašanih 57 podjetij; od tega je bilo razlaščenih:

V celoti z nacionalizacijo	20 podjetij
V celoti z zaplembo	32 podjetij
Delno z zaplembo, delno z nacionalizacijo	2 podjetji
Delno z zaplembo, delno s podaritvijo državi	1 podjetje
V celoti s podaritvijo državi	' 2 podjetji

Pregled podjetij, nacionaliziranih 5.12.1946

OKRAJ	NAZIV NACIONALIZIRANEGA PODJETJA
Celje - mesto	Ivan Rebek, tovarna tehtnic, Celje
	Knez & Pacchiaffo, tovarna zlatnine in srebrnine, Celje <i>(nacionaliziran je bil samo Knezov delež, medtem ko je bil Pacchiaffov delež 24. 8. 1945 zaplenjen)</i>
	Tiskarna Rode & Martinčič, Celje
	Mohorjeva tiskarna, Celje
	Fazarinc Anton, trgovina z mešanim blagom in deželnimi pridelki, Celje
	Mastnak Alojz, trgovina s kolonialnim blagom in deželnimi pridelki na debelo, Celje
	Tramschagg Franc, prva celjska vinarna in veletrgovina z vinom
	Jug. Standard Vacuum Oil Co., d. d., Celje
Celje - okolica	Gostilničarska pivovarna Laško
	Sodin Stanko, opekarna, Ljubečna
	Lazarevič Todor, lesna industrija Teharje

OKRAJ	NAZIV NACIONALIZIRANEGA PODJETJA
Celje - okolica	Premogovniki Trboveljske premogokopne družbe
	Gerkman Franjo, tekstilna tovarna LAVA, Laško
	Tekstilna industrija, d. z. o. z., Laško (<i>nacionalizirana je bila samo 1/3 vrednosti tovarne in sicer delež Hinka Brečka; 2/3 vrednosti tovarne pa je bilo zaplenjene in sicer deleža Fedorja Blaškoviia in Franca Urbanca</i>)
Mozirje	Miklavžina, žaga, Gornji grad
	Klemenšek, žaga, Solčava
	Kolenc, žaga, Rečica ob Savinji
	Bačun, žaga, Ljubno ob Savinji
Slov. Konjice	Lukanja, žaga, Oplotnica
	Pokorn, žaga, Zreče
	Kračun, žaga, Zreče
Šmarje pri Jelšah	Kostrivniška slatina

Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij 28. 4.1948

Z nacionalizacijo decembra 1946, predvsem pa z zaplembami, so bila na Celjskem konec leta 1946 podržavljena vsa pomembnejša gospodarska podjetja. V zasebni lasti so ostala samo še manjša podjetja, ki pa so imela bolj značaj obrtnih kot industrijskih podjetij. Z drugo nacionalizacijo, ki je bila izvedena aprila 1948, pa so bila podržavljena še vsa manjša industrijska podjetja, s čimer je bil zasebnemu podjetništvu zadan še zadnji udarec in je bilo dokončno uničeno.

Drugo nacionalizacijo zasebnih gospodarskih podjetij so izvedli na osnovi **Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij** z dne 28. 4. 1948⁹. Navedeni zakon je določal, da se nacionalizirajo "vsa tista podjetja, ki imajo po svojem značaju ali po svoji kapaciteti splošen pomen za zvezno ali republiško gospodarstvo, za varstvo ljudskega zdravja ali za kulturni razvoj ljudskih množic".

Takšna podjetja so bila:

1. vsa kreditna podjetja in zavarovalnice;

2. vsi rudniki in podjetja za rudarska raziskovanja;
3. vse elektrarne, ki so bile samostojni obrati;
4. vsa podjetja za eksploatacijo železnic in železniških naprav;
5. vsa podjetja radioindustrije;
6. morske ladje, ribiške ladje in jadrnice z nosilnostjo 50 ton in več ter ladje za prevoz potnikov s kapaciteto nad 50 potnikov;
7. rečne potniške ladje in tovarne ladje s 50 KS in več s pripadajočimi tovornjaki, tovornjaki z nosilnostjo 50 ton in več ter vsa tehnična plovna sredstva (bagerji, parni zabijači ipd.);
8. vsi sanatoriji, bolnišnice, javna kopališča, toplice in zdravilišča z zdraviliškimi poslopji in instalacijami;
9. vse tiskarne, litografije in cinkografije;
10. vsa kinogledališča;
11. tista podjetja (industrijska, trgovska, prevozna, gradbena, hoteli ipd.), ki jih prezidij ljudske skupščine ljudske republike s svojim ukazom, ki ga izda v treh dneh po izdaji tega zakona, razglasi za podjetja, pomembna za gospodarstvo ljudske republike, ki pa nimajo značaja obrti.

Razen navedenih podjetij in ustanov pa so s tem zakonom nacionalizirali tudi:

- vsa zasebna trgovska skladišča s kapaciteto 100 ton in več ter zasebne trgovske in industrijske kleti s kapaciteto 3 vagonov in več - skupaj z napravami, ki so bile potrebne za uporabo skladišč oz. kleti;
- vse nepremičnine, ki so bile last tujih državljanov, tujih ustanov ali tujih zasebnih ali javnopravnih oseb;
- nepremičnine tistih jugoslovanskih državljanov, ki so prestopili v tuje državljanstvo.

Katera zasebna podjetja in ustanove v LR Sloveniji so bile zveznega in republiškega pomena in ki so kot takšna prišla v poštrev za nacionalizacijo, je bilo določeno z ukazi prezidija ljudske skupščine LR Slovenije z dne 28. 4. 1948 in 30. 4. 1948¹⁰. Na Celjskem so 28. 4. 1948 nacionalizirali skupaj 56 gospodarskih podjetij (elektrarn, industrijskih podjetij, opekarn, mlinov, hotelov in prevoznih podjetij) ter 5 trgovskih skladišč in 4 kleti (glej tabelo).

OKRAJ	elektrarne	Ind. podjetja	opekarne	prevoz. podjetja	mlini	hoteli	skladišča	kleti	skupaj
Celje mesto		14			2	3			20
Celje-okolica		11	2		1	4	3	1	22
Mozirje	3	7				1	2		13
Poljčane		3		1	1	2		3	10

Opomba: Pri okraju Poljčane so upoštevana samo tista nacionalizirana podjetja, ki so se nahajala na območju prejšnjih okrajev Slovenske Konjice in Šmarje pri Jelšah.

Pregled podjetij, nacionaliziranih 28.4.1948

OKRAJ	NAZIV NACIONALIZIRANEGA PODJETJA
Celje - mesto	I. Industrijska podjetja
	<i>1. Gradbena industrija</i>
	Gologranc Konrad, stavbenik, Celje
	Grein Franjo, stavbenik, Čret, Celje
	Jezernik Kari, stavbenik, Celje
	<i>2. Kovinarska industrija</i>
	Drofenik Ivan, finomehanična delavnica, Celje
	Javoršek Ivan, finomehanična delavnica, Celje
	Planinšek Anton, strojno ključavničarstvo, Celje
	Štandekar Ivan, zlatarstvo, Celje
	Štok Avgust, kleparstvo in vodovodno instalaterstvo, Celje
	Šulgaj Viljem, avtomehanična delavnica, Celje
	<i>3. Lesna industrija</i>
	Aljančič Franc, tesarsko podjetje in žaga, Ostrožno
	Kukovec Slavko, tesarsko podjetje in žaga, Lava pri Celju
	Sodin Blaž, parna žaga, Celje
	Vehovar Franjo, strojno mizarstvo, Celje
	<i>4. Tekstilna industrija</i>
	Pajk Kari in drug, tovarna perila, Gaberje
	II. Mlini
	Jošt Melhijor, parni mlin, Medlog
	Majdič & Comp., parni mlin, Spodnja Hudinja in trgovsko podjetje MERKUR, Celje
	Pocajt Franc, valjčni mlin, Čret

OKRAJ	NAZIV NACIONALIZIRANEGA PODJETJA
Celje - mesto	III. Hoteli
	Hotel Evropa, Celje
	Hotel Pošta, Rebevšek Ludvik in Marija, Celje
	Hotel Beli vol, Goričar Ana, Celje
Celje - okolica	I. Industrijska podjetja
	<i>1. Kovinarska industrija</i>
	Smola Ferdo, strojno podjetje, Sv. Jurij pri Celju
	Čretnik Ivan, izdelovanje poljedelskih strojev, Sv. Jurij pri Celju
	Čretnik Josip, izdelovanje mlinov in poljedelskih strojev, Sv. Jurij pri Celju
	Lorber Josip, tovarna za stroje in livarna, Žalec
	Dr. Ogrizek Anton, prva jugoslovanska tovarna raznih zavor, Rečica pri Laškem
	<i>2. Lesna in papirna industrija</i>
	Jošt Anton, elektrožaga, Gotovlje
	Kavčič Frančiška in Bremec Anton, tovarna meril, d. d., Polzela
	Miklavžina Matija, žaga in kovaška delavnica, Preserje pri Braslovčah
	Vrečko Margareta, žaga, Polzela
	Klančnik Leopold, papirnica in žaga, Višnja vas, Vojnik
	<i>3. Tekstilna industrija</i>
	Braun Vigogne in Majer Franjo, predilnica, Vitanje
	<i>4. Opekarne</i>
	Sveteč Anton, strojna opekarna, Ljubečna
	Volpe Alojz, strojna opekarna, Sv. Lovrenc pri Preboldu
	II. Mlini
	Volk Ivan, valjčni mlin, Sv. Peter v Savinjski dolini

OKRAJ	NAZIV NACIONALIZIRANEGA PODJETJA
Celje - okolica	III. Hoteli
	Justin Marija, hotel in restavracija Union, Dobrna
	Rožanc Valburga, hotel in restavracija Triglav, Dobrna
	Tauzelj Ljudmila in Ivica, hotel Slovan, Vransko
	Zagoričnik Marija, hotel Dobrna, Dobrna
	IV. Kleti
	Cvenkl Nada, Sv. Pavel pri Preboldu
	V. Skladišča
	Mastnak Anica, Sv. Jurij pri Celju
	Oset Stanko, Sv. Peter v Savinjski dolini
	Zdolšek Franc in Emilija, Sv. Jurij pri Celju
	Mozirje
Kolenc Franc, elektrarna, Ljubno	
Kolenc Stane, elektrarna, Radmirje	
Kolenc Anton, elektrarna, Gornji grad	
II. Industrijska podjetja	
Banko Maks, usnjarna, Rečica ob Savinji	
Goričar & Co., tovarna barv, Mozirje	
Goričar & Co., žaga, Ljubija	
Klemenšek Jože, žaga, Sv. Duh, Solčava	
Horvat Milan, tovarna igrač, Šoštanj	
Mešič Rudolf, žaga, Šoštanj	
Baćun Ivan, žaga, Ljubno	
III. Hoteli	
Mešič Rudolf, hotel, Šoštanj	
IV. Skladišča	

OKRAJ	NAZIV NACIONALIZIRANEGA PODJETJA
Mozirje	Fojan Marija, Rečica ob Paki
	Počivalnik Kari, Rečica ob Paki
Poljčane	I. Industrijska podjetja
	Založnik Franc, mizarstvo, Slovenske Konjice
	Kobi Marija in Vladimir, parna žaga in stolarna, SIL, Rogatec
	Plevčak Marija in Oplotnik Martin, kamnolom naravnih brusnih kamnov, Sv. Rok ob Sotli
	II. Mlini
	Vertnik Simon, mlin, Slovenske Konjice
	III. Hoteli
	Habjan Ivan in Marija, hotel, Šmarje pri Jelšah
	Vestner Marjeta, hotel triglav, Rogaška Slatina
	IV. Kleti
	Ferlinc Marija, vinska klet, Šmarje
	Ogrizek Terezija, vinska klet, Sv. Križ
	Savski Anton, vinska klet, Gabernik
	V. Prevoznaška podjetja
	Drofenik Franc, prevoznaštvo, Podčetrtek

Opomba: Pri okraju Poljčane so upoštevana samo tista nacionalizirana podjetja, ki so se nahajala na območju bivših okrajev Slovenske Konjice in Šmarje pri Jelšah.

Problematika izplačevanja odškodnin za nacionalizirana podjetja

Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij z dne 5. 12. 1946 je določal, da bo država lastnikom nacionaliziranih gospodarskih podjetij izplačala odškodnino v višini čistih aktiv nacionaliziranega podjetja, kolikor so znašale na dan prevzema. Odškodnina naj bi se izplačala v obliki državnih obveznic, le izjemoma v gotovini. Odškodnina ni bila predvidena za tisto nacionalizirano premoženje, ki se je uporabljalo za socialne, dobrodelne, kulturne in podobne namene. Kako se določi višina odškodnine in kdo je za to pristojen, je določala **Uredba o postopku za**

ocenitev vrednosti in ugotavljanju odškodnine za nacionalizirano premoženje, ki jo je vlada FLRJ sprejela 17. 11. 1947¹². Po tej uredbi so bila za ugotavljanje čiste vrednosti nacionaliziranega podjetja in za določitev odškodnine pristojna okrožna sodišča. Tem so pri pripravljanju materiala, potrebnega za ocenitev nacionaliziranega premoženja in za določitev odškodnine, pomagale posebne komisije, ki so jih okrožna sodišča imenovala za vsako nacionalizirano podjetje posebej. Te komisije so sestavljali: predstavnik administrativno-operativnega vodstva nacionaliziranega podjetja, strokovnjak glede na vrsto nacionaliziranega podjetja in predstavnik pristojnega sodišča, ki je tudi vodil delo komisije. Bivši lastniki nacionaliziranih podjetij so imeli pravico, da so osebno ali po svojih pooblaščenih komisiji dajali pojasnila in predloge. Proti odločitvi okrožnega sodišča o vrednosti čiste aktive in o znesku odškodnine so se bivši lastniki lahko pritožili na republiško vrhovno sodišče, in sicer v roku 15 dni po sprejetju obvestila.

Kot smo videli, je bila odškodnina za nacionalizirana podjetja predvidena v vrednosti čistih aktiv nacionaliziranega premoženja podjetja, kolikor so znašale na dan prevzema. Po določenih navedene naredbe pa se pri podjetjih, ki niso bila delniške družbe, kot del čiste aktive ni smatrala gotovina, ki se je v nacionaliziranem podjetju nahajala na dan prevzema. Iz gotovine, ki se je nahajala v nacionaliziranem podjetju ob njegovem prevzemu, se je moralo lastniku vrniti 30% a največ 60.000 dinarjev. Ostanek gotovine se je lahko vrnil lastniku nacionaliziranega podjetja le, če je bilo podjetje tudi brez te gotovine aktivno, sicer se je lastniku vrnil samo tisti del gotovine, ki je ostal, ko so bile poravnane obveznosti podjetja.

Za ocenitev nacionaliziranega premoženja in za določitev višine odškodnin je bilo na Celjskem pristojno okrožno sodišče v Celju. To je svojo nalogo sicer opravilo, vendar se je zataknilo pri izplačevanju odškodnin, ker se je država tej obveznosti izmikala. Tako je vprašanje odškodnin za podjetja, ki so bila nacionalizirana 5. 12. 1946 in 28. 4. 1948, ostalo še do danes nerešeno.

Ker nekateri bivši lastniki nacionaliziranih podjetij niso imeli nobenih sredstev za preživljanje, in ker mnogi zaradi bolezni in starosti niso bili več zmožni za delo, se je postavilo vprašanje njihove eksistence. Da bi se takšni problemi nekako rešili, je vlada **FLRJ** dne 13. 1. 1949 sprejela **Odločbo o izplačevanju akontacij bivšim lastnikom nacionaliziranih gospodarskih podjetij**, ki jo je zvezni izvršni svet spremenil in dopolnil 7. 4. 1954. Izplačevanje akontacij na račun odškodnine za nacionalizirana gospodarska podjetja je dokončno uredil **Odlok o izplačevanju akontacije bivšim lastnikom nacionaliziranih gospodarskih podjetij**, ki ga je zvezni izvršni svet sprejel 23. 12. 1957¹³. S tem odlokom so bili tisti bivši lastniki nacionaliziranih gospodarskih podjetij, ki so ostali brez sredstev za preživljanje in ki so bili nezmožni za delo, upravičeni do izplačila mesečne akontacije na račun odškodnine za nacionalizirano podjetje. Takšna akontacija je smela znašati do 10.000 dinarjev; v primeru hude bolezni in izredno slabih gmotnih razmer bivšega lastnika **pa** je akontacija lahko znašala do 15.000 dinarjev. Zvezni sekretariat za

finance je lahko dovolil tudi izplačilo vseh ali dela stroškov za zdravljenje bivšega lastnika nacionaliziranega podjetja in njegovega zakonskega partnerja, če socialno nista bila zavarovana. V primerih, ko ocenitev nacionaliziranega premoženja še ni bila opravljena, je bila po določenih navedenega odloka to dolžna storiti posebna komisija, ki jo je imenoval ljudski odbor občine, v kateri je bil sedež nacionaliziranega podjetja. Akontacije za nacionalizirana gospodarska podjetja bi moral izplačevati republiški sekretariat za finance, in sicer iz sredstev, ki jih je v ta namen dobil iz zveznega proračuna. Skupna vrednost izplačanih akontacij bi se odštela od zneska ugotovljene odškodnine.

Odlok o izplačevanju akontacije bivšim lastnikom nacionaliziranih gospodarskih podjetij je bil dopolnjen in spremenjen 22. 1. 1963¹⁴. Odslej je mesečna akontacija, ki so jo dobivali bivši lastniki nacionaliziranih gospodarskih podjetij, če so ostali brez sredstev za preživljanje in če za delo niso bili sposobni, znašala do 15.000 dinarjev, v težjih primerih pa tudi do 25.000 dinarjev. Novost je bila tudi ta, da je po smrti lastnika nacionaliziranega gospodarskega podjetja akontacija za odškodnino pripadala tudi njegovemu zakoncu, otrokom in staršem, če so bili brez sredstev za preživljanje in nezmožni za delo in jih je preživljal bivši lastnik nacionaliziranega podjetja. Do akontacij na račun odškodnine pa niso bili opravičeni tisti bivši lastniki nacionaliziranih gospodarskih podjetij, ki so bili še sposobni za delo. Takšni so se bili prisiljeni zaposliti v državnih podjetjih. V primeru, da so se zaposlili v svojem nekdanjem podjetju, niso smeli prevzeti vodenja podjetja. Ministrstvo za komunalne zadeve LRS je s posebno okrožnico z dne 29. 5. 1948 izrecno zapovedalo: "*Ravnatelj oziroma poslovodja ne more biti bivši lastnik podjetja tudi ne član njegove družine*"¹⁵.

Tudi na Celjskem so bili primeri, da so nekateri bivši lastniki nacionaliziranih gospodarskih podjetij ostali brez sredstev za preživljanje, ker se zaradi starosti in bolezni niso mogli zaposliti. Takšnih primerov je bilo zlasti veliko na območju okraja Celje-okolice. To je okrajni ljudski odbor Celje okolica prisililo, da je ukrepal, še preden je bil sprejet predpis o izplačevanju akontacij na račun odškodnine za nacionalizirana podjetja. 26. 6. 1948 je okrajni ljudski odbor Celje-okolice poslal predsedstvu vlade LRS dopis, v katerem je predlagal, da se izplačajo mesečne podpore v višini 3.000 din naslednjim bivšim lastnikom nacionaliziranih podjetij: Jožetu Čretniku, prejšnjemu lastniku podjetja za izdelovanje poljedelskih strojev iz Sv. Jurija pri Celju; Leopoldu Klančniku, prejšnjemu lastniku žage in papirnice iz Višnje vasi pri Vojniku; Alojzu Volpetu, prejšnjemu lastniku opekarne iz Sv. Lovrenca pri Preboldu in vdovi Ivana Vovka, prejšnjega lastnika valjčnega mlina iz Sv. Petra v Savinjski dolini¹⁶. Kot je razvidno iz obrazložitve, so bili vsi navedeni zaradi starosti in bolezni za delo nesposobni in so ostali brez sredstev za preživljanje.

Nepriemerno manj je bilo takšnih primerov v okraju Celje-mesto. Mestni ljudski

odbor Celje je namreč v dopisu predsedstvu vlade LRS z dne 16. 11. 1948 sporočal, da v okraju Celje-mesto *"ni slučaja, da bi bivšim lastnikom nacionaliziranih podjetij izplačevali kake akontacije, ...pač pa je primer v letu 1947 nacionaliziranega podjetja Knez & Pacchiaffo, ko se je lastniku tega podjetja, Knezu Ivanu, izplačalo v smislu 7. člena tozadevne uredbe znesek 60.000 din v gotovini"*¹⁷. Ministrstvo za komunalne zadeve LRS je 17. 11. 1948 v dopisu mestnemu ljudskemu odboru Celje zahtevalo, da mora nadaljnje izplačevanje akontacij na račun odškodnine za nacionalizirana gospodarska podjetja takoj ustaviti¹⁸.

Kot smo videli, se je vprašanje izplačevanja akontacij bivšim lastnikom nacionaliziranih gospodarskih podjetij rešilo enotno za vso državo z ustreznimi zveznimi predpisi, s čimer so bila socialno najbolj ogroženim bivšim lastnikom nacionaliziranih gospodarskih podjetij zagotovljena vsaj minimalna sredstva za preživljanje. V posebno težkem položaju pa so se znašli tisti bivši lastniki nacionaliziranih gospodarskih podjetij, ki jim je bila še neizplačana odškodnina za nacionalizirana podjetja zaplenjena. To se je na Celjskem zgodilo Franju Greinu, lastniku stavbnega podjetja iz Creta, in Adolfu Rodetu, lastniku tiskarne Rode & Martinčič iz Celja. Navedena sta bila 8. 1. 1949 pred okrožnim sodiščem v Celju obsojena na zaporno kazen ter na zaplembo vsega premoženja, vključno z odškodnino za njuni nacionalizirani podjetji. To je imelo izredno hude posledice zlasti za Adolfa Rodeta in za njegovo ženo Ago. Po vrnitvi iz zapora leta 1952 sta namreč ostala brez sredstev za preživljanje, za delo pa zaradi starosti nista bila več sposobna. Zato sta se 21.8.1952 obrnila na mestni ljudski odbor Celje s prošnjo, da jima odobri izplačilo akontacij za njuno nacionalizirano podjetje. Mestni ljudski odbor Celje je prošnjo zakoncev Rode odstopil prezidiju ljudske skupščine LRS s priporočilom, da se njuna prošnja ugodno reši, in sicer z naslednjo utemeljitvijo: *"Rode Adolf in Aga sta stara in za pridobitno delo nesposobna. Prejemata iz socialnega fonda MLO Celje mesečno podporo din 4.000 in obremenjujeta v znatni meri naš fond za socialne podpore. Smatramo zato, da bi se ne glede na izrečeno zaplembo moglo ugoditi predlogu Rode Adolfa glede izplačila za nacionalizirano podjetje v obliki mesečnih akontacij v višini eksistenčnega minimuma za vzdrževanje dveh starih in za pridobitveno delo nesposobnih oseb"*¹⁸. Vse prošnje zakoncev Rode, da bi dobivala akontacije na račun odškodnine za nacionalizirano podjetje, pa so bile zavrjene. Tako sta bila nekdanja podjetnika Adolf in Aga Rode še naprej odvisna od socialne podpore mestnega oziroma občinskega ljudskega odbora Celje.

Posledica obeh nacionalizacij za zasebno podjetništvo na Celjskem

Z nacionalizacijama zasebnih gospodarskih podjetij decembra 1946 in aprila 1948 je bilo tako kot v vsej republiki Sloveniji tudi na Celjskem zasebno podjetništvo dokončno uničeno. Vendar odločilni udarec zasebnemu podjetništvu na Celjskem ni bil zadan z obema nacionalizacijama, ampak že z zaplembami v letih 1945-1946. To ni veljalo samo za celjsko območje, temveč za celotno republiko Slovenijo. V

republikli Sloveniji je bilo do decembra 1946 z zaplembami razlaščenega in podržavljenega okoli 70% vsega kapitala, investiranega v industrijo, medtem ko je bilo s prvo nacionalizacijo decembra 1946 podržavljenega samo okoli 17% vsega v industrijo vložnega kapitala¹⁹. Po izvedbi druge nacionalizacije, aprila 1948, pa je v republikli Sloveniji v zasebni lasti ostalo samo še 6% v industrijo vložnega kapitala²⁰. Tudi na Celjskem je bilo z zaplembami v letih 1945- 1946 razlaščenega najmanj 70% vsega v industrijo vložnega kapitala; verjetno pa je bil ta odstotek še večji, saj so bila z zaplembami na Celjskem razlaščena in podržavljena dejansko vsa večja in pomembnejša industrijska podjetja. Medtem ko je bilo z nacionalizacijo decembra 1946 na Celjskem razlaščenih tudi nekaj pomembnejših industrijskih podjetij, pa so bila z nacionalizacijo aprila 1948 razlaščena in podržavljena izključno majhna podjetja, med katerimi jih je večina imela obrtni in ne industrijski značaj. Tipičen primer takšnega podjetja, ki je bilo nacionalizirano aprila 1948, čeprav je bilo dejansko obrtna delavnica in ne industrijsko podjetje, je bila npr. obrtna delavnica Milana Horvata iz Šoštanja. Čeprav je bilo Horvatovo podjetje registrirano kot obrtno podjetje, je bilo proglašeno za industrijsko podjetje oz. za tovarno in kot takšno tudi nacionalizirano. Horvat je še leta 1963 skušal dokazati, da je bilo njegovo podjetje dejansko obrtna delavnica, ne pa industrijsko podjetje in doseči razveljavitev nacionalizacije. V dopisu, ki ga je 26. 8. 1963 poslal skupščini občine Velenje, je Horvat to utemeljeval z naslednjimi argumenti: *"Moja obrtna delavnica je bila umetnostno-žganoslikarska obrt, ne pa tovarna igrač, kakor je v aktu za nacionalizacijo objavljenem v uradnem listu LRS št. 18-185/48 označeno. Da je bila moja delavnica res obrtnega značaja, dokazujem s pooblastilom za izvrševanje obrti žganega slikarstva, katero sem prejel od sreskega načelstva v Slovenj Gradcu 20. 4. 1938, ki ga prilagam..."*²¹.

Kljub navedenim argumentom Horvat ni uspel, da bi mu podjetje vrnilo, niti za nacionalizirano podjetje ni dobil nobene odškodnine ali akontacijo za odškodnino.

Nekatera nacionalizirana podjetja na Celjskem so prešla v upravljanje republike, večina v upravljanje okrajev. Med podjetji, ki so bila npr. nacionalizirana 28. 4. 1948 v okraju Celje-mesto, so prišla v upravljanje republike naslednja²²:

- Kukovec Vinko, tesarsko podjetje in žaga (dodeljeno Betonu);
- Vehovar Franjo, strojno mizarstvo (dodeljeno Tovarni pohištva Maribor);
- Hotel Evropa (dodeljen republiškememu gostinskemu podjetju Gostinstvo);
- Gologranc Konrad, stavbenik (dodeljeno Betonu);
- Jezernik Kari, stavbenik (dodeljeno Betonu);
- Grein Franjo, stavbenik (dodeljeno Betonu);
- Javoršek Ivan, finomehanična delavnica (dodeljeno Tovarni emajlirane posode oz. Industriji metala).

Pod upravo mestnega ljudskega odbora Celje pa so od podjetij, ki so bila v okraju

Celje-mesto nacionalizirana 28. 4. 1948, prišla naslednja²³:

- Pajk Karel & drug, tovarna perila (pridruženo Oblačilnim delavnicam MLO Celje);
- Sodin Blaž, parna žaga (predvidena je bila ustanovitev samostojnega mestnega podjetja Parna žaga MLO Celje);
- Aljančič Franc, tesarsko podjetje in žaga (priključeno h Gradbenemu podjetju MLO Celje);
- Hotel Pošta (predvidena je bila priključitev h Gostinskemu podjetju MLO Celje);
- Hotel Beli vol (priključen je bil h Gostinskemu podjetju MLO Celje);
- Jošt Melhijor, parni mlin (predvidena je bila ustanovitev samostojnega podjetja Valjčni mlin MLO Celje);
- Majdič & Co., parni mlin;
- Šulgaj Viljem, avtomehanična delavnica (priključena k Prevozništvu MLO Celje);
- Planinšek Anton, strojno ključavničarstvo (priključeno k Obrtnim delavnicam MLO Celje);
- Štandeker Ivan, zlatarstvo (priključeno k Celjski zlatarni MLO Celje);
- Drofenik Ivan, finomehanika (priključeno k Obrtnim delavnicam MLO Celje).

Mlin Franca Pocahta v Čretu pa je bil po nacionalizaciji dodeljen v upravo invalidski organizaciji.

Mestni ljudski odbor Celje si je prizadeval, da bi nacionalizirana podjetja, s katerimi je upravljal, tudi še naprej obdržal pod svojo upravo in da ne bi prešla pod upravo republike. Te svoje težnje je Mestni ljudski odbor Celje utemeljeval takole: *"Vsa imenovana podjetja so neobhodno potrebna, da bo zmogel MLO Celje, odn. njegova podjetja izvesti določeni plan proizvodnje odn. gradenj in uslug pri čemer se povdarja, da so vsa ta nacionalizirana podjetja že pod zasebnim lastništvom delala izključno za potrebe mestnega območja Celje-mesto in je tudi kapaciteta teh podjetij sorazmerno majhna, tako, da se jim ne more dodati republiški pomen"*²⁴*

Kot vidimo na primeru okraja Celje-mesto, so le redka podjetja po nacionalizaciji še ostala samostojna. V večini primerov so se nacionalizirana podjetja iste panoge združila v eno podjetje ali pa so se priključila k večjemu podjetju. V nekaterih podjetjih je po priključitvi nacionaliziranega podjetja k drugemu podjetju njegova dejavnost zamrla. To se je npr. zgodilo z že omenjenim podjetjem Milana Horvata iz Šoštanja. Njegovo podjetje je bilo po nacionalizaciji 28. 4. 1948 priključeno k Lesnemu industrijskemu kombinatu (LIK) Šoštanj, ki je proizvodnjo lesene galanterije, s katero se je prej ukvarjalo Horvatovo podjetje, popolnoma opustil. Tako je bil v tem primeru edini efekt nacionalizacije ta, da je bilo prej uspešno zasebno podjetje likvidirano.

Opombe:

- I. Majda Strobl, Razlastitev vpravnem sistemu FLRJ, Ljubljana, 1954, str. 23.*
- Z Ustava FLRJ z dne 31. 1. 1946, člen 18, Uradni list FLRJ, št. 10/1946.*
- 3. Uradni list FLRJ, št. 98/1946.*
- 4. Majda Strobl, n. d., str. 23.*
- 5. Uradni list FLRJ, št. 59/1946.*
- d Uradni list LRS, št. 60/1946 in 76/1946.*
- 7. NaSe delo, glasilo okrožnega odbora OF Celje, št. 36, 14. IZ 1946.*
- 8. Arhiv Republike Slovenije, MIR, fasc. 3.*
- 9. Uradni list LRS, št. 35/1948.*
- 10. Uradni list LRS, št. 18/1948, št. 19/1948 in št. 20/1948.*
- II. Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), OLO Celje, premoženjsko pravni referat, fasc. 2, sign. 25.*
- IZ Uradni list FLRJ, št. 98/1947.*
- 13. Uradni list FLRJ, št. 54/1957.*
- 14. Uradni list FLRJ, št. 5/1963.*
- 15. ZAC, OLO Celje, premoženjsko-pravni referat, fasc. 2, sign. 21.*
- 16. Prav tam, sign. 20.*
- 17. Prav tam.*
- 18. ZAC, ObLO Celje, premoženjsko-pravne zadeve, fasc. 18, nacionalizacija tiskarne Rode & Martinčič.*
- 19. Ivan Maček, Pripombe k razvoju socialističnega sektorja v naši industriji, Delo, glasilo CK KPS, XVII, št. 1, julij 1948, str. 36.*
- 20. Prav tam.*
- 21. ZAC, OLO Celje, premoženjsko-pravni referat, fasc. 2, sign. 25.*
- 22. Prav tam, sign. 19.*
- 23. Prav tam*
- 24. Prav tam*

*Zusammenfassung***Die Nationalisierung privater Wirtschaftsbetriebe im Raum Celje**

Die Rechtsgrundlage für die Nationalisierung von privaten Wirtschaftsbetrieben in Jugoslawien und damit auch im Celjer Gebiet stellte das Gesetz von der Nationalisierung privater Wirtschaftsbetriebe vom 5. 12. 1946 (Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij) dar, das am 28. 4. 1948 teilweise geändert und ergänzt wurde. Mit der ersten Nationalisierung vom 5. 12. 1946 wurden im Celjer Raum von den Betrieben mit Bundesbedeutung nur die Bergwerke der Trboveljska premogokopna družba (Die Bergwerksgesellschaft Trifail), von den Betrieben mit Republikbedeutung 16 enteignet. Zwei Betriebe mit Republikbedeutung wurden teilweise durch Nationalisierung, teilweise durch Beschlagnahme enteignet. Alle anderen Betriebe im Celjer Raum mit Bundes- und Republikbedeutung waren bereits in den Jahren 1945-1946 beschlagnahmt worden.

Durch die Nationalisierung vom 28. 4. 1948 wurden im Celjer Gebiet 65 private Wirtschaftsbetriebe enteignet, davon 3 Elektrizitätswerke, 35 Industriebetriebe, 2 Ziegelbrennereien, 5 Mühlen, 10 Hotels, 5 Lagerstätten, 4 Kellereien und ein Transportunternehmen. Unter den Industriebetrieben, die am 28. 4. 1948 im Celjer Gebiet nationalisiert wurden, überwogen kleine Unternehmen, die eher

Handwerks- als Industriecharakter besaßen.

Durch die Nationalisierung vom 5. 12. 1946 und vom 28. 4. 1948 wurden im Celjer Gebiet so wie in der gesamten Republik Slowenien nur gut 20% des in der Industrie angelegten Kapitals enteignet, während über 70% des in der Industrie angelegten Kapitals durch Beschlagnahme enteignet wurde.

Igor Grdina

POEZIJA SLOVENSKEGA ZDOMSTVA 1945-1965 (razmere, temelji, usmeritve)

Znotraj literature emigracije, ki obsega tako literaturo prave in dobesedne kakor tudi notranje, torej nekako metaforično mišljene emigracije, pokriva zdomska literatura samo prostor prve, vsaj načeloma in praviloma. Zdomska literatura nam seveda pomeni vso literaturo, ki jo ustvarjajo zdomci in je tematsko neomejena: kajpak pa bi ta pojem mogel označevati tudi tematski krog literature, ki govori o zdomstvu, toda za to je vsekakor primernejši povsem nedvoumen izraz literatura o zdomstvu.

Že načeloma je zdomska literatura v naši opredelitvi del nacionalne literature, točneje sestavni del nacionalne literature, ki pa je zavoljo zunajliterarnega razloga prostorske dislociranosti avtorja glede na naravni prostor te nacionalne literature nekaj posebnega. Kajti: takšen posamični ustvarjalec neke nacionalne literature je eksistencialno obdan z drugo nacionalno kulturo, ki mu tako praviloma nikakor ni tuja, je pa druga in drugačna. V razmerju med zdomcem ter njegovo kulturo in nacionalno kulturo, sredi katere ustvarja, gre torej za esencialno razliko, ki se najpogosteje in najobičajneje izraža skozi jezik - nacionalni jezik, to edino in resnično pravo domovino, če evociramo znamenito misel Wilhelma von Humboldta. Toda načelo tudi v tem primeru dopušča to ali ono izjemo; dandanes spora o "duhu" in "črki", ki je zaposloval Janeza Mencingerja v Vetrogončiču, nikakor ni mogoče tako enoumno razrešiti v prid "črke". Tudi v zadevah slovenske literature ne, kajti med nami je vendarle pričujoča in navzoča dolga vrsta avtorjev, ki so nedvomno imeli v včlikem svetu mnogo večji uspeh - ta je pri nas zavoljo najbolj slovenske vseh lastnosti, zavisti, na slabem glasu, kljub vsem prodorom recepcijske estetike v naše literarnovedne in siceršnje loge in gaje - od toliko slavljениh in "pro domo" v nebo kovanih klasikov: težko bi se odpovedali opusu Louisa Adamiča kot še vendarle pri nas kar žive vrednote (za Ameriko je vsekakor bolj historična vrednota) ter vsaj kuriozno zanimivima Almi Karlinovi in Mari Čop pl. Berksovi¹: o Matiju Čopu vemo takoreč vse in je kanoniziran v našo nacionalno literarno zavest, medtem ko o njegovi daljni sorodnici iz karlovške veje sicer gorenjskih Čopov (linija generala Čopa), ki je enako kot znameniti Prešernov sodobnik pisala zgolj v neslovenskem jeziku, a je še Francu Kidriču veljala za najduhovitejšo jugoslovansko pisateljico, praktično nič. Na Franca Kidriča je sicer prav lahko zlivati žolč in žveplo, toda modro to ni, kajti njegovega ne bogve kako visokega nivoja znanstvenega dela nikakor ni lahko doseči, zlasti kar zadeva poznavanje in obvladovanje podatkov. Mencingerjevo stališče je pač stališče iz klasičnega obdobja

nacionalizmov, a še za tedanji čas ozkosrčno: grof Anton Aleksander Auersperg je ob nemožnosti biti tudi Slovenec (ni mogel biti samo Slovenec, lahko pa bi bil tudi Slovenec, če ta pripadnost ne bi bila tako izključujoča in stroga, da se je skozi pero Janeza Trdine zmrdovala celo nad Franom Miklošičem³, ker je bil samo Slovenec, ne pa tudi transparentni Slovenec) občutil čudno melanholijo, Jožef baron Schwegl pa je kljub slovenskemu pesnenju in potopisju ter ob priznavanju slovenske materinščine tudi pred najskrajnejšim nemškim nacionalizmom bil po zaključku nadvse uspešne diplomatske kariere vodja nemškoliberalne stranke na Kranjskem . Skratka: v teh, lahko bi rekli mejnih primerih nikakor ne gre biti izključujoč in ne prenapet, predvsem pa gre skrbno preučiti vsakega izmed njih posebej. Najhujša pa je tudi tod nevednost; suverena nevednost, ki temelji na neznanju ali celo nezanimanju toliko bolj. Med svetovljanstvom kakega dr. Pavla Turnerja ali barona Schwegla je pravzaprav zelo majhen korak, kakor vsekakor tudi velik in globok razkorak, ki pa ga ni treba ne potencirati ne spregledovati ali pomanjševati.

Za zdomstvo moramo reči, da je bilo nadvse ploden prostor slovenske literature že od nekdaj. Seveda pa je svojevrsten zgodovinski problem, kaj je to slovensko zdomstvo v konkretnem zgodovinskem času. Nam bo veljalo za zdomstvo bivanje Slovencev izven našega zgodovinskega nacionalnega prostora med Vzhodnimi Alpami, Panonijo, Jadranom in beneško nižavo, za zdomsko literaturo pa potemtakem literarno ustvarjanje tako bivajočih slovenskih ljudi; ta kriterij se resno problematizira pravzaprav le v zadnjih desetletjih podonavske monarhije za področji mest Dunaj in Gradec (nekoliko tudi Praga), kjer prebivajo močne in ugledne slovenske kolonije v prestolnici svoje države oziroma kronovine, ki so v vsakodnevnem živem stiku s slovenskim nacionalnim prostorom. Pozneje drugače postavljeni in prestavljeni državni mejniki, ki predstavljajo tudi dosti bolj hermetično zaprte meje, onemogočajo takšno vlogo slovenskemu narodnemu prostoru bližnjih mest, medtem ko druga za nas zavoljo pripadnosti popolnoma tujim civilizacijskim ali kulturnim krogom niso privlačna, čeprav se za tako vlogo oblastno in vsiljivo ponujajo, kakor npr. Belgrad, ki v slovenskih očeh sčasoma postane pravcata Belcebubova trdnjava Zla.

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja se poleg matične in zdomske literature med Slovenci pojavi še zamejska, kar je kajpak posledica nastanka novih izvenliterarnih razmer v 1866. in 1867. letu. Toda pojem zamejske literature je v slovenskem primeru izrazito dinamičen in spremenljiv, kajti slovenski nacionalni prostor so državne meje v 19. in 20. stoletju večkrat kaj različno razkosale (vse od 1866. leta pripadajo slovenskemu zamejstvu Beneški Slovenci, od 1867. do 1919. prekmurski, ki so z izjemo porabskih bili priključeni matici, od 1920. leta je v zamejstvu tudi velika večina koroških Slovencev, od rapalske pogodbe do 1943. leta pa goriški, tržaški in istrski Slovenci, nakar po II. svetovni vojni ostanejo zamejci tržaški in del goriških Slovencev).

Slovenska nacionalna literatura je kajpak več od preprostega matematičnega

seStevka vseh treh njenih sestavnih elementov, ker je entiteta po sebi, ker je celovit in v svojem bistvu nedeljiv organizem; ne moremo pa seveda spregledati, da premorejo vsi trije elementi te entitete vsak svojo identiteto.

V tej razpravi sem se namenil razgledati samo po identiteti naše zdomske literature, točneje po identiteti enega predela tega elementa slovenske literature, po poeziji, ki je v njenem okviru tako kolikostno (po številu naslovov leposlovnih knjižnih izdaj) kot kakovostno najmočnejša. Je tudi najprikladnejša prilikam in neprilikam zdomskega življenja spričo svoje pretežno izpovedne narave in stisnjenosti veselja v orehovo lupino, če si priključimo v spomin slikovito oznako lirike izpod peresa Thomasa Manna. Že na prvi pogled pa je očitno, kako dejavniki izven literature usodno posegajo v literaturo - pač skozi okoliščine njenega nastajanja. Če gledamo absolutno, je v slovenski zdomski periodiki proze več kot poezije, toda zelo velik del te proze ne dosega ne umetnostnih ne umetelnostnih ne vrlin in ne hotenj, ker išče svoj prostor smiselnosti in potrebnosti v pričevanjskosti. Kar pa zadeva število naslovov besedil, ki imajo tudi umetnostno - kar razumemo: pretežno umetnostno, pri čemer nočemo biti nikaki puristi umetnosti zaradi umetnosti - ambicijo, in to ambicijo zadovoljujejo s svojo estetsko vrednostjo, ter tudi z drugimi, a vendarle pomožnimi vrednotami umetniškosti, moremo povsem mirno dati prvenstvo poeziji in v tem smislu ne zgolj kakovostno, temveč tudi kolikostno. Poezija v naši zdomski literaturi tudi kaže največjo raznolikost: najhitreje se odziva tako na stilne kot na miselne premike v zavesti ustvarjalca - in tudi njegove publike... To pač ne velja le za literaturo v matici, temveč tudi v zdomstvu in navsezadnje celo v zamejstvu, čeprav tu najmanj, kajti zamejstvo je vedno v obrambnem položaju pred pritiskom tuje kulture, kakor zdomstvo, vendar je pogosto brez njegovega svetovljanskega prepaha in brez njegovega planetarnega zaledja. Zdomstvo je seveda ravno tako pod hudim pritiskom, največkrat je, čisto fizično gledano, še v težjem položaju - pač zato, ker gre mnogokje za osamljene posamičnike, od vsepovsod obdane s tujostjo - toda vsaj politično zdomstvo (in v to kategorijo sodi največji del literarnoustvarjajočega slovenskega zdomstva) je do matice tudi v aktivnem in sicer opozicijskem odnosu in tovrstno razmerje sili k delu, ne zgolj k delovanju. V takšnem položaju pa je prednost zdomstva ravno v naravnost nujnem svetovljanstvu, ker je matica že zavoljo svoje vloge v nacionalnem organizmu utemeljujoča se ne zgolj na delu, temveč tudi na ustanovah, ki pomenijo ob trdnosti in gotovosti tudi negibnost, okostenelost, neprilagodljivost in počasnost. Te značilnosti, ki izvirajo že iz same narave ustanov kot takih, je totalitarni režim, gospodujoč s takšnim ali drugačnim miselno-ideološkim predznakom v Sloveniji v letih 1941-1990, seveda samo še potenciral (kajti v naravi vsakega totalitarizma je zaprtost njegovega družbenega koncepta, zaprtost, ki deluje preventivno pred vsako že zgolj potencialno konkurenco katerekoli druge opcije uravnavanja družbenih razmer). Svetovljanska opozicija proti železni zavesi, ki so jo komunistični uzurpatorji postavili nasproti emigraciji in zamejstvu ter nasploh svobodnemu svetu že leta 1945 in jo nato odškrunili le v eno smer, kadar je šlo za penetracijo agentov in idej internacionalnega komunizma v prostor demokracije, je bila praktično edino mogoče stališče

političnega in tudi drugovrstnega, predvsem gospodarskega zdomstva, še zlasti po strahovitih genocidnih pobojih po končani II. svetovni vojni na Rogu, Teharjah in drugod in po čarovniških procesih (Dachauski, Nagodetov, Duhovniški itd. brez konca in kraja vse do procesa proti četverici pred tujejezičnim sodnim senatom sredi Ljubljane v vročem poletju 1988), ob čemer ne gre pozabiti kriminalne promocije socializma na vasi in v pravosodju, ki postane krivosodje, ter uvedba pravcatih koncentracijskih taborišč za nasprotnike režima. Takšni in tolikšni zločini titoističnega reda, ki so bili v marsičem od sile podobni Hitlerjevimi grozotam in povsem enaki Stalinovim ter so nato postali zgled Aminovim in Pol Potovim podvigom (kajpak so se tudi drugi "neuvrščeni" ljudožeri in krvoloki imeli mnogočesa naučiti od prvobornika "neuvrščenosti"), v svobodnem svetu nikakor niso mogli naleteti na odobravanje in razumevanje in jih kot nekaj pozitivnega nikakor ni bilo moč zagovarjati, česar se je zavedala tudi vladajoča belgrajska klika (ter jih je zato skušala prikriti): edino mogoče stališče emigracije ob takšnem stanju v matici je bilo radikalno nasprotovanje, namreč edino mogoče stališče v smislu ohranitve Slovenstva v zdomstvu - z njim je emigracija sicer bila ob vso morebitno materialno pomoč uradne matice, toda dobila je svoje moralno upravičilo in moralno moč, ki je silila k vztrajanju pri Slovenstvu, da se to ni moglo izenačiti z vsiljenim internacionalizmom v domovini in ne utopiti v njem kot neka davna zgodba. To je bil včliki smisel pionirjev zdomskega Slovenstva po 1945. letu, v tem okviru pa tudi naše zdomske literature. Tu je bil tudi razlog moralne obnove prenekaterega slovenskega političnega zdomca, ki je bil v času 1942-1945, se pravi v dneh najhujše slovenske drame (ki jo je predstavljala državljanska vojna kot posledica okupacije), morebiti tudi največja moralna propalica in prisežnik Adolfu Hitlerju, najhujšemu sovražniku Slovenstva. Kako je zdomstvo pravzaprav s pristankom pri takšnem stališču izbralo edino mogočo pot ohranitve Slovenstva, izpričuje dejstvo, da se je le-to najmočnejše ohranilo in na tujih tleh celo razvilo ravno v krogih, ki so politično aktivno nasprotovali režimu v matici, medtem ko se je drugovrstna emigracija mnogokdaj povsem utopila v tujosti Slovenstvu in njegovem bistvu. Zamejstvo je živ primer za to: najbolj je propadlo tisto Slovenstvo, ki se je povsem naslonilo na uradno matico: v Trstu so bili po II. svetovni vojni edina omembe vredna italijančevalna moč komunisti, ki jih je uradna matica nasvetovala tamkajšnjim Slovincem kot edino stranko, s katero se gre povezovati., 1948. pač mnogi niso mogli slediti vratolomnemu preobratu v dotedaj prisrčnem razmerju Tito - Stalin in so vztrajali - zvesti kot so Slovenci vedno (Koseski: Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovincu ne gane!; zvestoba je zagotovo najbolj slovenska vrednota) - pri pravem internacionalnem komunizmu, ki so jim ga zapovedovali iz matice dlje kot tri leta vsak dan: titoistični jugoslovanski državni komunizem tedaj pač še ni premogel nacionalnih dodatkov, ki so prišli na vrsto šele z njegovo federalizacijo, kar se je zgodilo konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let (z močno upočasnitvijo že malo po startu, ko so namesto liberalnih komunistov prevladali čvrstorokci, ki jim je v sedlo pomagal ostareli caudillo)...

Položaj se je nekoliko spremenil 1948. leta, ko je Jugoslavija pridobila v očeh Zahoda (kot bloka, ne pa tudi Zahoda kot svobodnega sveta, kar se je dogodilo šele z uvajanjem samoupravljanja, ki je v začetku bilo morda obetajoč eksperiment, a se je potem kmalu izkazalo za zgolj fasado komunistične diktature) nekaj simpatij in tudi veljave (a prav dosti in resničnih ne: angleški zunanji minister E. Bevin je rekel o Titu: Držite ga na površini!⁵, torej nič več - državnokomunistična Jugoslavija je pač bila le manj slaba od internacionalnokomunistične v ruski orbiti, ne pa tudi boljša!). Tudi na znotraj so se stvari začele spreminjati, a le počasi, kajti najprej se je režim odločil zaostri svojo politiko, da bi tako dokazal zvestobo živemu klasiku marksizma-leninizma J. V. Stalinu... A ta stalinizem brez Stalina, ki se je izživel zlasti v "socializmu na vasi", na ruskega samodržca ni napravil nikakega vtisa, zato je nastal titoizem kot znamenje določenega zasuka v jugoslovanski notranji in zunanji politiki: šlo je za svobodnemu svetu navidezno odprt in prijazen reformni komunizem, a v resnici je to bilo kraljestvo slepil brez resnične volje pristati pri standardih demokracije moderne dobe kar zadeva človekove pravice, svobodo političnega in sicerjšnjega organiziranja ipd. Nad vodo je titoistični režim ostajal zavoljo nasprotij med Vzhodom in Zahodom, v okviru katerih je Jugoslavija igrala (ne vodila) politiko diatonične harmonike: enkrat je na eno, drugič pa na drugo stran zaigrala melodijo, ki jo je ta ali oni hotel slišati, hkrati pa se je na znotraj zdaj pritiskalo, drugič spet popuščalo, odvisno od tega, kdaj se je hotelo očarati Vzhod, vnet za razredni boj, oziroma Zahod, ki je terjal uresničevanje človekovih pravic znotraj raztegljivega jugoslovanskega meha...Vsa "ljudska demokracija" stalinistične ere je prešla v titoistični domislek "socialističnega samoupravljanja", ki ga je šef-ideolog režima Kradelj zvito preplagiral od anarhistov ("združeno delo" je npr. poznal že P. J. Proudhon), a ga je postavil pod oblast uzakonjene avantgarde delavskega razreda ter delovnih ljudi in občanov (kakor se je temu reklo v samoupravnosocialistični liturgični terminologiji) Zveze komunistov. Nastajale so vedno nove ustanove, režim pa se je pod njih težo počasi sesipaval in se navsezadnje tudi sesul: institucionaliziral se je povsem in postal popolnoma negiben in neprilagodljiv novim časom, ki jih zaznamuje popoln krah komunizma v vsem evropskem nepravoslavnem svetu. Šele ko se je slovenski narod s svojo demokracijo v matici izvil iz krempljev belgrajskega centralizma, so se končno odprla prej čvrsto zapahnjena vrata, ki so dotlej v imenu "najbolj demokratičnega družbenega reda" z "najbolj odprto mejo v Evropi" onemogočala resnično sproščene in nenadzorovane stike med Slovenci tostran in onstran nekdanje železne zavese: v dneh propadlega komunizma je bilo mogoče zdomski tisk prebirati le v "znanstvene" namene in s posebnimi potrdili, zasebniku pa je bil njegov uvoz v Slovenijo najostreje prepovedan, kakor v Krpanovih časih uvoz angleške soli...Tako ni čudno, da je bil krog poznavalcev slovenske emigrantske literature v matici ozek, iz česar ni bilo izvzeto niti docela literarno snovanje, ki se ga je totalitarni režim bal enako kot političnega tiska razseljene Slovenije. Zavoljo nekdanje zavrtosti in zaprtosti pa bodo posledice dolgotrajne: v matici preprosto ni dosti tega tiska, tako ga tudi brati ne more več kot nekaj ljudi zaradi povsem tehničnega dejstva, da je bila propadla totalitarna oblast v nadzoru Slovencev dokaj uspešna...In tudi premetena: toliko

liberalna je le bila, da je zadovoljevala liberalistične potrebe konformistične mase, zadovoljne, da so posli v norih sedemdesetih cveteli...Tako pri nas ni prišlo do resnične podtalne literature: v šestdesetih, ko se je le-ta po več kot desetletju obupa in zlomljenosti v šoku poznih štiridesetih-petdesetih začela pojavljati v vzhodni Evropi, je titoizem navidezno obljubljal drugačno perspektivo, čeprav je ostro zatiral vsak celo zgolj potencialno odpor (v stope je tedaj režim poslal že stiskanega Balantiča - 1966. leta kajti medtem je Balantič že zdavnaj prerasel v simbol; nadalje so se ukinjale oblasti neljube revije, zapirali so se avtorji čisto nedolžnih člankov itd. itd.)...V sedemdesetih so nato, kot smo že rekli, cveteli posli, v osemdesetih pa se je totalitarni red počasi že sesuval, potem ko so "caudilla"⁵³ in njegove pomagače nadomeli palčki iz druge garniture tistega, čemur se zdaj že lahko reče "ancien regime". Tako ravno eksistencialne nuje po edino mogočem podtalnem uvozu (kajti režim je stanje stvari pritiral ravno do tega absurda: nejugoslovanska slovenska literatura je mogla biti v Sloveniji samo dobeseden uvoz, ki ga je nadzoroval Belgrad!) slovenske zdomske (in deloma zamejske) literature matična republika ni čutila, kar na svoj način pričuje o uspešnosti vedno novih šolskih reform, ki so temeljito zameglile prave vrednosti človekovega življenja in ustvarile babilonske čredne ideale: finančne špekulacije pač niso bile tako hud prestop kakor verbalni delikt po členu 133 kazenskega zakonika, celo nikak prestop niso bile, če in ko je šlo za "našega človeka"...Le do matice kritično zamejstvo (krog Pahor-Rebula v Trstu, Celovski zvon na Koroškem), ki ga je režim doma sčasoma vendarle moral vzeti na znanje in ga tolerirati - kakopak pretežno polemično -, ker se je toliko hvalil s svojo "najbolj demokratično" naravo (a čudno tudi s svojo tako poudarjeno "demokratizacijo", ki pa nikoli ni privedla do demokracije, ker je kar naprej kolobarila po svoji "najdemokratičnosti"), je skrbelo za tenko vez in živ pretok med matico in zdomstvom vse do razkroja totalitarne oblasti v drugi polovici osemdesetih let. Tako je mogla v Trstu 1972. leta iziti študija Jožeta Pogačnika z naslovom Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo, kar je bil podvig še pred najbolj svinčenimi sedemdesetimi (kajpak politično svinčenimi, drugače so to bila najbolj nora zlata leta titoizma, primerljiva z dvajsetimi v Ameriki, a vse skupaj je bil ples na robu ognjenika, ki je bil tik pred izbruhom). Toda to delo obravnava tako zamejstvo kot zdomstvo; gre pa za zgolj za prvi oris duhovnega prostora, ki je bil veliki večini matičnih Slovencev dotlej prava "terra ineognita", za zgolj prvi - in nadvse dragoceni - literarnozgodovinski prodor tjakaj, ki je bil vsaj nekako pollegalno in v skromnih količinah dosegljiv tudi matičnemu bralstvu.

Po drugi strani pa je treba reči še nekaj: tudi kvaliteta naše zdomske literature ni bila tolikšna, da bi mogla vsem oblastnim zaprekam navkljub prodreti v Slovenijo, v ničemer ni literature v matici, ki je sorazmerno kmalu po sočrealistični pozebi spet prišla v korak z zahodnoevropskimi literarnimi premiki, presegala; se pravi niti kriterij kakovosti niti kriterij inovativnosti v okvirih neke nacionalne kulture, ni v domovini neogibno silil k zanimanju za slovensko zdomsko slovstvo: Solženicin, Kundera itd. so kljub vsem oblastnim preprekam našli pot v svoje domovine v veliko

večji meri kot naši literarni zdomci v Slovenijo, čeprav so proti sebi imeli še ostrejši socializem. Neke izredne kakovosti med našo z literaturo trudečo se emigracijo ni bilo, ni pa bilo v matici tudi tako ostrega sočrealizma kot drugod v vzhodni Evropi: bil je premagan z močmi v domovini, tako da tozadevno duhovna pomoč iz zamejstva in zdomstva tudi ni bila toliko potrebna kakor npr. na Češkem ali Ruskem.

V času propadanja komunističnega režima so se mogle začeti tudi v matični Sloveniji vrstiti objave o tej literaturi, ki pa so vse do danes ostale revialne (Slavistična revija), hkrati pa se pojavijo tudi prve domovinske antologije in zbirke te literature (v Novi reviji, To drevo na tujem raste, Ljubljana 1990, Žoharjeva zbirka Aurora Australis, Ljubljana 1990, ponatis Debeljakove Črne maše, Ljubljana 1990). Literarnozgodovinsko so se s to literaturo v Sloveniji ukvarjali predvsem dr. Helga Glušič (objave o slovenski literaturi v Ameriki, o Francetu Papežu, Tinetu Debeljaku st. itd.), trudijo pa se v tej smeri tudi dr. Matjaž Kmecl (o avstralskem slovenskem pesniškem obnebju), Ciril Bergles (ob antologiji To drevo na tujem raste), dr. Mirko Jurak, dr. Janez Stanonik, Barbara Suša in drugi. Bila je ta literatura tudi že predmet visokošolskega pouka Filozofske fakultete v Ljubljani, in sicer v okvirih enotedenskega posebnega tečaja 26. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture poletji 1990 (za njegove potrebe je bil narejen priročen izbor pod naslovom Besede so ostale kot semena, ki je v založništvu omenjenega seminarja tudi izšel), v letošnjem študijskem letu (1990-1991) pa prodira tudi v redno seminarско delo (seminar prof. dr. B. Paternuja) na isti ustanovi.

Korenine razlik med povojno matično in zdomsko literaturo segajo že v čas pred veliko Hitlerjevo morijo. V slovenskem literarnem zgodovinoписju je znan spor na t. i. književni levici; manj pa je znan in obdelan spopad med idejno levico in desnico v slovenski literaturi, ki se je tudi odvijal v času neposredno pred II. svetovno vojno. Spor na t. i. umetniški levici ima po krivici takšno ime: ne gre za nikako umetnostno levico (torej za novatorje v literarnem oz. sploh umetniškem pogledu), temveč za marksiste v literaturi, ki predstavljajo kajpak le miselno, točneje: idejno-politično levico, in njihov spopad. Udarili so se oglati in okrogli marksisti, če si sposodimo Pascalovo tipologijo človeških značajev. Umetnostno so bili ti ljudje huda desnica, konservativci (ponovno uvajanje že presežene stilne formacije realizma), kolikor je njihova usmeritev bila produktivna, medtem ko je njih novatorstvo, torej levičarstvo, bilo izrazito neproduktivno (v kolikor moremo šteti to ponovno vzpostavo nekakšnih klasicističnih, sodobno umetnost do grotesktnosti vklepajočih regul na miselnih temeljih konstruktivizma, ki pa je prešel predvsem na idejno plat sporočila literature - inženirstvo duš - v nasprotju s predvsem formalnimi novotarijami klasičnega konstruktivizma, za sploh kaj novega: nova so bila le sredstva prisile, ki je zagotavljala udejanjanje socialističnega koncepta pri ustvarjalcih). Spopad se je nato v času II. svetovne vojne na Slovenskem prevesil v korist oglatih (Cene Logar in njegove smernice; polemika o "partizanski brezi", ki je čudno podobna razmišljanju v slovenskih katoliških vrstah v dneh I. svetovne vojne;

Brejc-Javoršek skuša narediti celo samomor, ko Kidrič podpre oglate^{5b}, nakar po prelomu s Stalinom zmagajo okrogli (zlasti z ljubljanskim pisateljskim kongresom): po tem, ko se je jugoslovanska komunistična stranka zavedla, da gre Stalinu za njeno popolno podreitev, ne pa za zavezništvo, je iz osebnega spora voditeljev hlastno začela delati konceptualni spopad - tako so jugoslovanski komunisti ustvarili nekaj razlik med seboj in sovjetsko prapodobo in vzorom, ki so ga tako upoštevali vsaj "per negationem" še tedaj, in te razlike so zaobsegle tudi odnos oblasti do umetnostnega ustvarjanja, k čemur so zlasti pripomogli Miroslav Krleža, Marko Ristič in Josip Vidmar. Da pa zmagoviti liniji okroglih ni šlo za kakršnokoli resno svobodo literature (šlo ji je le za svobodo idejno marksistično usmerjene literature), pričajo pogoste ukinitve revij, ki niso stodvajsetodstotno prisegle na marksistični svetovni nazor, siljenje literarno novatorskih del v samozaložništvo, ohranitev klasične stalinske ustanove pogromov v pismih bralcev proti posamičnim tokovom umetnostnega snovanja (npr. izjava Demokracija da - razkroj ne; v takšne podvige se včasih slučajno vključi tudi kak gospod Biedermayer, ki se v primeru Tomaža Šalamuna piše Hodalič, sicer po poklicu "medicinae doctor" in vseslovensko znani dopisnik v rumeni tisk...) itd. Toda tudi okrogli marksisti so znali zelo oglato obračuna(va)ti, kar dokazuje njihov pogrom na Kocbekovo zbirko novel Strah in pogum; prav ob tej knjigi so dokazali, kako jim literarne vrednote ne pomenijo ničesar, vse pa idejnost literature, ki jo je potem še v drugi polovici petdesetih let tako vehementno in brezupno zagovarjal Ziherl nasproti Vidmarju - ta si je tedaj že upal celo iz začaranega risa pravovernega marksizma na steze goethejanstva. Zmago okroglih marksistov pa je v dobršni meri omogočilo tudi dejstvo, da je oglate režim po 1948. letu pretežno spravil za žico, v koncentracijska taborišča, ker se niso dovolj hitro prilagodili novi politični stvarnosti: bili so pač dogmatiki, kakor v svojem umevanju literature, tako tudi v politiki⁶...

Tudi polemika med levico in desnico je v bistvu polemika med politično levico in desnico ter njuno mislijo o literaturi, ne pa med literarno levico in desnico. Tu gre seveda za znane spopade med posameznimi prominentnimi in eminentnimi revijami, a tudi za zanimiv spor Kranjec-Šorli. Vsej levici - torej marksistom in filomarksistom⁷ - je šlo za isto: za prevlado določene socialne idejnosti v literaturi, vendar so bili okrogli marksisti proti klasičnemu vnaprejšnjemu upravljevanju literarnega življenja in so dopuščali celo izražanje njim pozitivne idejnosti "per negationem" - a to vendarle bolj za avtorje preteklosti kot sodobnosti (npr. Lenin o grofu Tolstoju, nanj se je nato v spopadu z Ziherlom skliceval tudi J. Vidmar) -, medtem ko so oglati zagovarjali najtršo, to je "harkovsko linijo" socialističnega realizma na prav klasicističnih regulah (sam izraz "socialistični realizem" je skoval J. V. Stalin v stanovanju M. Gorkega in ga dal nato potrditi kongresu sovjetskih pisateljev v Harkovu). Tako gre za bistveno pravzaprav v spopadu med levico in desnico, ne pa v spopadu med okroglimi in oglatimi marksisti na "književni" levici. Toda tudi to je, še enkrat poudarimo, eminentno političen spor v obnebj literature, ne literaren.

Spopad med levico in desnico je bil v nekem smislu v slovenski literaturi permanenten⁸, še posebej ostre oblike pa je dobil v času druge svetovne vojne, po nji pa se je nadaljeval v nasprotjih med uradno matično (z delom zamejske) in zdomsko literaturo (z drugim delom zamejske), pri čemer je do izrecne polemike moglo priti le v Trstu, kjer je bilo ozračje svobodno, bilo pa je tudi dovolj vidnih predstavnikov ene in druge miselne usmeritve. Tu gre predvsem za spopad Bartol-Novačan. Toda polemika ni mogla trajati dolgo: matica po logiki totalitarnega režima o vsej zadevi sploh ne spregovori in se zakoplje v svetohlinsko zaroto molka, trabanti njene ideologije v Trstu pa so bili poraženi in so počasi utihnili (Bartol se zelo neslavno celo vrne v Ljubljano). Nato se zdomstvo neusmiljeno zaganja v nasprotnika, ki pretežno ne odgovarja: tako je za nekaj časa prekinjen še zadnji, polemični dialog med obema stranema. V sedemdesetih letih, ko se dialog ponovno odpre, se že vse dogaja na novih temeljih: tudi v matici so se marksisti popolnoma potopili v valovih življenja, kar zadeva živost njihovih idej, ostale so jim zgolj ustanove, ki pa so se že napolnjevale z novimi in demokratično mislečimi ljudmi, in tako potrebe po tovrstni polemiki preprosto ni več bilo (razen v vprašanju zgodovinske krivde za državljansko vojno med Slovenci). Vse bolj je Slovincem tu in tam postajalo očitno, kako je moderno Slovenstvo v vsakem pogledu pluralen pojav; marksizem kot idejna podloga zdaj že propadlega totalitarizma pa je popolnoma skrahiral in je kot demokraciji nasprotujoča miselnost oziroma ideologija popolnoma povožen in potisnjen na rob družbene pozornosti in vplivnosti, kar pa ne izhaja iz njegove morebitne zatiranosti, ampak iz njegove dejanske nemoči, impotentnosti in tujosti slovenskemu bistvu. Bolje kot marksizem pa se držijo marksovci, ki so pretežno že bivši marksovci: bodisi, da so oni sami zgodovina, bodisi, da je njihov marksizem zgodovina.

Ivo Šorli je v svoji avtobiografiji, ki je pod naslovom *Moj roman ugledala luč sveta* v letu 1940, zapisal sledeče za naše razpravljanje pomembne misli: *"Danes je parola 'socijalnost'. In že ako po svojo snov ne zležeš po stopnicah v podzemsko stanovanje ali v borno podstrešje, si 'asocijalen'. Pri tem so tisti, ki so, kakor pravimo, vso socijalnost vzeli v zakup (če bi se človek ne bal krivega tolmačenja, bi jim rekel 'moskovski klerikalci') še bolj nestrpni kakor zeloti preteklih dob iz nasprotnega tabora. Da, če se kdo upa oglasiti za nekoliko svobode tudi zase in za svoj način, kratko malo razstavijo vsem na ogled njegovo sliko, kako sloni ob podirajočem se zidovju in solze pretaka ob pokanju razpok - če ne celo, kako poskuša te brezdvomni smrti zapisane ruševine s svojimi pleči podpreti. O, pa saj ni treba, da bi se oglasil! Dovolj je, da se v življenju in celo samo s peresom pajdašiš s tem našim borim meščanstvom in malomeščanstvom. Vseeno, če ga celo bolj bičaš ko pa gladiš. Toda: naposled je tudi ono neki 'sloj' našega naroda, vsaj dokler se to čuti in je! In ima naposled tudi kdo pravico, da se pobavi še z njim. Spet vem odgovor: Prav ker je tudi to meščanstvo še vedno sloj našega naroda, mu ne damo, da bi posegalo po plitvi in plehki hrani o sebi! Prisiliti ga temveč hočemo, da se prav s pomočjo socijalne literature vsaj notranje spet stopi z ostalim svojim občestvom. Na ta odgovor pa spet vprašanja: Ali more kateri narod brez čim bolj razvitega meščanstva? A že celo: Ali ga je mogoče karzatreti,*

če že je? In posebej, kar zadeva njegovo duševno hrano: Koliko in doklej bo mesto hotelo živeti ob skupni narodni skledi?"¹⁰.

Šorli s temi nedvomno in nedvoumno ironičnimi besedami namreč spregovori o tem, kako si je Miško Kranjec "izbral kar pot predavanj, da tam izbojuje zmago slikanju kmečkih prilik in neprilik; češ da smo Slovenci pretežno poljedelski narod in mora tudi tu /=v literaturi/ imeti besedo ta sloj. Tako so torej vsaj mimogrede morale nekoliko v ozadje celo "delavske" zgodbe, ki so vladale nekaj let"¹¹. Marksisti kajpak niso udarili naravnost s svojo idejnostjo, temveč so se skrili za teorijo odraza: literatura naj odraža življenje - ker je pri nas največ kmetstva in revščine, bodi tudi naša literatura takšna in temu posvečena. Nato Šorli zelo na mestu spomni, da si je umetnost in v njenih okvirih tudi naša literatura "že ob času Govekarjevih bojov" izborila položaj gospe in ne dekle (celo prej, o tem je govoril že Josip Stritar), medtem ko sedaj marksisti podirajo ravno ta včliki dosežek slovenske kulture, ki kajpak zadeva zgolj njeno duhovno plat, žal ne tudi materialne...

Šorli je na nekoliko zafrkljiv način vendarle povsem zadel bistvo spora med umetnostjo in marksisti, ki so jo hoteli vpreči v voz svojega prekucustva. Toda ni se zavedal, kako pereč je pravzaprav problem, saj ga je obravnaval precej mimogrede, z levo roko in osebno (Šorli contra Kranjec) - kot prostožidarskim idealom naklonjen človek (bil je član Rotary kluba) si pač ni mogel predstavljati zmage tako obskurne in tuje miselnosti, kot je marksizem, pri nas, čeprav je že bilo usodepolno leto 1940.

Potem ko je komunizem na Slovenskem uzurpiral - seveda po zaslugi vdora najbolj tujih miselnosti v slovensko življenje, ki so v malih ljudeh vzbudile občutek pomembnosti, ker so jim dajale navidezno ali pa celo resnično absolutno oblast nad življenji in smrtmi rojakov -, je bil položaj popolnoma spremenjen: demokratično usmerjeni avtorji so bili bodisi utišani, bodisi pognani na pot izgnanstva, ali pa celo ob življenje. Toda rekli smo že, da se je polemika med demokracijo in marksizmom, kolikor je zadevala slovensko literaturo, nadaljevala v Trstu: spopad je obnovil Anton Novačan, ki je že bil na poti brezdomstva, in je 1948. leta krepko in strastno, mogli bi reči pristno novačanovsko, udaril po avtorjih v domovini, ki so slavili komunistični novi red. Stal je pač na stališču drugačnih idealov, kot so bili vsiljeni matici Slovenstva, je pa te ideale zastopal že Šorli nasproti Kranjcu. Bili so to miselni ideali slovenskih zdomskih literatov, kajti česa drugega skupnega ta predel slovenske literature ni mogel imeti, ker ni prisegel na nikak klasicizem, na nikako upravljenje zadev umetnosti. Po zmagi okroglih nad oglatimi marksisti je tudi v matici takšnemu socialističnorealističnemu klasicizmu odklenkalo (poosebljala sta ga kramparska poezija (?) in kozakovsko čez vsako razumno mejo razvlečeno pričevanjstvo, ki je v avtobiografski Leseni žlici I - bolj leseni kot žlici - slavilo Stalina na ravni duhamornega časopisnega feljtonizma), zato pa vsaj pri uradnih ustanovah izhajajoči literaturi marksistični idejnosti v veliki meri še ne: ta se je

začela izgubljati šele pozneje, s prodorom novih generacij avtorjev v slovensko slovstvo, med katerimi so bili marksisti le tisti, ki se drugače niso mogli javno uveljaviti in so se sončili v senci uradne pozornosti.

Novačan je v satirični pesnitvi Rdeči panteon (v javnost je prišla v Trstu 1948. leta) odločno nastopil zoper "kadilnico", ki je v literaturi izrazito nelepna stvar, vdali pa so se ji matični avtorji, ki opevajo in slavijo "Tituša tirana"¹³. Za to so omenjeni dobili položaj "uradnega genija", iz takšnega svojega "sračjega gnezda" pa motri ta "rdeči panteon", kako se zvija "Laokon - narod naš od strupa kačjega", ki je kajpak strup komunističnega čredništva, nesvobode ter sprevrženosti (brezumno se režim sklicuje na Cankarja, ponareja Prešerna itd., skratka nič ni varno pred njegovim pollašanjem). V takšnih razmerah je najvišji ideal borova Borova verzifikacija:

*Cankar: Ti človek, si nor?
Ne veš, kdo je Bor?
On v hosto je švignil
in v hostipovzdignil
poezijo v umor,
zato ga častijo.*

*Krpan: Ubitega slepca ali belouško
obesimo na grm, gada na hruško,
ko pride pomlad.*

Novačan duhovito evocira Borovo bombastično retoriko v svoj obračun s puhlostjo njegovih umotvorov. Toda celo "pesnik Dume in Cicibana opeva, hvali Tituša tirana": naša vrhunska literatura, literatura moderne, je mrtva:

*Cankar: Naj sodim loncu - ki prestal ni žara
peči lončarske in ga je lončar
zagnal med črepe - če na leta stara
pripne ga na zastavo janičar.*

Torej tudi z Župančičevim "ljudskim umetništvom" neusmiljeno robato obračuna, poigravajoč se z njegovimi verzi, s katerimi vstopa v satirična intertekstualna razmerja, korespondirajoč obenem še z zgodovino (opozorilo na janičarski prapor, povezava z orientalno despotijo itd.). Nekdaj je naš v javnosti najbolj slavljene modernist pel o tem, da grobovi tulijo, sedaj pa se ne postavi v bran svojih kolegov, ki so padli kakor Narte Velikonja, molči pa tudi ob "gonji, ki je goltala in golta tisoče".

Ob koncu udari še poimensko po najbolj izpostavljenih matičnih avtorjih, kakopak

v svojem znanem neusmiljeno ostrem slogu:

*Prežihov Voranc, drugače kuhar,
krtu podobno je v naše doline
dve, tri navzdignil sijajne krtine.
Rekli smo: Krt! A bil je le voluhar,
ki izpodjeda nam korenine.
Rod je voluharjev brez domovine.*

*Juš Kozak
Kot popasljiva koza
njegova lačna proza,
ko zdaj je sito "roza",
pasivna je "naproza"!*

*A. Ingolič
Dolgočasen kakor kalna Drava,
vendar ne tako globok -
ne širok -
ne visok -
kadar je suša ali poplava.*

*Bratko Kreft
Teliček je z repom ometal,
okrog mesarja letal
razredno zaveden ohol!
Zdaj vezan na kratko
dramatski vol Bratko
čaka zakol!*

*Pisarju vohunu (Vladimirju Bartolu)
Hotel si udariti moje srce,
možicelj bradati, rdeči vohun,
sramota pismarstva bo tvoje ime,
ostani vratarček rdečih štacun.*

(v drugi verziji Rdečega panteona, ki je na tem mestu že odgovor na Bartolovo tržaško humoresko)

Tu je torej idejni temelj najzgodnejše slovenske zdomske literature po II. svetovni vojni: odpor razmeram v domovini in obračun s tamkajšnjimi uradnimi literati. V emigraciji ni uradnih genijev, kakor so doma pod komunističnim žezlom, je samo zavezanost svobodi - vsakršni, od ustvarjalne do politične.

Tak je torej začetek, ko je še bila polemika: potem ko se komunisti in filokomunisti iz nje umaknejo, v poeziji ni več zaslediti polemičnih not: opazne so obsodbe režima v matici (B. Rozman, Z. Simšič, T. Debeljak st.), ne gre pa več za osebne, temveč načelne spore, ki predstavljajo določeno očiščenje od osebnih strasti in zamer, ki jih je Novačan v Rdečem panteonu še poln (npr. proti B. Kreftu, ki je v svoji dramatikki uporabil isto celjsko snov kot Novačan, a z mnogo manj dramatične moči - od tod "dramatski vol Bratko" -, pa je bil po vojni v domovini za to slavljen, medtem ko Novačan prezrt!). Na drugi strani se tudi poezija v matici odtrga od vpreženosti v vsakdanjostno "izgradnjo socializma", tako kaj kmalu v nji zamre "jek socialistične prakse" - torej je tudi iz tega razloga čas polemike minil: režimske slavlne pesmi postanejo v petdesetih letih vse bolj domena druge garniture matičnih avtorjev, medtem ko so jih v poznih štiridesetih pisali najbolj slavljene...Župančič je imel tozadevno prakso še iz tridesetih, ko je pisal v čast in slavo "viteškega kralja Aleksandra" (katerega režim pa je iz slovenskih beril ukazal iztrgati Cankarjeva, torej prijateljeva, Nebesa pod Triglavom iz Kurenta!!!), in nato iz zgodnjih štiridesetih, ko je pel hvalo italijanski zastavi, nakar sta sledila neizogibna maršal Tito in J. V. Stalin...Bor je že v času vojne povzdignil glas v znamenito odo Stalinu, ki se zanosno konča takole:

*S teboj zasedemo vso to zemljo,
ki naša ni bila, pa bo posej! (sic!)
Cez vso Evropo, brez tiranov, mej,
podamo jutri, Stalin, si roko¹⁴.*

Vladimir Bartol je Antonu Novačanu odgovoril s Tržaško novelo 1948 (prva iz niza Tržaških humoresk), toda v nji se vidi vsa njegova miselna beda, saj do nekega načelnega odgovora na Novačanovo generalno kritiko ni prišel (Novačan je seveda tudi oseben, toda najprej je generalen). Bartol je ostal zgolj na osebni ravni: norčuje se iz Novačanovega strahu pred ugrabitvijo v Trstu, ki pa je bil povsem upravičen, kajti ljudje so tedaj vendarle izginjali in jih ni nihče več videl. Seveda tržaški pisatelj poprej še naslika karikiranju hvaležno Novačanovo pojavo, ki jo zamaskira v impozantno hrupnega predstavnika "včerajšnjega sveta", v lik dr. Juliusa Grada: "Kdo ni v predvojni Jugoslaviji, posebej še v Sloveniji, poznal imena doktorja Juliusa Grada, velikega gromovnika in tribuna, diplomata in vsestranskega politika, liričnega pesnika in dramatičnega pripovednika, v čigar zgodbah je sekira rajši udarjala po glavah kakor po polenih, grozotnega silaka iz pivskih bratovščin, ki je nekoč vzkliknil, ko je na glas molil očenaš: Ne tvoja, moja volja naj se zgodi! /.../Kar se tiče vprašanja monarhije, je bil dr. Grad najodločnejši republikanec. In kar se tiče vprašanja republike, je bil spet stoodstotni monarhist" . Itd. itd. brez konca in kraja smešenja Novačanove osebnosti in tragične usode.

Novačan je bil takrat najpomembnejši slovenski pisatelj, ki se je moral po svobodo umetniškega ustvarjanja zateči v tujino. Kontinuiteto s predvojnimi razmerami in

miselnimi usmeritvami najboljše izraža dejstvo, da sta prvi dve dejanji njegove komedije Janez Goligleb izšli v Ljubljanskem zvonu 1940. leta, drugi dve pa v argentinskem izgnanstvu (zbornik Vrednote). Potem ko je bila ustanovljena revija Meddobje kot osrednja revija zdomcev - ne le tistih v Argentini -, ki je pod uredništvom dr. Tineta Debeljaka nadaljevala izročilo Doma in sveta, nekoliko pa tudi Ljubljanskega zvona (ravno Novačan prihaja iz zvonovega obnebja), se je mogla literarna dejavnost naše emigracije še v večji meri razmahniti, in sicer na jasnih temeljih in izhodiščih, ki so se izoblikovali in zmagovito polemično preizkusili v Novačanovem spopadu s tržaškimi zagovorniki komunističnega režima in uradne literature v Sloveniji. Novačanov oponent Bartol je svoj polom najbolj priznal s tem, ko se je s tržaškega prepriha molče umaknil v zavetrno Ljubljano; tudi svoje tržaške humoreske je v knjigi obelodanil šele tostran železne zavese, medtem ko je Novačan izdajal svoje knjige v vsem idejam odprtem in miselno mnogo sproščenejšem Trstu. Tam je izšel njegov Pčti evangelij sicer kot fragment (1948. leta),a tudi kot tak predstavljajoč znamenito dejanje v zgodovini slovenskega slovstva: gre za največji slovenski cikel sonetov, ki je nastajal med drugo svetovno vojno v avtorjevem palestinskem izgnanstvu. Spočetka je Novačan mislil na ustvaritev 5. evangelija, toda kmalu se je zavedel večpomenskosti s črkami zapisanega naslova, in se je nato usmeril v ustvarjanje Pčtega evangelija, ki bi naj bil izreden miselni, a tudi formalni umotvor, namreč evangelij v sonetih. Vendar je zgodba prišla le do svatbe v Kani Galilejski. Hotel je Novačan ustvariti nekakega slovenskega Fausta, Božansko komedijo in Sveto pismo hkrati, iz česar se je nato tako bridko ponorčeval Bartol. Avtorjeva smrt v letu 1951 je dokončno pretrgala ustvarjanje te mogočne pesnitve, ki pa v ohranjeni torzični obliki vendarle ne dosega visokosti Novačanovih namenov, dasi posameznim sonetom tudi ne gre odrekati pomembnih umetniških viškov¹⁶.

Novačanov Pčti evangelij, ki je nastajal, kakor smo dejali, že v avtorjevem palestinskem obdobju, nas v primerjavi s sočasnim Balantičevim in Hribovškovim opusom, s katerima predstavlja nedvomen vrh slovenskega literarnega ustvarjanja v času druge svetovne vojne, opozarja na posebno izpostavljeno vlogo soneta v naši tedanji literaturi. Toda tudi manj pomembni in docela brezimni pesniki in verzifikatorji tedaj na veliko uporabljajo to formo, kakor nas pouči že bežen pogled na prvi zvezek Slovenskega pesništva upora¹⁷. Tudi Alojz Gradnik se tiste dni pomembno ukvarja s sonetom: po knjigi italijanske lirike (izšla 1940. leta) izda 1945. (še pod Nemčijo) prevod Michelangelovih sonetov; sonet srečujemo tako na strani upora kot odpora in kolaboracije, kakor tudi tedanje emigracije, torej v vseh legah slovenskega življenja za časa velike vojne. Toliko izpostavljena in uporabljana ni tedaj nobena druga stalna besedilna forma; povsem naravno se je potemtakem vprašati, od kod in zakaj ravno tiste dni tak razmah sonetizma.

V slovenski literaturi je od Prešerna, točneje od njegove kanonizacije naprej sonet prestižna pesniška oblika, nekak zaščitni in očitni znak literarnosti, ki je seveda docela formalne narave. Kot tak živi sonet v slovenski zavesti. Zato ne more biti

čudno, da se praktično vsakdo slovenski, ki bit' hoče poet in mu ni pretežko v srcu nosit al' pekel al' nebo (vključno z diletantizmom in vrhunskim mojstrstvom), vsaj poskusi v tej formi. Ker pa literatura pri nas ni le literarno, torej umetnostno, kar pretežno pomeni estetsko javno in obče dobro, temveč tudi nacionalna vrednota in vrednost, se v poetiških opravkih poizkuša še marsikdo drug, ki sicer ni poet, je pa Slovenec. Kajti biti Slovenec je vselej nekaj pesniškega, četudi ni vselej nekaj poetičnega; tako si tudi moremo razložiti množico slovenskih politikov, trudečih se z literaturo, pa tudi neizmerno množico slovenskih pisateljev, ki silijo v politiko, mnogokdaj tako kot k ribam kit...

Po drugi strani pojasnuje veliko koncentracijo soneta v času druge svetovne vojne še en dejavnik: v dneh apokaliptične razmajanosti vseh vrednot slovenskemu človeku največkrat ostaja samo branik literarnega sveta, ki nekako vendarle ohranja čistost idealitet. Ker pa je pri nas, kakor smo rekli, zaščitni znak tega sveta sonet, je ta forma še posebej izpostavljena; njena strogost je v direktnem nasprotju z razpuščenostjo časa - torej še toliko lažje zaznamuje vrednote, ki so v vsakdanjosti prezrte in poteptane. Kompenzacije v literaturi nasproti neprijaznostim življenja pa so psihološko lahko pojasnljiva stvar: ustvarjanje literature v strogih formah daje trdnost, naravnost ustvari jo, sredi negotovega sveta, ki se sesipa v prah in pepel: dobri stari zweigovski včerajšnji svet...

Tako vidimo, da se po formalni plati temelji slovenske zdomske literature enaki kot temelji maticine: nasploh zdomstvo ne izhaja iz kakšne posebne stilne formacije, izhaja pa iz miselne strukturiranosti svobodnega sveta, ki je idejno nasproten zdaj vzhodno od Zahoda pretežno že popolnoma propadlemu komunizmu.

Toda ne le tedaj, na začetku, temveč tudi pozneje se bo slovenska literatura v emigraciji gibala po enakih tipoloških kolesnicah - seveda generalno vzeto - kakor literatura v domovini: torej tudi tedaj, ko tega več ne bo mogoče pripisati istim ali podobnim izviro, ali dialoškem razmerju (kajpak polemične sorte) z matico in pritlehnim literarnim prilikam in neprilikam v nji. Tako v matici kot v zdomstvu sledi obdobju trde ideološkosti - seveda z različnimi predznaki - obdobje sesutja tovrstne miselne preproščine in prodor v eksistencialno problematiko, ki na formalni ravni - tako tu kot tam - zamaje klasično sintakso in še prej klasične ritmično-metrične sheme, kjer se podre župančičevski melodiozni verz, sicer prvi čas po vojni zgled tako poetiki maticice kot emigracije. Nato sledi modernizem najrazličnejših oblik: seveda pa ima v matici več širine spričo večjega števila ustvarjalcev, ki si morejo dovoliti sproščenejšo prodore v avantgardizem, v igro besed - te vsaj na prvi pogled v domovini niso tako zelo neposredno ogrožene kot v zdomstvu, kar pa je vendarle zgolj slepilo, saj je bil slovenski jezik tako v stari kot novi Jugoslaviji ves čas neenakopraven nasproti srbščini in od nje zatiran (vojska!). Tudi preobrat v postmoderno bo razviden tako tu kot tam, vendar je literarni zgodovini o tem ta hip govoriti še prezgodaj spričo še ne dovoljšnje časovne

razdalje.

Toda tudi miselnost, ki se izraža skozi literaturo, kaže vzporednosti v zdomstvu in matici: miselnemu monizmu prvih poveljnih let sledi čedalje večji pluralizem, najprej v smislu soobstoja in pozneje celo že sožitja. Tako matica kot zdomstvo začneta en drugega priznavati, priznavati tudi kot vrednoto slovenskega življenja vobče: politične opredelitve imajo pri tem vse manj besede po tem, ko so nekoč imele izključno in izključujočo. Torej gre za zelo podobni morfološki sliki slovenske literature v domovini in zdomstvu, če govorimo v Spenglerjevem slovarju, kar še utrjuje našo misel o slovenski literaturi kot enotni entiteti z več predvsem prostorsko, vsekakor neliterarno opredeljenimi in opredeljivimi identitetami, ki jim gre določevalce iskati izven eminentno literarnih sestavin umetniškega dela (miselnost, idejnost avtorja ipd.). Moramo reči tudi sledeče: nacionalne kulture, sredi katerih ustvarjajo zdomci, razen v izjemnih primerih na naše vrhunske zdomske ustvarjalce niso imele dosti vpliva - izjema je morebiti le Vladimir Kos in njegovo razmerje do japonske civilizacije -, kar načelno ne velja edino za ustvarjalce iz vrst strokovnjakov iz vrst literarne vede, ki so nekako poklicno obremenjeni s tem - dr. Tine Debeljak kot prevajalec argentinskega nacionalnega epa *Martin Fiero* -, gre torej za nekako poklicno zanimanje, ne pa za usodno nujnost, kakor npr. v Papeževem slučaju s T. S. Eliotom, kjer prevajanje izhaja iz drugačnih, mogli bi reči kar literarno(po)ustvarjalnih pobud, saj gre za sorodnost osebnih poetik prevajanca in prevajalca (Papež je prvi slovenski prevajalec Eliotovih Štirih kvartetov in njegove poetične dramatike - *Umor v katedrali*). Sodobna argentinska literatura na čelu s svojima v svetu najjuveljavljenejšima ustvarjalcema Ernestom Sabatom in Jorgejem Luisom Borgesom značilno praktično ni vplivala na literarno ustvarjalnost pri Slovenstvu vztrajajočih argentinskih Slovencev - Borgesov vpliv je mnogo močnejši na slovensko matično prozaistiko, a šele v osemdesetih letih -, kot kuriozum pa gre vsaj omeniti, da je vplivalo na ustvarjalnost špansko pišoče slovenske Argentinke Vladi Kociancich, potomke naše gospodarske emigracije, ki se je v največji meri asimilirala in zavrgla izročilo svojih korenin. Vidimo torej, da gre v razmerjih med razvojem slovenske matične in zdomske literature za skoraj popolno celo časovno vzporednost. Včasih so tudi reference iz svetovne literature sočasne: Veno Taufer le malo zaostaja kot prevajalec Eliota za Papežem, z Vodebom praktično v istem trenutku opustita ločila. Toda povedno mora v matici Eliota uvajati drug prevajalec kot v emigraciji, kar govori o zelo visoki pregradi, ki jo je postavil na svojih mejah jugoslovanski komunistični režim v petdesetih letih. Ni pa časovni zamik med Papeževim in Tauferjevim prevajanjem Eliota tolikšen, da bi matična literarna scena morebiti zavoljo aktualnosti posredništva iz tujih literatur čutila neogibno potrebo in voljo po seznanitvi z zdomsko periodiko, voljo, ki bi je nikake oblasne zapreke ne mogle ustaviti in ki je delovala pri promociji npr. poljske emigrantske literarne dejavnosti v matični domovini. Totalitarna oblast pa je na Slovenskem že bila toliko premetena, da ni s svojim vsesplošnim zategovanjem vzbujala tudi vsesplošnega odpora: vsaj do neke mere je pustila ljudem živeti, celo intelektualno, vsekakor je bila dovzetna za najrazličnejše zglede, ki niso bili, kakor

se pogosto sliši iz neukih ust, samo v orientalni despotiji pravoslavno-boljševističnega obnebjja, temveč tudi v modernih diktaturah latinskega sveta, kakršne je kot prapodoba predstavljalo karnevalsko cesarstvo Napoleona III. (bili so tovrstne diktature deležni tudi Slovenci v Argentini v času caudilla Juana Dominga Perona), in seveda v tiranijah evropskega severa, točneje germanskega sveta (zlasti koncentracijska taborišča so izum tega civilizacijskega kroga, celo njegove demokracije!). Kakorkoli je že čudno, in v bistvu tudi tragično, je treba priznati še nekaj: pri nepoznavanju slovenske zdomske literature v matici na delu niso bili zgolj politični razlogi in oblastne ovire, temveč tudi sama raven te literature, ki v petdesetih letih ni več presegala največjih dosežkov v domovini - ne le, da ni premogla svojega genija, tudi talentov je bilo le nekaj. Skrivanje za političnimi razlogi je sicer udobno, toda bistev marsikdaj ne pojasnuje.

Toda morfološko pomenljivih struktuiranosti, ki smo jih nakazali za celotne korpuse matične in zdomske literature, ne najdevamo zgolj v celotah posameznih identitet slovenske literature, temveč celo pri posamičnih avtorjih. Zlasti pri Antonu Novačanu, ki je bil, kakor smo že videli, v obsodbi matičnih razmer 1948. leta zelo odločen: šele posthumno objavljena pesem Velikonočne želje nam zariše popolnoma drug Novačanov obraz - pesnik je tu blagi in vseodpuščajoči glasnik vseslovenske sprave, torej sprave vseh Slovencev, ki je Tine Debeljak v svoji Veliki črni maši vendarle še ni opravil: Balada o materi je zgolj sprava (ob) mrtvih, ne pa še tudi (ob) živih. Zato se tudi ne moremo čuditi, da je šele VII. letnik Meddobja v letu 1963, torej 12 let po avtorjevi smrti, prinesel to Novačanovo duhovno oporoko: Velikonočne želje pa so postale z uvrstitvijo na prvo stran letnika nekakšna naznanitev nove usmeritve: zdomstvo je uvidelo brezperspektivnost silovitih obsojajočih očitkov matici, ki so v zgodnjih petdesetih letih skoraj popolnoma zavladali v emigrantski periodiki, kar je ob pretežno krščanskem svetovnem nazoru teh ljudi še najbolj nenavadno, saj ravno ta nazor govori o tem, kako soditi vendarle ni človeški poseL.Novačan se je tega dobro zavedal, ko se v Velikonočnih željah brez sodb o preteklosti, ki jih je Debeljakova Velika črna maša še polna (tamkaj so junaki kajpak samo domobranci, na drugi strani pa so samo zlikovci), obrača predvsem na žive, opirajoč se na misel, da je vsaka smrt nezaslišana tragedija, s katero svet neznansko mnogo izgubi: Debeljak je v baladi o materi¹⁸ o tem spregovoril zelo prikrito in preko interpretacije svojega poetiškega umotvora, toda kakor za mrtve nekako prizna neko občo človeškost, tako so živi pri njem še jasno razdeljeni na lepe, čiste in dobre ter grde, umazane in zle, kar je zavoljo njegove neposredne vpletenosti v državljansko vojno na Slovenskem kajpak povsem razumljivo: konec štiridesetih let so morišča žrtev na eni in drugi strani metala še predolge sence med Slovence in mimo njih so zmogli le največji duhovi. Novačanove Velikonočne želje seveda niso kakšna velika umetnina, toda njihova duhovna širina v čemu takemu povsem tujem času vzbuja pozornost:

*Pri vas doma zdaj snežec se topi,
brsti drevo, trobentica cveti.*

*Čez polje veje topel veter plah,
Velika noč svetlika na gorah.*

*A tu jesen je...grozdje zrelo že,
na trtah listje zrumenelo vse...
V oči nas grizka mrzel veter, suh,
iz skrinje jemlje babica kožuh...*

*Vstajenja praznik tu in tam!
O, da bi srečo nosil vam in nam -
in da bi kmalu tisti veter bil,*

19

ki vam in nam solze bi posušil!

Metaforika, ki ni bila niti najmanj vzpodbudna za emigrantsko stran (jesen!), je morda Se otežila pot temu besedilu (dr. Tine Debeljak se je mogel ogreti za objavo šele v šestdesetih letih!), katerega odlike so, kot smo že rekli, predvsem miselne. Veliki bojevnik Novačan je v njem odložil orožje in se poslovil od svojih ljubih Slovencev s sporočilom, ki ga je mogla izreči le velika duša in veliko slovensko srce. Moči njegove misli ni več bilo mogoče spregledati, prodrla je in zmagala je, sicer toliko in toliko let pozneje, a vendarle...

Ko govorimo o začetkih slovenske zdomske literature po 1945. letu, nikakor ne moremo mimo že večkrat omenjenega dr. Tineta Debeljaka, ki je dolga leta bil nenadomestljiv organizator in ustvarjalec slovenskega zdomskega slovstva v tudi najbolj nemogočih razmerah. Bil je tudi vodilni literarni kritik, zgodovinar in teoretik slovenskega literarnega eksila ter osrednji steber Slovenske kulturne akcije, te najmočnejše kulturne ustanove in hkrati tudi gibanja naših zdomcev.

Njegovo pesništvo je morda bolj poklic kakor usojenost, toda posamičnih dosežkov tudi čisto literarne narave mu ni mogoče odrekati. Je pa njegovo pisanje značilno prežeto z intertekstualnostjo, kar je za pesnenje literarnega strokovnjaka pravzaprav razumljivo. Za primer vzemimo Levstikov motiv v pampi (iz cikla Zariski s kredo, izšlo v I. letniku Meddobja 1954. leta v Buenos Airesu):

*Jezero nad stenami
kamnoloma zapuščenega.*

*Breg s črnimi penami
osatja naostrenega.*

*Čez vode samoto veslata
družno pampski čaplji*

V soncu blesti sled zlata.

20

V mojih očeh kaplji .

Že na prvi pogled je vidna razpršenost v obdelavi v slovenski literaturi in zavesti klasičnega motiva, čeprav pa je zaporedje rim glede na Levstikovo protobesedilo ohranjeno. Metaforika se opazno zaostruje: grad je nadomeščen s kamnolomom - torej trdnost z lomljivostjo -, nikjer ni več prostora srcu. Družnost ne odrešuje od samote, lirski subjekt se pojavi šele v zadnjem stihu, in sicer s kliničnim zapisom dejstva - solz: vsa Levstikova pot od srca do solz je pri Debeljaku stisnjena zgolj v končno posledico, ki se ne razlaga. Skratka: smo sredi zapletene intertekstualne mreže navezav na starejše literarno besedilo, kar pa je vendarle bolj tekstni užitek za literarnega strokovnjaka kot pa laika, ki predstavlja mogočno veličino tistega, čemur se reče legije bralcev (te navsezadnje vselej odločijo o poveličanosti ali prekletosti literarnega umotvora), pa čeprav Debeljak korespondira z v naši zavesti klasičnim Levstikovim tekstom.

Debeljak se ni branil nikakega dela, ki je bilo v zvezi z literaturo in je krepko poprijel povsod, tako je tudi njegovo pesništvo zelo raznovrstno in sega od čisto praktičnega recitatorskega in oratorijskega pisanja (Velika črna maša, Oratorij o Baragi - uglasbil ga je Alojzij Geržinič) na eni in osebnega lirično izpovednega pesništva na drugi strani (zbirka Poljub, izšla 1951).

Med zgodaj formiranimi in uveljavljenimi pesniki slovenskega zdomstva ne moremo spregledati markantne pojave Branka Rozmana, ki je že 1954. leta izdal svojo pesniško knjigo z naslovom Na steni spi čas. Njegova lirika sicer ni prosta tistega, čemur se bombastično reče zgodovina - in svojih tudi pričevanjskih vrednot niti najmanj ne skriva -, toda narejena je z nedvomnim talentom in se ponekod tudi znotraj tega poeziji največkrat dokaj tujega začaranega risa povzdigne do pomembnih eksistencialnih stanj, o čemer zlasti pričuje monumentalni dialog Mama, kako je doma? v modificirani sonetni formi. S sorazmerno preprostimi in povsem klasičnimi pesniškimi sredstvi (metaforika, epitetoneza ipd.), ki ne iščejo svojega prostora v formalnih inovacijah, dosega velike katarzične učinke. Ti vsekakor niso osvobojeni zelo določne in določene miselne usmerjenosti, vendar pri tem ne gre za nikakšno idejno nasilnost, temveč za naravnost pesnika in njegovo videnje sveta.

Sredi petdesetih let izdajo slovenski zdomci ob svojih novonastalih pesniških zbirkah tudi Zbrane pesmi Franceta Balantiča (Buenos Aires 1956), ki ima v krogu naše emigrantske literarne srenje položaj klasika, čeprav sam ni pripadal temu segmentu slovenskega slovstva, vsaj v dobesednem smislu ne, je pa njegovo delo moglo živeti kolikor toliko normalno literarno življenje le izven meja matične Slovenije, medtem ko je v nji moralo veljati za politični simbol z negativno

konotacijo, kar je izhajalo iz avtorjeve življenske usode, ne pa iz njegove literature same. Ker je v uradnih matičnih krogih - krogih institucij - Se vedno gospodaril marksizem, ki je v literarni vedi pretežno prisegel na teorijo odraza (ta je bila vsaj s polemiko med Vidmarjem in Zihherlom, ki mu je sekundiral ruski estetik Lifšic, v drugi polovici petdesetih let zavržena, a se je v miselnih podmenah še v šestdesetih letih krepko držala pri življenju), se je hočeš nočeš uveljavil miselno sila preprosti silogizem: ker je bil Balantič domobranec, je pisal - eo ipso v okvirih teorije odraza - domobranksko literaturo. Zato je morala 1966. leta v stope doma že natisnjena knjiga njegovih pesmi, za katero se ie najbolj zavzemal Mitja Mejak, ki jo je tudi uredil in ji napisal spremno besedo . Da je v ozadju tega herostratskega podviga ravno teorija odraza in klasično marksistično gledanje na literaturo, ne pa bojazen, da bi izdajo Balantiča v tistem trenutku mogla izkoristiti naša politična emigracija, kakor so pojasnevali svoj brezumni, in tudi brezupni inkvizicijski podvig za blagor zdravja ljudskega noč in dan neumorno skrbeči zihherlistični priganjači², dokazuje dejstvo, da so zbirko uničili, ne pa jo samo zadržali v skladiščih, da bi minili domnevno neugodni časi, ko bi emigracija mogla to izdajo politično eksploatirati...Vidimo, kako se komunistični red pri nas ni počutil trdnega v sedlu, saj se je tako paranoično bal čisto literarne knjige: očitno je že čista literarnost dovolj za nesprejemljivost marksističnemu gospostvu, ki se ni ustrašilo nobenih stroškov za zadržanje družbenih vajeti v svojih rokah (kako se ni uplašilo nikakih sredstev, smo videli že preje, v 1945. letu, kar zdaj tudi po poti pozitivnih dejstev odkrivamo za vsakim vogalom). Povsem brez skrbi bi oblast v domovini glede Balantiča lahko bila recimo že kmalu po začetku norih sedemdesetih, ki so se po padcu Staneta Kavčiča in t. i. liberalizma prevesila v politično svinčena leta, ki jim je dajal ton Franc Popit; tedaj je emigracija bila spet docela brez vpliva v matici, saj se je ideološko čistunstvo, ki je v Kavčičevi eri zavoljo nebudnosti "organiziranih socialističnih sil" popustilo, ponovno okrepilo: vsaj tedaj bi Balantič lahko izšel in ga emigracija v ničemer ne bi mogla izkoristiti. Kvečjemu bi to mogel storiti komunistični režim, ki bi tako pokazal, da resno misli s svojim "pluralizmom interesov" - teh se je domislil njegov šef-ideolog Kardelj kot demokratično krinko za nadaljevanje dotedanjega samosilništva v nekoliko "prenovljenih" cesarjevih oblačilih...

Balantičevim pesmim so okroglo desetletje pozneje (1965. leta) pridružujejo spet vse do zadnjega časa zgolj v zdomstvu izdane Hribovškove (Pesem naj zapojem) . Tudi njegov opus ima v slovenski emigraciji položaj klasika, čeprav je ta manj izpostavljen kot v Balantičevem primeru. To pomeni, da je slovensko literarno življenje v zdomstvu na recepcijsko povsem normalen način izoblikovalo svoj odnos do preteklih literarnih snovanj: resda so tu pomagali tudi izvenliterarni razlogi (da sta tako Balantič kot Hribovšek bila bojevnika slovenskega protikomunističnega tabora in žrtev komunistov, eden celo že povojnega rdečega terorja) - tozadevno je pri vsej stvari pomenljivo dejstvo, da je bil Balantič dr. Debeljaku za svojega življenja precej tuj, še posebej pa je povedno to, da je pesnik zavrnil urednika (Debeljak je bil med vojno urednik Doma in sveta), ko je ta od njega želel bojevitih

ideološko pobarvanih stihov -, toda vendarle eminentna literarnost njunih opusov, v katerih bi zaman iskali kakršno koli dnevno-politično pragmatiko, zaživi kot osrednja vrednota njunega dela in osrednji razlog za kanonizacijo v klasika: pobuda za izdajanje in branje te poezije je že mogla biti politična ali ideološka, zato pa se sama izdaja in samo branje temu s svojo čisto lirično naravo izmika. V domovini za takšno branje z onemogočanjem izdaje sploh ni bilo priložnosti.

Glede na to, da ima slovenska zdomska literatura druge klasike novejšje dobe (predvsem izza dni moderne) enake kot matica, je naša misel o nekoliko drugačni identiteti tega dela naše nacionalne literature od matične dobila še dodatno upravičilo in utemeljitev, prav tako pa tudi misel o slovenski literaturi kot eni in nedeljivi entiteti. Za starejše obdobje so klasiki seveda povsem identični (morda z nekoliko drugačnimi poudarki), kar dokazujejo tudi intertekstualna in interpersonalna razmerja v slovstvu naših zdomcev, o čemer smo se mogli prepričati pri Debeljakovi navezavi na Levstika; v tem smislu moremo navesti še dokajšnjo vplivnost župančičevske melodiozne in retorično učinkovite verzne paradigme v zgodnejši fazi slovenskega emigrantskega pesništva (Rozman, Simčič - gre za vpliv Župančiča, kakršnega kažejo Samogovori in delno zbirka V zarje Vidove) ter Cankarjeve lirične proze (Vinko Beličič), da Majcnovih in Pregljevih argentinskih tiskov tozadevno niti ne poudarjamo posebej.

Naslednji val zdomskega pesništva Slovencev prinaša na površje sledeča imena: Rafko Vodeb (rojen 1922), France Papež (1923), Milena Šoukal (1922) in Vladimir Kos (1924), ki predstavljajo dokaj enotno lirsko generacijo. Po letih se jim pridružuje tudi Branko Rozman (1924), toda njegovo pesništvo je zakoreninjeno še v starejših miselnih matricah, tako da je tozadevno, bližji dr. Tinetu Debeljaku kot pa svojim vrstnikom. Zato pa je Vladimirja Truhlarja (1912) ne glede na rojstno letnico primerneje videti v tem drugem, k eksistencialni problematiki in sproščenejšemu verzu obrnjenemu valu lirike našega zdomstva. Knjige te skupine slovenskih emigrantskih ustvarjalcev začno izhajati kmalu po prvih knjigah generacije utemeljiteljev: Vodeb, Kam potujejo oblaki?, 1953, Človek sem, 1958; Papež, Osnovno govorjenje, 1957; Kos, Križev pot prosečih, 1955; Truhlar, Nova zemlja, 1958; ne moremo pa reči, da bi šlo glede na Debeljaka ali Rozmana za kak izrazit programski prelom, gre pač preprosto za prevlado novega občutenja sveta (Rozman npr. izda svojo zbirko Na steni spi čas v letu 1954, živahno objavlja v petdesetih letih svoje pesmi v več knjigah tudi še dr. Debeljak).

Osrednje žarišče slovenskega zdomskega slovstva je bila od konca štiridesetih let Argentina; tam so delali dr. Anton Novačan, dr. Tine Debeljak, France Papež in nekaj časa tudi Branko Rozman (ob njih je delovala še množica manj pomembnih verzekovcev in pesmarjev, ki nimajo literarnega pomena, zato pa jim ni mogoče odrekati velikih zaslug za ohranitev Slovenstva v prekoceanskih razmerah); po Evropi so bili razpršeni Vinko Beličič, Vladimir Truhlar in Rafko Vodeb (v Italiji in

v Vatikanu), ki se jim je nato pridružil Branko Rozman (v Zvezni republiki Nemčiji), medtem ko se je Milena Šoukal ustalila v Združenih državah Amerike, Vladimir Kos pa si je poiskal domovanje na Daljnem vzhodu, v Deželi vzhajajočega sonca.

Skoraj sočasno s temi prizadevanji se slovenska literatura ukorenini tudi v Avstraliji: prvo knjigo v našem jeziku na najmanjši vseh celin objavi v letu 1962 Bert Pribac (rojen 1933). Pribac razumljivo izhaja iz poznejšega vala slovenske emigracije, kakor tudi Vladimir Kos in v nekem smislu tudi Rafko Vodeb nista klasična slovenska politična emigranta, begunca iz zadnjih dni II. svetovne vojne - je pa tudi emigracija te trojice povsem nasledek usodnega prevrata v našem življenju, ki je nastopil v veliki Hitlerjevi moriji in nje nasledkih. Literarno je Pribac začel delati že v domovini, toda zavoljo onemogočanja ustvarjalne in siceršnje svobode, ki je tedaj še vedno zavzemalo patološki obseg (v petdesetih letih so celo Mišku Kranjcu, ki je bil od začetka tridesetih vselej vnet pristaš komunistične politične "linije" in se je na njenih miselnih izhodiščih tudi udeležil nam že znanega spopada z Ivom Šorlijem, močje v usnjenih plaščih ukradli nek rokopis - šlo je za prvo verzijo romana o Štirinajsti diviziji -, ker v svojih delih pač ni mogel komunistični ideologiji na ljubo povsem zatajiti svoje umetnosti; sicer pa so to bila leta najmračnejših ziherlističnih masakrov naše literature, ki jim je v času Kocbekove afere s Strahom in pogumom svoje ostro nabrušeno kritiško pero posodil celo sam Josip Vidmar, ker "pontifex maximus" naše ždanovščine, Ziherl, očitno ni upal sam žrtvovati na oltarju svojih somračnih marksističnih malikov: druga za drugo so bile ukinjene "grešne" revije, medtem ko so bili "grešni" avtorji večkrat deležni socialistične prevzgoje in "družbeno koristnega dela"...), se je moral zateči v tujino.

Petdeseta leta in začetek šestdesetih pomenijo v zgodovini slovenske zdomske literature nič manj znamenito obdobje kot štirideseta, ki so čas utemeljiteljev, čas očetov - idejnih in vsakršnih -: pomenijo dokaz življenske sile tega dela našega slovstva, ki na tujih tleh ni okamenelo, temveč se je živahno razraslo in se razvilo v smer moderne, k eksistencialni biti usmerjene poezije ter začelo zavzemati nove prostore, tako zemljepisne (Pribac v Avstraliji) kot duhovne (Kos na Japonskem) in bivanjske: razvoj v domovini je tekkel po v bistvu enakih kolesnicah - stran od ideološkosti, ki dobi svoje mesto v pragmatični publicistiki, in k najtemeljnejšim vprašanjem človeškega bivanja, ki so edino pravo vprašanje umetnosti. Je pa res, da je bil v zdomstvu nekoliko močnejši poudarek na krščanskem videnju in doživljanju sveta, k čemur je vodilo tudi dejstvo, da je dokajšen del ustvarjalcev pripadal duhovniškemu poklicu (Rozman, Truhlar, Vodeb, Kos - ti so, zlasti Truhlar, tudi pomembni in vznemirljivi katoliški misleci), pa tudi to, da je v domovini bilo izražanje tega pogleda pod velikim oblastnim pritiskom.

Zanimivo je pozneje ravno iz te poklicne skupine bil narejen prvi korak k prisotnosti slovenske zdomske literature v domovini: Vodeb se je povsem vključil v kulturno snovanje matice potem, ko se je vrnil v Slovenijo (predaval je na

mariborski teologiji), Truhlar pa je v Celju 1969. leta doživel izbor iz svoje poezije (V dnevih šumi ocean, s spremno besedo Edvarda Kocbeka): na neuradni strani družbenoznorske mavrice je duhovščina zagotovo premogla največjo organiziranost, ki je s stališča literature zagotovo nadvse pomembno tržno dejstvo; v razmerah nadzorovanega trga (idej in nasploh vsega) je to še toliko važnejše (zagotovljen krog odjemalcev za knjigo, ki ji uradna družba ne daje podpore in jo ovira pri njenem prodoru na javni trg) - se pa takšnemu stanju ni čuditi, čeprav je na prvi pogled nelogično in presenetljivo ob že kar transparentno bojeviti ateistični naravi marksizma in njegove slovenske podeželske izdaje (v koncilskem času se je katoliška duhovščina umaknila iz marksistično pojmovane družbenosti - tako se komunizem vanjo preprosto ni mogel več zaganjati in ji ni mogel več očitati teženj za uveljavitvijo klerikalizma, kar so odtlej počeli le največji miselni preprosteži in očitni netilci spopadov, ki pa so po logiki takšnega stanja nujno morali prihajati le iz marksistične strani!).

Kje so glavni premiki med valom utemeljiteljev in - lahko bi rekli - valom prvih ustvarjalcev v slovenski zdomski poeziji? Najopaznejša je vsekakor sprostitve verza, ki privede pri Vodebu celo že do opustitve klasičnih sintaktičnih znamenj (cikel Z lagune, VII, Meddobje II, 1955) - tu gre za povsem sočasen proces kot v matici pri Tauferju -, a to je le zunanji znak za velike, prav tektonske premike v zavesti.

V tem smislu je najzanimiveje opazovati na ravni tematike odnos do domovine in zgodovine. Razberljivi so namigi na zgodovinske konkretosti, zlasti na 1945. leto, toda pri Francetu Papežu je npr. ta konkretost že povsem vtelesena v integralnost eksistencialne tragike človekovega bivanja (s posebnim poudarkom na zdomski usodi, kar je vsekakor zelo umljivo). Poučno si je tozadevno ogledati zaključek speva Pomlad:

*Grmeča beseda pomladi:
bivaj!
se bliža srcem vseh stvari
in jih trga
in raznaša v nemirni, veliki čas.
Življenje se stalno umika pred nečim,
življenje se stalno bliža.
Nepozabna zemlja...
Čas odhoda in ranitve -pomladni dnevi²⁴.*

Tu ni nikake rozmanovske popolne izgovorjenosti in izgovorljivosti groze bivanja - dialog Mama, kako je doma? se npr. konča takole, mogli bi reči povsem brez preostanka:

-Pa zakaj, mama, siliš domov,

če ni kruha, ne polja in dosti grobov?

*-Veš, sine, tam kruh po zemlji diši
in po češnjevih cvetih diše noči*

nerje poina nase Krvi .

Vidimo, da je Rozmanu ideal izgovoriti vse, kar pesnik hoče povedati, izgovoriti jasno, nedvomno in nedvoumno, medtem ko Papež preprosto ne more več izgovoriti vsega, ker je tisto, kar želi povedati, z besedami ne docela izgovorljivo: poleg tega tudi ni več besed z eno samo pomensko in smiselno valenco, kakor so pri Rozmanu še bile, čeprav je izšel iz župančičevske simbolistične poetike²⁶.

Tudi Vladimir Kos potrjuje razvoj v nakazani smeri: besedilo Ob needinosti brezdomcev se loteva problema, ki ga naznanja naslov, bivanjsko globalno - tako ni več vezanosti na konkretne dogodke, je pa silovita privezanost na človeško dogajanje. To naj potrdi sledeči odlomek:

*"Marija." sem vzkliknil in dvignil glavo.
"Tako smo v prst upognjeni,
da te komaj vidimo,
z blatnimi očmi".*

*In vem, da sem vzdihnil.
Odtlej je že toliko poletij mimo šlo,
da ne vem,
če trg še dopušča sončnico .*

Konkretnost zgodovine je tod povsem vtelesena v kontekst človeškega bivanja med nebom in zemljo: v takšnem globalnem pogledu pa je seveda tudi prostor videnju konkretnega, do katerega se more priti z interpretacijo besedila; a takšna interpretacija je zgolj ena od mogočih. Prejšnji ideal je bil ravno obrnjen: v konkretnem pogledu je bilo tudi videnje globalnega - seveda v primeru, ko je šlo za resnične umetnine, kakor v Rozmanovem dialogu Mama, kako je doma?

Tudi znameniti kriterij Huga Friedricha za modernost lirike v korpusu besedil naše zdomske poezije deluje: dehumanizacija je vsaj v metaforiki - toda v glavnem tu, na drugih ravneh je bistveno manj - od Novačana do Papeža in Kosa silovito napredovala, seveda pa ni dosegla nikakih skrajnih leg, kakor jih tudi slovenska literatura v matici v času do 1965. leta ni.

Moremo torej skleniti, da se je slovenska zdomska lirika v drugi polovici štiridesetih

let, v petdesetih in v prvi polovici šestdesetih razvila praktično iz nič v najtežavnejših razmerah do stopnje razvite moderne lirike s svojo značilno identiteto znotraj slovenske nacionalne literature, kar velja v nekoliko manjši meri tudi za našo zdomsko prozo, skoraj nič pa za dramatiko, ki je najkonservativnejši del slovenske literature eksila (izjema je poetična dramatika Franceta Papeža, ki pa je povezana z njegovo liriko). Te identitete seveda ne gre potencirati v samosvojo entiteto - videli smo, da so gibanja zdomske literature v svojih temeljnih potezah povsem korespondirajoča, marsikdaj celo časovno vzporedna s premiki v slovstvu matične Slovenije -, toda tudi ne spregledovati kot samosvojega bogastva znotraj celovitosti prešernovske "Slovenšne cele". Brez nje bi bilo slovensko slovstvo izven vsakega dvoma siromašnejše.

Opombe:

1. V slovenski zavesti živi le kot avtorica nemogočega libreta za opero dr. Josipa Ipavca *Princess Tollkopf*; toda svoje dni je slovela zlasti kot avtorica uspešne in bogato ilustrirane knjige o južnoslovanski ženski ter kot dramatik lažjega žanra. Na Dunaju je precej časa imela enega najznamenitejših salonov, bila je soproga slovenskega državnozbornega poslanca Huga viteza Berksa, posestnika z Blagovne.
- 2 To se je na žalost na veliko počelo na slavističnem simpoziju *Obdobja 12* (v čast F. Ramovša o znanosti na Slovenskem v njegovem času), kije bil poleti 1990. leta v Ljubljani
3. "Najbolj se nam je zameril Miklošič s tan, da ni hotel govoriti po slovensko. S Hrvati in Srbi se je pomenkoval po ilirsko, s Poljaki po Poljsko, z nami pa je vedno le nemškutariL To nesramno preziranje našega jezika je moglo imeti samo dva vzroka. Ali ga je tako zaničeval, da ni hotel govoriti jezika svoje matere, ker se je sramoval, ali pa našega pismenega jezika ni dobro znal in se torej ni hotel blamirati Ta dva vzroka sta oba enako grda in podla in zato ostane na Miklošičevem imenu na vse veke žig sramote. Filologi naj ga svobodno časte s kadilom, kajti je bil te časti tako vreden, kakor nobeden izmed njegovih vrstnikov. Mi rodoljubi pa ga ne moremo in nečemo spoštovati in ljubiti, smatramo ga za izgubljenega sina naše matere Slavije". Janez Trdina, *Moje življenje*, v: J. Trdina, *Izbrano delo I, Ljubljana 1971*, str. 303-304.
4. O njem glej zlasti: F. Šuklje, *Iz mojih spominov I, Ljubljana 1926*, str. 102, in *II, Ljubljana 1929*, str. 58, 59.
5. J. Pirjavec, *Tito, Stalin in Zahod, Ljubljana 1987*, str. 210.
- 5a. Ta španski izraz se nam zdi še najbolj točna oznaka za položaj maršala Tita; v zgodovinopisju se uporablja predvsem za generala Franca, ki se je na oblast ravno tako povzpel v državljanski vojni in potem samosilniško vladal do smrti, pri tem pa imel mandat konformne mase.
- 5b. O tem je obširno pisal J. Javoršek (Brejc) v svojih knjigah *Kako je mogoče? (Maribor, 1969)* in *Bliskavice (Ljubljana, 1984)*.
6. Žrtve so kajpak bile tudi med okroglimi literamoustvarjalnimi marksisti; tako sla na Dachauskih procesih bila obsojena L. Mrzel in B. Fakin (Igor Torkar), F. Albreht je izgubil položaj ljubljanskega župana, Boris Kraigher pa je grozil celo svojemu očetu, dr. Lojzu Kraigherju. Obračurui z oglasitimi vsekakor niso izvajali okrogli, temveč atoistična oblastna garnitura O tem, kako v spopadu med Titom in Stalinom ni šlo, vsaj v začetku ne, za boj načel, zlasti povedno govori poglavje z naslovom *Nenačelen boj za načela v že omenjati Pirjevčevi knjigi Tito, Stalin in Zahod*
7. Toda vprašanje je, koliko Marx svojega uspeha na naših tleh ne dolguje pravzaprav nepoznavanju njegovega izvirnega opusa pri slovenskih ljudeh in torej le interpretacijam svojih misli, kajti težko si je predstavljati, da bi tako zagrizeni sovražnik našega naroda sicer dosegel omembe vreden vpliv kot pozitiven mislec (zlasti delo *Revolucija in kontrarevolucija v Nemčiji* je vsakemu Slovaicu neogibno potrebno branje, da bo vedel, kdo sta Marx in Engels). V odnosu do Slovencev je bil Adolf Hitler v polni meri tisto, za kar se je razglasil pred H. Rauschniggom - izvrševalec, izvajalec marksizma, ne zgolj njegov premagalec (glej v: H. Rauschnigg *Pogovori s Hitlerjem, Trst 1987*, str. 151).
8. Najbrže tudi zato, ker je tako očitat, še ni doživel posebne študije v literarni zgodovini, ki bi si jo izven vsakega dvoma zaslužil: le posamezni polemični spopadi so doživeli svojo osvelitvev, ne pa še nazorski boji v naši literaturi kot celota in kot proces, ki se vleče od začetkov slovenskega slovstva.
9. Šorli misli tem več v pomenu tem bolj, ne temveč v pomaiu marveč.
10. I. Šorli, *Moj roman, Ljubljana 1940*, str. 311-312

11. I. Šorli, *tu d*, str. 310.

IZ I. Šorli, *n. d*, str. 311.

13. Vse navedbe iz Rdečega panteona so po tipkopisu, ki ga hrani rokopisni oddelek celjske osrednje knjižnice pod signaturo Ms 91 (gre za prepis Nika Vrable iz revije Meddobje, II. letnik, Buenos Aires 1955, str. 56-59; tu gre že za končno redakcijo satirične pesnitve, ki se od zgodnejše tržaške objave razlikuje zlasti v zaostritvi Bartolove karakteristike in v rimanju Kardelja sprdeljem).

14. M. Bor, *Pesmi, ponatis (faksimile)* zbirke iz leta 1944, izdano v Ljubljani 1979. leta, str. IZ Slovenska slavilna poezija je sedaj (žal zelo nepopolno) zbrana v knjigi M. Dolgana, *Slovenska muza pred prestolom*, Ljubljana 1989.

15. Tržaška novela 1948 je prvič izšla v tržaških Razgledih (za 1948. leto, str. 385-401). V knjigi je stvar zagledala luč sveta v Ljubljani 1957. leta.

16. O nastajanju te pesnitve veliko govori Novačanov dnevnik za čas druge svetovne vojne, ki je bil pod naslovom *Jeruzalem-Kairo* izdan v Ljubljani 1986. leta.

17. Slovensko pesništvo upora, I. knjiga, Ljubljana 1987, ur. B. Paternu.

18. Ta spev je seveda integralni del Velike črne maše za pobitimi Slovenci, kije prvič izšla v Buenos Airesu kot prva knjiga Slovenske kulturne akcije, v Sloveniji pa je dosegljiva zlasti po ponatisu v Ljubljani 1990. leta.

19. Objava v Meddobju, VII. letnik, Buenos Aires 1963, str. 1.

20. Objava v Meddobju, I. letnik, Buenos Aires 1954.

21. V rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani je ohranjen primerek te tako zelo redke knjige. O vsem dogajanju pa glej v: F. Balantič, *Muževna steblika*, Ljubljana 1984, *Spremne opombe F. Bohanca*. Tam je tudi Mejakova spremna beseda k uničeni knjigi iz leta 1966 (str. 123-137).

22. F. Bohanec, *Spremne opombe* v: F. Balantič, *n. d*, str. 138. Odločitev o uničenju knjige je formalno sprejel založniški svet Državne založbe Slovenije, torej ne neposredno politika, ki sije pilatovsko umila roke ob tem podvigu, a je vseeno ni težko prepoznati v režijskem ozadju tedanjega dogajanja.

23. Veliko izjemo predstavlja velika antologija slovenskega pesništva Živi Orfej, Ljubljana 1970. Knjiga Hribovškovih pesmi je v domovini izšla šele 1990. leta.

24. Po objavi v Meddobju, V. letnik, Buenos Aires 1959, str. 116.

25. Po objavi v Meddobju, II. letnik, Buenos Aires 1955.

26. Tam so simboli vendarle še izjema, najpogostejša in najopaznejša sicer, a vsekakor še izjema, kajti naš simbolizem ne dosega skrajnih leg, kakor npr. francoski

27. Besede so ostale kot semena, *Izbor iz poezije slovenskega zdomstva*, izbral, uredil in spremno besedo napisal I. Grdina, 26. SSJLK, Ljubljana 1990, str. 20 (po objavi v IZ letniku Meddobja). Tam so tudi dosegljivi integralni teksti večine citiranih besedil *Za bio- in bibliografske podatke o avtorjih in njihovih knjigah se je najbolje obrniti na Berglesovo antologijo To drevo na tujem raste* (Ljubljana 1990), Pogačnikovo v razpravi omenjeno študijo *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo ter v Enciklopedijo Slovenije*, IV. zvezek, Ljubljana 1990, geslo: *Izseljensko slovenstvo*.

Zusammenfassung

Die Poesie der slowenischen Emigration 1945-1965 (Zustände, Grundlagen, Richtungen)

Innerhalb der slowenischen nationalen Literatur kommt der Emigrantenliteratur von Beginn an ein großer und bedeutender Wert zu. Die Bedeutung der Emigration für die slowenische Literatur und Kultur im allgemeinen wächst besonders nach dem Jahre 1945, als im Mutterland Slowenien das kommunistische Regime die Macht übernimmt. Aus diesem Grunde sehen sich viele Slowenen gezwungen, in die Verbannung zu gehen, darunter auch etliche literarisch Schaffende, während einige von diesem Regime in den Tod getrieben werden.

Die Literatur der slowenischen politischen Emigration, die den überwiegenden Teil der slowenischen Emigrantenliteratur ausmacht, entstand auf den geistigen Grundlagen der freien Welt und ihrer künstlerischen Normen. Die ganze Zeit befand sie sich in lebhafter polemischer Auseinandersetzung mit der

kommunistischen Ordnung in Slowenien, was ihr besonders unmittelbar nach dem Zweiten Weltkrieg eine zu starke ideologische Note verlieh, danach wandte sie sich aber allmählich der modernen Kunst zu, die in der Gesellschaft einen autonomen Status hat. Die ideologische Auseinandersetzung der Emigration mit dem Regime im Mutterland fand ihren Platz in der politischen Publizistik und beeinträchtigte daher seit etwa der Mitte der fünfziger Jahre das künstlerische Schaffen nicht mehr, wenigstens was die größten Kunstschaffenden anbelangt. Diese Entwicklung verläuft völlig parallel und ist vergleichbar mit der Entwicklung im Mutterland, die sich nach 1950 eine eingeschränkte Autonomie innerhalb der kommunistischen Gesellschaft erkämpft hat. Die letztere zwang der Kunst nach dem Bruch mit Stalin im Jahre 1948 kein sozialistisch- realistisches Paradigma mehr auf.

Die Generation der Gründer der slowenischen Emigrantenliteratur und- lyrik als ihren stärksten Teils ist durch den Dichter, Prosaisten, Dramatiker, Politiker, Diplomaten und Advokaten Dr. Anton Novačan sowie durch den Redakteur und literarischen Experten Dr. Tine Debeljak vertreten. Beide haben sich bereits vor dem Zweiten Weltkrieg einen Namen gemacht und beide haben sich danach in Argentinien niedergelassen, das zum Mittelpunkt des literarischen Schaffens der slowenischen Emigration wurde. Dr. Novačan war der geistige, Dr. Debeljak aber der organisatorische Begründer der slowenischen Emigrantenliteratur, die in der Zeit bis zum Zweiten Weltkrieg in der slowenischen Sprache keine bedeutenden Schöpfungen hinterlassen hatte (dagegen machte sich der in den Vereinigten Staaten englisch schreibende Slowene Louis Adamič einen Namen).

Dr. Novačan trat mit seiner satirischen Dichtung "Das rote Pantheon" (erschieden 1948 in Triest) scharf gegen die literarische Knechtschaft im kommunistischen Regime auf, die in den ersten Nachkriegsjahren einen erschreckenden Umfang annahm. Entschieden setzte er sich für die schöpferische Freiheit im allgemeinen ein und verurteilte die sozialistische gesellschaftliche Praxis der kommunistischen Machthaber. Damit setzte er nur die scharfe Polemik fort, die zwischen der politischen sowie ideologischen Linken einerseits und der Rechten andererseits in der slowenischen Literatur bereits vor dem Zweiten Weltkrieg entfacht worden war (die Auseinandersetzung zwischen Kranjec und Šorli; Šorli setzt sich in seiner Autobiographie "Moj roman", die 1940 in Ljubljana erschien, für die schöpferische Freiheit ein gegenüber dem Marxisten Kranjec). In seinem Gedicht "Velikonočne želje" dagegen, das sein geistiges Testament darstellt, fordert Novačan als erster eine gesamtslowenische Befriedung und Versöhnung unter allen lebenden und toten Slowenen. Seine Idee findet erst in den neunziger Jahren ein Echo unter den Slowenen.

Dr. Debeljak war Hauptorganisator des slowenischen kulturellen, nicht nur literarischen Lebens in Argentinien (er war jahrelang Vorsitzender der Slowenischen Kulturaktion, der zentralen Organisation, die für die kulturelle

Tätigkeit der Slowenen in der Emigration sorgt, und der Zeitschrift "Meddobje", des zentralen literarischen Blatts der Slowenen in der Emigration). Seine Lyrik ist literarisch weniger bedeutend, dafür spielt sie aber eine unübersehbare Rolle bei der Erhaltung des Slowenentums in der argentinischen Emigration. Ideologisch ist sie natürlich gegen die Zustände in der Heimat unter kommunistischer Oberherrschaft ausgerichtet, worin sich auch die Verwandtschaft mit dem Schaffen von Branko Rozman manifestiert, der generationsmäßig bereits zu der nächsten Welle der Schaffenden der slowenischen Emigrantenliteratur gehört.

Rafko Vodeb, Karel Vladimir Truhlar, France Papež, Milena Šoukal und Vladimir Kos sind die Vertreter einer bereits profilierten Lyrik der slowenischen Emigration, die sich auf dem Wege der modernen Poesie und der Entdeckung des Wesens der Existenz des einzelnen und der Menschheit befindet. Die Bücher dieser Lyriker beginnen bereits in der ersten Hälfte der fünfziger Jahre zu erscheinen. Einige verzichten schon auf klassische syntaktische Interpunktionszeichen (gleichzeitig mit Venko Taufer im Mutterland wird der neue Kunstgriff auch von R. Vodeb verwendet), alle unterlassen aber die klassischen rhythmischen und metrischen Paradigmen des bisherigen slowenischen Verses, der in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in Slowenien unter dem starken Einfluß von Oton Župančič stand (auch diese Abweichung von der slowenischen literarischen Überlieferung vollzieht sich in der Emigration praktisch gleichzeitig wie im Mutterland!). Einen großen Einfluß übte auf die beste slowenische Emigrantenlyrik der fünfziger und sechziger Jahre T. S. Eliot aus, der vor allem von France Papež viel übersetzt wurde (beinahe zur gleichen Zeit wie von Venko Taufer im Mutterland). Neben Papež bedeutet den Höhepunkt der slowenischen Emigrantenliteratur das Werk von Vladimir Kos, der mit japanischer Zivilisation in Berührung kam. 1962 erscheint auch das erste Buch der slowenischen Poesie in Australien (Bert Pribac, Bronasti tolkač).

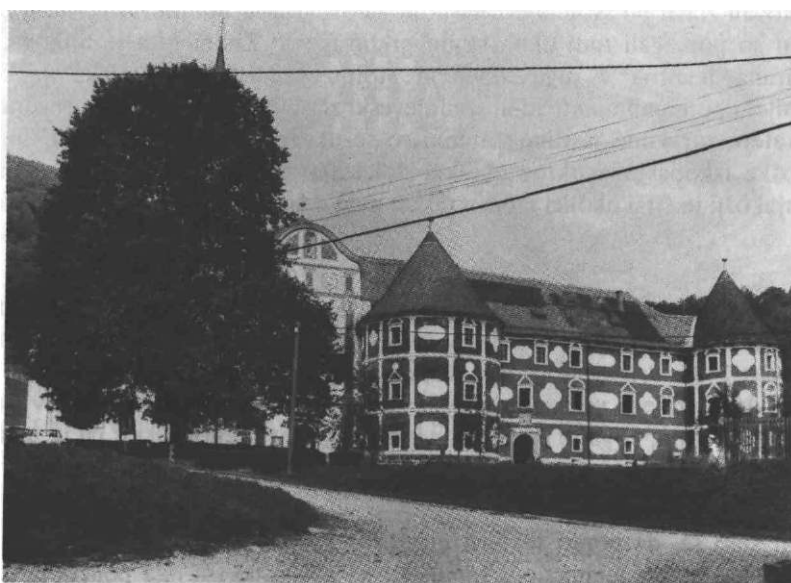
Die slowenische Emigrantenlyrik stellt im Rahmen der slowenischen nationalen Literatur eine eigenständige und unersetzliche Ausdrucksweise, eine eigenständige Identität dar, ohne die die slowenische Kultur wesentlich ärmer wäre.

Alenka Kolšek

REKONSTRUKCIJA OKOLICE OLIMSKEGA SAMOSTANA V SOPOTAH

Olimski samostan s cerkvijo v Sopotah pri Podčetrtku, nekdanj cvetoč otok pavlinskega meniškega reda sredi podeželske obsotelske pokrajine, je v načrtih spomeniškega varstva že vrsto let namenjen obnovi in ponovni oživitvi. V lanskem letu pa smo v okviru priprav na kompleksni ureditveni načrt za naselje Sopot dobili nalogo, da glede na kulturni, zgodovinski in spomeniški pomen objekta naredimo konservatorski projekt obnove okolice, ki bi upošteval historično podobo in funkcije samostana, prilagoditi pa bi se moral tudi spremembam, ki so posledica našega časa in življenja.

Pogled na samostan s cerkvijo danes

Pri obnovi okolic kulturnih spomenikov, pa naj gre za oblikovano naravo v obliki vrtov, parkov ali zgolj za preproste ureditve okrog podeželskih cerkva, starih pokopališč, kapelic itd., se vedno pojavi vprašanje, ali jih urejati tako, da bodo dobile svojo prvotno podobo iz časa, ko so z objektom tvorile stilno, oblikovno, lastninsko in funkcionalno celoto, ali okolico podrediti današnjim potrebam in

sodobnim funkcijam, ki jih narekujejo nova izraba objekta, prometne potrebe, nova urbanistična shema območja, sodobno krajinsko oblikovanje in podobno.

V primeru kulturnega spomenika izjemne umetnostne, zgodovinske in pričevalne vrednosti, kakršen je olimski samostan, smo se odločili, da tudi njegovo okolico rekonstruiramo v kar najbolj verno podobo iz časa razcveta pavlincev, ki so prišli v Sopote leta 1663. Seveda zgodovina današnjega kompleksa sega daleč pred to leto, saj je po nekaterih virih na tem mestu že l. 1015 stal gradič, last pilštajnskih grofov. Ime Olimje se prvič omenja l. 1208 kot fevd krške škofije. Do takrat, ko so v te kraje iz Lepoglave na Hrvaškem prišli pavlinci, pa so se fevdniki pogosto menjavali. Leta 1550 je lastnik Tattenbach zgradil renesančno grajsko poslopje, od katerega sta se do danes ohranila dva trakta.

Leta 1663 je tedanji lastnik gospostva Janez Sakhmardi de Dyankoch s soglasjem cerkvenih in posvetnih oblasti v Olimju ustanovil eremitski samostan pavlincev. Ti so v 120 letih svojega tukajšnjega bivanja zgradili cerkev, dodali nekdanjemu gradu severozahodni, četrti trakt, zasuli nekdanji obrambni jarek, razen ob vhodu v samostan, ukinjen je bil tudi dvižni most pri vhodu. Poleg obsežnih gradbenih del so se odlikovali zlasti po svojem poznavanju zdravilstva in uporabi zdravilnih zelišč, s katerimi so pomagali tudi okoliškemu prebivalstvu. Znamenita je njihova, danes restavrirana lekarna v jugovzhodnem stolpu samostana s freskami, kjer so upodobljeni pomembni antični in srednjeveški zdravniki, biblični prizori zdravljenja ter nekatere zdravilne rastline. Menihi so se ukvarjali tudi z gojenjem rib, saj so arheološka izkopavanja okrog objekta dokazala obstoj ribogojnice. Samostan je tako dajal ožji in širši okolici močan pečat, med drugim so imeli tudi prvo šolo v teh krajih.

Rekonstrukcijo samostanske okolice smo naslonili med drugim na znano grafično upodobitev, ki prikazuje kompleks v večjem merilu, to je Vischerjev bakrorez, ki sega v leto 1681. Prikazuje cerkev, samostan s štirimi trakti, vodni jarek z ločnim mostom, dva ograjena vrtova, kmetijsko in gozdnato zaledje, od objektov pa lahko razberemo še mlin, ki ga je poganjala voda Olimskega potoka, stal pa je pod vrtom izven samostana.

Odločili smo se, da bomo rekonstruirali okolico v najpomembnejših sestavinah. Zajemala naj bi dva manjkajoča samostanska trakta, ki sta bila podrti po ukinitvi pavlinskega reda l. 1786, ponovno vzpostavitev z vodo napolnjenega obrambnega jarka pred glavnim vhodom s kamnitim mostom in ribogojnimi prekatnimi zidovi ter oživitev dveh samostanskih vrtov; enega ob severovzhodnem traktu za vrtnim zidom, drugega na jugovzhodu, na platoju pred vhodom.

Pri izvedbi rekonstrukcij je potrebno upoštevati nekaj okoliščin in sprememb, ki sta jih Sopote in samostan doživela v sedanjem času. Predvsem so to vodne količine, ki

so po potresu 1.1974 bistveno manjše, zato nastopa vprašanje polnjenja in zadostnega pretoka vode v ribniku. Trasa ceste okrog samostana je speljana po nasipu, zato je zmanjšan manevrski prostor ob jugozahodnem vogalu cerkve, tangirana pa je tudi občestna kapela na nasprotni strani. V novejšem času so bili postavljeni nekateri objekti in naprave, ki posegajo v kompleks (krajevni vodovod in kozolec na notranjem dvorišču, električni vodi). Prav tako pa je potrebno okolico prilagoditi predvidenemu programu izrabe samostana, t. j. oživitve lekarne, bivanje patrov minoritskega reda, ki so se v kraj že priselili, občasno bivanje obiskovalcev v obliki duhovnih vaj ter vsakodnevni obisk turistov in izletnikov. V naselju se je promet precej povečal, v prihodnosti pa se bo zaradi priliva obiskovalcev še zgostil.

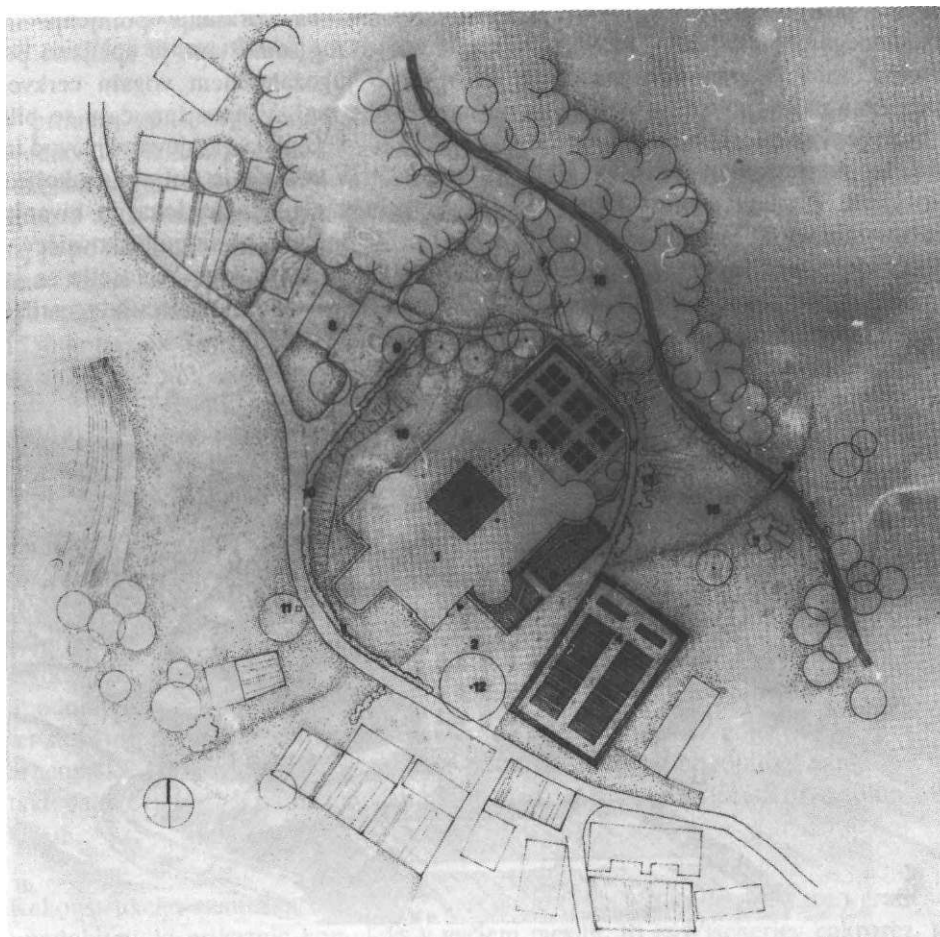
GLOSTER. VOUMIA ჯ.Siutip,™ tttaJ

Vischerjev bakrorez Olimja iz leta 1681

Ureditev smo predlagali v dveh variantah, ki bi ju lahko imenovali tudi faze izvedbe. Zavedamo se namreč, da bi bila takojšnja dozidava manjkajočih traktov ogromen finančni zalogaj, potrebovala pa bi tudi ustrezno funkcijo in vzdrževanje. Prav tako je tehnično in finančno zahtevna tudi rekonstrukcija vodnega jarka, čeprav je idejni načrt za ta poseg že narejen. Zato smo v prvi varianti predlagali konservatorsko idealno možnost, posnetek Vischerja z dozidanimi manjkajočima traktoma, urejenim notranjim dvoriščem (hortus conclusus - zaprti vrt), vodnim jarkom in obema vrtovoma, kar je vidno na grafični prilogi št. 1.

Vodo za napajanje jarka bi v tem primeru lahko dobili z manjšo zaježitvijo Olimskega potoka, ne da bi pri tem ogrozili biološki minimum vode v njem, zajeto vodo pa bi speljali po lesenih rakah ob vrtnem zidu do ribnika. Potrebna bi bila tudi zatesnitev korita, statična sanacija prekatnih zidov ter zadostna količina in pretok

legenda s

- 1 samostan
- 2 vstopni del-zunanje dvorišče
- 3 suh obrambni jarek s prezentiranim tlorisom zidov pavlinske ribogojnice
- 4 zelenjavni vrt
- 5 tlakovana površina notranjega dvorišča
- 6 prezentacija tlorisa manjkajočih samostanskih traktov
- 7 zeliščni vrt, obdan z vrtnim zidom
- g sprehajalne poti
- župnišče
- 10 novo zasajeni listavci
- 11 strižena živa meja
- 12 kapelica z lipo
- 13 samostanska lipa
- H grmovnice, sodeče k vrtoma
- 15 prehod čez potok
- 16 gozd
- 17 trata

- vhoda v samostan in cerkev
- A vrtni vhodi in prehodi
- d drevje, ki se ohranja
- Z', peščene površine

UREDITVENA ZASNOVA
OLIMSKEGA SAMOSTANSKEGA
KOMPLEKSA

II. VARIANTA

Priloga 1: Varianta II z dozidavo manjkajočih traktov, rekonstrukcijo vodnega jarka s prekatnimi zidovi in samostanskima vrtovoma

vode, da se bazen ne bi zamočvirjal. V njem pa bi bilo mogoče gojiti ribe kot zanimivost in spomin na pavlinske čase. Rekonstruiral se bo ločni most s kamnito ograjo in nakazanim dvižnim mehanizmom ob vhodu v samostansko vežo.

Zaenkrat je bolj realna druga predlagana varianta, kjer bomo s pomočjo dodatnih izkopavanj ugotovili potek zidov manjkajočih traktov, pozidali samo njun zunanji obod ter ga priključili na vrtni zid, s katerim bo po višini izenačen, kar lahko razberemo iz graf. prilog 2,3 in 4. Dokler ne bo izveden vodni jarek, predlagamo po tej varianti t. i. "suho" prezentacijo obrambnega jarka, brez vode, s predstavljenim florisnim potekom prekatnih zidov in rekonstruiranim mostom, kar je ugodna rešitev tudi z vidika vzdrževanja.

Vstopni del, zunanje dvorišče samostana, t. i. paradiso - prostor pred cerkvijo - je predviden kot ravna, enotna peščena površina, ki je dovolj nevtralna podlaga bogato poslikani arhitekturi. Omogoča tudi neoviran dostop in se nadaljuje v sprehajalno pot, ki povezuje kompleks s slikovito hudourniško strugo Olimskega potoka. Važen sestavni del zunanjega dvorišča je obstoječa lipa, soliterno drevo, ki pomeni v samostanskih vrtovih zbirališče, počivališče, tukaj pa je s svojo zeleno maso še učinkovit zaključek arhitekture proti cesti.

Parkiranje obiskovalcev je predlagano na začetku naselja, gostje kmečkega turizma in domačini pa bi parkirali na dvoriščnih straneh objektov, tako da bi občestni prostor ostal brez avtomobilov. Predvidena je tudi prestavitev kozolca iz notranjega dvorišča na drugo lokacijo ter kabliranje električnih vodov.

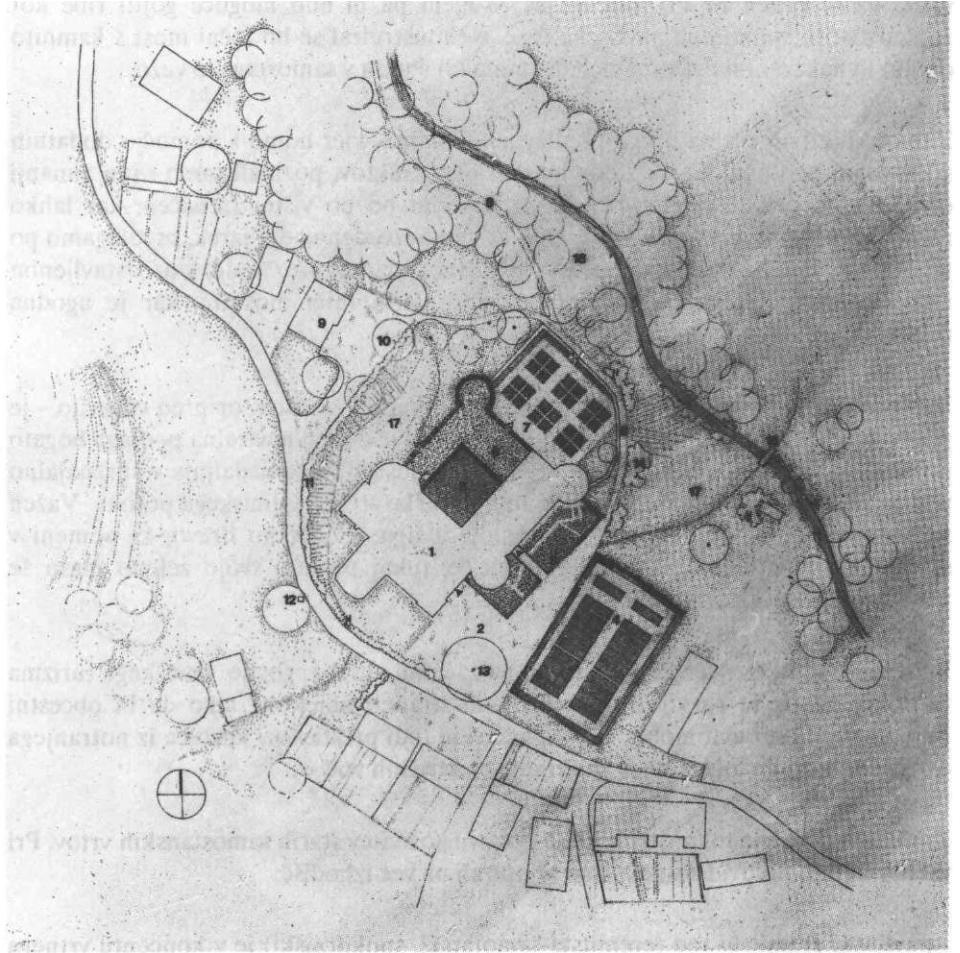
Zanimivo poglavje rekonstrukcije je ponovna oživitev starih samostanskih vrtov. Pri vsebinski in oblikovni zasnovi smo se opirali na več izhodišč:

- pavlinski eremitski red (eremitski-samotarski, spokorniški) je v konceptu vrtnega oblikovanja zelo verjetno poudaril utilitarno, uporabno plat, in so morebitne okrasne sestavine nastopale v obliki posameznih detajlov;

- Vischerjev bakrorez, ki kaže znotraj vrtnega zidu preprosto ortogonalno razdelitev površine s šestimi kvadratnimi polji, na ograjenem zunanjem delu, definiranem s podporno škarpo, pa ozke, pravokotne razdelke, grede z različnimi kulturami;

- prikazani lokaciji vrtov kažeta na upoštevanje samostanske vrtno tradicije, kjer je zeliščni vrt (herbularius) bil vedno za samostanskimi zidovi, zasajen z zdravilnimi zelišči in dišavnicami, medtem ko je zelenjavni vrt (hortus), kjer so gojili predvsem zelenjavo za kuhanje t. i. "pot herbs", bil izven samostana, na prostem;

- arhivsko gradivo o kulturi pavlinecev od 1244 do 1786, ki obravnava seznam rastlin

legenda

- 1 samostan z dograjenima manjkajočima traktoma
- 2 vstopni dal - zunanja dvorišča
- 3 vodni obrambni jarak z rakostruirano pavlinsko ribogojnico
- 4 zelenjavni vrt
- 5 tlakovano notranja dvorišča
- 6 zeliščni vrt, obdan z vrtnim zidom
- 7 sprehajalna poti
- 8 župnišče
- 9 novo zasajeni listavci
- 10 strižena živa meja
- 11 kapelica z lipo
- 12 samostanska lipa
- 13 grmovnice, sodeče k vrtoma
- 14 prehod čez potok
- 15 gozd
- 16 trata

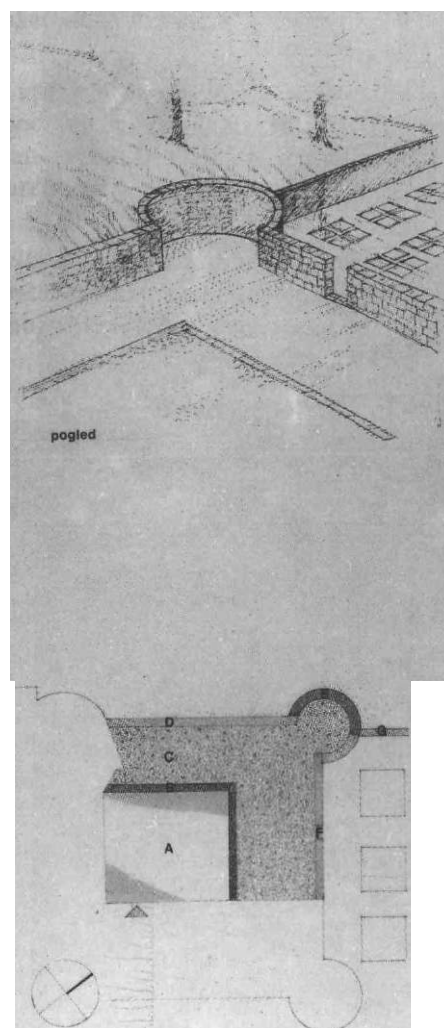
- vhoda v samostan in cerkev
- A vrtni vhodi in prehodi
- O drevje, ki se ohrani
- O peščene površine
- hidranti

UREDITVENA ZASNOVA
OLIMSKEGA SAMOSTANSKEGA
KOMPLEKSA

I. VARIANTA

M 1:500

Priloga 2: Varianta I s tlorisno prezentacijo manjkajočih traktov, "suho" prezentacijo obrambnega jarka in samostanskima vrtovoma

legenda:

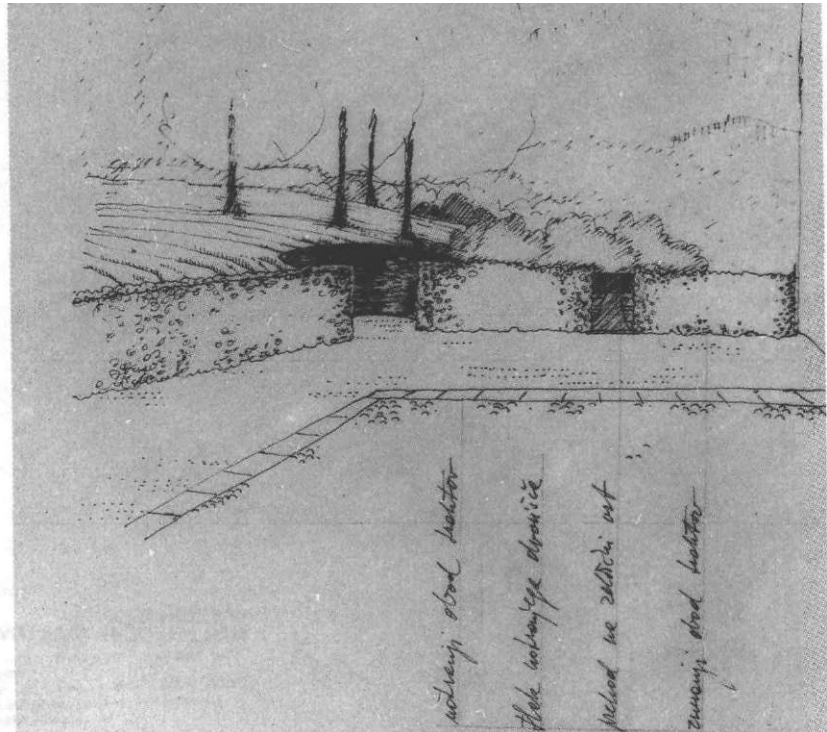
- A tlakovan tloris notranjega dvorišča -
prodniki, mačje glave
- B notranji obod traktov v nivoju terena kamen
- C tloris traktov v nivoju dvorišča - gruč
- D zunanji obod traktov v višini vrtnega zidu -
kamnit zid ali strižena živica
- E zid škarpa do nivoja obstoječe brezine
- F prehod na vrt
- G vrtni zid

**PREZENTACIJA
MANJKAJOČIH TRAKTOV**

SKICA M 1:200

Priloga 3: Skica prezentacije manjkajočih traktov po varianti I

**pogled na rekonstruirana trakta-
varianta s striženo živico**

Priloga 4: Pogled na rekonstruirana trakta -varianta s striženo živico

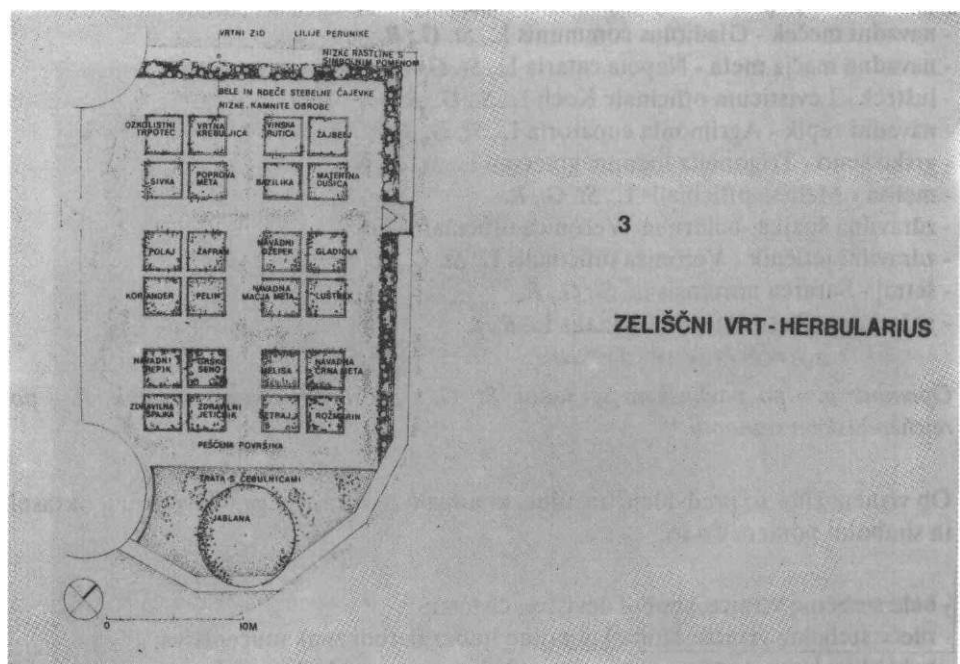

v olimskih vrtovih;

- literatura o samostanskih vrtovih, od koder sta povzeti detajlna oblika in oprema vrtnih gred in nekaterih drugih elementov (voda, počivališče, drevje) in ponovljena tradicija uporabe še nekaterih dodatnih zelišč in dišavnic, uporabljenih v vrtovih samostanov St. Gallen in Reichenau. Predvsem prvi je bil upoštevan zato, ker je bila zasnova tega samostana podlaga za oblikovanje vseh poznejših samostanskih kompleksov, ne glede na redove. Po literaturi so povzete tudi nekatere cvetoče okrasne rastline s simbolnim pomenom, povezanim z življenjem in vrlinami nekaterih svetih oseb;

- upodobitev rastlin v samostanski lekarni. V vrtovih smo uporabili tudi upodobljene rastline: jablano, bršljan, izop (ožepok, sipan) in vinsko trto. Mandragora ali nadlišček v kontinentalni klimi slabše uspeva, zato ni bila vključena v ureditev.

Zeliščni vrt, prikazan na grafični prilogi št. 5, je obdan z vrtnim zidom, s stavbo je povezan preko prehoda, s potjo na zunanji strani proti potoku pa z vrati, kar bo omogočilo oskrbo z dveh strani.

Priloga 5: Zeliščni vrt

Vsak od omenjenih šestih razdelkov je zaradi številnih zelišč, ki jih prikazujemo, razdeljen še v štiri kvadratna polja takšne velikosti, ki je obvladljiva za obdelavo. Robniki teh nizkih gred so iz lomljenega kamna, kar je bil način zamejevanja v poznejših srednjeveških vrtovih (po 1. 1400). Ureditev se prilagaja senci, ki bi jo metal dograjeni trakt na vrt v vegetacijski dobi, zato so polja od objekta ustrezno odmaknjena.

Predvidena so naslednja zelišča:

- ozkolistni trpotec - *Plantago lanceolata* L., p.
- vrtna krebujica - *Anthriscus cerefolium* L., St. G.
- sivka - *Lavandula spica* L., p.
- poprova meta - *Mentha piperita* L., p.
- vinska rutica - *Ruta graveolens* L., St. G.
- žajbelj - *Salvia officinalis* L., St. G., p.
- bazilika - *Ocimum basilicum* L., p.
- materina dušica - *Thymus serpyllum* L., p.
- polaj - *Mentha pulegium* L., R., St. G.
- žafran - *Crocus sativus* L., >.
- koriander - *Coriandrum sativum* L., p.
- pelin - *Artemisia vulgaris* L., p., St. G., R.
- navadni ožep - izop - *Hyssopus officinalis* L., p.
- navadni meček - *Gladiolus communis* L., St. G., R.
- navadna mačja meta - *Nepeta cataria* L., St. G.
- luštrek - *Levisticum officinale* Koch L., St. G., R.
- navadni repik - *Agrimonia eupatoria* L., St. G., R.
- grško seno - *Trigonella foenum graecum* L., St. G., R.
- melisa - *Melissa officinalis* L., St. G., R.
- zdravilna špajka - baldrijan - *Veronica officinalis* - p.
- zdravilni jetičnik - *Veronica officinalis* L., St. G., R.
- šetraj - *Saturea hortensis* L., St. G., R.
- rožmarin - *Rosmarinus officinalis* L., R., p.

Opomba: p. - po pavlinskem seznamu, St. G. - po st.gallenskem seznamu, R. - po reichenauskem seznamu.

Ob vrtnem zidu so predvidene rastline, ki nimajo le zdravilnega, temveč tudi okrasni in simbolni pomen. To so:

- bele stebelne vrtnice, simbol devištva, čistosti;
- rdeče stebelne vrtnice, simbol popolne ljubezni, tudi znak mučeništva;
- bele lilije, ki pomenijo čistost, neomadeževanost, so Marijin simbol;
- vijolice, znak skromnosti, ponižnosti;

- anemone, vetrnice, simbol minljivosti, predstavljajo pa tudi kratkost življenja;
- perunike, prav tako Marijin simbol;
- nageljni, simbol Kristusovega utelešenja in ljubezni;
- šmarnice kot znak brezmadežnega spočetja;
- ciklame in orlice kot simbol Marijine žalosti;
- bršljan kot simbol nesmrtnosti in vstajenja.

Ostalih, v arhivskem gradivu citiranih Tastlin: encijana, brina, škrlatnega naprstca, lovorja, osata in eugenije zaradi težje vzgoje ali drugih razlogov nismo uporabili, nadomeščene pa so s tistimi, ki jih je v danih pogojih lažje gojiti.

Velikost zelenjavnega vrta, vidnega na prilogi št. 6, je določena z mogočno, še ohranjeno kamnito škarpo. Obdan je s plotom iz lesenih letvic. Dolge, pravokotne grede so omejene z deskami in dvignjene 20-30 cm od tal, kar je bila značilnost zgodnejših ureditev v gospodarskih samostanskih in posvetnih vrtovih.

Uporabljene so pretežno rastline za kuho, med njimi pa so še preostala zdravilna zelišča iz omenjenih seznamov. Da bi bila ureditev za obiskovalce privlačnejša, so na obrobni gredi zasajene cvetoče rastline, znane in upodobljene že v 13., 14., in 15. stoletju, nekatere pa tudi že dosti prej; npr. potonika, fajgelj, vrtni ognjič, zlati šeboj, mak (tudi simbol smrti in spanja), jagode, zimzelen in zvončki.

2

ZELENJAVNI VRT-HORTUS

M 1:200

Priloga 6: Zelenjavni vrt

Na robu tega vrta smo predlagali še vinsko trto na latniku kot zaključek, ob njem pa travno klop in vodno korito, ki sta sicer elementa posvetnih vrtov, tu pa sta uporabljena kot počivališče in vodni vir za zalivanje.

Ob sprehajalni poti so uporabljene grmovnice, znane iz pavlinskih rastlinskih seznamov ali drugih virov: galski šipek, bezeg ter navadna leska.

V obeh vrtovih bo pri izvedbi treba upoštevati združljivost vrst, kolobar in združevanje glede na trajnost in velikost. Zlasti slednje je važno zaradi preglednosti celote.

Zelišča, dišavnice in zelenjava se lahko koristno uporabijo ne samo kot prezentirana zanimivost pavlinskega gospodarstva, temveč tudi kot oživitev lekarniške ponudbe, kot ene od originalnih blagovnih znamk Olimja, in kot dobrodošla sestavina gostinske ponudbe kraja, ki jo v prihodnje domačini želijo povzdigniti na nekdanjo kvaliteto raven.

Viri in literatura:

- *BivSi pavlinski samostan Olimje v Sopotah, Konservatorski program, Elaborat ZVNKD Celje, 1989.*
- *Samostanski vrtovi na Slovenskem, Oris in vidiki prenove, dipl. naloga, A. Stergar, BTF, Katedra za krajinsko arhitekturo, Ljubljana, 1990.*
- *UN Olimje, Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine, Elaborat ZVNKD Celje, 1990.*
- *PUVNivo Celje, D. Zgonik, F. Leban, Konsultacije ter ponudba idejne zasnove "Oskrba z vodo samostana Olimje", štev. 99/90.*
- *Hmezd inženiring Žalec, Dr. B. Skalin, Konsultacije in pisno mnenje HU/BS-1090, 1990.*
- *Inštitut za hmeljarstvo in pivovarstvo Žalec, dr. T. Wagner, Konsultacije o rastiščnih razmerah ter gojenju zdravilnih zelišč v Olimju, nov. 1990.*
- *Lekarna Center Celje, mag B. Jagodič, Zdravilni vrednost in učinki rastlin, uporabljenih v olimskih vrtovih, pisni podatki, nov. 1990.*
- *Geološki zavod Ljubljana, Hidrogeološke razmere na ožjem območju graščine Olimje, Z Mencej.*
- *M. Krašovec, Olimje včeraj in danes, Župn. urad Olimje, Podčetrtek 1980.*
- *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1224-1786, Zbornik razstave, Zagreb 1989.*
- *Kartuzijanci, Kartuzija Pleterje, 1969.*
- *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1979.*
- *L. Menaše, Evropski umetnostno-zgodovinski leksikon, MK, Ljubljana 1971.*
- *S. Ašič, Pomoč iz domače lekarne, Mohorjeva družba 1984.*
- *Enciklopedija okrasnih rastlin, DZS, 1974.*
- *A. Šiftar, Vrtno drevje in grmovnice, DZS 1974.*
- *D. Hennebo, Garten des Mittelalters, Artemis Verlag München 1987.*
- *G. Ciolek, Ogrody Polskie, Warszawa 1954.*
- *I. Rozman, T. Zupančič, Knjiga o vrtu, Ljubljana 1987.*
- *J. Mlinarič, Kartuzija Pleterje, Kartuzija Pleterje 1989.*
- *Historische Pflanzenverwertung, Zbornik seminarja, Fortbildungszentrum für Handwerk und Denkmalpflege, Fulda 1988.*
- *M. Tvarovski, Sunce u arhitekturi, Gradevinska knjiga, Beograd 1969.*
- *M. Zadnikar, Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, Ljubljana 1972.*
- *M. Rybar, Osemstoletnica Jurkloštra, Mohorjev koledar 1975.*
- *Redovništvo na Slovenskem: Benediktinci, cistercijani, kartuzijani, Kartuzija Pleterje, Ljubljana 1984.*

*Zusammenfassung***Die Rekonstruktion der Umgebung des Klosters Olimje in Sopote**

Der Beitrag setzt sich mit dem Problem der Rekonstruktion der Umgebung des Klosters Olimje (Ulimien) in Sopote bei Podčetrtek auseinander. Als einer der Ausgangspunkte für die Rekonstruktion wird neben den Archivquellen und der Literatur ein Kupferstich aus Vischers Topographie herangezogen, aufgrund dessen der Versuch unternommen wird, die wesentlichen Bestandteile der Anlage zu rekonstruieren: die fehlenden Klosterflügel, den Innenhof, den Wehrgraben mit Steinbrücke und zwei Klostergärten. Die Anlage bietet zwei Rekonstruktionsvarianten: die erste ist eine getreue Nachbildung der graphischen Darstellung unter Hinzufügung von Gebäudeflügeln und Anlage eines Wassergrabens mit Hilfe des Bachwassers (diese Variante liegt aus technischen, funktionalen und finanziellen Gründen zeitlich etwas fern); die zweite ist eine realistischere Variante, in der sich um die Grundrißpräsentation der später abgerissenen Gebäudeflügel handelt mit trockener Ausführung des Wehrgrabens sowie der Grundrißpräsentation der offenen Trennmauern der Brutteiche. In der Anlage wird besonderes Augenmerk der Rekonstruktion des Kräuter- und Gemüsegartens geschenkt, dessen Haltung im Zusammenhang mit der berühmten Apotheke eine der wesentlichen Wirtschaftstätigkeiten der Klosterinsassen - der Pauliner - darstellte.

Hubert Wolfgang Galle

IZ ZGODOVINE DRUŽINE GALLE

Družinsko ime Galle se pojavlja že v Freisinškem urbarju iz leta 1501, predvsem na področju fare Predvor. V prvi polovici 17. stoletja pa ga srečamo v fari Kranj, zlasti v okolici Primskovega.

Osemnajsto stoletje začenja z meščanom in trgovcem Martinom Galletom, ki se je 1735. poročil z Marijo Anno, hčerjo kranjskega meščana, gostilničarja in člana "stalnega notranjega sveta" Fr. Griessinga¹. Martin je bil lastnik dveh hiš na vogalu sedanjega Titovega trga in Prešernove ulice, ki sta ostali v družinski posesti do leta 1826, t.j. do nakupa gospostev Bistra in Loško². Bil je tudi član notranjega sveta mesta Kranja in večkrat izvoljen za mestnega sodnika (1761-1764)³. Martin je bil podjeten trgovec (iz terezijanskega katastra je razvidno, da je bil velik davkoplačevalec) in si je lahko leta 1766 pridobil edino plemiško svobodno hišo (Freihaus) v Kranju. Hiša, ki so jo ob koncu srednjega veka zgradili Turjaški grofje, je stala poleg mestne farne cerkve Sv. Kancijana. Od leta 1495 so bili njeni lastniki pl. Eghki, od začetka 18. stoletja pa baron Flodnig⁴. V lasti družine Galle je hiša ostala do leta 1786⁵.

Martin Galle je imel 11 otrok, od katerih je večina umrla že v zgodnjem otroštvu. Sin Franc (1752-1820) je postal pristav pri c. kr. deželni registraturi deželne vlade. Bil je poročen, vendar ni imel otrok. Edini moški naslednik Martina je bil Nikolaus Galle (1739-1785), ki je bil član notranjega sveta mesta Kranja in leta 1783 zadnji izvoljeni kranjski mestni sodnik, nato pa do smrti upravnik mestnega sodišča⁶. V prvem zakonu z Elisabetho, roj. Paulitsch (hči trgovca in meščana Bartholomea Paulitscha), je imel 7 otrok. Štirje so že zgodaj umrli, edini sin iz tega zakona, Georg Fidelis, ki je umrl v sedemindvajsetem letu starosti (1803), pa je bil duhovnik. Ena izmed njegovih hčera se je poročila z zdravnikom dr. Antonom Fabriottijem iz znane goriške patricijske družine. Druga hči Marija Anna pa se je omožila z Andreasom Battistigom von Taufersbachom v Gorici.

V drugem zakonu (1782) z Marijo, roj. Wodley (Bodlaj) - hčerjo podjetnika v Kropi in Kamni gorici, trgovca in meščana v Kranju in lastnika skladišča v Trstu Lucasa Wodleya⁷ in Marije, roj. Sporer - se mu je rodil le en otrok: **Franz Seraph** (1783), ki naj bi bil najbolj sposoben in uspešen član družine. Že s šestimi leti je kot sirota prišel v Ljubljano. Na začetku leta 1808 se je oženil z Johanno Savinschegg, hčerjo

bogatega gostilničarja (Slon), špediterja, žitnega trgovca in ljubljanskega meščana Josefa Savinschgga⁸³, ki je bil od leta 1792 tudi lastnik gospostva Metlika^{8b}, in Marije, roj. Mallitsch, hčere znanega ljubljanskega gostilničarja Andreasa Mallitscha⁹. Za doto je prejel 30.000 zlatih goldinarjev¹⁰, ki jih je kot podjeten trgovec uspešno naložil. Leta 1808 je postal tudi ljubljanski meščan. V času kraljestva Ilirije je komaj 26 let star postal svetnik v mestni vladi, na čelu katere je bil baron Codelli¹¹. Leta 1810 je bil med ustanovitelji ljubljanske Kazine, v katero naj bi se vključevalo svobodno in napredno meščanstvo. Že leta 1813 so bili člani Kazine številni napredno usmerjeni posamezniki iz vrst plemstva, meščanstva in uradništva¹².

Leta 1817 je Franz Galle kupil hišo na Glavnem trgu 2 (Galletova hiša, danes del Rotovža) in hišo v Gosposki ulici 3, katere imenitna podoba izvira iz časa grofov Barbo.

Le leto po ustanovitvi prve hranilnice v monarhiji na Dunaju je leta 1820 skupaj s Hradeckim ustanovil drugo tovrstno ustanovo v monarhiji v Ljubljani¹³. Od ustanovitve do leta 1848 je bil njen ravnatelj, od leta 1848-1850 pa njen predsednik. Leta 1826 je Franz Galle kupil od "verskega zaklada" gospostvi Bistra in Loško¹⁴. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi Zgodovinskega društva za Kranjsko, bil pa je tudi član ustanovnega odbora kranjskega Deželnege muzeja. Poleg tega je bil že od francoskih časov dalje član trgovskega in posojilnega sodišča za Kranjsko v Ljubljani¹⁵.

Od leta 1827 je bil tudi član Kmetijske družbe za Kranjsko in stalni član njenega odbora, poleg tega pa tudi dopisni član Koroške kmetijske družbe¹⁶.

Leta 1843 je skupaj s Fidelisom Terpincom, Valentinom Zeschkom in Josefom Bischoffom ustanovil c. kr. privilegirano mehanično papirnico in tovarno olja ter barvnega lesa v Vevčah, ki je že na začetku zaposlovala 200 delavcev¹⁷³.

Franz Galle je bil že od vsega začetka izredno podjeten in uspešen trgovec, ki je imel tako v francoskih kot tudi avstrijskih časih pred očmi predvsem dobrobit dežele Kranjske. Ko je leta 1853 umrl, je svojim uslužbencem zapustil celoletni dohodek, upravniku gospostva Bistra 500 goldinarjev in prav toliko tudi svojemu nečaku Johannu Fabriottiju v Gorici.

Franc Galle je imel dva sinova: Antona in Carla. Starejši **Anton**, od leta 1857 častni meščan mesta Ljubljane in v letih 1852-1858 tudi višji strelski mojster v Ljubljani¹⁷⁶, je podedoval gospostvo Bistra in se poročil s Fanny, roj. Steinbauer. Rodilo se jima je 7 otrok. Med njimi je bila pomembna poroka hčere Frančiške s premožnim trgovcem in bankirjem Emmerichom Mayerjem. Sin Viktor je po očetovi smrti (1863) podedoval Bistro¹⁸, sin Adolf pa je leta 1875 kupil Fajfarjev ali

«
v
M
O
o
c
J
z
c
I
c
y
S
S
1
M
O
S
S

3
a
-
E

ö
3
U
s
s

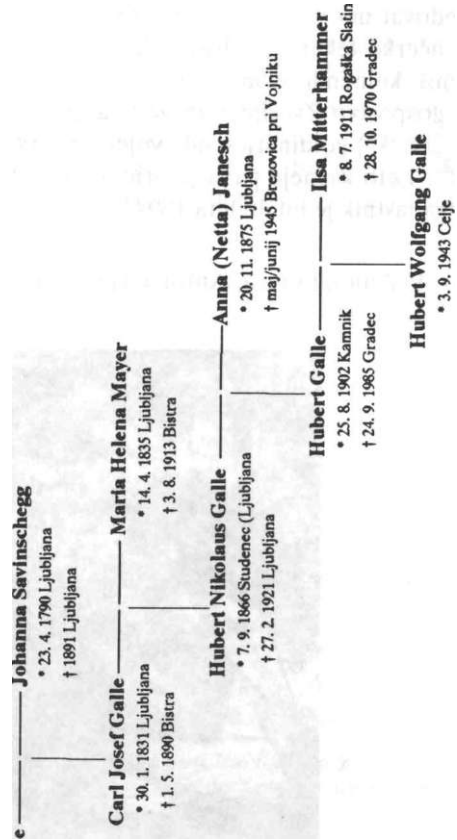
rt r

1

r

«
S
r
«
C
r
ti
P
*
»

Ä
S
I
J
I
r

Galletov grad v Šiški¹⁹

Carl, ki je podedoval del papirnice v Vevčah in hiše v Ljubljani, se je poročil z Marijo Heleno, hčerko lekarnarja Josefa Mayerja²⁰ in Marije, roj. Ribessl, katere oče je bil upravnik komende nemškega viteškega reda v Ljubljani. Carl je že leta 1854 podedoval gospostvo Zverinjak in ga leta 1869 prodal Valentinu Krisperju¹. Leta 1872 je za 268.000 goldinarjev od svojega nečaka Viktorja odkupil gospostvi Bistra in Loško²². Leto kasneje pa si je pridobil delež pri premogovniku Pečovnik pri Celju, katerega lastnik je bil do leta 1894²³.

Carl je imel 5 otrok: Anno, Franca, Antona, Huberta in Carla.

Hubert Nikolaus Galle (1866-1921)

Anna se je poročila z Antonom Luckmannom iz znane družine industrialcev in bankirjev. **Franc**, ki je bil do leta 1918 deželni poslanec, je podedoval gospostvo **Bistra** in se poročil z Elso Samassa iz znane ljubljanske zvonarske družine. **Anton** je bil notar in se je oženil s Friedo Luckmann. **Hubert Nikolaus** je bil lesni trgovec in se je leta 1900 poročil z Anno Janesch iz znamenite usnjarske rodbine²⁵. **Carl** pa je bil finančni svetnik pri finančni prokuraturi v Ljubljani in se je poročil z Lily Maurer.

Carl Galle je leta 1887 prepustil gospostvi Bistra in Loško sinu Francu, ki se je moral zavezati, da bo prevzel vse dolgove in bratom in sestri izplačal po 2000 goldinarjev²⁶.

Hubert in **Anna** (Netta) Galle sta leta 1904 kupila graščino Lemberg pri Dobrni, ki

je ostala v lasti družine do zaplembe leta 1945. V njunem zakonu so se rodili trije otroci: sinova **Hardo** (1901) in **Hubert** (1902) ter hči **Anna Marija** (1908). Po Hubertovi smrti leta 1921 je postala edina lastnica posestva njegova vdova Netta, ki so jo kmalu po koncu vojne, maja 1945, v Brezovici pri Vojniku ubili partizani. Hči Ana Marija, ki se je omožila z Robertom grofom Barbom, je 1981. leta umrla v Gradcu. Starejši sin Hardo je umrl sredi šestdesetih let v Celovcu. Hubert, ki se je poročil z liso Hedwigo, roj. Mitterhammer, hčero Franza Mitterhammerja, poštnege direktorja v Rogaški Slatini, in Anne, roj. Stegenšek (sestre slovenskega umetnostnega zgodovinarja dr. Auguština Stegenška), pa je umrl leta 1985 v Gradcu.

Opombe:

1. Josip Žontar; *Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana, 1939, str. 226.*
2. J. Žontar, n. d, str. 411
3. J. Žontar, n. <L, str. 230.
4. J. Žontar, n. d, str. 407-408.
5. Pray tam.
6. J. Žontar, n. d, str. 230, 282
7. J. Žontar, n. d, str. 248, 282
- 8a. Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana, 1982, str. 292, 675; Gostilne v stari Ljubljani, Ljubljana 1926, str. 20, 25, 36-37, 44.*
- 8b. *Gospodstvo Metlika je kupil od zagrebškega stolnega kapitlja. H. G. Hoff, Historisch-statistisch-topografisches Gemälde vom Herzogthums Krain und demselben einverleibten Istrien, Ljubljana, 1808, /., str. 88.*
9. *Gostilne v stari Ljubljani, str. 31, 36, 41.*
10. Vlado Valenčič, *Ljubljanska trgovina od začetka 18. do srede 19. stoletja, str. 57, 79, 82*
11. August Dimitz, *Geschichte Krains, Ljubljana 1876, str. 341.*
12. *Ob stoletnici ljubljanske Kazine, Kronika slovenskih mest, leto HI, 1936, SL 3, str. 201.*
13. *Denkschrift über die Gründung und innere Einrichtung der Sparkasse Laibach. R. Janeschitz, Ljubljana 1870.*
14. M. Smole, n. d, str. 82, 268, str. 606.
15. A. Dimitz, n. d, str. 344; *Schematismus von Krain u. Kärnten von Jahre 1827, str. 222*
16. *Schematismus des Königreich Illyrien, 1842, str. 14.*
- 17a. *Bericht der Handel u. Gewerbekammer f. d Kronland Krain, Ljubljana 1853, str. 69; Ivan Slokar, Nekaj dodatkov k zgodovini mlinov za papir na Slovenskem, ZČ, X XI, 1956-1957; Jože Šom, Še o mlinih za papir na Slovenskem, ZČ XII-XIII, 1958-1959.*
- 17b. C. H. Martelanz, *Die Bürgerschaft Laibachs seit dem Jahre 1786, Leikams Erbat, Graz, 1863; Peter v. Radics, Geschichte der Rohrschützen gesellschaft des k. k. priv. Landes-Hauptschießstandes Laibach. Festschrift zur 600jährigen Jubelfeier der Zugehörigen Krains zu Österreich, Ljubljana 1883.*
18. M. Smole, n. d, str. 269.
19. M. Smole, n. d, str. 144.
20. *Tudi Mayerji izvirajo iz Kranja. Josefov ded Johann Babt Mayer je bil mestni svetnik, gostilničar, poStni mojster in mitninski zakupnik v Kranju. Njegov oče, Johann Georg Mayer, ki se je poročil z Marijo Terezijo, roj. Merjasec (Meriassiz) - njen prednik je bil le leta 1630 mestni sodnik v Kranju - pa je bil gostilničar in prvi pivovamar v Kranju. Glej: J. Žontar, n. d, str. 208, 282, 409; SBL, 5. zvezek, Ljubljana 1933, str. 74.*
21. M. Smole, n. d, str. 572
21. M. Smole, n. d, str. 269.
23. Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice II, str. 125.*
24. *O Luckmannih glej: SBL, 4. zvezek, Ljubljana 1932, str. 685; Eva Holz, Zgodovina družine Luckmann, Kronika 1989, št 3, str. 290-301.*
25. *Rudolf Andrejka, Strojariji na ForStatu. Donesek k zgodovini obrtov v stari Ljubljani, Kronika slovenskih mest, leto IV, 1937, Si 3, str. 130-132*
26. M. Smole, n. d, str. 268-269.

Zusammenfassung

Aus der Geschichte der Familie Galle

Der Autor Hubert Wolfgang Galle, Nachkomme der ehemaligen Besitzer des Herrensitzes und Großgrundbesitzes Lemberg bei Dobrna, legt in seinem Artikel die wesentlichen Linien in der Entwicklung der Familie Galle dar, von den ersten Erwähnungen in den Quellen bis zum Ende des Zweiten Weltkriegs.

Vladimir Slibar

OBRT IN DOMAČA OBRT V OBSOTELJU

Jugovzhodni predeli Kozjanskega in Obsotelja so bili v zadnjem stoletju odmaknjeni od splošnih slovenskih gospodarskih in prometnih tokov. Relativna osamitev in slabe prometne zveze ter od preloma prejšnjega stoletja dalje izrazite migracije v industrijska središča, a tudi v tujino, so negativno vplivale na razvoj obrtne dejavnosti. Vendar pa je bila usoda obrtne dejavnosti zapečateni šele po drugi svetovni vojni.

Čeprav na omenjenem področju nikoli ni bilo velikih komerčnih obrti¹, kot npr. usnjarske in lončarske (lončarstvo je bilo dobro razvito le v Podsredi in okolici), sta bili obrt in domača obrt nekoč relativno dobro razviti. Slaba razvitost komerčnih obrti je bila verjetno pogojena s tipom poselitve. Na omenjenem področju namreč prevladuje razloženi tip naselja (ponekod srečamo celo samine), le v Obsotelju naletimo na večje koncentracije hiš v obliki strnjenih vasi obcestnega tipa². Izjemo tvorijo tri večja naselja, trga Kozje in Podsreda ter Bistrica ob Sotli, ki so bili pomembni tudi zaradi sejmov³. Na njih so lahko (domači) obrtniki prodajali svoje izdelke in si tako zagotovili minimum eksistence.

Velik del obrtnikov in domačih obrtnikov se je regrutiral iz tistega dela prebivalstva, ki ni imelo možnosti preživljanja s kmetijsko dejavnostjo. Zaradi drobljenja posesti se je problem odvečne delovne sile močno zaostрил v drugi polovici prejšnjega stoletja, ko se je izoblikoval širok sloj malih kmetov, ki jim je bilo delo na lastni zemlji sekundarna dejavnost. Ti so si morali poiskati dodaten vir dohodka z dnino pri velepostnikih ali velikih kmetih kot hlapci in dekle, v prevozništvu⁴ in v različnih drugih dejavnostih: v obrti, domači dejavnosti, prevozništvu, delu v gozdu, oglarjenju, apnarstvu itd⁵.

K zaposlovanju odvečne delovne sile ni dosti prispeval niti razvoj industrije, saj je bilo na obravnavanem področju večjih industrijskih obratov veliko premalo, da bi lahko zaposlili celoten presežek. Maloštevilne fužine, glažute in žage so zaposlovale premalo ljudi, da bi se lahko stanje popravilo. Poleg tega so fužine in glažute prav v drugi polovici prejšnjega stoletja začele nazadovati in propadati. Ostale so le žage, ki pa se zaradi zastarele tehnologije (vodni pogon) in skromnega asortimana izdelkov (polfabrikati) nikoli niso razvile v prav velika podjetja. O počasnem teku procesov modernizacije zgovorno priča že podatek, da je v letu 1863 v sodnem okraju Kozje deloval le en parni stroj v prenovljeni žagi ljubljanskega meščana Jožefa Debevca⁶.

Gospodarska zaostalost in komunikacijska odrezanost sta ob koncu prejšnjega stoletja sprožila močan izselitveni val, ki je bil usmerjen v bližnja in daljna industrijska središča, a tudi v tujino.

Čeprav je v večini naselij občine Podsreda in Bistrica ob Sotli število prebivalstva od druge polovice prejšnjega stoletja stalno nazadovalo (tabela 1)⁷, kar je imelo spet negativne posledice za razvoj (domače) obrti, pa opisani dejavniki niso zadostovali za dokončen propad in uničenje te pomembne gospodarske dejavnosti. Za boljše razumevanje današnjega katastrofalnega stanja (domače) obrti na obravnavanem področju moramo namreč pogledati v obdobje neposredno po II. svetovni vojni, ko so se opisani negativni razvojni trendi (slabe komunikacije, pomanjkanje industrije, izseljevanje) nadaljevali s podvojeno močjo in ko je nova oblast s paletto "revolucionarnih ukrepov" v desetletju opravila tisto, kar stari oblasti ni uspelo v sto letih.

Tabela 1: Gibanje prebivalstva v občinah Podsreda in Bistrica ob Sotli (po naseljih)

Leto	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1971
Podsreda	1707	1396	1374	1333	1403	1397	967
Podsreda	628	494	446	444	455	483	302
Gradišče	183	249	144	135	138	122	83
Bistrica ob Solil	2435	2524	2556	2524	2659	2368	1743
Bistrica ob Sotli	397	429	418	440	420	355	338
Dekmanca	267	269	266	244	272	231	152
Polje	100	129	135	137	130	119	99
Hrastje	229	204	209	214	246	188	153
Kunšperk	238	217	194	208	234	186	138
Križni vrh	172	181	173	168	176	187	105
Ples	100	119	118	127	126	106	93
Žagaj	275	277	284	270	253	252	179
Trebče	436	439	467	433	468	447	288
Osredek*	197	172	173	173	214	213	125
Gorjane*	277	205	220	183	193	208	166
Poklek*	166	164	179	181	180	169	165

*Kraji so bili občini Bistrica ob Sotli priključeni po II. svetovni vojni

Prve podatke o (domačih) obrtnikih v teh krajih nam navaja že urbar gospostva Kunšperk iz leta 1566, ki govori o dveh kmečkih obrtnikih: o Mihaelu, čevljarju iz Maličeške vasi (pri Virštanju), in o kovaču Matiji iz Črešnic. Obrtniki pa so bili tudi med tržani: kovač Jakob, lončar Štefan ter mlinarja Blaž in Krištof⁸.

Na prelomu stoletja je v okraju Kozje, kamor sta sodili tudi občini Podsreda in Bistrica ob Sotli, delovalo precejšnje število obrtnikov. V tem času je bila obrtniško bolj razvita Podsreda, v letih po I. svetovni vojni pa se je to razmerje začelo spreminjati v korist Bistrice ob Sotli. Bistrica ob Sotli se je razvijala hitreje kot

sosejna Podsreda in v njej so se začele pojavljati tudi nekatere nove obrti, ki so bile bolj v skladu z duhom časa in teženj prebivalcev. Vzroki za hitrejši razvoj Bistrice gotovo leže tudi v širšem zaledju, saj je k njej gravitiral tudi del hrvaškega Obsotelja.

Tabela 2: Struktura obrti v Podsredi in Bistrici ob Sotli v letih 1909 in 1955

Obrti	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1909																									
Okraj Kozje	.	.	11	2	4	9	3	.	.	.	.	2	.	23	.	.	.	23	.	2	2	12	1	51	1
Podsreda	.	.	1	.	.	1	3	.	1	.	.	.	2	3	.	.	.	.	.	.	.	2	.	5	.
Bistrica ob Sotli	.	.	.	1	1	3	.	.	.	.	.	1	3	5	.	.	.	1	.	.	.	4	.	7	.
1955																									
Podsreda in Bistrica ob Sotli	2	.	3	.	1	1	.	.	2	1	1	.	5	2	3	1	1	5	1	1					

Do prve svetovne vojne srečamo v obeh občinah večino starih, tradicionalnih obrti: mizarstvo, sodarsko, kolarsko, kovaško, lončarsko, usnjarsko, čevljarstvo, krojaško in šiviljsko ter gostilničarstvo⁹. Tradicionalne trške obrti so zaradi relativne zaprtosti območja začele propadati veliko kasneje kot drugje, saj se je njihova struktura ohranila vse do tridesetih let. Ko so leta 1908 povezali Grobelno z Rogatcem in slednjega po I. svetovni vojni s Krapino, se je tudi tukaj struktura obrti začela postopno spreminjati. Poleg starih, tradicionalnih obrti (npr. lončarstvo) so se pojavljale nove, živele in razvijale pa so se tudi domače obrti, ki jih je pospeševala že avstrijska zakonodaja o zaščiti "hišne industrije" iz konca prejšnjega stoletja¹⁰, usmerjena k reševanju težkih socialnih problemov na podeželju. Tako je bila npr. v Rogatcu že v tem času ustanovljena pletarska zadruga, ki je z uporabo posebne ameriške cepljene pletarske vrbe pri nas vplivala na razvoj pletarstva v celotni regiji¹¹.

Po prvi svetovni vojni so se pričele pojavljati nove obrti, ki so bile bolj povezane z novimi trendi v obrti in industriji. Med njimi naj omenimo le ključavničarsko, kleparsko, elektroinstalatersko, avtomehanično, prevozniško in cementarsko obrt. Povsem pa so izginile nekatere nekdanje pomembne panoge obrti, kot sta npr. usnjarska in tesarska, čeprav so ponekod še naprej živele kot domače in ne uradno registrirane obrti.

Vse navedene stare in nove obrti so do konca druge svetovne vojne in še nekaj časa po njej živele v relativnem miru. Pravi šok je prišel šele po drugi vojni z zakonoma o nacionalizaciji in z izrazito negativnim odnosom oblasti do vsake privatne iniciative. Večja podjetja so podpržavili, manjša pa zaradi relativne starosti nosilcev

obrtni in velikih davčnih obremenitev niso vzdržala konkurence.

Tabela 3: Stanje (domače) obrti v Podsredi in Bistrici ob Sotli 1988-1989

Obrti	1	2	3	4	5	6	7	8	10	13	14	15	18
Bistrica ob Sotli													
Žive obrti	1	2	1	1	2	1	1	11	4	7	3	5	1
Propadle obrti	-	4	4	4	24	4	-	27	-	4	-	-	-
Podsreda													
Žive obrti	1	1	-	1	10	-	2	10	-	-	-	-	-
Propadle obrti	-	1	-	1	10	-	1	11	-	-	-	-	-

OBRTI: 1. žagarstvo, 2. tesarstvo, 3. mizarstvo, 4. sodarstvo, 5. kolarstvo, 6. kovaštvo, 7. lončarstvo, 8. pletarstvo, 9. ključavničarstvo, 10. kleparstvo, 11. elektroinstalaterstvo, 12. usnjarstvo, 13. krojaštvo in šiviljstvo, 14. čevljarstvo, 15. apnarstvo, 16. avtoprevoznništvo, 17. cementninarstvo, 18. mlinarstvo, 19. mlatilničarstvo, 20. pekarstvo, 21. slikarstvo, 22. trgovina, 23. lesna trgovina, 24. gostinstvo, 25. trgovina z vinom.

Na podlagi arhivskih virov in terenskih raziskav lahko postavimo mejnik v petdeseta leta (zlasti v leto 1955), ko je velika večina mojstrov odpovedala obrt in si poiskala zaposlitev v državnih obrtnih zadrugah in v industriji². Na nazadovanje obrtne dejavnosti so verjetno vplivali tudi pospešena industrializacija večjih mest in trgov v bližini in močni migracijski tokovi, zaradi katerih se je število prebivalstva v tem delu regije znatno zmanjšalo. Vendar je bil odločilen negativen odnos oblasti do omenjene dejavnosti.

Iz podatkov, ki smo jih zbrali na raziskovalnih taborih v Bistrici ob Sotli in Podsredi, je razvidno, da so posamezne panoge obrti živele naprej kot domača obrt (ali kot domača dejavnost). Kot je razvidno iz tabel 2 in 3, so se relativno najbolj ohranile tiste vrste domače obrti, ki so jih ljudje v svojem vsakdanjem življenju najbolj potrebovali: pletarstvo, kolarstvo, sodarstvo, mizarstvo in tesarstvo. Zaradi tehnologije dela na kmetijah se je med kovinskimi obrtmi najbolj ohranilo kovaštvo. Tkalstvo je izginilo, ker ni ovac in lanu, dobro pa je ohranjeno le še pletenje (v glavnem iz volne in še to za domače potrebe). Kakor je že prej izginilo usnjarstvo, je sedaj propadlo tudi nekoč zelo razširjeno čevljarstvo, med ostalimi obrtmi pa tudi apnarstvo in oglarstvo.

Če povzamemo: stara tradicionalna obrt v obeh obravnavanih krajih se je relativno dobro ohranila do konca II. svetovne vojne, ko je zaradi zgrešene in kratkovidne gospodarske politike povojnega obdobja skoraj propadla. Nekatere panoge obrti so delno živele še naprej kot domače obrti. Ohranile so se zato, ker so jih ljudje potrebovali kljub političnim parolam in povojni usmeritvi v razvoj "vsemogočne" industrije. Kam nas je ta razvoj pripeljal, čutimo že nekaj časa, saj je podeželje prazno, obrt in domača obrt, ki sta zaposlovali del presežnega prebivalstva, sta propadli, sedaj pa zaradi zgrešenega razvoja propada tudi industrija.

Opombe:

1. J. Šom, *Začetki industrije rut Slovenskem, Maribor 1984, str. 74.*
2. A. Melik, *Slovenija 1112, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Ljubljana 1957.*
3. A. Sore, *Razvoj in upadanje sejmov na širšem celjskem območju, CZN, n. v., 12/1, 1976.*
4. J. Šom, n. d., str. 106.
5. S. Kremenšek, *Način življenja, Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju-Šmarje pri Jelšah, 1984, str. 165.*
6. ZAC, *Okrajni urad Kozje, poročilo Okr. urada Kozje štajerskemu namestništvu o številu parnih strojev z dne 5. 9. 1863.*
7. *Tabela je izdelana na osnovi rezultatov ljudskih štetij 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1931 in 1971.*
8. J. Orožen, *Zgodovina obrti v Celju in SV Sloveniji, Celje 1971.*
9. *Kažipot po slovenskem Štajerskem, Celje 1905.*
- 10.1. Mohorič, *Problematika domače obrti v zadnjem stoletju, Slovenski etnograf lII/IV, 1951.*
11. *Gospodarski glasnik za Štajersko, 1885, št 1, str. 24.*
12. *ZAC, Obrtni register.*
13. *Rezultati raziskav domače obrti v Obsotelju - pionirska raziskovalna tabora Bistrica ob Sotli 1988 in Podsreda 1989.*

Zusammenfassung

Gewerbe und Hausgewerbe im Sotla-Bereich

Archivische und statistische Quellen sowie Bestandsaufnahmen zeigen, daß das Gewerbe in Kozjansko und im Sotla-Bereich bis zur Mitte dieses Jahrhunderts gut entwickelt war. Beschlagnahme, Nationalisierung und Unterdrückung der Privatinitiative nach dem Krieg bedeuteten für das Gewerbe und Hausgewerbe auch auf dem behandelten Gebiet einen schweren Schlag. Der größte Rückgang ist beim Müllwesen und Schusterhandwerk zu verzeichnen, denn diese beiden Gewerbebezüge sind beinahe verschwunden. Besser haben sich, trotz der drastischen Abnahme nach dem Zweiten Weltkrieg, einige Gewerbebezüge im Holzbereich erhalten: Zimmerhandwerk, Faßbinderei, Wagnerhandwerk und Flechtereie. Die Zahl der Haushandwerker nahm in den letzten fünfzig Jahren mancherorts um mehr als die Hälfte ab, viele ältere Hausgewerbebezüge werden jedoch nur schwer den immer schnelleren technologischen Fortschritt der landwirtschaftlichen Produktion überleben können. Gemäß dieser Entwicklung tauchten neue Haushandwerker auf, die einst sehr selten waren: Klempner, Schlosser, Mechaniker, Elektriker, Frachtfahrer und andere.

Janez Cvirn

THOMAS FÜRSTBAUER: KRONIKA MESTA CELJA 1892-1907

(II. DEL)

1900

11. 1. 1900 Predstojnik železarske uprave v Celju je postal višji železarski upravnik Alois Janous iz Idrije.
3. 2. 1900 Na graški univerzi je promoviral za doktorja filozofije Celjan Moritz Rupschl.
9. 2. 1900 Občinski odbor je najel posojilo v višini 13.200 K za plačilo ing. Victorju pl. Thomki, ki je izdelal mestni načrt¹.
10. 2. 1900 V Kazini so priredili reduto Noč v Jokohami.
13. 2. 1900 Okrožno sodišče Celje je učitelja Franca Gostinčarja, ki je ob obisku Čehov 10. 8. 1899 ustrelil Josefa Polantza, obsodilo na 1 mesec zapora².
19. 2. 1900 V enainsedemdesetem letu starosti je umrl odvetnik dr. Johann Sajovitz. Sajovitz je bil več let občinski odbornik in načelnik pravne sekcije.
11. 3. 1900 Dolgoletni načelnik celjske Obrtne zveze Michael Altziebler je odložil načelniško funkcijo zaradi nekega anonimnega pisma.
5. 4. 1900 Celjskega poštnega kontrolorja Karla Reitterja so prestavili v Gradec. Na njegovo mesto je prišel Alois Kovveindl, ki je po rodu iz Celja.
6. 4. 1900 Ing. Victor pl. Thomka je dokončal mestni načrt. Na seji občinskega odbora so sklenili, da je treba načrt varno shraniti.
6. 4. 1900 Občinski odbor je sklenil za zaokrožitev mestnega gozda kupiti Kumrovo zemljišče v Zagradu.

11.4.1900 Za načelnika Obrtne zveze so izvolili Karla Mortla.

12. 4. 1900 Mestni urad je izdal spomenico z opisom dogodkov ob obisku čeških študentov v Celju 9. in 10. 8. 1899³.

23. 4. 1900 Županu Gustavu Stigerju, ki je izjavil, da ne bo več sprejel županske funkcije, so občinski uradniki izrekli polno zaupanje in ga prosili, naj funkcijo znova sprejme.

26., 27. in 28. 4. 1900 V teh dneh so bile občinske volitve. V tretjem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Antona Chibo, dr. Gregorja Jesenka, Johanna Koroschtza, Otta Kusterja, Samuela Payerja, Gustava Stigerja, Karla Tepeia in Friedricha Wittulo. Za namestnike so izvolili: Karla Ferjena, Heinricha Scheuermanna, Ferdinanda Dominiga in Rudolfa Costa-Kuhna.

V drugem volilnem razredu so izvolili: Antona Eichbergerja, Josefa Koniga, Josefa Pallosa, Franza Polleta, Fritza Rascha, Georga Skoberneteta, Aloisa VVallanda in Franza Wilcherja. Za namestnike so izvolili: Markusa Trattnika, Johanna Terschka, Josefa Achleitnerja in Josefa Jarmerja.

V prvem volilnem razredu so izvolili: Josefa Bobisuta, dr. Heinricha von Jabornegga, dr. Josefa Kowatschitscha, Mathausa Kurza, VVilhelma Lindauerja, Antona Paula, Juliusa Rakuscha in dr. Augusta Schurbija. Za namestnike so izvolili: Paula Plannerja, Maxa Rauscherja, Fritz Wehrana in dr. Eugena Negrija⁴.

7.5.1900 Za župana so ponovno izvolili Gustava Stigerja, ki je izvolitev sprejel⁵.

14. 5.1900 V petinšestdesetem letu starosti je umrl hotelir Fritz Mathes. Mathes je bil več let občinski odbornik in član odbora Celjske mestne hranilnice ter večine celjskih društev⁶.

24. 5. 1900 Hotel Nadvojvoda Ivan, prej last Fritza Mathesa, je kupil Anton Neubrunner iz Dunaja⁷.

25. 5. 1900 Hotelir Johann Terschek je za zasluge pri varovanju interesov gostilničarjev prejel častno diplomo štajerske gostilničarske zveze.

27. 5. 1900 Komandant deželne brambe nadvojvoda Rainer je prišel v inšpekcijo v Celje. V hotelu Nadvojvoda Ivan je kosil s celjskim županom Stigerjem⁸.

31.5.1900 Štajersko namestništvo je potrdilo sklep občinskega odbora z dne 17. 11.

1899 o razdelitvi mestne občine Celje na dva dimnikarska okraja. S to razdelitvijo je dosežena zaščita nemških dimnikarjev pred slovensko konkurenco .

7. 6. 1900 V državnem zboru je celjski poslanec dr. Josef Pommer vložil interpelacijo v zadevi ekscesov med obiskom čeških študentov 9. in 10. 8. 1899 v Celju. V njej je izpodbijal trditve poslancev Žičkarja, Berkša in tovarišev o pristranskem postopanju celjskih varnostnih oblasti .

8. 6. 1900 Na seji občinskega odbora je dr. Jabornegg opozoril na napovedi v slovenskem tisku, da bo 15. avgusta v Celju veliko sokolsko slavlje ob 10-letnici celjskega Sokola. Predlagal je, da mestni urad stori vse potrebne korake za preprečitev slavlja. Njegov predlog so občinski odborniki enoglasno sprejeli .

10. 6. 1900 Slovensko časopisje napoveduje za 15. avgust sokolsko slavlje v Celju. Ta vest je močno razburila nemško prebivalstvo.

17. 6. 1900 V evangelijski cerkvi so slovesno instalirali novoimenovanega evangeličanskega župnika za Celje Fritza Maya. Instalacije sta se udeležila tudi superintendent Otto Schack iz Gradca in župnik Jaquemar iz Ljubljane. Zvečer so v hotelu Terschek priredili družinski večer, ki sta se ga udeležila tudi župan Stiger in podžupan Rakusch¹².

22. 6. 1900 Na seji občinskega odbora je odborniški mandat odložil Friedrich Wittula. Na njegovo mesto so izvolili namestnika Karla Ferjena .

Na isti seji so zavrnili darilo 200 K, ki jih je za podporo mestnih revežev občini podaril Peter Majdič (ob otvoritvi njegove nove trgovine z železnino Merkur), in sicer z obrazložitvijo, da gre za izzivanje .

27. 6. 1900 Po močnem deževju so Savinja in pritoki prestopili bregove. Ob štirih zjutraj je Savinja presegala normalo že za 4 metre in povsem preplavila mestni park ter močno poškodovala mestna kopališča. Voda je vdrla v večino kleti v mestu. Državna cesta je na več mestih povsem preplavljena. Tudi iz Mozirja, Šoštanja in Vitanja prihajajo pretresljive novice. V Vitanju je povodenj terjala tudi dvoje človeških življenj. Že desetletja ni bilo tako velike povodnji¹⁵.

30.6.1900 V Celje je prišel birmovat škof Mihael Napotnik¹⁶.

1. 7. 1900 V Gozdni hiši je celjska mestna godba organizirala dobrodelni koncert, katerega dobiček je namenjen za ureditev po poplavi močno poškodovanega parka. Škoda namreč znaša ok. 1500 K.

5. 7. 1900 V Celje je prišel štajerski namestnik grof Clary, da se na lastne oči prepriča o škodi, ki jo je Celju in Savinjski dolini povzročila povodenj.

8. 7. 1900 Gimnazijski profesor dr. Georg Schön je dobil profesorsko mesto na gimnaziji v Dunajskem Novem mestu. Na njegovo mesto je prišel prof. dr. Edvard Nowotny iz Moravske Ostrave¹⁷.

10. 7. 1900 Celjska požarna bramba je imenovala župana Stigerja in podžupana Rakuscha za častna člana.

15. 7. 1900 V slovenskem časopisju se je spet pojavila novica, da bo v Celju 15. 8. 1900 sokolsko slavje.

20. 7. 1900 Na seji občinskega odbora so se seznanili z novico, da je graški odbčinski odbor nakazal mestni občini 1000 K kot pomoč za odpravo škode po poplavi.

20. 7. 1900 Na seji občinskega odbora so se seznanili s protestom Gostilničarske zadruge zoper nameravano sokolsko slavje v Celju, češ da takšna slavja škodujejo tujskemu prometu. Vsi so se strinjali, da je treba slavje z ozirom na javni red in mir prepovedati.

22. 7. 1900 Irena Stepischnegg, hči odvetnika dr. Johanna Stepischnegga, je opravila maturo na celjski gimnaziji.

26. 7. 1900 Društvo Südmark je celjski mestni občini poslalo 2000 K kot pomoč za odpravo škode po poplavi.

2. 8. 1900 Štajersko namestništvo je zavrnilo slovensko pritožbo zoper sklep mestne občine, ki je z ozirom na javni red in mir prepovedala napovedano sokolsko slavje v Celju .

14. 8. 1900 Na seji občinskega odbora so se seznanili z ministrsko pritožbo celjskega Sokola zoper prepoved sokolskega slavja.

17. 8. 1900 Ob cesarjevi 70-letnici so lepo okrasili mesto in zvečer priredili baklado. Udeležba je bila velika.

26. 8. 1900 V Košnici so našli trupli Franza Rakuscha in Karoline Kopp. Verjetno gre za umor in samomor z ustrelitvijo zaradi nesrečne ljubezni.

7. 9. 1900 V Celju je bil Hauptgautag Štajerske kolesarske zveze. Mesto je bilo

okrašeno z nacionalnimi zastavami. Zvečer so priredili sprejem v hotelu Terschek, kjer je goste pozdravil načelnik celjskega kolesarskega društva dr. Eugen Negri. Naslednje jutro je bilo zborovanje Štajerske kolesarske zveze pod predsedstvom dr. Franza Pesserla. Po volitvah članov odbora so organizirali slavnostno povorko po mestu. Popoldan je bil v Gozdni hiši slavnostni koncert, zvečer pa zabava v Kazini⁹.

7. 9.1900 Na seji občinskega odbora so sprejeli načrt za gradnjo avgmentacijskega skladišča ob Ljubljanski cesti. Za namene gradnje so sklenili najeti pri Celjski mestni hranilnici posojilo v višini 80.000 K²⁰³.

23. 9. 1900 Po dvajsetih letih je bilo v Celju spet zborovanje Rudarskega in železarskega društva za Štajersko in Koroško. Udeležence zborovanja sta pozdravila župan Gustav Stiger in namestniški svetnik grof Attems. Ob 13. uri je bilo v Gozdni hiši slavnostno kosilo, zvečer pa koncert v Kazini²⁰⁶.

29. 9.1900 Ob 3. uri in 17 minut zjutraj se je skozi Celje z vlakom peljal cesar Franc Jožef²¹.

I.10.1900 Službo je nastopil novoimenovani mestni blagajnik Rudolf Lang.

II.10.1900 Slovenci so za kandidata za državnozbornske volitve v celjskem mestnem volilnem okraju postavili dr. Ivana Dečka.

27. 10. 1900 Rudarski svetnik Emanuel Riedl je pri polni duhovni in telesni svežini praznoval 70 rojstni dan. Riedl je v letih 1873- 1890 služboval pri Revirnem rudarskem uradu v Celju in bil ves čas aktiven v Muzejskem in Olepševalnem društvu.

28. 10. 1900 Ravnatelja gimnazije Petra Končnika so imenovali za deželnega šolskega inšpektorja na Kranjskem²

17.11.1900 Na graški univerzi je za doktorja prava promoviral Fritz Zangger.

9.12.1900 Na seji občinskega odbora so pozdravili predlog mestnega šolskega sveta o ustanovitvi dekliške meščanske šole v Celju. V odbor za izvedbo predloga so izvolili: Gustava Stigerja, Josefa Bobisuta, dr. Heinricha von Jabornegga, dr. Gregorja Jesenka, MathSusa Kurza, Wilhelma Landauerja, Antona Paula in Juliusa Rakuscha.

Na isti seji so sklenili, da se poveča prostor za živinske sejme na nekdanjem Simovem zemljišču pri mestni klavnici²³.

14. 12. 1900 Deželni sanitarni inšpektor dr. Possek je inšpiciral celjske obrtniške in javne obrate in bil zadovoljen s sanitarnim stanjem v Celju.

24. 12. 1900 Gabriela Zangger iz znane celjske družine se je zaročila z dr. Ottom Pommerjem, sinom celjskega državnega poslanca dr. Josefa Pommerja.

30. 12. 1900 Višji poštni upravnik Dominik Sartori se je zaradi slabega zdravstvenega stanja predčasno upokojil²⁴.

1901

11. 1. 1901 Na državnozborskih volitvah v celjski mestni kuriji je zmagal dr. Josef Pommer s 725 glasovi. Slovenski protikandidat dr. Ivan Dečko je dobil 642 glasov²⁵.

20.1.1901 Temperatura seje spustila na -20 stopinj Celzija²⁶.

27. 1. 1901 Za ravnatelja celjske gimnazije so imenovali Clemensa Profta, prej profesorja na ljubljanski realki. Proft se je rodil leta 1851 v Schönau na Češkem in študiral na praški nemški univerzi. Dne 18. 1. 1877 je položil državni izpit iz matematike in prirodopisja in se kmalu zatem zaposlil na ljubljanski realki. Vsi v Celju so zaradi tega imenovanja zadovoljni²⁷.

31.1.1901 Dr. Edwin Ambroschitsch je dobil odvetniško mesto na Ptujju.

8. 2. 1901 Dr. Josef Pommer je v državnem zboru predlagal, da se spremeni Obrtni red, zlasti člena 59 in 60.

11. 2. 1901 Clemens Proft je uradno prevzel ravnateljsko mesto na gimnaziji v Celju.

18. 2. 1901 Zagorelo je v Habacherjevi popravilnici dežnikov na Graški cesti 17. Požar je pogasila celjska požarna bramba.

2. 3. 1901 V dvorani Kazine je celjska sekcija nemško- avstrijskega planinskega društva priredila reduto "lustige Almfahrt". Dvorana je bila lepo okrašena, udeležba pa je bila velika. Za hrano in pijačo je bilo odlično poskrbljeno. Pri tem so se izkazale nemške žene in dekleta, ki so bile oblečene v planinske noše²⁸.

3. 3. 1901 V sedemdesetem letu starosti je umrl Wenzl Franzi, hišni posestnik na Bregu. Bil je veteran 47. pešpolka in se je boril pod Radetzkyem v Italiji. Vrsto let je bil načelnik celjskega veteranskega društva.

13. 3. 1901 Na interpelacijo celjskega državnega poslanca dr. Pommerja glede novega zakona o pokojninskem zavarovanju privatnih nameščencev je odgovoril ministrski predsednik, ki je poudaril, da je osnutek zakona že izdelan in da bo šel v nadaljnjo, z ustavo predvideno proceduro. Ta zakon je za Celje velikega pomena.

15. 3. 1901 Celjski občinski odbor je sklenil pristopiti k Südmarkini Ljudski banki s petimi poslovnimi deleži.

23. 3. 1901 Občina Rogaška Slatina je imenovala dr. Josefa Pommerja za častnega meščana.

31. 3. 1901 V hotelu Pri zamorcu je bilo dobro obiskano zborovanje Nemškega društva, ki ga je sklical dr. Heinrich von Jabornegg. Razpravljali so o podržavljenju proge Celje-Velenje in izvolili poseben odbor, ki naj stori vse potrebne korake za njeno podržavljenje.

3. 4. 1901 V štiriinšedemdesetem letu starosti je umrl trgovec in hišni posestnik Anton Ferjen. Več let je bil občinski odbornik in član odbora Celjske mestne hranilnice. Bil je zaveden nemški mož²⁹.

7. 4. 1901 Po objavljenih rezultatih ljudskega štetja živi v Celju 6713 prebivalcev ali 449 več kot leta 1890³⁰.

11. 4. 1901 Na seji občinskega odbora so sklenili vložiti protest, ker je okrajni zastop Celje dovolil cestno povezavo Gaberje-Medlog. Edini namen te povezave je namreč odvrnitev prometa od Celja, kar bi mesto finančno oškodovalo³¹.

16. 4. 1901 V Celju je divjalo veliko neurje. Ob 9. uri zjutraj so se pripodili črni oblaki in med bliskanjem in grmenjem je začelo deževati. Popoldan je začel padati še sneg. V Šempetru v Savinjski dolini je strela udarila v hišo lončarja Gerlicha in usmrtila Janeza Ocvirka. Gerlich in njegov sluga sta jo srečno odnesla²

19. 4. 1901 Na seji občinskega odbora so se seznanili z informacijo, da so dela pri tlakovanju Vodnjaške ulice končana. Na isti seji so sklenili, da bodo tlakovali del Krožne ulice od Pošte do nekdanjega hotela Lev z granitnimi kockami.

26. 4. 1901 K železniškemu in trgovinskemu ministru se je odpravila deputacija mesta Celja v zadevi podržavljenja proge Celje-Velenje. V njej so bili župan Gustav Stiger, podžupan Julius Rakusch, dr. Heinrich von Jabornegg in deželna poslanca Stallner in Lenko. V državnem zboru so jih sprejeli državni poslanci Pommer, Derschatta, Walz, baron Hackelberg in grof Attems, ki so Celjanom obljubili podporo.

3. 5. 1901 Na seji občinskega odbora so sklenili energično protestirati zoper izgradnjo ceste Gaberje-Medlog, katere edini namen je onemogočiti promet skozi Celje in s tem zmanjšati občinske prihodke od mitnine.

Na isti seji so imenovali mestnega zdravnika dr. Eduarda Gollitscha za ordinarija v celjski splošni bolnišnici.

15. 5. 1901 V mestnem gledališču je celjska mestna godba pod vodstvom godbenega mojstra Adolfa Diessla priredila Wagnerjev koncert. Udeležili so se ga številni glasbeniki iz cele Štajerske³³.

18. 5. 1901 Na seji občinskega odbora so se odborniki seznanili s sporočilom okrajnega glavarstva Celje, da je ministrstvo notranjih zadev zavrnilo pritožbo mestne občine zoper vključitev krajev Lopata in Velika Pirešica v celjsko mestno faro. Zaradi tega so sklenili poslati pritožbo na visoko upravno sodišče na Dunaju.

Na isti seji so sklenili prepustiti Glazijo Turnarskemu in Športnemu društvu za športne namene.

28. 5. 1901 Kljub velikopotezni slovenski agitaciji so pri občinskih volitvah na Teharjah zmagali Nemci in Nemcem prijazni Slovenci. Tako je občina Teharja spet prišla v nemške roke.

2. 6. 1901 V petinsedemdesetem letu starosti je umrl Franz Strentschan, vulgo Dolenc, zemljiški posestnik iz Lave. Bil je nemško misleč mož in v mestu splošno priljubljen. Klicali so ga "Bürgermeister von Lawa".

6. 6. 1901 Celjska nemška društva so se odpravila na izlet v Konjice. Turnarsko in Nemškoljudsko pomočniško društvo sta se odpravili v Konjice (preko Žič) peš, ostali pa so se peljali z vlakom. V Konjicah je bilo veliko ljudsko slavlje³⁴.

9. 6. 1901 Občinski odbor Vitanja je imenoval poslance dr. Josefa Pommerja, dr. Gustava Kokoschinegga in dr. Eduarda Wolffhardta za častne meščane.

9. 6. 1901 Hotel Branner na Dobrni je prešel v last Celjske mestne hranilnice. Hranilnica ga je kot hotel Styria dala v upravo gospodu Fritzu Malenschku.

9. 6. 1901 V šolski odbor Obrtno nadaljevalne šole so izvolili: Gustava Stigerja (predsednik), Clemensa Profta (zastopnik vlade), Josefa Bobisuta (zastopnik mesta Celja), Juliusa Rakuscha in Thomasa Fürstbauerja (zastopnika štajerskega deželnega odbora), Michaela Altzieblerja (zastopnik Trgovske in obrtne zbornice v Gradcu) in Johanna Koroschtza (zastopnik Obrtne zadruge Celje). Nov šolski

odbor je sklenil, da na Obrtno-nadaljevalni šoli ne bo več pouka ob nedeljah, temveč med tednom ob večerih.

13. 6. 1901 Na seji Obrtne zveze so se dogovorili o ustanovitvi Gradbenega društva, ki naj oživi gradnjo malih stanovanj v mestu.

22. 6. 1901 V štiriinsedemdesetem letu starosti je umrl finančni svetnik Wilhelm Higersperger, ki je bil več let mestni blagajnik.

25. 6. 1901 Na seji okrajnega zastopa se je prvič pojavil nov okrajni glavar baron Apfaltrer, ki je obžaloval abstinenco "nemške manjšine". Urednik Deutsche Wacht Otto Ambroschitsch je v imenu Nemcev vložil oster protest zoper gradnjo ceste Gaberje- Medlog³⁵.

25. 6. 1901 Na ustanovnem sestanku pripravljalnega odbora Gradbenega društva so v odbor izvolili: Franza Pacchiaffa (načelnik), Carla Mörtla, dr. Mraulagga, ing. Lichteneggerja, Karla Tepeia in Johanna Radakovitsa.

7. 7. 1901 V mestnem parku so priredili veliko slavlje (Stadtparkfest) ob 30-letnem jubileju Olepševalnega društva. Mesto in prireditveni prostor sta bila lepo okrašena. Zjutraj je mestna godba igrala budnico, slavlje pa se je začelo ob 14. uri. Mestna godba in godba 87. pešpolka sta neutrudno igrali za ples. Pri krasitvi prireditvenega prostora so se izkazali: Fritz Wehran, Josef Pallos, Rudolf Costa-Kuhn in Peter Derganz. Za vse ostalo, zlasti za hrano, pijačo in sladkarije, pa so poskrbele celjske žene in dekleta.

Organizatorji so dobili brezplačno pivo od pivovarn Götz, Göss, Kozler ter od Graške in Pilsenške delniške pivovarne. Brezplačno vino pa so prispevali: brata Kleinoschegg, Josef Likey, dr. Ernst Mraulagg, župan Stiger, dr. Langer, Franz Herzmann, Josef Pallos, Otto Schwarzl, Caspar Treo, Franz Hausbaum in mnogi drugi.

Bruto izkupiček je znašal 6611 K, čisti dobiček, namenejen Olepševalnemu društvu, pa 4000 K .

10. 7. 1901 Deželni poslanec Moritz Stallner je v deželnem zboru predlagal spremembo zakona o okrajnih zastopih.

12. 7.1901 Občinski odbor je sklenil kupiti zemljišče kmeta Lipovška v Pečovniku, da bo lahko zaokrožil mestni gozd³⁷.

26. 7. 1901 V Benetkah je umrl hišni posestnik in lastnik delikatese Johann

Zamparutti.

15. 8. 1901 V založbi knjigarja Fritza Rascha je izšel nov vodnik po Celju in okolici, ki ga je spisal Thomas Fiirstbauer³⁸.

25. 8. 1901 Na ustanovnem slavlju celjskega Nemškoljudskega pomočniškega društva v Gozdni hiši je bil navzoč tudi državni poslanec Franko Stein. Udeležba je bila velika³⁹.

1. 9. 1901 Celjska požarna bramba je ob 30-letnici obstoja priredila veliko slavlje, ki je bilo preprosto, vendar koristno. Ob 14. uri so celjski gasilci uprizorili šolsko vajo pred Rotovžem, nato pa so se odpravili v Gozdno hišo, kjer se je slavlje nadaljevalo. Častno diplomu štajerske deželne zveze za 25-letno članstvo v požarni brambi so prejeli: Anton Eichberger, Ferdinand Pelle, Jakob Ghiaini, Michael Altziebler, Josef Jicha in Moritz Rupschl. Zadnja sta prejela tudi zlati znak za zasluge celjske požarne brambe⁴⁰.

7.9.1901 Dr. Otto Pommer se je oženil z Gabrielo Zangger.

9. 9. 1901 V Petrovčah sta se poročila višji rudarski komisar Josef Salomon in Katha Wolf, sestra znanega glasbenika Huga Wolfa.

16. 9. 1901 Po enodnevnem deževju so Savinja in njeni pritoki prestopili bregove. Voda je preplavila del mestnega parka in Otok⁴¹.

18. 9. 1901 V hotelu Terschek so se člani celjske Obrtne zveze ob navzočnosti poslanca dr. Josefa Pommerja pogovarjali o aktualnih obrtniških problemih.

25. 9. 1901 Na seji občinskega odbora so odborniški mandat odložili dr. Jabornegg, Wilcher in Kurz. Na njihovo mesto so izvolili namestnike Johanna Terschka, Maxa Rauscherja in Fritza Wehrana⁴².

26. 9. 1901 Štajersko namestništvo je potrdilo rezultate občinskih volitev na Teharjah, zoper katere se je pritožila slovenska stranka.

26. 9. 1901 Nemške vojaške enote iz Kitajske so se v dveh posebnih vlakih peljale skozi Celje. Na postaji sta vlaka stala 2 minuti in vojake so prisrčno pozdravili častniki celjskega garnizona.

6.10.1901 Celjani so se množično (120 oseb) udeležili nemškega strankinega dne v Radgoni.

12. 10. 1901 Nekdanji učitelj na celjski glavni (ljudski) šoli Franz Fassel in njegova žena Antonija, roj. Hubler, sta v Gradcu praznovala diamantno poroko. Fassel je v Celju služboval kar 53 let. Več let je bil tudi občinski odbornik in član okrajnega zastopa. Skoraj dvajset let je bil vodja mestne godbe⁴³.

21.10.1901 Pri Zelenem travniku so uredili nov prostor za živinske sejme.

24.10.1901 Mesar Josef Rebeuschegg je kupil hotel Strauss v Vrtni ulici.

1. 11. 1901 Popotnik Valentin Pogačar iz Ljubljane se je v napadu norosti vrgel iz drugega nadstropja hotela Mesto Dunaj in kmalu zatem umrl v bolnišnici.

9. 11. 1901 Vojaški erar je komisijsko prevzel novo avgmentacijsko skladišče ob Ljubljanski cesti.

16. 11. 1901 Po dvodnevem deževju so Savinja in njeni pritoki prestopili bregove. Od jutra je voda hitro naraščala in kmalu preplavila mestni park in Otok. Voda je odnesla hišico z bifejem v mestnem parku in poškodovala Pallosovo brv čez Savinjo. Državna cesta je na več mestih severno in zahodno od mesta povsem preplavljena. Tudi Wokaunov trg, Giselina in Karolinina ulica ter Dolgo polje so pod vodo. Zavodna je odrezana od mesta. Pogled iz zvonika nemške cerkve proti Savinjski dolini daje vtis, da stojiš sredi jezera z mnogimi otočki. Na vseh ogroženih točkah deluje požarna bramba, zlasti pri kapucinskem mostu. Iz strojnice plinarne črpajo vodo s parno črpalko. Tudi Vrtna ulica je pod vodo.

Ob 13. uri je odneslo Grenadirjevo brv na Polulah. Iz Savinjske doline in Laškega prihajajo žalostne novice.

Župan je poslal na namestništvo telegram s prošnjo, naj nemudoma pošljejo v Celje strokovnjake, da ocenijo škodo in vzroke za povodnji. Savinjo bi bilo treba končno regulirati. Na najbolj ogroženih mestih so celjski fotografi naredili posnetke razdejanja. Fotografije hranijo v mestnem uradu⁴⁴.

18. 11.1901 Na izredni seji občinskega odbora so razpravljali o ukrepih po poplavi. Vsi so se strinjali, da je Savinjo in pritoke končno treba regulirati. Sklenili so, da na najbolj prizadetih delih mesta označijo višino vode in začnejo ^birati podatke o škodi.

19.11. 1901 V Celje in v Savinjsko dolino je končno prišel štajerski namestnik grof Clary, ki je županu obljubil takojšnjo pomoč.

21. 11. 1901 Razdejanje po poplavi je veliko. Zlasti mestni park je povsem uničen.

Igrišče pri nemškem dijaškem domu s kegljiščem je bilo povsem potopljeno. Tudi številne hiše v mestu so bile poplavljene. Otok je bil dolgo časa odrezan od mesta in šele 17. 11. so z njim uspeli vzpostaviti zvezo s čolnom. Od leta 1852 v Celju ni bilo tako katastrofalne povodnji. Njenih posledic še dolgo ne bo mogoče odpraviti.

23. 11. 1901 V državnem zboru sta poslanca Walz in Derschatta predlagala regulacijo Savinje in podporo iz državnih sredstev za prebivalce Celja in Savinjske doline, ki jih je prizadela poplava.

2. 12. 1901 Celjska mestna godba je priredila koncert, katerega čisti dobiček je šel bolnemu godbenemu mojstru Adolfu Diesslu. Na koncertu je prvič kot solist na violini nastopil Moritz Schachenhofer⁴⁵.

6. 12. 1901 Na seji občinskega odbora so ocenili škodo po poplavi (brez podatkov Olepševalnega društva) na 100. 000 K. Pri prof. Fillipu Forcheimerju so sklenili naročiti strokovni elaborat glede regulacije Savinje.

Na isti seji so sklenili začeti s pripravami za gradnjo nove dekliške meščanske šole, ki naj bi bila končana do konca avgusta 1903.

17.12.1901 Ob 15. uri je bilo v Celju čutiti manjši potres⁴⁶.

29. 12. 1901 S 1. januarjem 1902 pride kavarna Central, last Eduarda Likaya, v roke gospe Rise Bachmann.

1902

1.1.1902 V Celju so odprli prvo javno telefonsko govornico⁴⁷.

9.1.1902 Rauchov vrt v Samostanski ulici je kupil hotelir Terschek.

17. 1. 1902 Na seji občinskega odbora je Julius Rakusch predlagal, da se storijo vsi potrebni koraki za izgradnjo lokalne telefonske mreže v Celju. Odborniki so njegov predlog sprejeli enoglasno.

17. 1. 1902 Mestni urad je iz sklada za nujne potrebe izdal 5000 K za pomoč meščanom, ki so bili med poplavo najbolj prizadeti.

1. 2.1902 V šestdesetem letu starosti je v Gradcu umrl Josef Jaky, upokojeni vodja urada pri Celjski mestni hranilnici.

9. 2.1902 V oseminšestdesetem letu starosti je v Ljubljani umrl nekdanji odvetnik v Celju dr. Josef Galle.

13. 2.1902 Prof. Phillip Forcheimer je izdelal izvedensko mnenje o regulaciji Savinje in o vodnih razmerah v Savinjski dolini.

27. 2.1902 V osemdesetem letu starosti je umrl Franz Wellay, dolgoletni pisarniški pomočnik pri mestnem uradu.

15. 3. 1902 V Kazini je bila v organizaciji Celjskega moškega pevskega društva velika reduta z mottom Benetke v Celju. Dvorana je bila čudovito okrašena, kajti na prireditvenem prostoru si lahko videl cerkev Sv. Marka, hotel Baner & Griinvald, slaščičarno Laveno in znano Trattorio Panada. Udeleženci zabave so bili oblečeni v italijanske noše. S prireditvijo so bili vsi zadovoljni, zato jo je v kroniki treba omeniti.

21. 3. 1902 V državnem zboru je poslanec Sturgkh predlagal ukinitev slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju in ustanovitev samostojne slovenske nižje gimnazije v Mariboru. Ob njegovem predlogu se je razvila ostra polemika, ki se jo je udeležil tudi celjski poslanec dr. Pommer. Vendar Sturgkhovega predloga niso sprejeli⁴⁸.

28. 3. 1902 Na velikem zborovanju v hotelu Terschek, ki ga je sklicalo Nemško društvo, so razpravljali o celjskem gimnazijskem vprašanju. Prvi govornik, dr. Eugen Negri, je osvetlil zgodovino problema, nato pa so govorili še urednik Otto Ambroschitsch, odvetnik dr. Ernst Mraulagg in dr. Gregor Jesenko. Na zborovanju je prišlo do izraza "nacionalno stališče" in enoglasno so se izrekli zoper slovenski kljubovalni zavod⁴⁹.

11. 4. 1902 Na seji občinskega odbora so namesto odbornika dr. Ernsta Mraulagga, ki se je preselil v Maribor, v občinski odbor poklicali namestnika Maxa Rauscherja.

16. 4. 1902 V sedeminsedemdesetem letu starosti je umrl zdravnik dr. Adalbert Cyppl⁵⁰

24. 4. 1902 Nekdanji celjski državnozbornski poslanec dr. Richard Foregger je podaril nemškemu dijaškemu domu 4000 K⁵¹.

26. 4. 1902 V Celju se je pojavil komandant Burov Jooste. Sprejel ga je podžupan Julius Rakusch z občinskimi odborniki. Zvečer je Jooste v Kazini predaval o razmerah v Traansvalu in o obnašanju Angležev v vojni.

5. 5. 1902 Po dvanajsturnem deževju se je Savinja spet nevarno zvišala in kmalu poplavlila spodnji del mestnega parka. Zadnji čas je, da se vlada loti regulacije Savinje.

8. 5. 1902 Otto Schmid, lastnik hotela Slon, se je preselil v Ljubljano.

19. 5. 1902 Savinja je spet poplavlila spodnji del mestnega parka. Regulacijo Savinje je treba nujno začeti⁵².

24. 5. 1902 V hotelu Terschek je predaval poslanec Eisenkolb o gibanju Los von Rom. Predavanje je bilo dobro obiskano.

25. 5. 1902 V prvi polovici maja smo zabeležili najvišje temperature v zadnjih tridesetih letih.

6. 6. 1902 Dimnikar Josef Walentschagg je od Georga Skoberneteta kupil hišo v Gosposki ulici 34. Od Skoberneteta je dobil tudi gostilničarsko koncesijo za to hišo.

19. 6. 1902 V deželnem zboru so predložili zakon o ustanovitvi dekliške meščanske šole v Celju. Tudi Slovenci želijo ustanoviti privatno dekliško meščansko šolo v Celju⁵³.

23. 6. 1902 V Gozdni hiši so proslavili stari nemški praznik "Sonnwendfeier". Slavja se je udeležilo več kot 500 ljudi.

19. 6. 1902 V Celju je bil dan požarnih bramb celjskega okraja. Po uspešno izvedeni šolski vaji in sestanku v dvorani občinskega sveta so se udeleženci odpravili v hotel Terschek, kjer je bila zabava.

4. 7. 1902 Na seji občinskega odbora so sklenili, da se v alejo v mestnem parku postavi 5 javnih plinskih svetilk.

6. 7. 1902 V Celovcu je umrl državni poslanec Georg Wagner, ki je v letih 1876-1885 služboval na okrožnem sodišču v Celju.

11. 7. 1902 V Celje je prišlo 950 vojakov in 32 častnikov 26. deželnoqrambovskega pešpolka iz Maribora, ki so na strelišču v Zagradu opravili streljanje⁵⁴.

9. 7. 1902 V Šoštanju so položili temeljni kamen za novo privatno nemško ljudsko šolo.

21. 7.1902 Višji učitelj v pokoju Ferdinand Kletzl je napravil samomor. Z brivskim nožem si je prerezal vrat. Bil je star 57 let.

22. 7.1902 Abiturientske zabave nemških abiturientov sta se udeležila tudi ravnatelj gimnazije Clemens Proft in podžupan Julius Rakusch. Slavnostni govornik Daniel Rakusch je govoril o pomenu nemškega izobraževanja.

25. 7. 1902 Župan Gustav Stiger je iz zdravstvenih razlogov odložil funkciji župana in občinskega odbornika⁵⁵³.

30. 7. 1902 S posebnim vlakom so se skozi Celje peljali nemški pevci, ki so se udeležili nemškega pevskega slavja v Gradcu. Na celjskem kolodvoru jih je pozdravila množica ljudi s podžupanom Rakuschem na čelu.

3. 8. 1902 Na starem gradu je bilo veliko slavje Obrtne zveze. Igrala je celjska mestna godba pod vodstvom M. Schachenhoferja. Zaradi velike udeležbe in dobre zabave so se dogovorili, da bodo slavje čez teden dni ponovili.

7. 8.1902 Namesto obolelega godbenega mojstra Adolfa Diessla je prevzel vodstvo celjske mestne godbe Moritz Schachenhofer, odličen glasbenik in komponist, ki je bil v zadnjem času glasbeni učitelj pri filharmoničnemu društvu v Mariboru.

7. 8.1902 V petdesetem letu starosti je umrl trgovec Franz Krick^{55b}.

10. 8.1902 Na celjskem Starem gradu je bilo spet veliko slavje ob ogromni udeležbi celjskega meščanstva.

11. 8.1902 Letošnja letina hmelja v Savinjski dolini bo odlična. Pričakujejo najmanj 12.000 metrskih stotov pridelka in tudi kupci iz Nurnberga in Bavarske so se že pojavili. Prejšnje leto so dve tretjini pridelka prodali na Bavarsko. Zlasti dobro gre v prodajo sorta Golding, ki je vse bolj priznana v pivovarski industriji.

19. 8.1902 V dvainpetdesetem letu je umrl zemljiški posestnik in trgovec Ferdinand Pelle. Več let je bil občinski odbornik in član odbora celjske požarne brambe.

19. 8.1902 Na hiši trgovca Chibe v Graški ulici so odkrili sliko Celja iz 17. stoletja. Gospod Hausbaum je sliko fotografiral⁵⁶.

22. 8.1902 Na seji občinskega odbora so se dogovorili, da bodo povečali uradniške prostore občinskega urada, tako da bi dobili mestni inženir, mestni zdravnik in ekonom lastne pisarne. V ta namen bodo najeli 4 sobe v sosednji Radakovitsevi hiši,

prebili steno in nove prostore povezali z Rotovžem. Johann Radakovits je dal občini sobe v najem za štiri leta in pol za letno najemnino 900 K⁵⁷.

Na isti seji je občinski odbor sklenil začeti z gradnjo bolniškega paviljona za deželno Brambovsko kasarno. Stroški naj bi predvidoma znašali 38.000 K. Za gradnjo nove meščanske šole so sklenili najeti posojilo 24.000 K. Za gradnjo nove gimnazije pa so sklenili kupiti Webrov vrt ob Savinjskem nabrežju za 20.000 K.

7. 9. 1902 Letina hmelja znaša 14.000 metrskih stotov. Zaradi dobre letine na Bavarskem so jo prodali zlasti na Češko. Cena za 100 kg Goldinga se gibala od 130 do 150 K.

7. in 8. 9. 1902 Na Glaziji je bilo veliko ljudsko slavlje, ki ga je organizirala celjska požarna bramba. Prvi dan je slavlje zmotilo slabo vreme, vendar se je vreme kmalu izboljšalo. Na Glaziji so zgradili pravo mestece iz lesenih koč. Slavja se je udeležilo več kot 4000 obiskovalcev. Med njimi so bili tudi Slovenci, ki so se z Nemci lepo razumeli. To dokazuje, da se vsi prebivalci Celja zavedajo pomena požarne brambe.

13. 9. 1902 Na obisk evangelijski občini sta prišla pravni svetnik Elze in gradbeni mojster Friedrich iz Halla, ki sta se prišla prepričati o stanju evangelijskega življenja v Celju. V njuno čast so organizirali sprejem na občini, nato pa je bila slovesna služba božja, na kateri je pela Mizzi Zangger in kvartet Celjskega moškega pevskega društva. Zvečer je bil ob veliki udeležbi meščanov v hotelu Terschek družinski večer.

19. 9. 1902 Občinski odbor je sklenil kupiti od barona Brucka graščino Spodnji Lanovž za 96.000 K⁵⁸.

25. 9. 1902 Zvedelo se je, da bodo začeli z gradnjo proge Grobelno - Rogatec - deželna meja.

24. 9. 1902 V hotelu Terschek sta imela volilno zborovanje državni poslanec dr. Josef Pommer in deželni poslanec Moritz Stallner. Številni udeleženci so bili nadvse zadovoljni z njunima izvajanjima, zlasti z izjavo Stallnerja, da je pripravljen ponovno sprejeti deželnozborski mandat.

3.10. 1902 Občinski odbor je zavrnil prošnjo Posojilnice za gradnjo dvonadstropne hiše v Savinjski ulici, češ da ni v skladu z mestnim regulacijskim načrtom.

11. 10. 1902 Na seji občinskega odbora so na predlog ravnatelja Josefa Bobisuta imenovali župana Stigerja, ki je funkcijo odložil iz zdravstvenih razlogov, za častnega meščana mesta Celja. Stiger je bil od leta 1879 član občinskega odbora. Leta 1888 so ga izvolili za podžupana, leta 1893 pa za župana. Stiger je bil tudi več

let načelnik celjskega okrajnega zastopa. V utemeljitvenem govoru je Bobisut poudaril, "da v Stigerjevih prsih bije zvesto nemško srce".

Občinski odbor je za novega župana enoglasno izvolil sedanjega podžupana Juliusa Rakuscha, za novega podžupana pa dr. Gregorja Jesenka.

Po seji so Gustavu Stigerju izročili lepo izdelano diplomu častnega meščanstva, ki jo je izdelala firma Plantl iz Gradca⁵⁹.

16. 10. 1902 Zakon o ustanovitvi dekliške meščanske šole v Celju je dobil cesarsko sankcijo⁶⁰.

17. 10. 1902 Na seji občinskega odbora so se pogovarjali o novi razdelitvi uradniških prostorov z vključitvijo sob v Radakovitsevi hiši. Po spojitvi Rotovža z Radakovitsevo hišo bi naj bila v slednji pisarna predstojnika mestnega urada, predsoba, pisarna mestnega inženirja, mestnega ekonomista in mestnega zdravnika ter stanovanje za občinskega slugo. Prejšnjo gradbeno pisarno bodo preuredili v sejno sobo sekcij, pisarno predstojnika mestnega urada pa bodo pregradili in iz nje naredili pisarno župana in pisarno tajnika mestnega urada.

Na isti seji so na podlagi novega mestnega načrta določili gradbene linije in širino naslednjih ulic: Savinjska ulica naj bo široka 10 metrov; Obrežna (Sannuferstrasse) cesta od železniškega mostu do zahodne meje mesta 12 metrov; projektirani prehod od Glavnega trga skozi kaplanijo do načrtovanega mostu čez Savinjo 12 metrov; Graška cesta od Rotovške ulice do mostu čez Koprivnico 12,5 metrov; Krožna ulica od Graške ceste do železniškega nadvoza pri pošti 14 metrov; Rotovška ulica od Graške ceste do Samostanske ulice 12 metrov; in Kovaška ulica od Graške ceste do Savinje 8 metrov⁶¹.

24. 10. 1902 Na okrajnem sodišču je bila na podlagi zasebne tožbe dr. Ivana Dečka obravnava zoper župana Juliusa Rakuscha. Dr. Dečko je 4.10., ob priliki svete maše ob cesarjevem dnevu, ko v farni cerkvi ni bilo več prostora v klopeh, kjer so sedeli njegovi strankarski kolegi, hotel sesti v klop, kjer sta sedela župan Rakusch in predstojnik mestnega urada Fiirstbauer. Župan mu je rekel, da v njegovi družbi ni zaželen, nakar je Dečko demonstrativno zapustil klop in vložil zasebno tožbo zoper župana. V njej je navedel, da mu je župan rekel: "Prekleta predrznost". Čeprav se je na obravnavi pokazalo, da se je dr. Dečko obnašal provokativno, je bil župan obsojen na 20 K denarne kazni.

29. 10. 1902 Občinski odbor občine Celje okolica je sklenil, da ne bo dal soglasja za priključitev t. i. maksimiljanskega zemljišča (nemški dijaški dom, Jarmerjevo in opatijsko zemljišče) k mestni občini.

4. 11. 1902 Pri deželnozborskih volitvah v kmečki kuriji so v Celju izvolili dr. Ivana Dečka in dr. Juro Hrašovca⁶².

7. 11. 1902 Na deželnozborskih volitvah v celjski mestni kuriji so izvolili Moritza Stallnerja, ki je prejel 707 od 1071 glasov. Klerikalni protikandidat dr. Karlovšek je prejel le 364 glasov. V Celju je za Stallnerja glasovalo 505 volilcev, za Karlovška pa 106. Zaradi lepe zmage so zvečer v Kazini priredili veliko slavlje, na katerem so govorili Stallner, dr. Jabornegg, poslanec Walz in župan Rakusch .

11. 11. 1902 V osemdesetem letu starosti je v Gradcu umrl Franz Bahr, ki je več let živel v Celju in bil tudi občinski odbornik.

14.11.1902 Cesarje potrdil izvolitev Juliusa Rakuscha za župana.

24.11.1902 Urednik Deutsche Wacht Otto Ambroschitsch je odšel za urednika lista Deutscher Tagblatt v Brno. 21. 11. so mu v hotelu Terschek pripravili slovesno odhodnico.

29.11.1902 Cesarski svetnik Karl Traun, dolgoletni načelnik odbora Celjske mestne hranilnice, je zaradi starosti in boleznj zavrnil ponovno izvolitev v hranilnični odbor. V odboru hranilnice je deloval od leta 1872, deset let kasneje pa so ga izvolili za načelnika ravnateljstva. V letih 1867-1870 in 1891- 1899 je bil član občinskega odbora, več let pa tudi načelnik Trgovskega gremija⁶⁴.

11. 12. 1902 Okrožno sodišče je zaradi absolutnega pomanjkanja dokazov razveljavilo sodbo okrajnega sodišča v zadevi Dečko- Rakusch z dne 24. 10. 1902.

18. 12. 1902 Za deželnega glavarja so imenovali grofa Edmunda Attemsa, za njegovega namestnika pa dr. Frana Jurtelo⁶⁵.

31. 12. 1902 Ob pol drugi uri zjutraj je umrl stari župan Gustav Stiger v petinpetdesetem letu starosti. Njegove zasluge za mesto Celje so neprecenljive. Žalost vseh nemških Celjanov je neizmerna⁶⁶.

31. 12. 1902 Celjska Hranilno in posojilno društvo je od Marije Glaninger kupilo hotel Mesto Dunaj.

31. 12. 1902 Na izredni seji občinskega odbora so počastili spomin na umrlega župana Gustava Stigerja.

1903

1. 1. 1903 Na mestnem pokopališču so pokopali Gustava Stigerja. Pogreba se je udeležila množica ljudi: člani vseh nacionalnih društev, vsi občinski odborniki, častniki celjskega garnizona, orožniki, finančna straža, učitelji in delegacije številnih (spodnje)štajerskih mest in trgov. Izraze sožalja so poslali: poslanca dr. Richard Foregger in dr. Gustav Kokoschinegg, višji deželni sodni svetnik Castelliz, deželni poslanec Stallner, župan Ornigg iz Ptuja, župan Schmiderer iz Maribora in mnogi drugi.

13. 1. 1903 Gospa Antonia Radakovits, roj. Wogg, je pokopala svojega moža, trgovca Johanna Radakovitsa, ki je na hitro umrl na Dunaju.

15.1.1903 Po dolgotrajnem lepem vremenu že dva dni močno sneži.

16. 1. 1903 Na seji občinskega odbora so sklenili, da bodo županovo pisarno uredili po načrtih lokalnih nemških obrtnikov.

23. 1.1903 Občinski odbor je sklenil, da bodo novo dekliško meščansko šolo gradili na Bontepellijevem zemljišču. Gradbeni stroški (brez parcele) naj bi znašali 97.000 K. Sklenili so, da bodo načrte poslali v presojo arhitektu Lueffu v Gradec.

Na isti seji je župan odbornike opozoril na nevarnost, da bi slovenska stranka odkupila nekdanji Jarmerjev prostor za les pri cerkvi Sv. Maksimiljana, kjer je bilo nekoč mestno pokopališče. Za pomiritev ljudi, ki so imeli tam pokopane svojce, je treba narediti vse, da se ta nakup prepreči. Predlagal je, da občinski urad intervenira pri knezoškofijskem ordinariatu v Mariboru.

27.1.1903 V Ischlu je umrl Eduard Likay, nekdanji lastnik kavarne Central.

2. 2. 1903 V mestni plinarni je prišlo do eksplozije, ki je poškodovala napeljavo. Javna plinska razsvetljava ne deluje. Za osvetlitev mesta spet uporabljajo petrolejke in na okna nastavljene sveče.

9. 2.1903 Na izredni seji občinskega odbora so govorili o eksploziji v plinarni in se seznanili z mnenjem vodje mariborske plinarne, ki je po temeljiti raziskavi prišel do zaključka, da je prišlo do napake zaradi velikega mraza.

Na isti seji so se seznanili z dejstvom, da namestništvo ni odobrilo pritožbe mestne občine zoper sklep okrajnega glavarstva o gradnji ceste Gaberje - Medlog. Zato so sklenili, da se bodo pritožili na ministrstvo.

12. 2. 1903 Ustanovili so celjsko Gradbeno zadrugo. Za njenega načelnika so izvolili Franza Wilcherja⁶⁷.

19. 2. 1903 V triinšestdesetem letu starosti je umrl hišni posestnik in gostilničar Blaž Simonišek.

24. 2. 1903 V Kazini je bilo dobro obiskano pustovanje v organizaciji Celjskega moškega pevskega društva.

9. 3. 1903 V sedeminpetdesetem letu starosti je umrl hišni posestnik in občinski odbornik Alois Walland. Po rodu s Kranjske se je v Celju naselil leta 1869. Najprej se je zaposlil pri trgovcu Ferjenu kot trgovski nameščeneec. Leta 1874 je skupaj s Ferdinandom Pellejem ustanovil trgovino, ki jo je od leta 1885 vodil sam. Od leta 1890 je imel trgovino v Rotovški ulici št. 7. Več let je bil član občinskega odbora in je aktivno sodeloval v številnih odborih, zlasti v finančnem⁶⁸.

15. 3. 1903 V Loki pri Zidanem mostu je umrla gospa Marija Waller, ki je občini zapustila 60.000 K⁶⁹.

20. 3. 1903 Na seji občinskega odbora so sklenili, da bodo dali izdelati sliko dobrotnice Marije Waller in jo obesili v občinskem uradu na častno mesto⁷⁰.

29. 3. 1903 V Gradcu je umrl tukajšnji slovenski zdravnik dr. Henrik Šuklje. Truplo naj bi prepeljali v Žalec.

31.3.1903 Na vrtu hotela Terschek so odkrili lep rimski mozaik.

16. 4. 1903 V devetdesetem letu starosti je v Gradcu umrl učitelj Franz Fassl. Rodil se je leta 1814 v Kostwaldu pri Chebu na Češkem in do leta 1869 služboval v Celju.

12.4.1903 Po močnem deževju je zapadel sneg.

15. 4. 1903 V enainosemdesetem letu starosti je umrl Franz Hofmann, ki je 29 let opravljal službo tajnika v občini Celje okolica. Ko je občina prešla v slovenske roke se je zaposlil pri mestni občini Celje in kasneje pri okrajni bolniški blagajni.

17.4.1903 Na seji občinskega odbora so sklenili, da se na Ureggovem vrtu za grofijo (do Savinje) uredi letno telovadišče. Na isti seji so sklenili kupiti Kosegerjev izvir pri Vitanju za potrebe predvidenega celjskega vodovoda.

21. 4. 1903 Iz Brežic je prispela vest, da so pri volitvah v okrajni zastop zmagali

Nemci. Celjani so bili nad zmago tako navdušeni, da se jih je 40 (skupaj s celjsko mestno godbo) -na čelu z županom Juliusom Rakuschem - takoj odpravilo v Brežice. Pri povratku so jih pri brežiškem Narodnem domu napadli Slovenci.

30. 4. 1903 Moritz Stallner, ki so ga izvolili za prisednika deželnega odbora, je odložil funkcijo vojniškega župana in se preselil v Gradec.

30. 4. 1903 Knjigarnar Fritz Rasch je izdal "uglasbljeno" pesem celjskega pesnika Franza Tiefenbacherja Na Savinji. To lokalpatriotično pesem je uglasbil Josef L. Weiss.

5. 5.1903 V Šoštanju so odprli nemško šolo.

8. 5.1903 Občinski odbor je odobril Muzejskemu društvu 2000 K subvencije (za leti 1904 in 1905), ki jo bo društvo prejelo v dveh letnih obrokih⁷¹.

Na isti seji so odobrili prošnjo Posojilnice za gradnjo dvonadstropne hiše v Schillerjevi ulici.

18., 19. in 20. 5. 1903 V teh dneh so bile občinske volitve. V tretjem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Josefa Achleitnerja, dr. Heinricha von Jabornegga, Johanna Koroschtza, Otta Kusterja, Karl Mörtla, Juliusa Rakuscha, Karla Teppeia in Johanna Terschka. Za namestnike so izvolili: Antona Eichbergerja, Antona Neubrunnerja, Josefa Srimza in Josefa Wallentschagga. V tretjem volilnem razredu se je volitev udeležilo 361 volilcev.

V drugem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Adolfa Costo-Kuhna, Josefa Königa, dr. Eugena Negrija, Josefa Pallosa, Fritza Rascha, Georga Skoberneteta in Markusa Trattnika. Za namestnike so izvolili: Franza Karbeutza, Augusta Lakitscha, Lukasa Putana in Ludviga Kossierja. V drugem volilnem razredu se je volitev udeležilo 46 volilcev.

V prvem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Josefa Bobisuta, Franza Donnerja, dr. Gregorja Jesenka, dr. Josefa Kowatschitscha, Antona Paula, Maxa Rauscherja, dr. Augusta Schurbija in Fritza Wehrana. Za namestnike so izvolili: Karla Freybergerja, Hansa Gutmanna, Otta Schwarzla in Leopolda Wambrechtsamerja. V prvem volilnem razredu so se volitev udeležili 104 volilci⁷².

20. 5.1903 Celjska gradbena zadruga je kupila zemljišče rudarskega svetnika Riedla v bližini plinarne. Zemljišče namerava razparcelizirati v 6 manjših parcel. Na vsaki naj bi zgradili po eno enonadstropno hišo⁷.

21. 5. 1903 Več kot 100 nemških učiteljev s Spodnje Štajerske (zlasti iz Maribora) je prišlo na "majski izlet" v Celje. Na kolodvoru so jih pristrčno sprejeli celjski stanovski kolegi. Ob 10. uri so imeli zborovanje v dvorani grofije, ki so se ga udeležili župan Julius Rakusch, podžupan dr. Gregor Jesenko, državni poslanec dr. Josef Pommer in ravnatelj gimnazije Clemens Proft. Po slovesnem obedu v hotelu Pri zamorcu so se odpravili na izlet na celjski Stari grad. Pred povratkom so se zvečer zbrali v hotelu Mesto Dunaj in se županu zahvalili za čudovit sprejem.

3. 6. 1903 V šestinsedemdesetem letu starosti je umrl državno in deželnozborski poslanec baron Rudolf Hackelberg-Landau. Hackelberg je bil vrsto let župan v Št. Pavlu pri Preboldu, kjer je bil od leta 1853 lastnik šentpavelske gosposčine. Vse od leta 1867 je bil državni poslanec in v njem vedno deloval v korist nemštva⁷⁴.

6. 6. 1903 Na seji občinskega odbora so za župana enoglasno izvolili Juliusa Rakuscha, za podžupana pa dr. Gregorja Jesenka⁷⁵.

7. 6. 1903 Odprli so preurejene prostore magistrata. Z deli so pričeli v začetku oktobra 1902. Najprej so uredili novo stopnišče. V predprostoru v prvem nadstropju stene krasijo veliki portreti Habsburžanov. V prehodu k občinski sejni dvorani je portret Marije Terezije v umetniško izrezljanem okvirju. Dvorana občinskega odbora je okrašena v stilu nemške renesanse. Strop je okrašen s štukaturo in je obarvan z modro in zeleno. Na njem sta dva celjska grba in dva štajerska panterja. Na eni strani dvorane je podij s pisalno mizo za župana, njegovega namestnika in referente. Na drugi strani pa je velika, na eni strani odprta miza z 22 oddelki za občinske odbornike. Vsak oddelek ima predal z vizitkami. Stranice so iz olivno zelenega usnja in okrašene z velikim mestnim grbom ter štajerskim panterjem (po načrtu ing. Ludviga Wesselya). Na sredini je mogočen plinski lesteneč, na tleh pa je parket. Pisalno mizo je izdelal mizar August Bratschitsch. Poslikavo je opravil August de Toma, stole pa je izdelal Martin Urschko.

Tudi sekcijso sobo so preuredili. Na zadnji strani je zidna garderobna omara z ogledalom, ki jo je izdelal mizar Bratschitsch. Pisarna mestnega predstojnika je obdana z lesenimi lakiranimi oblogami. Stene v županovi pisarni so pobarvane zeleno-zlato, strop je okrašen s štukaturo. Pisarna je urejena v "Lutherjevem stilu". V njej sta dve praktični pisalni mizi z izrezljanim mestnim grbom, kotna garnitura, omara in v kotu velika odlagalna miza. Tudi pisarna blagajnika je lepo urejena. Po ukazu župana Rakuscha so vsa dela opravili domači nemški obrtniki. Pleskarska in slikarska dela August de Toma, Edvard Boudek in Josef Ledinek; mizarska dela August Bratschitsch, Martin Urschko, Viktor Nasko, Avgust Schwiga, Johann Hrepevnik in J. Kallan; tapetniška dela Johann Jossek in Johann Cvetanovič; kamnoseška dela pa Johann Kullich.

11. 6. 1903 Knjigarnar Fritz Rasch je izdal skladbo Valček za čisto, zvesto srce, ki jo

je napisal tajnik na sodišču Richard Marckhl.

14. 6. 1903 V mestnem gledališču so mestna godba, obe celjski pevski društvi ter pevska društva iz Konjic, Šoštanja, Trbovelj, Vojnika, Sevnice, Brežic, Rogatca, Stor, Vitanja, Slovenj Gradca in Slovenske Bistrice priredili dobrodelni koncert v korist pogorelcem v Slovenj Gradcu. Po koncertu je bilo družabno srečanje v Kazini .

19. 6. 1903 Ker je poljedelsko ministrstvo zavrnilo rekurs mestne občine zoper nameravano gradnjo ceste Gaberje - Medlog, je občinski odbor sklenil pritožbo poslati še na upravno sodišče. Pritožba naj se utemelji z obrazložitvijo, da bo nova cesta povečala nevarnost poplav v Celju.

19. 6. 1903 Na seji občinskega odbora so sklenili zgraditi 12 metrov široko cesto od Otoka do Karolinine ulice ter most čez potok Sušnico. Sprejeli so tudi od mestnega zdravnika predloženi osnutek novega reda za mestne vodnjake.

23. 6. 1903 V mestnem parku in v restavraciji Gozdna hiša je bilo letošnje praznovanje Sonnwendfeier.

28. 6. 1903 V Celju je bil splošni štajerski obrtni dan, ki se je pričel v restavraciji Gozdna hiša. Goste sta pozdravila načelnik celjske Obrtne zveze Karl Mörtl in župan Julius Rakusch. Po popoldanski seji so se gostje odpravili na Stari grad, zvečer pa je bila zabava v Kazini.

29. 6. 1903 Štajerski obrtni dan se je nadaljeval z dopoldansko sejo v Kazini. Popoldan so se udeleženci zborovanja odpravili na izlet k Erjavcu, zvečer pa je bila zabava v hotelu Terschek. Na posvetovanju so med drugim govorili državni poslanec Wolffhardt, deželni poslanec Einspinner, združni inšpektor dr. Rucker, državna poslanca Walz in dr. Pommer ter deželni odbornik Moritz Stallner⁷⁷.

10.7.1903 Na seji občinskega odbora so sklenili, da se na občinske stroške (831 K in 80 vinarjev) napelje plinska napeljava do restavracije Gozdna hiša⁷⁸.

18.7.1903 Aretirali so tajnika celjskega okrajnega zastopa Josipa Košema, ki naj bi odtujil ok. 60.000 K

1. 8. 1903 Po silovitem nalivu je Savinja prestopila bregove. Ob 15. uri in 46 minut so po deroči reki priplavali ostanki mozirskega mostu. Ob 20. uri je bila Savinja 2,80 metra nad normalo. Sreča je, da ni poplavela tudi Voglajna. Savinjo je nujno treba regulirati.

I. 8. 1903 Za ravnatelja nove dekliške meščanske šole v Celju so imenovali Othmarja Praschaka iz Maribora⁷⁹.

9. 8. 1903 Tujskoprometni odbor je na novo markiral vse izletniške poti v celjski okolici.

15. 8. 1903 V mestnem parku je bilo veliko poletno slavje (v korist Olepševalnega društva), ki se ga je udeležilo okoli 4000 ljudi iz Celja in okolice. Na prizorišču zabave so postavili veliko število lesenih koč (med njimi tudi "kabinet raritet"), ki so bile urejene v obliki kavarne, pilsenske pivnice, cirkusa itd. Skupni prihodek zabave je znašal kar 6500 K⁸⁰.

18. 9. 1903 Občinski odbor je sklenil urediti telefonsko povezavo med mestnim uradom in plinarno.

27. 9. 1903 Štajerska gostilničarska zveza je Johannu Jichi, markerju v kavarni Arlt v Celju, podelila srebrno medaljo za prizadevno, več kot dvanajstletno delo v gostilničarski obrti.

7.10.1903 Volilno zborovanje celjskega državnega poslanca dr. Josefa Pommerja je bilo dobro obiskano.

18.10.1903 Hotel Slon v Krožni ulici je prevzel Kari Setina.

6. 11. 1903 Na seji občinskega odbora so sklenili, da se pri Spodnjem Lanovžu uredi drsališče v površini 6000 kvadratnih metrov. Drsalnemu društvu so odobrili letno subvencijo 120 K⁸¹.

II. 11. 1903 Na Dunaju je umrl predsednik senata dr. Victor Leitmeier pl. Sannfeld, rojen Celjan.

82

12.11.1903 Zaletela sta se tržaški brzi in dunajski poštni vlak .

23. 11. 1903 V petinpetdesetem letu starosti je umrla Rosa Arlt, lastnica kavarne Merkur.

25. 11. 1903 Na sodni obravnavi zoper tajnika okrajnega zastopa Košema se je pokazalo, da ni bilo pri okrajnem zastopu nobene kontrole. Zaradi primanjkljaja 43.000 K so Košema obsodili na 5 let težke ječe. Za to sta soodgovorna dr. Josip Servec in dr. Ivan Dečko.

8.12.1903 Zaradi dežja in snega so Savinja in pritoki prestopili bregove. Opoldan je vode stala že 2,70 metra nad normalo, zvečer pa je začela upadati.

18. 12. 1903 Na seji občinskega odbora so v odbor izvolili namestnika Lukasa Putana.

1904

1.1.1904 Država je prevzela železnico Celje - Velenje.

2.1.1904 Občina je prevzela jamstvo pri nakupu Hausbaumovega kopališča, ki ga je kupilo Olepševalno društvo⁸.

31. 1. 1904 Deželni odbor je določil, da morata dr. Ivan Dečko in dr. Josip Sernec, načelnik in namestnik načelnika okrajnega zastopa, poravnati 26.649 K 61 vinarjev primanjkljaja, ki je bil ugotovljen ob sodni obravnavi zoper tajnika okrajnega zastopa Josefa Košema.

13. 2. 1904 Načelniku Nemško-ljudskega pomočniškega društva Franku Heuu, ki se bo preselil v Leoben, so v gostilni Zvezda priredili odhodnico.

18. 2.1904 Umrli je gostilničar Adolf Pratter.

10. 3. 1904 Ob 7. uri in 30 minut je bilo čutiti manjši potres. Zemlja se je tresla 5 sekund v smeri zahod - vzhod⁸⁴.

31. 3. 1904 V jutranjih urah je bil spet potres. Zemlja se je tresla v smeri vzhod - zahod⁸⁵.

5. 4. 1904 Ob drugi uri in 45 minut zjutraj se je skozi Celje z vlakom peljal cesar Franc Jožef, ki je šel v Opatijo. Naslednjega dne ob 3. uri 42 minut se je cesar vračal mimo Celja na Dunaj⁸⁶.

6. 4. 1904 Na seji okrajnega zastopa so razpravljali o proračunu za leto 1905. Na predlog Baša in Gregorca so stavili v proračun tudi od Košema poneverjeno vsoto. Temu je nasprotoval Otto Ambroschitsch, vendar so predlog sprejeli z 11 : 10 glasovi.

15. 4. 1904 Na seji občinskega odbora so Antonu Greglu dovolili gradnjo stanovanjske hiše in kovaške delavnice ob Ljubljanski cesti pri plinarni.

18. 4. 1904 Z granitnimi kockami so začeli tlakovati del Graške ceste, in sicer od mitnice do mostu čez Koprivnico. Dela je prevzel Hans Jeschounigg iz Arje vasi.

21. 4.1904 V Vojniku je umrl nekdanji celjski meščan Josef Sonderly, ki je bil vrsto let aktiven pri Celjski mestni hranilnici.

23. 4. 1904 V devetdesetem letu starosti je v Velenju umrl grof Mensdorf-Pouilly, generalmajor v pokoju, ki je bil zaščitnik celjskega veteranskega društva.

6. 5. 1904 Na seji občinskega odbora je župan Rakusch prisotne pozval k udeležbi na napovedanih volitvah okrajnega zastopa.

14. 5. 1904 Pri volitvah okrajnega zastopa so v veleposestniškem razredu Slovenci dobili 29 in Nemci prav tako 29 glasov. To je posledica pristranskosti volilne komisije, v kateri so bili Julius Rakusch, dr. Ivan Dečko in vitez Berks. Rakusch je iz komisije izstopil.

16. 5. 1904 Občinski odbor bi moral voliti 7 članov okrajnega zastopa iz skupine mest in trgov. Do volitev ni prišlo, ker se na seji ni pojavilo zadostno število članov. Zaradi tega se okrajni zastop ne bo mogel konstituirati.

29. 5.1904 Obrtno nadaljevalna šola je ob zaključku šolskega leta priredila razstavo izdelkov šolarjev.

1. 6.1904 V Rimskih toplicah je v enainsedemdesetem letu starosti umrl feldmaršal Karl von Urban.

3. 6. 1904 Na seji občinskega sveta so sklenili razširiti plinaro. Predvideni stroški bodo znašali 45.000 K

8. 6. 1904 Mestni urad je uvedel nedeljski počitek. Odslej bodo ob nedeljah v službi le 1 uradnik, 1 pomožni delavec in 1 uradniški sluga, vsi ostali pa bodo prosti.

23. 6. 1903 Na Reitterjevem hribu nad parkom so Celjani praznovali Sonnwendfeier. Na hribu so zakurili velik kres in priredili ognjemet. V Gozdni hiši pa je bilo srečanje vseh nacionalnih društev. Slavnostni govornik dr. Eugen Negri je poudaril potrebo popolne nemške enotnosti.

1. 7. 1904 Občinski odbor je sklenil, da se na hišo na Graški cesti št. 1 (kavarna Merkur) vzida spominska plošča v spomin na pesnika Johanna Gabriela Seidla, ki je v letih 1829-1840 služboval na gimnaziji v Celju. Spominsko tablo bo izdelal Hans

Brandstatter iz Celja. Na otvoritev bo prišla Seidlova sestra Mina Funke.

4. 7.1904 Na Cerkvenem trgu so odprli mesarijo s konjskim mesom.

10. 7.1904 V Gozdni hiši je evangelijsko žensko društvo pripravilo poletno slavje, ki je bilo dobro obiskano. Čisti dobiček je namenjen gradnji nove evangelijske cerkve v Celju. Slavje se je začelo z igranjem celjske mestne godbe in petjem obeh celjskih pevskih društev. Za hrano in pijačo je bilo odlično poskrbljeno.

13. 7. 1904 Na Glaziji je bilo veliko šolsko slavje, ki se ga je udeležila tudi šolska mladina. Čisti dobiček 245 K je namenjen za šolske namene.

15. 7. 1904 Na seji občinskega odbora so sklenili, da se lahko v mestu gradijo tronadstropne hiše le po predhodnem dovoljenju mestne občine. Istočasno so zaradi "sanitarnih vzrokov" (pomanjkanje zraka in svetlobe) Posojilnici zavrnili prošnjo za gradnjo tronadstropne hiše na vogalu Krožne ulice in Graške ceste.

21. 7.1904 Ob zaključku šolskega leta dekliške meščanske šole, ki je začela delovati v šolskem letu 1903/1904, so bili nadvse zadovoljni z učnim uspehom. Šolo je obiskovalo 133 učenk, od tega so jih kar 21 vpisali v častno knjigo mesta Celja.

24. 7. 1904 Dr. Rudolf Sadnik je prevzel zobozdravstveno prakso dr. Eugena Negrija⁸⁷.

24. 7. 1904 Na vrtu hotela Terschek so pri izkopavanjih našli velik mozaik v skupni površini 11 do 13 kvadratnih metrov. Najbrž gre za peristil neke rimske privatne hiše. Mozaik je črno-bele barve, enostaven in lep. Del mozaika (5 kvadratnih metrov) so pod vodstvom prof. Nowotnya in na zahtevo župana Rakuscha na občinske stroške prenesli v muzej⁸⁸.

5. 8. 1904 Na seji občinskega odbora so se seznanili s strokovnim mnenjem prof. Fillipa Forcheimerja v zadevi celjskega mestnega vodovoda.

7. 8. 1904 Zaradi velike in dolgotrajne vročine je upanje na dobro letino hmelja upadlo⁸⁹.

7.8.1904 V Celju je bil dan požarnih bramb celjskega okraja, ki se ga je udeležilo 15 požarnih bramb. Ob 14. uri so gasilci pri Rotovžu uprizorili šolsko vajo, ki je odlično uspela. Zaključek zborovanja je bil v hotelu Pri zamorcu.

8. 8. 1904 Popoldne je v Celje prišlo 200 učiteljev nemško-avstrijske učiteljske

zveze, ki je imela občni zbor v Mariboru. Na postaji so jih sprejeli celjski stanovski kolegi in župan Julius Rakusch. Gostje so si ogledali kopališča na Savinji. Zvečer so jim Celjani priredili koncert in družabno srečanje v hotelu Mesto Dunaj.

11. 8. 1904 V dvainpetdesetem letu starosti je umrl hotelir in mesar Anton Skoberne. Bil je odločen nemški mol

14. 8. 1904 V risalnici grofije so odprli razstavo izdelkov slušateljev Obrtno nadaljevalne šole v Celju. Razstavo je odprl župan Julius Rakusch⁹⁰.

20. 8. 1904 V nemški cerkvi sta se poročila Bertha Gubo, hči gimnazijskega ravnatelja na Ptuju Andreasa Guba, in zobozdravnik dr. Rudolf Sadnik iz Celja.

28. 8. 1904 Ob 50-letnici evangelijske občine Celje so položili temeljni kamen za novo Kristusovo cerkev na Otoku. Ob 16. uri je krenil slavnostni sprevod z mestno godbo na čelu od stare evangelijske cerkve v Vrtni ulici do Otoka. Župnik Fritz May je orisal zgodovino celjske evangelijske občine in prizadevanja za gradnjo nove cerkve. Kot temeljni kamen so vzdali velik kamen iz uničene protestantske cerkvice v Govčah pri Žalcu in vanj položili posebno listino (Grundsteinurkunde). Zvečer je bilo družinsko srečanje v restavraciji Gozdna hiša. Slovesnosti so se udeležili številni gostje iz Avstrije in Nemčije. Prisoten je bil tudi superintendent Schack in več evangelijskih teologov z Dunaja⁹¹.

11. 9.1904 Otvorili so na novo urejeno in povečano dvorano v hotelu Mesto Dunaj.

20. 9. 1904 Pri deželnozborskih volitvah v splošni kuriji je zmagal slovenski klerikalec Ferdinand Roš⁹².

29. 9. 1904 Volilno zborovanje državnozbornskega poslanca dr. Josefa Pommerja v hotelu Terschek je bilo dobro obiskano.

7. 10. 1904 Občinski odbor je sklenil urediti nov betonski pločnik ob Graški cesti. Dela je zaupal kamnoseškemu mojstru Johannu Kullichu.

9. 10. 1904 Na kavarni Merkur so odkrili spominsko ploščo pesniku Johannu Gabrielu Seidlu. Slovesnosti se je udeležila tudi njegova sestra Mina Funke. Plošča je okrašena z reliefnim portretom pesnika in opremljena z napisom: Tukaj je stanoval pesnik Johann Gabriel Seidl od 1829 do 1840⁹³.

11. 10. 1904 Po večdnevem deževju so Savinja in pritoki spet prestopili bregove. Glazija in Dolgo polje sta bila povsem prepljavljena. Veliko škode je voda povzročila lastniku nekega panoptikuma, ki je gostoval na Glaziji. Voda je vdrla

94

tudi v nekatere hiše in kleti v mestu .

29. 10. 1904 V nemški cerkvi sta se zaročila Rudolf von Bartsch, stotnik pri 99. pešpolku, in Marija von Meyer, hči Kurta von Meyerja, lastnika gosposčine Bežigrad pri Celju.

30.10.1904 Uredniku Deutsche Wacht, Danielu Zeischki, je štajersko namestništvo dovolilo spremembo svojega priimka v Walter.

2. 11. 1904 Ob 8. uri in 45 minut se je v sobi za goste v Narodnem domu ustrelil petindvajsetletni sodelavec Domovine Franc Šoti.

4. 11. 1904 Na seji občinskega odbora so sklenili, da bodo dali izdelati projekt za mestni vodovod iz vitanjskega izvira firmi Baron Schwarz za 3000 K.

Na isti seji so na predlog dr. Eugena Negrija sprejeli sklep, da pošljejo županu Innsbrucka izraze obžalovanja ob ekscesnih dogodkih, ki so jih sprožili italijanski študentje, ki zahtevajo italijansko univerzo.

9. 11. 1904 Štajerski deželni zbor je celjskemu Muzejskemu društvu odobril 600 K letne subvencije (od leta 1906 dalje) za zavarovanje in utrditev Starega gradu in za gradnjo stražarske hišice. Za leti 1905 in 1906 pa je Muzejskemu društvu odobril kredit v višini 6000 K letno za nujno zavarovanje objekta⁹⁵.

24. 11. 1904 Uredništvo Deutsche Wacht je prevzel Hugo Webinger, prejšnji urednik Grazer Tagblatta⁹⁶.

2.12.1904 Končali so dela pri razširitvi plinarne.

16. 12. 1904 Na seji občinskega odbora so se seznanili z novico, da želi ministrstvo za izobraževanje kupiti Webrovo zemljišče na Savinjskem nabrežju za gradnjo nove gimnazije.

20. 12. 1904 Štajersko namestništvo je razpustilo nedelavni okrajni zastop Celje in naložilo višjemu okrajnemu komisarju Lehmannu, da do novih volitev opravlja njegove posle⁹⁷.

1905

5. 1. 1905 Podžupana dr. Gregorja Jesenka, primarija v celjski bolnišnici, so imenovali za deželnega sanitarnega svetnika.

12. 1. 1905 Savinja je na več krajih povsem zamrznjena in je postala prostor za udejstvovanje mladine v zimskih športih.

15.1.1905 Že nekaj dni je zelo mrzlo. Včeraj je začel narahlo naletavati sneg.

6. 2. 1905 Zaključil se je knjigovodski tečaj, ki ga je v organizaciji celjske Obrtne zveze izvedel štajerski inštitut za pospeševanje obrti.

11. 2.1905 Celjska sekcija nemškega in avstrijskega planinskega društva je v dvorani Kazine priredila pustovanje z naslovom Kirchttag auf der Alm. V ta namen so bili ustrezno okrašeni prostori Kazine. Za ples sta igrali celjska mestna godba in "hišna godba" pod vodstvom Augusta Pinterja. Na zabavi je bilo videti veliko čudovitih kostumov. Za hrano in pijačo je bilo izvrstno poskrbljeno⁹⁸.

25. 2. 1905 Zaradi močne "klerikalno slovenske" agitacije je občina Teharje spet padla v slovenske roke. V drugem in tretjem volilnem razredu so namreč zmagali Slovenci. Nemci so po volitvah vložili protest.

7. 4. 1905 Štajersko namestništvo je mestni občini Celje podelilo koncesijo za obrt posredovanja realitet v političnih okrajih Celje, Brežice in Konjice.

21. 4. 1905 Na seji občinskega odbora so potrdili situacijski načrt nove evangelijske cerkve.

99

30.4.1905 Začeli so z rušenjem Guggenmosove hiše na Bismarckovem trgu .

9. 5. 1905 Na gimnaziji, dekliški meščanski šoli in na ljudskih šolah so priredili Schillerjevo slavje.

9. 5. 1905 V Narodnem domu se je ustrelil trgovski pomočnik Ivan Vrečko. Vzroki za samomor niso znani.

11.5.1905 Pred trgovinama Fritza Rascha in Josefa Coste v Rotovški ulici so vzdali čudovite portale, ki jih je izdelal mizarski mojster Irschik iz Gradca.

13. 5. 1905 V Celju so praznovali 25-letnico obstoja nemškega šulferajna. Mesto so okrasili z nacionalnimi zastavami. Zvečer so priredili veliko baklado. Bakle je nosilo več kot 500 ljudi, na mestnih ulicah pa je bilo več tisoč ljudi. Množica je položila venec na spomenik Jožefa II. in v sprevedu obhodila mesto. Pred Rotovžem je zapelo Celjsko moško pevsko društvo, nato je zaigrala celjska mestna godba. Slavnostno zborovanje je bilo v dvorani Kazine. Navzoče je pozdravil načelnik

celjske krajevne skupine nemškega šulferajna dr. Jabornegg, ki je v govoru orisal uspehe društva v preteklega četrta stoletja. V imenu Südmarke je govoril učitelj na meščanski šoli August Aistrich. Nato je godba zaigrala Jubilejni marš, ki ga je posebej za to priložnost skomponiral godbeni mojster Schachenhofer¹⁰⁰.

14. 5. 1905 Ob 11. uri se je v dvorani Kazine začelo Schillerjevo slavje, ki so se ga udeležili vsi občinski odborniki, častniki celjske garnizije, meščanstvo in dijaška mladina. Navzoče je pozdravil župan Julius Rakusch, o vlogi in pomenu "pesniškega kneza", ki je umrl 9.5.1805 v Weimarju, pa je spregovoril prof. Otto Eichler¹⁰¹

18. 5.1905 Umrl je superior lazarisov pri Sv. Jožefu v Celju Johann Mazur.

23. 5. 1905 Ob 14. uri 45 minut je bilo v Celju čutiti potres. Potres se je ponovil nekaj minut čez polnoč¹⁰².

26. 5. 1905 Ob osmih zjutraj se je z drugega nadstropja Celjske mestne hranilnice vrgla Gisa Meier, lepo dvajsetletno dekle.

31.5.1905 Uredništvo Deutsche Wacht je spet prevzel Daniel Walter¹⁰³.

28.5.1905 Odprli so gostilno v novi hiši Muzejskega društva v bližini Starega gradu. Gostilno je prevzel Franz Diernberger.

11. 6. 1905 Končali so z deli pri obnovi celjskega kolodvora, ki ga sedaj krasi čudovita fasada in velika transparentna ura.

15. 6. 1905 Celjsko meščanstvo je na pobudo župana Juliusa Rakuscha in podžupana dr. Gregorja Jesenka zbralo za nemški šulferajn 2110 K

22. 6. 1905 Gospoščino Grmovje pri Veliki Pirešici, last grofov Sermage, je kupil Hans Jeschounigg iz Arje vasi.

28. 6. 1905 Letošnje praznovanje Sonnwendfeier je bilo na Glaziji. Udeležilo se ga je okoli 3000 ljudi. Gospod Krick je bil oblečen v "starogermansko nošo".

3. 7. 1905 Na zborovanju celjskega Nemškega društva je dr. Eugen Negri ostro nastopil zoper slovenske zahteve po ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani¹⁰⁴³.

7. 7. 1905 Štajersko namestništvo je razveljavilo sklep občinskega odbora, da se lahko v Celju gradijo tronadstropne hiše le s posebnim občinskim dovoljenjem. Ker pritožba občine na ministrstvo za notranje zadeve ni prinesla uspeha, so na seji

občinskega odbora sklenili, da se pritožijo še na upravno sodišče.

Na isti seji so sprejeli tudi resolucijo zoper slovenske zahteve po ustanovitvi slovenske pravne fakultete v Ljubljani^{1 b}.

7. 7. 1905 V Celju je bil 23. občni zbor štajerskega Gozdarskega društva, ki se ga je udeležilo več kot 60 ljudi. Župan Rakusch je goste pričakal že na kolodvoru. Zvečer so imeli družabno srečanje v hotelu Mesto Dunaj, zjutraj ob 6. uri in 30 minut pa so se zbrali v kavarni Merkur in odšli na ekskurzijo v mestni gozd. Popoldan so imeli zborovanje v hotelu Terschek, zvečer pa zabavo v hotelu Mesto Dunaj. Dne 9. 7. dopoldan so imeli občni zbor v restavraciji Gozdna hiša, ob 13. uri pa zaključni banket v hotelu Mesto Dunaj¹⁰⁵.

25. 7. 1905 Na poletni izlet v Celje je prišla dunajska Schubertova zveza. Mesto je bilo lepo okrašeno. Na kolodvoru so goste pričakali podžupan Jesenko, poslanec Pommer, več občinskih odbornikov in obe celjski pevski društvi. Ob prihodu vlaka so streljali z možnarji, nato je zaigrala mestna godba. Goste je pozdravil načelnik Celjskega moškega pevskega društva Karl Teppi. Nato so se korporativno odpravili do Rotovža, kjer jih je z balkona pozdravil župan Rakusch. Zvečer so Celjani gostom pripravili na vrtu hotela Terschek čudovito zabavo.

26. 7. 1905 Slavnostne položitve temeljnega kamna za Nemško hišo se je udeležila nepregledna množica Celjanov in gostov. Na lepo okrašenem gradbišču so stale table z napisi dunajskega arhitekta Petra Pavla Branga: Durch muß des Kieles Erz. Schubertova zveza je zapela dve nacionalni pesmi, načelnik društva Nemška hiša Fritz Wehran pa je v pozdravnem govoru orisal zgodovino prizadevanj za gradnjo Nemške hiše. Josef König je prebral listino (Grundsteinurkunde), ki so jo vzdali v temeljni kamen.

Popoldan so se Celjani in njihovi gostje zbrali v restavraciji Gozdna hiša, kjer je Martha Rakusch izročila načelniku Schubertove zveze lepo srebrno čašo. Ob 15. uri pa so se vsi odpravili na Stari grad, kjer je bila zabava na prostem. Ob 23. uri in 45 minut so se člani Schubertove zveze z vlakom odpeljali proti Dunaju¹⁰⁶.

30. 7. 1905 Domovina je objavila žaljiv članek zoper obnašanje celjskih Nemcev ob Schubertovem slavu.

3.8.1905 Ustrelila se je Clara Loeser, lastnica vile Santa Clara pri Gozdni hiši.

7. 8. 1905 Zaradi žaljivega pisanja Domovine o Schubertovem slavu je prišlo do spontanih demonstracij Nemcev. Demonstracije so se začele na kolodvoru. Ljudje so peli Wacht am Rhein in se odpravili proti Narodnemu domu. Iz Narodnega doma

so se zaslišale besede: Stran, nemški psi, fakinaža...itd., kar je še bolj razjarilo demonstrante, ki so se odpravili proti slovenski tiskarni. Nato so šli na Glavni trg in po Gosposki ulici do hiše dr. Vekoslava Kukovca, od tam pa spet pred Narodni dom. Iz balkona Narodnega doma so Slovenci demonstrante polili z vodo in nanje vrgli težko ovalno palico iz šanka tamkajšnje gostilne, ki je zadela stražarskega vodjo Zintauerja. Če mestna varnostna straža ne bi energično delovala, bi ljudje vdrli v Narodni dom^{107a}.

10. 8.1905 Lepo in toplo vreme se nadaljuje. Savinja ima 24 stopinj Celzija.

23. 8. 1905 Zaradi velike vročine in sparine je prišlo do pomanjkanja vode. Savinja je izredno upadla.

23. 8. 1905 V hotelu Mesto Dunaj so priredili odhodnico tajniku celjskega sodišča Richardu Marckhlu, ki se bo preselil v Celovec^{107b}.

6.9.1905 V sedeminšestdesetem letu starosti je umrl mestni mitničar Matevž Resar.

17. 9. 1905 Ob veliki udeležbi Celjanov in gostov so slovesno odprli novo dekliško meščansko šolo v Celju, ki so jo pričeli graditi poleti 1904. Šolo je odprl župan Julis Rakusch, ki je v govoru zlasti poudaril pomen izobraževanja v nemškem jeziku. Po njegovem bi morala postati nemščina državni jezik¹⁰⁸.

25. 9. 1905 Ob pol enajstih zjutraj je skozi Celje in okolico zdvijalo močno neurje z deževjem in točo, ki je v osmih minutah povzročilo ogromno škode. Zlasti poškodovan je mestni park, kjer je izruvalo več starih dreves. Veliko škodo je neurje povzročilo tudi v mestnem gozdu in na Reitterjevem hribu nad parkom. V mestu je neurje poškodovalo več hiš in odkrilo streho na deželnobrambovski kasarni v Gaberju. Na Čretu se je 10 dninarjev zateklo v neko kaščo, ki se je zrušila in jih pokopala pod seboj. Škoda je gromozanska¹⁰⁹.

29. 9. 1905 Na seji občinskega odbora so govorili o ponovni ureditvi mestnega parka. Od vseh strani prihaja denarna pomoč.

29. 9.1905 Umrl je državni poslanec župnik Žičkar.

1.10.1905 Civilni geometer Rudolf Hriber iz Maribora je povedal več interesantnih podrobnosti o zgodovini prostora, na katerem gradijo Nemško hišo. V času gradnje južne železnice 1844-1848 so na koncu Kolodvorske ulice stala nova ali razgledna mestna vrata, na njivi, katere lastnik je bil gostilničar Senica, pa je stala kašča. Kasneje je to njivo kupil pivovar Tappeiner, ki je v letih 1846-47 na njej zgradil dvonadstropno (Guggenmosovo) hišo, takrat najlepšo v Celju. Leta 1850 so bili v

hiši internirani ogrski revolucionarji z grofom Battyanim na čelu, ki so jih kasneje prepeljali v utrdbo Gradiška.

4.10.1905 V sedeminsedemdesetem letu starosti je umrl frizer Johann Perissich.

8.10.1905 V deželnoqrambovski kasarni se je ustrelil vojak Bračič, ki je bil na nočni straži. Motiv samomora ni znan.

14. 10. 1905 Poslanec dr. Josef Pommer je imel v hotelu Terschek dobro obiskano zborovanje.

30. 10. 1905 Na seji občinskega odbora je dr. Eugen Negri odložil odborniški mandat, ker se bo preselil v Gradec¹¹⁰.

30. 10. 1905 Vojak Rihard Hren se je vrgel z drugega nadstropja deželnoqrambovske kasarne. Prepeljali so ga v bolnišnico.

11. 11. 1905 Po močnem deževju so ob 4. uri zjutraj Savinja in pritoki prestopili bregove. Voda je hitro naraščala in zalila severni del mesta z mestnim parkom. Poplavljeni sta bila tudi Otok in Glazija. Na Lavi so morali reševati živino. Zaloge živinske krme so povsem uničene. Voda je odnesla les z gradbišča evangelijske cerkve in zalila večino kleti v mestu. Spet se je pokazala nujnost regulacije Savinje in pritokov¹¹¹.

12. 11. 1905 Na Nemški hiši so začeli pokrivati streho. Dela vodi mariborski tesar Kari Kiffmann.

26. 11. 1905 V štajerskem deželnem zboru so se izrekli za uvedbo splošne in enake volilne pravice.

14.12. 1905 Predstojnik mestnega urada Thomas Furstbauer je zaradi bolezni stopil v pokoj. V Celju je služboval od leta 1890. Furstbauer je bil resnični prijatelj in svetovalec celjskega meščanstva. Zlasti med slovenskimi slavji je z odločnim in taktičnim postopanjem preprečil večje izgrede.

15. 12. 1905 Na seji občinskega odbora so se seznanili z novico, da je ing. Oskar Smreker iz Manheima preučil projekt gradnje vodovoda Vitanje - Celje. Smreker je svoje izvedensko mnenje izdelal brezplačno, za kar so se mu toplo zahvalili.

17.12.1905 Ob 23. uri in 25 minut je bilo čutiti kratek potres¹¹².

1906

14. 1. 1906 V evangelijski cerkvi sta se poročila Franziska Scütz, hči tovarnarja iz Liboj, in dr. Karl Haß iz Münchna.

18.1.1906 Propadla je Delniška pivovarna Laško - Žalec. Izguba znaša 265.626 K in 50 vinarjev.

25.1.1906 Na seji občinskega odbora so imenovali za novega predstojnika mestnega urada dr. Otta Ambroschitscha¹¹³.

17. 2. 1906 Dr. Eugen Negri je prodal svojo hišo v Novi ulici višjemu poštnemu kontrolorju Leebu z Dunaja.

8. 3.1906 Po razveljavitvi občinskih volitev v Šoštanju z dne 18. 12. 1905 so na novih volitvah zmagali Nemci v drugem in prvem razredu. Občina Šoštanj je tako spet prišla v nemške roke. Za Nemce je glasoval tudi župnik Govedič.

16. 3. 1906 Občina je podelila koncesijo za bife na kolodvoru gostilničarju Ottu Kusterju.

20. 3.1906 V Celje so pripeljali tri nove zvonove za evangelijsko cerkev.

29.3.1906 Zaradi zastrupitve krvi je umrl trgovec z južnim sadjem Odorico Buttolo.

29. 3.1906 Pogrešani mizarski mojster Anton Koschell je zapustil poslovilno pismo, iz katerega je razvidno, da namerava narediti samomor.

31. 3.1906 V Savinji so odkrili truplo pogrešanega Antona Koschella, ki je napravil samomor z ustrelitvijo.

5. 4. 1906 Na Blagovni je umrl poslanec vitez Hugo Berks v petinšestdesetem letu starosti. Čeprav je bil po rodu in izobrazbi Nmec, je bil slovenski poslanec in velik sovražnik Nemcev¹¹⁴.

8.4.1906 Glasbeno društvo je v mestnem gledališču priredilo Mozartovo slavje¹¹⁵.

28. 4. 1906 V osemindemdesetem letu starosti je umrl pekovski mojster Kari Regula.

1. 5. 1906 Na volilnem zborovanju pred občinskimi volitvami je župan Rakusch

izjavil, da zaradi preobremenjenosti ne bo več sprejel mandata. Prisotni so sklenili, da ga bodo na volitvah vseeno volili in ga poskušali na ta način prepričati, da ostane župan.

10., 11. in 12. 5. 1906 V teh dneh so bile občinske volitve. V tretjem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Josefa Achleitnerja, Antona Chibo, dr. Heinricha von Jabornegga, Johanna Koroschtza, Karl Mörtla, Juliusa Rakuscha, Karl Teppcia in Johanna Terschka. Za namestnike so izvolili: Josefa Jicho ml., Antona Neubrunnerja, Othmarja Prashaka in Hansa Wogga.

V drugem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Rudolfa Costo-Kuhna, Josefa Pallosa, Lukasa Putana, Fritz Rascha, Maxa Rauscherja, Georga Skoberneteta, Markusa Trattnika in Edmunda Unger-Ullmanna. Za namestnike so izvolili: Franza Karbutza, Josefa Makescha, Gustav Stigerja in Leopolda Wambrechtsamerja.

V prvem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Josefa Bobisuta, Franza Donnerja, dr. Gregorja Jesenka, dr. Josefa Kowatschitscha, Antona Paula, Clemensa Profta, dr. Augusta Schurbija in Fritz Wehrana. Za namestnike pa so izvolili: Karl Freybergerja, Hansa Gutmanna, dr. Rudolfa Sadnika in Otta Schwarzla¹¹⁶.

26. 5. 1906 Pri volitvi župana je Julius Rakusch prejel 22 glasov, dr. Jabornegg pa 1 glas. Rakusch se je za izvolitev zahvalil, vendar funkcije župana ni hotel sprejeti. V osmih dneh bodo volitve ponovili¹¹⁷.

29. 5. 1906 Na nadomestnih državnozborskih volitvah v splošni kuriji je zmagal klerikalni kandidat Korošec z 19.153 glasovi. Za nemškega kandidata Wračka je glasovalo 7065, za slovenskega liberalnega kandidata Rebeka pa 2807 volilcev. V Celju je Korošec dobil 34 glasov, Wračko 405 in Rebek 64¹¹⁸.

1. 6. 1906 Pri ponovni volitvi so s 17 glasovi izvolili za celjskega župana dr. Heinricha von Jabornegga. Novi župan se je odbornikom toplo zahvalil za zaupanje in jim obljubil, da se bo z vsemi močmi trudil za dobrobit mesta Celja. Za podžupana so izvolili dr. Gregorja Jesenka¹¹⁹.

21. 6. 1906 Na seji odbora za volilno reformo je poslanec Hagenhofer zagovarjal slovenske zahteve po zvišanju števila slovenskih mandatov na Štajerskem. Kaltenegger II!¹²⁰.

22. 6. 1906 Na Reitterjevem hribu so ob veliki udeležbi Celjanov praznovali Sonnwendfeier.

29. 6. 1906 Celje so obiskali pevci iz Brucka na Muri. Na kolodvoru jih je v imenu celjskih pevcev pozdravil načelnik Celjskega moškega pevskega društva Kari Tepei. Ob 13. uri in 30 minut so jim v hotelu Mesto Dunaj priredili slovesni obed. Ob 20. uri zvečer pa so imeli pevci iz Brucka nastop v hotelu Terschek.

8. 7. 1906 Slovesnosti ob 10-letnici nemškega dijaškega doma se je udeležila množica ljudi. Slavje je potekalo v lepo okrašeni jedilnici dijaškega doma. Najprej je prof. M. Kurz orisal zgodovino zavoda, nato pa se je župan v imenu občine zahvalil vodji zavoda Karlu Duffeku in njegovi ženi. Obljubil jima je vso podporo občine. Od gojencev zavoda je zahteval, da vedno zastopajo interese nemškega Celja¹²¹.

15. 7. 1906 Ob veliki udeležbi Celjanov in gostov so posvetili novo evangelijsko Kristusovo cerkev na Otoku. Po slavnostni službi božji so zvečer v restavraciji Gozdna hiša pripravili družinski večer¹²².

21. 7. 1906 Na graški univerzi je promoviral za doktorja prava Walter Riebl iz Celja.

21.- 23. 7. 1906 Na občinskih volitvah na Teharjah je zmagala nemška stranka le v tretjem volilnem razredu. V drugem volilnem razredu so zmagali Slovenci, v prvem pa je bilo število glasov enako.

8. 9. 1906 Cesar je potrdil izvolitev dr. Heinricha von Jabornegga za celjskega župana.

13.9.1906 Dokončali so novo transparentno uro na Rotovžu.

18. 9. 1906 Na seji občinskega odbora so odobrili šestmesečni dopust odbornikom Juliusu Rakuschu, Josefu Pallosu in Josefu Bobisutu. V odbor so poklicali namestnike: Antona Neubrunnerja, Rudolfa Sadnika in Gustava Stigerja.

24.9.1906 Na Dunaju je umrl nekdanji godbeni mojster celjske mestne godbe Adolf Diessl.

5. 10. 1906 Na seji občinskega odbora so sklenili, da morajo biti napisi na izveskih, ki segajo v zrak mestne občine, izključno v nemškem jeziku, za vsak izvesek pa je treba plačati posebno pristojbino¹²³.

14. 10. 1906 Štajersko namestništvo je mestni občini za 6 let podaljšalo pravico pobiranja mitnine v Celju.

21. 10. 1906 V hotelu Mesto Dunaj je bilo protestno zborovanje zoper poskuse

klerikalizacije Sol. Predaval je univ. prof. Klemensiewicz.

25. 10. 1906 Pri polaganju kanala na Graški cesti St. 23 so naleteli na ostanke v letu 1450 zgrajenih graških vrat. Zunanji zid je debel več kot dva metra, notranji zid pa meter in pol. Razdalja med obema zidovoma znaša 5 metrov.

5.11.1906 Rudarski svetnik Riedl je praznoval 50-letnico bivanja v Celju.

9. 11. 1906 Na seji občinskega odbora so sklenili, da občina kupi Senicovo in Stadlerjevo hišo v Kovaški ulici. (Prvo za 32.000 in drugo za 30.000 K). Na mestu obeh hiš bodo naredili povezavo med Krožno in Kolodvorsko ulico¹²⁴.

Na isti seji so sklenili, da bodo začeli z gradnjo nemške šole za otroke iz okolice. Za ta namen je občini odobril 90.000 K nemški šulferajn¹²⁵.

19. 11. 1906 Ob veliki udeležbi so ustanovili Spodnještajersko nemško učiteljsko društvo. Sklicatelj zborovanja je bil učitelj na meščanski šoli August Aistrich¹²⁶.

21. 12. 1906 V Šoštanju so za župana izvolili Hansa Woschnagga, za njegovega namestnika pa Ivana Vošnjaka.

1907

13. 1. 1907 Na zborovanju zaupnih mož v Celju so za kandidata za državnozbornske volitve v celjskem volilnem okraju postavili Richarda Marckhla.

17. 1. 1907 Dr. Josef Pommer je seznanil Celjane, da se namerava ob izteku državnozbornskega mandata umakniti iz političnega življenja in se posvetiti ljudski

15. 2. 1907 Občinski odbor je sprejel osnutek zakona o celjskem vodovodu, ki obsega 12 točk.

17.2.1907 V petinpetdesetem letu starosti je umrl pekovski mojster Franc Vošnjak.

17.2.1907 V devetinštiridesetem letu je na Velem Lošinju umrl veletrgovec z vinom Josef Pallos, ki je bil od leta 1888 član občinskega odbora¹²⁸.

16. 3. 1907 Na volilnem zborovanju državnozbornskega kandidata Richarda Marckhla v Celju so sklenili, da bodo v naslednjih dneh organizirali volilna zborovanja v vseh krajih volilnega okraja¹²⁹.

27. 3. 1907 Trgovsko ministrstvo je sprejelo prošnjo za ureditev lokalne telefonske mreže v Celju in njeno vključitev v interurbano telefonsko napeljavo Dunaj - Trst.

13.4.1907 Na vrtu okrajnega glavarstva so odkrili lep rimski mozaik¹³⁰.

20. 4. 1907 Gostilno Pri zlatem angelu je Julija Zorzini prodala mesarju Jakobu Leskoschgu. To je najstarejša gostilna v Celju. V njej sta prespala tudi Napoleon in cesar Franc.

28. 4. 1907 V osemdesetem letu starosti je umrl najstarejši celjski meščan Josef Herzmann, ki je bil več let občinski odbornik in član večine celjskih nacionalnih društev¹³¹.

30. 4.1907 Po lepem vremenu je začelo deževati in snežiti. Sneg je kmalu skopnel.

5. 5.1907 V Celju so začeli graditi novo telefonsko centralo.

14. 5. 1907 Na državnozborskih volitvah v celjskem okraju je zmagal Richard Marckhl, ki je dobil 2687 glasov. Za slovenskega kandidata Ivana Rebeka je glasovalo 1180 volilcev, za socialdemokrata Sonnleitnerja pa 833¹³².

15. 5.1907 V Celju so odprli gostilno in hotel Nemška hiša.

17. 5. 1907 Ob veličastni Marckhlovi volilni zmagi so priredili baklado in veliko slavje v Nemški hiši. Navzoče je pozdravil župan dr. Jabornegg, ki je zlasti pohvalil udeležbo celjskih volilcev, saj so se vsi, razen desetih, udeležili volitev. Poslanec Marckhl je v svojem govoru zagovarjal popolno nemško enotnost. Mestna godba je večkrat zaigrala Marckhlov marš, ki ga je za to priložnost skomponiral Moriz Schachenhofer. Marckhl je bil namreč v času svojega službovanja v Celju načelnik celjskega Glasbenega društva¹³³.

22. 5.1907 Po večdnevnem deževju je Savinja znova prestopila bregove in preplavila spodnji del mestnega parka in Otok. Tudi Voglajna je poplavila okolico. Pri državni cinkarni, na Teharjah in med Štorami in Šentjurjem je voda segla do železniških tirov.

6. 6. 1907 Deželni odbor je zavrnil pritožbo dr. Jure Hrašovca in tovarišev zoper sklep občinskega odbora z dne 5. 10. 1906, da morajo biti napisne table, ki segajo v zrak mestne občine, izključno v nemškem jeziku.

5. 6. 1907 Kočo na Okrešlju, last celjske sekcije nemškega in avstrijskega

planinskega društva, je uničil plaz.

3. 6. 1907 V cerkvenokonkurenčni odbor so izvolili: dr. Heinricha von Jabornegga, Juliusa Rakuscha, Johanna Terschka, dr. Juro Hrašovca in Ivana Glinška. Dva člana odbora sta iz mestne občine, dva iz okoliške občine in eden iz občine Velika Pirešica. S tem se je končal dolgoletni boj za prevlado v tem telesu.

7. 6. 1907 Občina je sklenila od Olepševalnega društva kupiti Gozdno hišo za 13.430 K in 69 vinarjev. Olepševalno društvo mora prepustiti občini tudi prihodke od kopališč na Savinji.

13. 6. 1907 Celjski poslanec Richard Marckhl je v državnem zboru pristopil k Nemški nacionalni zvezi¹³⁴.

23. 6. 1907 Na Reitterjevem hribu so praznovali letošnji Sonnwendfeier. Slavje se je zaključilo v Gozdni hiši, kjer je dr. Otto Ambroschitsch govoril o nujnosti negovanja "vsenemškega mišljenja".

28. 6. 1907 V Celje je prišel novi celjski okrajni glavar baron Müller von Hörnstein¹³⁵.

19. 7. 1907 Na seji občinskega odbora so sklenili, da se tlakuje del Krožne ulice pri Železnem dvoru z granitnimi kockami.

21. 7. 1907 V Celju so odprli telefonski promet. Na telefon se je priključilo 52 naročnikov. Telefonsko centralo bodo prihodnje leto povečali.

28. 7. 1907 Friedrich baron Bruck se je po 40 letih bivanja v Celju preselil v Gradec.

3. 8. 1907 Knjigarnar Fritz Rasch je izdal serijo 16 razglednic Celja v obliki "spominskega albuma".

3. 8. 1907 Upokojenemu predstojniku mestnega urada, Thomasu Fürstbauerju, ki se bo preselil v Gradec, so občinski uradniki priredili odhodnico.

10. 8. 1907 Ob pol dveh zjutraj je zagorelo v velikem Rakuschovem skladišču v mestu. Goreča hiša je pomenila veliko nevarnost za celo mesto. Na prizorišče požara je takoj prišla celjska požarna bramba, ki je požar najprej lokalizirala in zavarovala sosednje objekte, nato pa pogasila še goreče skladišče. Med gašenjem je gasilec zmanjkalo vode za parno brizgalno, zato so morali potegniti 500- metrsko cev do Voglajne. Po treh urah so požar pogasili. Gasilec je priskočil na pomoč cel

bataljon 87. pešpolka iz tukajšnje garnizije na čelu z majorjem Morellijem. Tudi ob tej priložnosti se je pokazalo, da so odnosi med meščanstvom in vojsko zares odlični. Rakuschevo skladišče je pogorelo do temeljev.

11. 8.1907 V sedeminsedemdesetem letu starosti je umrl inženir Josef Higersperger, oče mestnega gradbenega mojstra Wilhelma Higerspergerja.

15. 8. 1907 V osemišestdesetem letu starosti je v Mariboru umrl dr. Edvard Glantschnigg, odločen bojevnik za nemško stvar na Spodnjem Štajerskem, ki je več let živel in deloval v Celju in ostal Celjanom v najlepšem spominu¹ \

22. 9. 1907 Zblaznelega odvetnika dr. Ivana Dečka so postavili pod skrbstvo in razpustili njegovo odvetniško pisarno.

24. 9. 1907 Občinski odbor se je sporazumel z južno železnico o prevzemu in ureditvi Bismarckovega trga pred kolodvorom. Južna železnica bo za ureditev in tlakovanje trga občini plačala 30.000 K. Vozni del trga bodo tlakovali z granitnimi kockami, pločnike pa bodo naredili iz betona in asfalta. Nasproti kolodvora, pri mestni hranilnici in pošti, bodo uredili vrt¹³⁷.

26. 9. 1907 Gospa Emma Kienzl, svakinja skladatelja dr. Wilhelma Kienzla, se je preselila v Gradec.

27. 9.1907 V Kolodvorski ulici so odprli podružnico češke Union banke.

6. 10. 1907 Po nekajdnevnem deževju so Savinja in pritoki nevarno narasli, zvečer pa poplavili okolico. Spodnji del mestnega parka in Glazija sta bila povsem pod vodo. Potujoči kinematograf na Glaziji je pred uničenjem rešil mestni ekonom Derganz. Na srečo je ob 23. uri voda začela upadati.

18. 10. 1907 Ponoči je bilo neurje z močnim deževjem. Savinja je začela hitro naraščati in po nekaj urah prestopila bregove. Preplavila je mestni park in obrežje. Vlada bi končno morala regulirati Savinjo.

2. 11. 1907 V Hrastniku je umrl Franz Gosleth vitez Werkstätten, solastnik Kemične tovarne v Hrastniku in Celju.

Opombe:

1. J. Orožen, *Zgodovina Celja in okolice II., Celje 1974, str. 51*
Z Deutsche Wacht (DW), 15. Z 1900, 18. Z 1900.
3. DW, IZ 4. 1900.
4. A. Gubo, *Geschichte der Stadl Cilli (Gubo), Graz, 1909, so-, 456.*
5. Prav tam.
6. Prav tam.
7. Prav tam.
8. Gubo, str. 455.
9. Zgodovinski arhiv Celje, *Mestna občina Celje 1848-1918 (ZAC, MOC), fasc. 87, iL 4230/1899.*
10. DW, 3. 6. 1900.
11. Gubo, str. 456.
- IZ DW, 21. 6. 1900; Gubo, str. 455.
13. Gubo, str. 456.
14. ZAC, MOC, fasc. 13, *zapisnik tajne seje obč. odbora z dne 8. 6. 1900; fasc. 90, iL 9489/1900.*
15. Gubo, str. 457.
16. Gubo, str. 455.
17. Gubo, str. 456.
18. DW, Z 8. 1900.
19. DW, 9. 9. 1900; Gubo, str. 456
- 20a Gubo, str. 457.
- 20b. Gubo, str. 456.
21. Gubo, str. 455.
- 21 Gubo, str. 456.
23. Gubo, str. 457.
24. Gubo, str. 456.
25. DW, 10. 1. 1901, 11. 1. 1901 (posebna izdaja); Gubo, str. 457.
26. Gubo, str. 458.
27. DW, 27. 1. 1901.
28. Gubo, str. 458.
29. Gubo, str. 457.
30. Gubo, str. 459.
31. ZAC, MOC, fasc. 92, iL 3944/1901.
- 31 Gubo, str. 458.
33. Prav tam.
34. Gubo, str. 457.
35. DW, 27. 6. 1901.
36. Gubo, str. 458.
37. Gubo, str. 459.
38. Prav tam.
39. DW, 25. 8. 1901, 29. 8. 1901.
40. Gubo, str. 458.
41. Prav tam.
- 42 Gubo, str. 457.
43. Prav tam.
44. Gubo, str. 458; J. Cvirn, *Velika povodenj v Celju leta 1901, Kronika, letnik 33, 1985, SL 1, str. 76-80.*
45. Gubo, str. 458.
46. Prav tam.
47. Gubo, str. 459.
48. DW, 23. 3. 1902
49. DW, 30. 3. 1901
50. Gubo, str. 460.
51. Prav tam
- 51 Prav tam.
53. Gubo, str. 459.
54. Prav tam.
- 55a. Prav tam.
- 55b. Gubo, str. 460.
56. Prav tam.
57. Prav tam.

58. *Gubo, str. 459.*
59. *DW, 12 10. 1901*
60. *Gubo, str. 459.*
61. *J. Orožen, n. d, str. 51*
- 61 *Gubo, str. 459.*
63. *Prav tam; DW, 7. 11. 1901*
64. *ZAC, MOC, fasc. 20, predsedstveni spisi za leto 1901*
65. *Gubo, str. 459.*
66. *Prav tam; DW, 1. 1. 1903.*
67. *Gubo, str. 461.*
68. *DW, 11 3. 1903.*
69. *Gubo, str. 461.*
70. *Prav tam.*
71. *Prav tam.*
- 71 *Gubo, str. 460.*
73. *Gubo, str. 461.*
74. *Gubo, str. 461*
75. *Gubo, str. 460.*
76. *Gubo, str. 461.*
77. *Gubo, str. 461*
78. *Gubo, str. 460.*
79. *Gubo, str. 461.*
80. *Gubo, str. 461*
81. *Gubo, str. 461.*
82. *Gubo, str. 462 (Gubo navaja, da sta se vlaka zaletela v noči od 21. na 21 11 1901)*
83. *Gubo, str. 464.*
84. *Prav tam.*
85. *Prav tam.*
86. *Prav tam.*
87. *Prav tam.*
88. *Prav tam.*
89. *Prav tam*
90. *Prav tam.*
91. *DW, 28. 8. 1904; Gubo, str. 463.*
92. *Prav tam.*
93. *Gubo, str. 462-463.*
94. *Gubo, str. 464.*
95. *Prav tam.*
96. *Prav tam; DW, 24. 11. 1904.*
97. *DW, 25. 12 1904; Gubo, str. 463.*
98. *Gubo, str. 465.*
99. *Gubo, str. 466.*
100. *Gubo, str. 467.*
101. *Gubo, str. 468.*
- 101 *Gubo, str. 469.*
103. *DW, 1. 6. 1905; Gubo, str. 471.*
- 104a. *DW, 6. 7. 1905.*
- 104b. *DW, 9. 7. 1905.*
105. *Gubo, str. 468.*
106. *Gubo, str. 466-467 (objavljen je celoten tekst listine).*
- 107a. *ZAC, MOC, fasc. 105, it. 5547/1905.*
- 107b. *DW, 27. 8. 1905.*
108. *Gubo, str. 468-469.*
109. *Gubo, str. 469-470.*
110. *Gubo, str. 471.*
111. *Gubo, str. 470.*
- 112 *Gubo, str. 469.*
113. *Gubo, str. 472.*
114. *DW, 8. 4. 1906.*
115. *Gubo, str. 472-473.*
116. *Gubo, str. 471.*
117. *Prav tam.*

118. *Prav tam; DW, 31. 5. 1906.*
 119. *Gubo, str. 471.*
 120. *DW, 21. 6. 1906. (Pisec primerja poslanca Hagenhoferja z nemškimi klerikalnim poslancem Kalteneggerjem, ki je leta 1895 glasoval za nemško-slovenske vzporeditve na nižji gimnaziji v Celju in si nakopal oznako izdajalca nemškega naroda. Datum zapisa spet jasno govori o tem, daje Fürstbauer kroniko pisal za nazaj, pri čemer si je precej pomagal s celjsko Deutsche Wacht).*
 121. *Gubo, str. 473.*
 122. *DW, 15. 7. 1906.*
 123. *ZAC, MOCJasc. 111, ŠL 9184/1906; DW, 1. 11. 1906.*
 124. *Gubo, str. 472*
 125. *DW, 11. 11. 1906.*
 126. *Gubo, str. 472*
 127. *DW, 17. 1. 1907.*
 128. *Gubo, str. 473.*
 129. *DW, 21. 3. 1907.*
 130. *Gubo, str. 473.*
 131. *Prav tam.*
 132. *DW, 14. 5. 1907; Gubo, str. 474-475.*
 133. *DW, 19. 5. 1907; Gubo, str. 475.*
 134. *DW, 13. 6. 1907.*
 135. *Gubo, str. 474.*
 136. *DW, 18. 8. 1907.*
 137. *Gubo, str. 474.*

Zusammenfassung

Thomas Fürstbauer: Die Chronik der Stadt Celje 1892-1907
(2. Teil)

Der Autor veröffentlicht die Übersetzung und Bearbeitung des zweiten Teiles der Fürstbauerschen Chronik der Stadt Celje, die den Zeitraum 1900-1907 umfaßt. Es handelt sich dabei um Fortsetzung und Beendigung des im Vorjahr veröffentlichten ersten Teiles der erwähnten Chronik. Die Chronik stellt ein bedeutendes und authentisches Dokument zur Erforschung der Geschichte der Stadt Celje an der Jahrhundertwende dar. Ihr Verfasser, Vorstand des Stadtamtes Thomas Fürstbauer, war ein gewissenhafter Chronist der Celjer Ereignisse. Diese Ereignisse beschrieb er natürlich vom deutschen Standpunkt aus.

Bojan Himmelreich

SEZNAM LETA 1941 USMRČENIH BOLNIKOV UMOBOLNICE NOVO CELJE

V skladu s svojo idejo o "uničenju življenja nevrednega življenja" (ubijanje duševno bolnih in telesno oslabeledih ljudi), ki so jo nacisti v okviru svojih teorij o zaščiti čistosti rase leta 1939 začeli izvajati najprej v Nemčiji, so po okupaciji Slovenije leta 1941 prišli v pretres tudi nekateri zavodi na slovenskem Štajerskem (umobolnica Novo Celje, hiralnice Vojnik, Medlog pri Celju, Slovenske Konjice, Ptuj in Muretinci pri Ptuj).

V Novo Celje je zdravniška komisija, ki je pregledala bolnike, prišla konec maja 1941. Razdelila jih je v dve skupini: prva je bila določena za nadaljnje zdravljenje v bolnišnici Feldhof pri Gradcu, drugo pa so sestavljali bolniki, ki so jih poslali v zavod Hartheim pri Lientzu, kjer so jih usmrtili. Dr. Tone Ferenc navaja podatek, da so iz Novega Celja odpeljali okoli 390 bolnikov, določenih za usmrtitev, in 56 bolnikov, ki jim je bilo namenjeno nadaljnje zdravljenje.

V arhivu fonda Okrajnega sodišča Celje, ki ga hrani Zgodovinski arhiv v Celju, sta med Ne spisi za leto 1941 (33/41) ohranjena seznama bolnikov umobolnice v Novem Celju, ki so jih junija 1941 premestili iz tega zavoda v Avstrijo. Oba dokumenta sta naslovljena s "Seznam bolnikov, ki so bili 9. junija 1941 premeščeni v zavod Feldhof pri Gradcu" in datirana z 11. junijem 1941. Prvi obsega 357, drugi 30 imen. Poleg imena in priimka so za vsakega bolnika navedeni še rojstni datum, prebivališče pred sprejemom in dan sprejema v zavod.

Upravičeno je moč domnevati, da gre pri prvem seznamu za bolnike, ki so jih namenili za usmrtitev, saj se priimki treh oseb s seznama in kraj njihovega bivališča pred hospitalizacijo ujemajo s podatki oseb, o katerih smrti so bili obveščeni njihovi sorodniki. Sam naslov seznama, po katerem naj bi bili naštetih premeščeni v Feldhof, ne pove mnogo, saj je tudi skupina varovancev hiralnice v Muretincih pri Ptuj, ki so jo na papirju določili za "prevoz v Feldhof, bila v resnici usmrčena. Pri skupini, odpeljani iz Novega Celja, govori v prid predpostavke, da so bili usmrčeni, tudi veliko število starejših in otrok. Najstarejši so presegli starost 70 let, najmlajši so bili še otroci (deset v starosti od 6 do 14 let).

Skupino je sestavljalo 236 moških in 121 žensk. Približno polovica jih je bila v zavodu že pet ali več let. Skupino z drugega seznama je sestavljalo 13 moških in 17

žensk. V njej so le trije presegli starost 50 let, najmlajši je bil star 20 let. Vsi razen šestih so v zavod prišli šele leta 1941. Omenjeni podatki se ujemajo z izjavami prič, da so za nadaljnje zdravljenje namenili bolnike, ki so bili delovno sposobni in ki so bili v zavodu le kratek čas.

Iz navedenega je razvidno, da gre za dokumenta, s pomočjo katerih bo, ob upoštevanju že znanega, moč določiti število iz Novega Celja v smrt odpeljanih bolnikov.

Imena krajev ter priimki in imena bolnikov so v obeh dokumentih zapisani v ponemčeni obliki. Pri ponovnem slovenjenju smo zapisali predvojno obliko imena (npr. Sveti Martin pri Slovenj Gradcu namesto današnjega Šmartno pri Slovenj Gradcu ali Sveti Jurij ob južni železnici namesto Šentjur pri Celju). Pri slovenjenju imen in priimkov smo dvomljive primere pustili nespremenjene (npr. Koenig ali Schneider), saj lahko gre za Nemce ali Slovence z nemškimi priimki. Označeni so z zvezdico.

Seznam bolnikov, ki so jih 9. junija 1941 premestili v zavod Feldhof pri Gradcu

1. skupina

ST.	PRIIMEK IN IME	ROJSTNI PODATKI	PREBIVALIŠČE	V ZAVODU OD
1	Auersperg Alfonz	8.10. 1887	Ljubljana	9.1.1932
2	Bambič Jožef	4. 2. 1901	Loški potok.Kočevje	9.1. 1932
3	Čerček Alojz	28. 5.18%	Sveti Janez/KrSko	9.1. 1932
5	Čulk Janez	4.10. 1884	Braslovče	9.1. 1932
7	Derganc Štefan	27. 5. 1892	Semič/Crnomelj	9. 1.1932
10	Frešer Jožef	6. 2.1887	Zgornja Polskava	9. 1.1932
12	Giessauf Johann*	22. 10. 1884	Apače/Ljutomer	9.1.1932
13	Gomzi Alojz	4.5.1891	Pekel/ Poljčane	9. 1.1932
15	Grušovnik Jožef	14. 3.1899	Ciglenca/Maribor	9.1.1932
17	Kajbič Viljem	17. 12.1902	Dankovci/M. Sobota	9.1.1932
18	Harinski Adalbert	13. 7.1894	Sveta Ema/Smarje	9.1.1932
19	Ileršič Franc	26. 5. 1888	Cerknica/Luče	9.1.1932
23	Potočnik Alojz	21.6.1879	Prevorje/Smarje	9.1.1932
25	Zmave Franc	5. 11. 1900	Ljubno/Gornji Grad	9.1.1932
27	Kajba Janez	23.12.1897	Sveta Ema/Smarje	10.1.1932
28	Kastner Justín	6. 10. 1904	Ljubljana	10.1.1932
29	Kerlič Franc	27. 1.1900	Kovor/Kranj	10.1.1932
30	Kikelj Anton	3.7. 1899	Podboršt/Litija	10. 1.1932
31	Knific Franc	1900	Smlednik/Kranj	10. 1.1932
34	Kodelj Janez	16. 12.1899	Ljubno/Gornji Grad	10. 1.1932
36	Krisch Guido*	14. 5.1883	Kočevska reka	10.1.1932
37	Kralj Alojz	28. 7.1882	Bučka/Krško	10.1.1932
38	Leskovšek Kari	12. 9.1898	Jurklošter/Laško	10.1.1932
39	Matek Peter	26. 6.1892	Sveti Krištof/Laško	10.1.1932

40	Mavrinc Martin	7.10.1899	Radež/Laško	10.1.1932
44	Planinšič Vincenc	4.4.1901	Rdeči breg/Maribor	10. 1. 1932
45	Podjed Rudolf	13. 4.1909	Stara vas/Brežice	10. 1.1932
47	Podpečan Franc	24. 9.1906	Žalec	10. 1. 1932
48	Praunseis Johann*	2. 7.1901	Doropolje/Šmarje	10.1.1932
52	Brajkovič Ivo	8. 2.18%	Iž Veli/Preko	16.1.1932
53	Brine Alojz	20. 2.1914	Griblje/Cmomelj	16.1.1932
54	Rächten Georg*	12.4.1890	Skale/Velenje	16. 1. 1932
55	Roj Lucijan	1897	Rošpoh/Maribor	16.1. 1932
57	Steinfelser Ludwig*	1902	Velka/Maribor	16. 1. 1932
59	Šarlah Franc	7. 9. 1902	Kozje	16. 1. 1932
60	Schneider Richard*	27.2.1902	Mlaka/Kočevje	16. 1. 1932
62	Tanke Rudolf	15. 4. 1900	Cvišla rji/Kočevje	16. 1. 1932
65	Weber* Alojz	19. 9. 1909	Dolga gora/Šmarje	16. 1. 1932
68	Vuser Ludvik	23. 8. 1901	Virštanj/Smajje	16. 1. 1932
71	Žirovnik Alojz	19. 6. 1898	Zgornje Gorje/	16. 1. 1932
72	Svagen Martin	19.11.1901	Jesenice	16.1.1932
73	Cepin Maks	26. 9.1901	Sveti Lenart/Laško	19. 1.1932
74	Čresnik Aleks	4. 7. 1903	Ojstrica/Dravograd	19. 1.1932
75	Dragar Ferdinand	20. 5.1893	Moravče/Kamnik	19. 1. 1932
77	Gajšek Franc	10.10.1912	Dolga gora/Šmarje	19. 1.1932
80	Jurič Jožef	18. 2.1904	Kamnica/Maribor	19. 1. 1932
81	Kajfež Franc	8. 6.1910	Novi lazi/Kočevje	19. 1. 1932
83	Nabemik Mihael	11.9.1898	Pameče/Sl. Gradec	19. 1. 1932
84	Nograšek Anton	14.8. 1902	Ljubljana	19. 1. 1932
87	Pečovnik Jožef	17. 2.1868	Šoštanj	19. 1. 1932
88	Petrič Jožef	12. 3. 1897	Padeški vrh/	19. 1. 1932
89	Pivar Anton	24.5. 1903	Gornji Ivanjci/	19. 1. 1932
93	Šlibar Janez	30. 7.1898	Kovor/Kranj	19. 1. 1932
94	Stibil Maks	9. 11. 1878	Ljubljana	19.1.1932
95	Škerjanc Jožef	7. 4.1889	Račna/Ljubljana	19.1.1932
96	Starki Heinrich*	1898	Krško	19. 1.1932
97	Strauss Albert*	18. 10. 1908	Koroška Bela	19. 1. 1932
98	Walter Jožef*	7. 3.1914	Crna/Dravograd	19. 1.1932
99	Vegelj Martin	4. 11. 1874	Sveti križ/Krško	19. 1. 1932
100	Žižek Martin	23. 10. 1909	Ranče/Maribor	19.1.1932
107	Rozman Filip	1.5. 1892	Lipa/Celje	19. 9. 1932
111	Prüll Heinrich*	2. 11. 1932	Maribor	2.11.1932
113	Vasle Janez	8.2.1902	Sveti Pavel/Celje	12. 11.1932
117	Koehler August	31.7.1882	Selnica ob Dravi	5. 2.1933
120	Jurše Jožef	2. 3.1893	Podčetrtek	12.3.1933
158	Rumpf Friderik	5. 7. 1904	Jarenina/Maribor	3. 11. 1933
161	Zalecel Jožef	19. 2. 1912	Velenje	10.11.1933
162	Žvegla Mihael	27. 9.1890	Breznica/Ptuj	17. 11.1933
163	Novak Leopold	15.11.1906	Sveti Lenai/Laško	18. 11. 1933
171	Mužič Simon	7. 1.1897	Kamnica/Maribor	24.12.1933
173	Stumbergar Johann*	9. 4. 1906	Gruškovci/Ptuj	1. 1. 1934
187	Boršek Valentin	24.11.1893	Makole/Maribor	7. 2. 1934
189	Doerflinger Franz*	18.11.1897	Makole/Maribor	7.2. 1934
190	Dernulovec Franc	4.8. 1907	Vransko	7. 2.1934
194	Goettlich Albert*	9. 11. 1892	Križevci/Ljutomer	7.2. 1934
196	Gregorič Anton	30. 5. 1889	Sv. Anton na Pohorju	7. 2.1934
197	Horvat Jožef	28. 11. 1887	Dornava/Ptui	7. 2.1934

198	Horvat Matija	1899	Od ranci/Lendava	7. 2. 1934
201	Koren Peter	29. 4. 1878	Ivanjševci/Ljutomer	7. 2. 1934
207	Novak Janez	15. 11. 1896	Mačkovci/M. Sobota	7. 2. 1934
209	Pfleger Lorenz*	10. 8. 1890	Rogaševci/M. Sobota	7. 2. 1934
210	Radič Mihael	7. 10. 1877	Kovačevci/G. Lendava	7. 2. 1934
211	Vaš Ludvik	2. 10. 18%	Košarovci/M. Sobota	7. 2. 1934
212	Bračun Janez	24. 4. 1905	Sv. Peter pod Sv. gorami	9. 2. 1934
216	Grejan Vincenc	22. 1. 1902	Sveti Jurij pri Celju	9. 2. 1934
217	Gutmann Anton*	6. 6. 1880	Maribor	9. 2. 1934
218	Glavica Franc	5. 10. 1906	Brstje/Ptuj	9. 2. 1934
219	Grabner Alojz	28. 5. 1887	Luče	9. 2. 1934
223	Ostrovška Alojz	28. 7. 1884	Maribor	9. 2. 1934
224	Osebek Avgust	28. 8. 1893	Stranice/Si. Konjice	9. 2. 1934
227	Ribič Ludvik	25. 8. 1912	Zetale/Smarje	9. 2. 1934
228	Stadler Rok	8. 8. 1877	Pilštanj	9. 2. 1934
229	Schirmmaul Franz*	20. 10. 1901	Dolgoše/Maribor	9. 2. 1934
231	Turk Jožef	27. 4. 1904	Kokarje/Gornji Grad	9. 2. 1934
234	Vimer Janez	20. 1. 1905	Sveta Kunigunda/Maribor	9. 2. 1934
235	Zobec Anton	9. 1. 1875	Nimno/Smarje	9. 2. 1934
238	Haas Amalie*	13. 6. 1881	Velka/Maribor	11. 2. 1934
239	Hetzl Maria*	14. 1. 1889	Košaki/Maribor	11. 2. 1934
241	Košir Jožefa	24. 12. 1880	Brezje/Poljčane	11. 2. 1934
245	Lobenwein Anna*	19. 6. 1889	Makole/Maribor	11. 2. 1934
246	Lubitz Eleonore*	5. 11. 1903	Maribor	11. 2. 1934
252	Petek Alojzija	30. 4. 1920	Maribor	11. 2. 1934
253	Polak Terezija i	25. 1. 1890	Zerovinci/Ptuj	11. 2. 1934
254	Šramel Marija	25. 12. 1897	Šmarje pri Jelšah	11. 2. 1934
255	Stuerzer Mathilde*	3. 3. 1883	Marenberg	11. 2. 1934
257	Tyso Jožefa	25. 10. 1880	Maribor	11. 2. 1934
258	Tomažič Neža	29. 11. 1881	Sveti Miklavž/Ptuj	11. 2. 1934
261	Vuk Terezija	4. 10. 1905	Sveti Lovrenc/Ptuj	11. 2. 1934
263	Selič Amalija	4. 7. 1893	Sveti Jurij pri Celju	11. 2. 1934
265	Finker Alojzija	1. 7. 1880	Modraže/Maribor	13. 2. 1934
266	Furman Pavla	17. 6. 1905	Radvina/Maribor	13. 2. 1934
267	Hohlthanner Hilde*	26. 10. 1908	Radvina/Maribor	13. 2. 1934
268	Iglar Marijana	27. 11. 1903	Sveti Lovrenc Na Pohorju	13. 2. 1934
269	Ivko Marija	27. 6. 1889	Cmovci/Lendava	13. 2. 1934
271	Klančnik Pavla	27. 1. 1911	Šmartno ob Paki	13. 2. 1934
273	Lorber Terezija	28. 7. 1885	Gornja Lendava	13. 2. 1934
274	Lindič Terezija	17. 9. 1894	Rogaška Slatina	13. 2. 1934
277	Marš Franciška	22. 1. 1889	Sveti Vid pri Grobelnem	3. 2. 1934
278	Mikolič Marija	8. 12. 1875	Zetale/Smarje	13. 2. 1934
279	Novak Marija	29. 7. 1909	Polzela	13. 2. 1934
281	Pintar Antonija	7. 6. 1905	Dramlje/Celje	13. 2. 1934
284	Purgaj Amalija	19. 1. 18%	Jakobski dol/Maribor	13. 2. 1934
290	Turk Rozalija	7. 8. 1885	Središče	13. 2. 1934
295	Klampfer Franc	21. 6. 1913	Sveta Kunigunda	22. 2. 1934
302	Pestivšek Franc	28. 1. 1902	Prevorje/Smarje	12. 3. 1934
310	Skoberne Friderik	15. 5. 1905	Brezje/Brežice	14. 4. 1934
314	Cilenšek Kari	4. 11. 1885	Griže/Celje	19. 4. 1934
315	Stibler Anton	24. 9. 1904	Maribor	19. 4. 1934
321	Dolinšek Marija	30. 4. 1901	Sveti Duh pri Ločah	25. 4. 1934
322	Dular Angela	18. 3. 1901	Petrovče	25. 4. 1934

324	Harinsky Marija	29. 5.1875	Pristava/Šmarje	25.4.1934
325	Hribernik Elizabeta	29. 10. 1891	Sv. Martin pri Slovenj Gradcu	25. 4.1934
326	Kobale Štefanija	7.12.1900	Tabor/Celje	25. 4.1934
327	Kožuh Terezija	23. 2. 1906	Pilštanj	25. 4.1934
328	Marinič Marija	26.1.1877	Sodinci/Ptuj	25. 4.1934
329	Milošič Neža	7.1.1900	Podlehnik	25.4.1934
330	Motoh Matilda	13. 9. 1904	Pristava/Šmarje	25.4.1934
331	Nacht Maria*	16. 7.18%	Kaplja/Dravograd	25.4. 1934
332	Pečnik Terezija	28. 9.1896	Dravograd	25.4.1934
333	Pihler Ljudmila	13. 9.1904	Sveta Ana	25. 4. 1934
334	Potočnik Marija	29.11.1903	Sveti Križ/Maribor	25. 4. 1934
335	Vogrničič Terezija	10.3.1905	Cankova/M. Sobota	5. 4. 1934
336	Robnik Marija	25. 3. 1893	Ljubno/Gornji Grad	25. 4. 1934
337	Ross Paula*	-- 1894	Makole/Maribor	25. 4. 1934
339	Stolzer Marta*	9. 6. 1890	Rogatec	25.4.1934
342	Pavlič Jožef	31.12.1897	Buče/Kozje	25.4.1934
356	Dvojjak Bernarda	19. 8. 1908	St. Vid nad Valdekom	11.5.1934
361	Batič Ljudmila	4.11. 1893	Celje	26. 5.1934
364	Gradič Helena	24. 4. 1886	Jurklošter/Laško	29. 5.1934
381	Pislak Adolf	6. 2. 1910	Lešje/Ptuj	15.6.1934
384	Kolar Franc	1.4. 1910	Dobrna/Celje	20. 6.1934
391	Vilfan Marija	7. 12.1897	Črnuče/Ljubljana	2. 7.1934
412	Mastnak Mitjam	3. 10.1910	Celje	13. 8.1934
415	Kozjak Andraj	22. 2.1878	Maribor: Studence	19. 8.1934
432	Bergmann Friedrich*	18.6.1888	Maribor Studence	19. 9.1934
442	Kebrič Franc	3.12. 1873	Kamnica/Maribor	14. 10. 1934
452	Slender Martin	5.8. 1911	Sedlajjevo/Šmarje	5. 11. 1934
471	Mihaljevič Jožefa	1886	Ljubljana	27. 12. 1934
479	Travirka Kari	16. 6. 1906	Celje	7. 1. 1935
488	Jeromel Franc	3. 9. 1911	Spodnji Dolič	18. 2.1935
500	Mogel Helena	17. 6.1904	Maribor	16. 3.1935
508	M i klavec Ida	14. 10. 1907	Maribor	9.4.1935
526	Lesjak Ana	12. 8. 1889	Janežovci/Ptuj	7.5.1935
560	Počič Karolina	29. 3. 1908	Križevci/M.Sobota	1.8.1935
575	Obal Matija	23. 2.1907	Moškanjci	12. 9.1935
579	Herzog Bartholomeus*	24.8.1911	Leše/Laško	15.11.1935
599	Kiselak Frančiška	6.3.1892	Matjaševci/M. Sobota	23.11.1935
607	Rotnik Frančiška	20. 7.1882	Preloge/Velenje	3. 12.1935
608	Bakan Mihael	30. 8.1893	Dokležovje/Lendava	7. 12. 1935
610	Cvikl Jožef	8.3.1906	Sv. Miklavž pri Slovenj Gradcu	9. 12.1935
617	Sipoš Franc	2.10.1914	Skakovci/M. Sobota	7.1. 1936
621	Senekovič Ema	1.6. 1909	Trstenik	16.1.1936
626	Toplak Miroslava	16. 1. 1930	Maribor	4. 2.1936
632	Strničnik Anton	15. 1. 1878	Vuzenica/Dravograd	16. 2. 1936
635	Kremser Alojz	16. 6.1870	Pernice/Dravograd	23. 2. 1936
637	Kopitar Janez	1907	St. Ilj/Velenje	28. 2.1936
644	Mayer Kari*	11.9.1890	Studenice/Maribor	15. 3.1936
649	Wicher Johann*	17. 12. 1899	Plešivica/Ptuj	28. 3. 1936
674	Plevnik Anton	29. 8.1908	Sveti Peter/Šmarje	11.6. 1936
677	Slane Slava	1.8. 1903	Litija	23. 6. 1936
684	Vajda Ludvik	25. 10.1908	Murska Sobota	9. 7. 1936
701	Filimonov Fedor	1894	Sv. Martin pri Slovenj Gradcu	8. 9. 1936
716	Medved Ferdinand	12. 6. 1904	Frankolovo/Celje	8. 10. 1936

732	Schafhalter Stanislav*	14. 3. 1904	Studence/Maribor	7.12.1936
733	Mlinarič Valentin	13. 2. 1879	Sodna vas/Smarje	7.12.1936
740	Hudovernik Franc	14. 11.1898	Velenje	6. 1. 1937
742	Kristan Janez	5.5. 1918	Ponikva/Šmarje	6.1.1937
762	Sarin Radojka	1. 12.1910	Vijenac/Bosna	20. 2.1937
763	Dizdar Ana	1908	Šimiči/Banja Luka/Bosna	20.2.1937
781	Zalopek Oton	14. 5.1908	Topolžica	8. 4. 1937
787	Butinar Marjan	28. 8.1909	Celje	23.4.1937
797	Todič Milan	5.4. 1917	Prnjavor/Doboj/Bosna	17.5.1937
801	Strauss Johann*	17. 3.1931	Loka/Šmarje	21.5. 1937
813	Marton Jožef	11.9. 1897	Čentiba/Lendava	5. 6.1937
830	Welle Kari*	31. 10. 1889	Maribor	30. 6.1937
831	Zibernik Jožef	31. 1.1918	Maribor	2. 7. 1937
835	Čuk Vida	8. 8. 1930	Ponikva/Šmarje	5. 7.1937
849	Čuljak Marta	2. 4. 1908	Grahova draga/Hercegovina	7. 7.1937
842	Djukič Milivoj	1912	Jogoštica/Srbija	7.7.1937
844	Barač Nikola	1900	Busovača/Hrvatska	7. 7.1937
848	Vertovšek Ana	17. 6.1901	Kozje	8. 7.1937
850	Kladnik Janez	11.2. 1908	Bukovje/Celje	15.7.1937
853	Kapš Neža	2.3.1927	Nestoplja vas/Crnomelj	15. 7.1937
854	Meuz Josef*	7. 3.1875	Guštanj	18. 7.1937
856	Djumič Boško	1912	Vrt oče/Bosna	22. 7.1937
872	Cilenšek Avgust	15.8. 1899	Sveti Lovrenc pri Preboldu	14.8.1937
886	Krašovec Anton	30.11. 1899	St. Vid nad Ljubljano	26. 9.1937
888	Sinkovic Kari	4.1. 1886	Brezovnik/Griže/Celje	25.9.1937
889	Miholič Janez	20. 6.1900	Dokležovje/Lendava	28. 9. 1937
891	Pokleka Franc	2.4. 1902	Gavce/Gomji Grad	29. 9. 1937
898	Hrtiš Franc	4. 10. 1898	Sveti Lovrenc/Ptuj	13.10. 1937
906	Požun Franc	29. 1. 1922	Breza/Novo Mesto	25. 10. 1937
909	Ritan Dosta	6. 2. 1893	Donji Pervan/Bosna	30.10.1937
910	Režun Frančiška	9. 3. 1885	Okrog/Litija	2.11. 1937
914	Tot-Bagi Jelisaveta	19. 8.1909	Cantavir/Banat	19. 11. 1937
915	Muci Išmer	30. 5.1907	Cantavir/Banat	19. 11.1937
916	Peperko Janez	9. 11.1890	Globoko/Šmarje	23. 11. 1937
917	Babič Ferdinand	1.8. 1899	Huda jama/Laško	24. 11. 1937
927	Kresal Alojz	21. 6. 1898	Metlika	13.12.1937
931	KramarSek Ana	13. 8.1896	Lisce/Celje	24.12.1937
943	Vulovič Živka	18. 3. 1899	Golo čelo/Banat	25.12.1937
939	Koenig Anna*	25. 7.1924	Kresnice/Litija	1.1.1938
940	Ilnikar Anton	5.12.1924	Gaberska gora/Litija	2.1.1938
942	Hrovat Alojz	11. 12.1911	Uršna sela/Novo Mesto	5. 1. 1938
945	Bastič Jožef	16. 3. 1890	Sveti Miklavž/Celje	12. 1. 1938
949	Trunkl Janez	15. 5.1897	Remšnik/Dravograd	19.1. 1938
959	Mutec Vincenc	3.1.1902	Levec/Celje	19. 2. 1938
966	Norčič Franc	8.11.1908	Martjanci/M. Sobota	27. 2.1938
984	Kurbus Jožef	29. 11. 1901	Jakobski dol/Maribor	8. 4.1938
989	Mičič Stanisava	1893	Gornja Šipulja/Srbija	28. 4.1938
996	Kržič Rudolf	12. 4. 1931	Rakitna/Ljubljana	12. 5.1938
997	Podhraški Leopold	16. 9. 1920	Jerčin/Smarje	15.5.1938
1000	Husedjinovič Paša	29.12. 1904	Derventa/Hrvatska	23. 5.1938
1006	Teusch Richard*	19. 9. 1909	Višnja vas/Celje	15. 6.1938
1015	Mohorič Sergij	22. 6. 1935	Ljubljana	3. 7.1938
1022	Zupan Viktor	5. 7.1932	Moravska gora/Litija	11.7.1938

1023	Ostreš Rudolf	8.4.1921	Goliše/Litija	12.7.1938
1028	Gožnik Jožefa	14. 3.1886	Tepanje/Sl. Konjice	19. 7.1938
1036	Tischler Ulrich*	18.10.1893	Freital/Saška	23. 7.1938
1037	Vorše Alojz	25.5.1915	Ležje/Ptuj	25. 7.1938
1042	Penca Terezija	16. 7.1928	Vel. Vodenice/Krško	27. 7.1938
1046	Mart Agata	1917	Tavija/Bosna	14. 8.1938
1047	Kranjc Ferdinand	10.12.1933	Boletina/Šmatje	14. 8.1938
1052	Vičar Katarina	6. 10.1911	Lača vas/Ptuj	25. 8.1938
1053	Končar Marija	1930	Selo Hasani/Bosna	28. 8.1938
1060	Gelič Simo	27.1.1907	Pervan/Banja Luka	15.9.1938
1071	Karničnik Jožef	12. 9.1930	Chemnitz-Altendorf Nemčija	4.10.1938
1073	Jerina Rafaela	22.10.1924	Vrhnika	12.10.1938
1075	Skornšek Mihael	10. 9. 1914	Gabrke/Soštanj	17. 10.1938
1100	Pavlovič Desa	20.5. 1914	Vručica/Teslič/Bosna	16. 12. 1938
1102	Liber Jurij	29. 3. 1905	Turški vrh/Ptuj	17. 12. 1938
1104	Damjanič Milja	28.5. 1904	Tavija/Bosna	19. 12.1938
1113	Wolf Maria*	1.4.1895	Poljčane	4.1.1939
1124	Kovačević Mika	1907	Zirovac/Bosna	31. 1. 1939
1128	Igrišnik Martin	21.10.1905	Sveti I'ovrenc pri Preboldu	6.2.1939
1130	Zibema Viktorija	12.3.1898	Maribor	8. 2.1939
1131	Džaja Nikola	25.5.1891	Bosanski brod/Bosna	11.2. 1939
1132	Kecman Jovan	5.5.1905	Trniča brijeg/Bosna	11.2. 1939
1133	Gromacki Jure	1893	Sarajevo	11.2.1939
1134	Molnar Rudolf	1915	Teslič/Bosna	11.2. 1939
1135	Ladujak Jovan	1925	Bosanski brod/Bosna	11.2.1939
1136	Hasanbegović Alija	29.10.1897	Avtovac/Crna gora	11.2.1939
1137	Grbič Ubavka	17.1. 1914	Banja Luka	11.2.1939
1143	Kopič Jožef	15.11.1901	Celje	14. 2. 1939
1145	Mošina Zvonimir	17.1.1934	Ljubljana	19. 2. 1939
1176	Horvat Elizabeta	8.11.1910	Melinci/Lendava	1. 4. 1939
1180	Umičević Vito	8. 6. 1908	Rudica/Bosna	6. 4. 1939
1183	Jug Kari	3. 9. 1923	Braslovče	13.4. 1939
1188	Kranjc Anton	17. 5.1907	Čmova/Sl. Gradec	20. 4. 1939
1197	Tamše Štefanija	6. 2.1911	Pleivec/Sl. Gradec	28. 4.1939
1200	Samardžija Dorde	6. 4. 1904	Humiči/Bosna	29. 4. 1939
1211	Hribar Franc	28.1.1908	Maribor	11.5.1939
1214	Viesnik Klara	4.8. 1912	Radvina/Maribor	14. 5. 1939
1220	Zavratnik Marija	22. 3.1907	Brezje/Dravograd	1.6. 1939
1223	Žjajnar Ana	18. 7.1909	Podgradje/Ljutomer	3. 6. 1939
1228	Ježovnik Neža	4.4.1906	Podlog/Celje	10.6.1939
1233	Drofenik Franc	24. 3. 1904	Sveti Mohor/Rogatec	15. 6. 1939
1238	Vavpotič dr.Peler	22. 7.1889	Maribor	23. 6.1939
123J	Konovšek Franc	3.5. 1910	Šmartno ob Paki	26.6. 1939
1241	Božič Franc	1891	Snsina/Bosna	1.7. 1939
1243	Tadič Milovan	1913	Grmušani/Bosna	2. 7.1939
1244	Trobentar Anton	15. 1. 1891	Maribor	3. 7.1939
1250	Babič Djinrdja	14.4. 1912	Maslovar/Tiosna	19. 7. 1939
1253	Franasovič Blaž	9. 10.1897	Dubrovnik	20. 7. 1939
1260	Petan Franc	9.10. 1901	Škovc/B rožice	21.7. 1939
1262	Kos Angela	29. 5. 1906	VirStanj/Šmarje	5. 8.1939
1269	Štrbac Vida	20. 2. 1900	OSlri Luka/Bosna	8. 8. 1939
1272	Cvahte Jožef	8. 2.1912	Ličenca/Sl. Konjice	17. 8. 1939
1278	Marko Jožef	3. 12. 1901	Marilior	29. 8. 1939

1283	Žibret Jožefa	16. 3.1899	Podlog/Šmarje	5. 9.1939
1286	Zabukovnik Antonija	20.4.1908	Dobrič/SI. Gradec	14. 9.1939
1293	Bekrič Muharem	15.12.1914	Banja Luka	11.10.1939
1298	Marjanovič Nikola	26. 11.1892	Vranje/Srbija	16.10.1939
1309	Šegula Marta	21. 8. 1928	Ptuj	13.11.1939
1314	Vecej Stanislav	8.5.1916	Orla vas/Celje	20.11.1939
1318	Ciringer Franc	4. 1. 1921	Razvanje/Maribor	27.11.1939
1322	Gabršek Franciška	26. 9.1911	Sveti Krištof/Laško	6.12.1939
1323	Gorenjak Avgust	1915	Celje	9.12. 1939
1333	Ceran Ljuba	22.7.1909	Poljavnica/Bosna	16.12.1939
1334	Mudrinič Stana	1909	Budimlič/Japra/Bosna	16.12.1939
1336	Mliuarič Jožefa	11.2.1910	Vranje/Brežice	19.12.1939
1341	Karalič Radivoj	6. 6. 1911	Ivanjska/Bosna	27.12.1939
1342	Madžarac Pavel	18. 3.1898	Maribor	30.12.1939
1349	Potočnik Ivana	13. 5.1912	Blazno/SI. Gradec	16.1.1940
1351	Djurašević Marko	19. 2.1904	Sv. Stefan/Kotor	29.1.1940
1352	Jurič Pavle	1908	Kovači/Srbija	29.1.1940
1353	Joredič Mihajlo	27. 9. 1890	Sarajevo	29.1.1940
1355	Bečo Dušan	1898	Sarajevo	29.1.1940
1356	Simič Ostoja	1899	Pale/Sarajevo	29.1.1940
1366	Mesarič Marija	3. 8. 1889	Rogatec	23.2.1940
1377	Terče Olga	4.5. 1921	Celje	17. 3. 1940
1379	Penič Marija	22. 5. 1885	Zg. Tinjsko/Smarje	18. 3.1940
1391	Matajč Terezija	27. 7. 1881	Gabrje/Lendava	7. 4. 1940
1390	Vuk Franc	2. 3. 1892	Morava/Ljutomer	9. 4. 1940
1418	Millonig Else*	25.10 1916	Guštanj	20. 5. 1940
1423	Letonja Franc	26. 1. 1895	Brstje/Ptuj	23. 5. 1940
1426	Novak Gisela	14. 3. 1910	Prosečka vas/M. Sobota	27.5.1940
J 433	Čepin Ana	27. 7.1865	Vera če/S marje	2. 6.1940
1441	Volčič Angela	14.4. 1909	Gorica/SI. Konjice	14.6. 1940
1456	Miladič Milivoj	1925	Prosjek/Bosna	26. 7.1940
1462	Gajšek Leopold	15.11.1916	Liboje	19. 8.1940
1467	Zen Ivana	19. 9. 1885	Srednja vas	29. 8. 1940
1475	Stok Edvard	13. 8.1902	Maribor	7. 9.1940
1477	Žuraj Ema	25. 5. 1897	Maribor	10. 9. 1940
1512	Uhl* Alojz	20. 6. 1879	Pobrezje/Maribor	25.10.1940
1513	Brumen Srečko	22. 5. 1930	Zavrh/Maribor	26. 10. 1940
1514	Brumen Janez	28. 2.1931	Zavrli/Maribor	26.10.1940
1515	Čeh Franc	16.1. 1915	Maribor	29. 10.1940
1517	Jurič Julijana	5.2. 1909	Roš polji/Maribor	1. 11. 1940
1519	Maček Franciška	10. 11. 1879	Maribor	4. 11. 1940
1532	Doki Konrad	3. 2. 1916	Breslernica/Maribor	26.11. 1940
1533	Podboj Roza	7.2. 1931	Cen tiha/Lendava	29. 11. 1940
1536	Letonja Jožefa	22. 2.1875	Maribor	5. 12.1940
1550	Kitak Marija	29. 12. 1909	Ropatec	7.1.1941
1562	Knežević Mihajlo	23.5.1905	Krupa na Vrbasu/Rosna	31. 1. 1941
1565	Kovač Irena	3. 9.1921	Lofnrovci/M. Sobota	12.1.1941
1569	Kellič Alojz	10. 6. 1908	Loka/Celje	22. 2.1941
1570	Brklj.: Spaso	25. 6. 1907	Risovac/Bosna	23.2.1941
1571	Beronia Iloja	1900	Ravnice/Bosna	23. 2.1941
1584	Delič Dušana	30. 9. 1923	Uei:n Pekovo selo/Bosna	5. 3.1941
1591	Cerovšek Kari	24.9. 1902	Vran-ko	13. 3.1941
1597	Pšeničnik Alojzija	18.6.1885	Dravograd	26. 3.1941

1599	Habjan Jožef	10. 3.1905	Sveti Jurij ob Taboru	2. 4.1941
1610	Bratuša Marija	1864	Grobelno	21.4.1941
1611	Suša Marija	-	Maribor	21.4. 1941
1612	Vračun Franc	2. 4.1883	Sveti Lovrenc na Pohorju	21.4. 1941
1617	Fortuna Anton	1914	Veliki Gaber/Lilija	28. 4. 1941
1618	Sinko Jožef	31.1.1911	Sveti Jurij/Ljutomer	28.4.1941
1620	Kužnik Jakob	25. 7.1892	Šoštanj	30.4.1941
1624	Šuster Alojz	7. 6.1888	Sveti Jakob/Celje	7.5.1941
1625	Vrabič Antonija	21.5.1890	Moziije	10. 5. 1941
1626	Kangler Janez	15. 5.1882	Zreče/Sl. Konjice	10. 5.1941
1627	Robnik Avgust	22. 8. 1891	Bukovžlak/Celje	13. 5. 1941
1628	Einfalt Jožef*	1912	Polzela	13. 5.1941
1641	Košir Jožef	9. 3.1882	Sveti Ilj/Celje	21.5.1941
1464	Podpečan Olga	22. 5.1922	Skale/Velenje	21.8. 1940
828	Sirk Hilda	27.12.1885	Maribor	29.6.1937

Seznam bolnikov, ki so bili 9. junija 1941 premeščeni v zavod Hertheim pri Gradcu

2. skupina

ŠT.	PRIIMEK IN IME	ROJSTNI PODATKI	PREBIVALIŠČE	V ZAVODU OD
1057	Arklinič Martin	10.11.1902	Kolarovci/Varaždin	12.9.1938
1296	Slana Janez	15.12.1891	Blaguš/Ljutomer	15. 10. 1939
1407	Cvikl Franc	3.10.1921	Št. 11 j pri Velenju	5.4.1940
1415	Gubenschek Anton	1882	Karlovac	18.5. 1940
1493	Zoreč Ivana	12.4.1913	Placar/Ptuj	28. 9. 1940
1521	Sopotnik Jožefa	10. 3.1891	Maribor	12. 11.1940
1552	Litrop Janez	13.2.1920	Lipa/Lendava	8. 1. 1941
1553	Grajfoner Terezija	28. 9.1896	Zg. Hoče/Maribor	9. 1. 1941
1567	Kračun Ivana	1.3.1877	Slovenske Konjice	21.2. 1941
1578	Ivič Danilo	1919	Banja Luka	25.2. 1941
1581	Kerec Matija	9.5.1916	Vidonci/M. Sobota	28. 2. 1941
1613	Leva Genovefa	15.1.1909	Tinjc/Maribor	24. 4.1941
1614	Pod lesnik Janez	28. 8.1894	Zelezno/Celje	28.4. 1941
1623	Rerločnik Cecilija	25.11. 1895	Ravne/Šoštanj	7. 5. 1941
1630	Brglez Ana	4. 7.1908	Slovenske Konjice	15.5.1941
1633	Grobin Marija	7. 4. 1885	Krivicca/Šmarje	16.5. 1941
1635	Satler Jožefa	20.3.1904	Ziče/Sl. Konjice	21.5. 1941
1636	Brcar Anton	18. 9. 1911	Sveti Rupert/Laško	21.5. 1941
1637	Hengerer Jutte*	4. 2. 1904	Sušak-Reka	21.5.1941
1641	Cigart Anton	19. 1.1912	Kalše/Maribor	22.5. 1941
1642	Florjane Gertruda	13.3.1892	Vransko	22.5.1941
1643	Sicherl Joliann*	6. 6. 1910	Ribjek/Krško	23. 5. 1941
1644	Rakun Franc	31.5. 1905	Sv. Janž/Dravograd	24.5.1941
1647	Moge Štefaniia	22.12.1909	Pragersko	29. 5.1941
1648	Brodovin Janez	21.6. 19-11	TopolSica	2. 6.1941
1650	Večrmik Barbara	31.10.1904	Rogoza/Maribor	3. 6. 1941
1651	Rat; c Rozalija	1.9.1898	Petrovfe	3. 6. 1941
1652	Krivec Jožefa	22. 3.1909	Sveti Jošt/G. Grad	4. 6. 1941
1653	Pavi;; Drigita	17.9. 1906	Brezje/Dravograd	4. 6. 1941

*Zusammenfassung***Die Verzeichnis der im Jahre 1941 ermordeten Patienten der psychiatrischen Anstalt Novo Celje**

Gemäß der Idee von der "Vernichtung unwürdigen Lebens" (Hinrichtung von Geisteskranken und körperlich geschwächter Menschen), die die Nazis im Rahmen ihrer Theorien von der Reinhaltung der Rasse im Jahre 1939 zuerst in Deutschland in die Tat umzusetzen begannen, wurden nach der Besetzung Sloweniens im Jahre 1941 auch einige Anstalten in der slowenischen Steiermark miteinbezogen (psychiatrische Anstalt Novo Celje, Siechenhäuser Vojnik, Medlog bei Celje, Slovenske Konjice, Ptuj und Muretinci bei Ptuj).

Die Ärztekommision, die die Patienten untersuchte, kam nach Novo Celje Ende Mai 1941. Die Patienten wurden in zwei Gruppen eingeteilt, die erste wurde für die weitere Behandlung im Krankenhaus Feldhof bei Graz bestimmt, die zweite setzte sich aus Patienten zusammen, die in die Anstalt Hartheim bei Lienz geschickt und dort umgebracht wurden.

Im Archivfond des Kreisgerichts Celje, der im Historischen Archiv in Celje verwahrt wird, sind unter den Akten des Jahres 1941 (33/41) die beiden Verzeichnisse der Patienten der psychiatrischen Anstalt in Novo Celje erhalten, die im Juni 1941 aus dieser Anstalt nach Österreich verlegt wurden. Mit Recht kann die Vermutung angestellt werden, daß es sich bei dem ersten Verzeichnis um die Patienten handelt, die zur Vernichtung bestimmt worden waren, denn die Familiennamen von drei Patienten aus dem Verzeichnis und der Wohnort vor der Einlieferung in die Anstalt stimmen mit den Angaben über Personen überein, von deren Tod ihre Verwandten benachrichtigt wurden. Die Gruppe aus dem zweiten Verzeichnis (13 Männer und 17 Frauen) - Patienten, die arbeitsfähig waren und nur Kurze Zeit in der Anstalt verbrachten - wurden zur weiteren Behandlung geschickt.

Aus dem oben Angeführten ist ersichtlich, daß es sich um Dokumente handelt, mit deren Hilfe man, unter Berücksichtigung der bereits bekannten Tatsachen, wird feststellen können, wie viele Patienten aus Novo Celje in den Tod verschleppt worden sind.

*Darka Domitrovič-Uranjek
Tone Sagadin*

EKONOMSKO VREDNOTENJE EKOLOŠKIH VPLIVOV IN SANACIJSKIH POSEGOV V VARSTVO OKOLJA V CELJU

1. Uvod

Okolje je vedno pomembnejši razvojni dejavnik v Celju. To kažejo rezultati dosedanjih raziskav, seveda pa tudi posledice, s katerimi se zaradi degradacije okolja v Celju srečujemo.

Dejstvo, da je Celje že vrsto let med najbolj onesnaženimi kraji v Sloveniji, da posamezni deli vodotokov še vedno sodijo med prekomerno onesnažene vode, da je problematičen hrup, nerešeno vprašanje deponiranja odpadkov, se odraža pri evidentnih posledicah prekomernega onesnaževanja: pri propadanju gozdov, poškodbah genetskega materiala na rastlinah, vplivu na zdravstveno stanje prebivalstva, onesnaženosti zemlje, onesnaženih kmetijskih pridelkih rastlinskega in živalskega izvora ter tako imenovani družbeno-ekonomskih posledicah, ki se izražajo kot škoda na materialih, kulturnih spomenikih itd.

Kadar smo okolje prikazovali in obravnavali kot razvojni dejavnik, smo ga vrednotili predvsem kvalitativno. Menimo, da lahko obravnavanje okolja kot ekonomske kategorije, stroškov na eni in koristi na drugi strani, postavi okolje na mesto, ki mu pri načrtovanju razvoja v Celju tudi pripada.

Cilj opravljene raziskave¹ je ekonomsko vrednotenje ekološke bilance, pri čemer se kot prvo ugotavljajo in vrednotijo stroški prekomerne polucije (izraženi v posledicah prekomerne onesnaženosti okolja), kot drugo pa stroški sanacije okolja in preventive. Ob tem vrednotimo koristi, ki jih je zaradi vlaganj v okolje mogoče pričakovati.

2. Viri onesnaževanja okolja v Celju

Celje, tradicionalno staro industrijsko središče z zastarelo industrijo, je kritično onesnaženo. Aktivnosti v zvezi z ugotavljanjem stopnje onesnaženosti okolja in zahteve po sanaciji največjih virov onesnaževanja okolja segajo v sedemdeseta leta.

Prekomerno obremenjenost življenjskega okolja kažejo naslednja dejstva:

- Celje je se vedno uvrščeno v 4. območje najbolj onesnaženih krajev v Sloveniji (zavzema 6. mesto v RS po onesnaženosti zraka z *SO₂*), čeprav so se emisije *SO₂* v ozračju v zadnjih petnajstih letih zmanjšale za 45 % zaradi opuščanja zastarele proizvodnje, nameščanja čistilnih naprav (cinkarna, železarna, EMO)², ter uvedbe zemeljskega plina kot energetskega vira v industriji in v toplotni oskrbi Celja. Leta 1991 so se bistveno zmanjšale emisije fluoridov, ker je bila v EMU pri proizvodnji frit januarja 1991 leta nameščena čistilna naprava za dimne pline. Največji onesnaževalci zraka v Celju iz tehnoloških virov so cinkarna (*SO₂*), železarna (prah s težkimi kovinami), Aero in Libcla (organska topila, in zlatarna (nitrozni plin). Poleg tehnološkega imajo odločilno vlogo pri onesnaževanju zraka v zimski polovici leta (ko je zrak kritično onesnažen!) emisije iz večjih kotlovnice izven sistema toplotne oskrbe, drobna kurišča in seveda emisije iz neurejenega celjskega prometa. Poleg navedenega vpliva na onesnaženost zraka v Celju tudi transport onesnaženega zraka od drugod, ki ga prinašajo predvsem vetrovi od zahoda.
- vodotoki so še vedno obremenjeni, čeprav bistveno manj kot pred 15 leti. Opuščanje proizvodnje generatorskega plina in prehod na zemeljski plin (v vodi ni več fenolov) in izgradnja več industrijskih čistilnih naprav (EMO, cinkarna, železarna, Aurea, zlatarna, Etol) ter izgrajevanje in povezovanje kanalizacijskega omrežja je vplivalo tudi na izboljšanje kakovosti vodotokov, predvsem Voglajne in Savinje. V 4. kakovostnem razredu so še vedno vzhodna Ložnica pod izlivom izcednih vod iz obeh deponij, Hudinja pod čistilno napravo v Škofji vasi in Voglajna pred izlivom v Savinjo;
- komunalni odpadki se še ne sortirajo pri izvoru, nerešen pa ostaja tudi problem posebnih odpadkov, ki nastajajo pri tehnoloških procesih in v gospodinjstvih.
- vprašanje kakovosti pitne vode še ni rešeno, čeprav so tehnične rešitve potrjene in se izvajajo;
- zaradi neizgrajenega cestnega magistralnega omrežja je prisoten problem hrupa in emisij iz prometa.

3. Posledice prekomerne onesnaženosti okolja v Celju

Dolgotrajno onesnaževanje okolja se kaže v posledicah, med katerimi so nekatere tudi površnemu onesnaževalcu dobro vidne. Ko razmišljamo o razsežnosti onesnaževanja okolja, nam postane jasno, da je škoda, ki nastaja pri tem, neprecenljiva. Kako materialno ovrednotiti npr.:

- čisti zrak oziroma zrak, ki zdravju ne bo škodljiv? Človek lahko živi pet tednov brez hrane, pet dni brez vode in največ pet minut brez zraka. Že to nam pove, kako važen in koliko vreden je za naše življenje zrak. Do neke mere (odvisno od standarda) si lahko izbiramo hrano in vodo, medtem ko dihamo zrak ne glede na to, ali je onesnažen ali ne! Onesnažen zrak je krivec za poslabšanje zdravstvenega stanja ljudi na onesnaženih območjih, za umiranje gozdov, vodnega življa, nekaterih rastlin, živalskih vrst itd;
- umiranje gozda, če na primer vemo, da srednje velika bukev "proizvede" vsako uro 1,7 kg kisika in da njena dnevna proizvodnja kisika zadostuje za potrebe 64 ljudi. Poleg tega v svojem življenju očisti ogljikovega dioksida okrog 50 milijonov kubičnih metrov zraka, izpari 400.000 litrov vode, ovlaži zemljišče okoli sebe za 10 odstotkov, preprečuje erozijo, zadrži velike količine prahu itd.;
- kvalitetno pitno vodo, če vemo, da potrebuje človek dnevno za življenje 2 - 3 litre pitne vode. V razvitih industrijskih deželah porabi sodobno gospodinjstvo v povprečju 50 litrov vode na osebo, skupaj z industrijsko vodo pa celo 10.000 litrov vode na človeka. V Celju porabimo dnevno na vsakega občana 320 litrov pitne vode samo za odstranjevanje takšne in drugačne umazanije - in še lahko naštevamo.

Problem onesnaževanja in razvrednotenja narave je zelo zapleten in večplasten. Preveč poudarka smo dajali porastu količine, pretirano smo organizirali življenje okoli materialne proizvodnje, vse preveč enostranske so bile naše predstave o tem, kaj smemo danes imeti za resnični napredek. Prepričani smo bili, da je rešitev razvojnih problemov v naraščanju materialne proizvodnje in porabe. S tem smo gradili sedanost na škodo prihodnosti.

Več desetletij trajajoči prostorsko-ekološko zahtevni in agresivni družbeni procesi so v celjski kotlini porušili samočistilne zmogljivosti okolja, zato ugotavljamo posledice prekomerne obremenjenosti okolja, kot so:

- obseg poškodovanosti gozdov zaradi prekomerne onesnaženosti ozračja na območju Celja se je v zadnjih 30 letih povečal za trikrat. V Sloveniji se uvršča 27,5 % proučevanega drevja v tako imenovani umirajoči gozd, na območju celjskega gozdnega gospodarstva pa velja podatek, da umira vsako tretje drevo, propada pa vsako drugo;
- poškodovan je genetski material pri rastlinah, tako da so uvrščene v 3. oziroma 4. razred poškodovanosti;
- povečano je obolenje na respiratornih organih; pogost pojav je obstrukcija, ki

je eden najpomembnejših in najzgodnejših znakov za številne pljučne bolezni;

- kažejo se negativne posledice v kmetijstvu v poškodovanosti trajnih nasadov, količini škodljivih snovi v rastlinski in živalski hrani iz najbolj ogroženega severovzhodnega in vzhodnega dela Celja, v kislosti zemlje in potrebnih večjih vlaganjih v sanacijo zemljišč;
- zemljišča so onesnažena s težkimi kovinami (kadmij, svinec in cink) v Celju in okolici in v zvezi s tem je omejeno gojenje vrtin, ki imajo večjo sposobnost sprejema težkih kovin;
- onesnažena so nekatera živila živalskega in rastlinskega izvora, ki so pridelana na celjskem območju;
- škoda nastaja zaradi hitrejšega propadanja materialnih dobrin, kulturnih objektov itd. Na gradbenih objektih je škoda ocenjena na 30 % letne amortizacijske stopnje, ki bi se zaradi tega od 1,25 % morala letno povečati na 1,63 %.

Posebej je treba opozoriti še na vizualno polucijo prostora, ki je rezultanta stihijskega urbanega razvoja, povezanega s prekomernim onesnaževanjem prostora.

4. Ekonomsko vrednotenje posledic prekomerne onesnaženosti okolja

4. 1. Zdravstvene posledice onesnaženosti okolja

4.1. 1. Uvod

Znano je tako iz literature kot iz priporočil mednarodne zdravstvene organizacije in nekaterih parcialnih raziskav, da obstaja korelacija med onesnaženostjo okolja (zraka) in zdravstvenim stanjem prebivalstva.

Zdravstveno škodo povečujejo klasični zdravstveno-ekološki problemi, kot so pitna voda, odplake in drugi odpadki, nalezljive bolezni, zlasti okužbe s hrano, higienske razmere, neznanje in nekultura. Ogroženost prebivalstva narašča tudi zaradi sodobnih zdravstveno-ekoloških problemov, kot so onesnaženost ozračja, kajenje, hrup, sevanje vseh vrst, travmatizem, kemizacija oziroma tehnološki razvoj v proizvodnji, kmetijstvu, gospodinjstvih in podobno.

Zrak je - ob vodi in hrani - najpomembnejši ekološki dejavnik za življenje. Ozračje postaja v lokalnem in globalnem merilu smetišče za odlaganje trdnih lebdečih delcev in plinastih hlapnih odpadkov iz tehnoloških procesov in procesov

izgorevanja fosilnih goriv. Škodljivi učinki najpogostejših onesnaževanj na specifično obolevnost na Celjskem so še premalo znani. Iz statističnih podatkov je razvidno, da izstopajo predvsem bolezni dihal, narašča število kroničnih pljučnih obolenj, še zlasti alergičnih in obstruktiranih, ki so predvsem posledica sicer še premalo razjasnjene delovanja ekoloških dejavnikov, zlasti onesnaženosti zraka v delovnem in bivalnem okolju.

Raziskave v svetu pa poleg bolezni dihal z onesnaženji v ozračju oz. okolju povezujejo še vrsto drugih skupin obolenj - bolezni srca, rakasta, alergična in kožna obolenja, bolezni čutil, prebavil, presnovna obolenja itd., pri katerih pa je še težje kot za dihalna ugotavljati korelacije, še manj pa vzročnost.

4.1.2. Globalna ekonomska ocena zdravstvenih posledic onesnaženosti okolja

Osnovna izhodišča za to oceno so naslednja:

- izhajamo iz podatkov o splošni obolevnosti prebivalstva (splošna medicina, medicina dela in dispanzerji - podatki Zavoda za socialno medicino in higieno Celje);
- kot osnovo za oceno upoštevamo razliko v obolevnosti med občino Celje in povprečjem za Slovenijo;
- upoštevano je obdobje 1980 -1988;
- del razlike med obolevnostjo v Celju glede na povprečje Slovenije pripišemo onesnaženosti okolja, iz tega pa sklepamo na celotne ekonomske posledice onesnaženosti okolja.

Osnovni izhodiščni podatki so naslednji:
(povprečje v obdobju 1980-1988)

-stopnja obolevnosti (obolevnost/1000) za Celje.....	1.429
-stopnja obolevnosti (obolevnost/1000) za Slovenijo.....	1.011
-razlika (Celje: Slovenija).....	418
- indeks za Celje (Slovenija = 100).....	141,30
- delež razlike (418) v skupni stopnji obolevnosti za Celje (1.429) v %.....	29,3

Razlika (Celje : Slovenija) predstavlja glede na skupno obolevnost v Celju 29,3 % oz. zaokroženo 30 %.

Del te razlike bomo v nadaljevanju pripisali onesnaženosti okolja. Pri tem je potrebno izpostaviti dve skupini dejavnikov, ki vplivata na ta delež.

Treba je sicer upoštevati, da onesnaženost okolja ne vpliva na vse bolezni, temveč le na nekatere, med katerimi so izpostavljene predvsem bolezni dihal. Predpostavlja pa se, da onesnaženost okolja vpliva tudi na ostale bolezni, tako na srčne bolezni, rakasta, alergična in kožna obolenja, bolezni čutil, prebavil, presnovna obolenja itd., vendar so ti vplivi še premalo raziskani.

Po drugi strani pa je potrebno upoštevati, da na navedene razlike poleg onesnaženega okolja vplivajo še številni drugi faktorji, npr.:

- stopnja aktivnosti prebivalstva;
- starostna struktura prebivalstva;
- dnevna delovna migracij itd.

Zaradi omenjenih dveh skupin dejavnikov lahko samo del razlik med Celjem in Slovenijo pripišemo onesnaženosti okolja. Pri tem kot delovno hipotezo postavljamo dve varianti, ki predstavljata razpon možnih ocen deleža, ki ga pripišemo onesnaženosti okolja:

1. *varianta*: Onesnaženosti okolja pripišemo 1/3 navedene razlike, kar predstavlja 10 % skupne obolevnosti.
2. *varianta*: Onesnaženosti okolja pripišemo 1/10 navedene razlike, kar predstavlja 3 % skupne obolevnosti.

Na osnovi teh predpostavk pripisujemo onesnaženosti okolja 3 do 10 % od skupne obolevnosti, kar predstavlja osnovo za globalno ekonomsko oceno zdravstvenih posledic, ki zajema naslednje kategorije:

- stroške zdravstvenega varstva;
- nadomestila za odsotnost v času bolezni oz. nege;
- izgubljene bruto osebne dohodke v času odsotnosti z dela.

Na teh osnovah v naslednji tabeli prikazujemo globalno ekonomsko oceno zdravstvenih posledic onesnaženosti okolja v občini Celje v 1.1989. Tabela prikazuje:

- skupne stroške zdravstvenega varstva, nadomestil in izgubljenih bruto osebnih dohodkov;
- delež teh stroškov, ki ga pripisujemo onesnaženosti okolja v dveh variantah:

- 1. varianta:** Onesnaženosti okolja pripišemo 10 % vseh stroškov.
2. varianta: Onesnaženosti okolja pripišemo 3% vseh stroškov.

Tabela 1: Globalna ekonomska ocena zdravstvenih posledic onesnaženosti okolja v občini Celje v L 1989

	Skupni stroški zdravstvenega varstva, nadomestil in izgubljenih BOD			Delež skupnih stroškov, ki ga pripišemo okolju					
				1. varianta - 10 %			2. varianta - 3 %		
	V mio din	V mio DEM	V% DP	V mio din	V mio DEM	V% DP	V mio din	V mio DEM	V% DP
1. Stroški zdravstvenega varstva	1.098.232	69,858	6,10	109.823	6,986	0,61	32.947	2,096	0,18
2. Nadomestila	307.865	19,583	1,71	30.787	1,958	0,17	9.236	0,587	0,05
3. Izgubljeni BOD	699.466	44,492	3,89	69.947	4,449	0,39	20.984	1,335	0,12
Skupaj	2.105.563	133,933	11,70	210.557	13,393	1,17	63.167	4,018	0,35

Globalna ekonomska ocena zdravstvenih posledic onesnaženosti okolja v občini Celje v l. 1989 znaša 63.167 do 210.557 mio din (cene 1989) oziroma 4,018 do 13,393 mio DEM, kar je 0,35 do 1,17 % družbenega proizvoda občine Celje.

Pri tem ponovno izpostavljamo, da gre le za približno oceno, katere osnovni namen je:

- opredeliti okvir za nadaljnje raziskave;
- opozoriti na velik delež teh posledic oz. stroškov v družbenem proizvodu.

4.1.3. Ekonomska ocena zdravstvenih posledic • obolenj dihal pri predšolskih otrocih - zaradi onesnaženosti okolja

Osnovna izhodišča za to oceno so naslednja:

- izhajamo iz podatkov o obolenjih dihal pri predšolskih otrocih (0-6 let);
- kot osnovo za oceno upoštevamo razliko v obolevnosti med občino Celje in občino Slovenske Konjice kot občino z relativno majhno onesnaženostjo ozračja;
- upoštevano je obdobje 1980-1988;

- del razlike med obolevnostjo v občini Celje in občini Slovenske Konjice pripišemo onesnaženosti okolja.

Osnovni izhodiščni podatki so naslednji (povprečje v obdobju 1980-1988):

- stopnja obolevnosti (obolevnost/1000) v Celju:	1.657 . . .
- stopnja obolevnosti (obolevnost/1000) v SI. Konjicah:	835 . . .
- razlika (Celje : SI. Konjice):	822 . . .
- indeks za Celje (SI. Konjice = 100):	198,4 . . .
- delež razlike (822) v skupni stopnji obolevnosti za Celje (1.657):	49,6 . . .

Razlika (Celje : SI. Konjice) predstavlja torej v skupni obolevnosti v Celju skoraj 50%. Del te razlike bomo v nadaljevanju pripisali onesnaženosti okolja.

Kot bistveni dejavnik, ki poleg onesnaženosti okolja vpliva na te razlike, bomo upoštevali različno zajetje otrok v vrtcih, saj je obolevnost otrok v vrtcih večja od obolevnosti otrok, ki so v domačem varstvu. Z ustreznimi podatki smo korigirali navedeno razliko (50 %) in tako prišli do ocene, da lahko 28,4 % oziroma 2.870 primerov od vseh obolenj dihal pri predšolskih otrocih v občini Celje pripišemo onesnaženosti okolja. Za izračun potrebujemo še absolutno število obolenj na dihalih, pri čemer smo domnevali, da je bilo teh obolenj v l. 1989 (za katerega še nimamo podatkov) tolikšno kot v l.1988, to je 10.112.

Navedeno predstavlja osnovo za ekonomsko oceno zdravstvenih posledic, ki zajema:

- stroške zdravstvenega varstva;
- nadomestila za odsotnost v času nege;
- izgubljene bruto osebne dohodke v času odsotnosti z dela.

Rekapitulacija - skupna ekonomska ocena zdravstvenih posledic - obolenj dihal pri predšolskih otrocih v občini Celje v l. 1989 zaradi onesnaženosti okolja je naslednja:

	V mio din (cene 1989)	V DEM
1. Stroški zdravstvenega varstva	1.547,590	98.411
2. Nadomestila	3.593,821	228.600
3. Izgubljeni BOD	9.677,083	615.551
Skupaj	14.818,494	942.592

Navedeni znesek predstavlja 0,08 % družbenega proizvoda občine Celje.

Pri tem je potrebno izpostaviti, da gre v tem primeru za podrobno ekonomsko

oceno zdravstvenih posledic na izbranem segmentu - boleznih dihal pri predšolskih otrocih, ki predstavlja le del globalne ekonomske ocene zdravstvenih posledic zaradi onesnaženosti okolja, ki je prikazana v predhodnem poglavju.

4. 2. Propadanje-umiranje gozdov

4. 2.1. Obseg propadanja gozdov v celjski občini

Propadanje gozdov, ki ga poimenujemo z izrazom "umiranje gozdov", je posledica ekstenzivnega razvoja Celja in z njim povezanih dolgoletnih prekomernih emisij škodljivih snovi v ozračje.

Podatki GG Celje o površinah poškodovanih gozdov leta 1989 kažejo, da je bilo na območju občine Celje od skupne površine gozdov poškodovanih 2.350 hektarov (to je 22,7 % površine gozdov), močno poškodovanih in uničenih pa 530 hektarov oziroma 5,1 % celotne površine gozdov. Od vseh poškodovanih gozdov je v celjski občini zaradi emisijskih vplivov poškodovanih 80,9 % (na območju GG Celje le 37%!), kar pomeni, da je v Celju glavni vzrok za propadanje gozdov onesnaženje okolja. Največje poškodbe gozdov so v vzhodnem predelu Celja v okolici Štor, območja Vrhe in Aljažev hrib, problematične pa so tudi poškodbe gozdnega pasu južno od mestnega jedra. Na Golovcu so najbolj vidne poškodbe zaradi fluoridov, na Aljaževem hribu je mešano vplivno območje fluoridov in SO₂, proti vzhodu pa vse bolj prevladujejo tipične poškodbe drevja zaradi delovanja SO₂.

Na razsežnosti škode v poškodovanih gozdovih kažejo tudi podatki o prirastku, etatu in lesni zalogi.

Tabela št. 2 : Primerjava prirastka, etata in lesne zaloge na območju GG Celje ter v poškodovanih gozdovih in v gozdovih v celjski občini ter v močno poškodovanih in uničenih imisijskih gozdovih v občini Celje

Kat./ območje Vrsta lesa	GG Celje		Občina Celje	
	Vsi gozdovi	Poškodovani gozdovi	Vsi gozdovi	Močno poškod. in uničeni imisijski gozdovi
Prirastek *	5,4	4,2	4,8	3,0
Iglavci	2,2	1,4	2,4	1,0
Listavci	3,2	2,8	2,4	2,0
Etat *	3,3	2,9	2,8	1,0
Iglavci	1,4	1,5	1,4	0,4
Listavci	1,9	¥	1,4	0,6

Lesna zaloga **	198	174	182	132
Iglavci	92	67	92	49
Listavci	116	107	90	83

»Prirastek in etat v $w^3/ha/leto$.

* "Lesna zaloga v m^3/ha v 10-letnem obdobju.

- Etat je 10-letni posek v gozdnogospodarskem načrtu, preračunan na 1 leto.

Iz tabele izhajajo naslednje ugotovitve:

- prirastek je v poškodovanih gozdovih bistveno nižji od normalnega prirastka; v vseh poškodovanih gozdovih na območju GG Celje je prirastek za 1,2 m lesa/hektar nižji kot v vseh gozdovih, v najbolj ogroženih in uničenih imisijskih gozdovih v okolici Celja pa je nižji za 2,4 m lesa/hektar;
- obstojajo tudi velike razlike med etatom; le ta znaša na območju GG Celje 3,3 m lesa na hektar, v poškodovanih gozdovih 2,9 m^3 lesa na hektar, v močno poškodovanih in uničenih imisijskih gozdovih v okolici Celja pa je le 1 m^3 lesa na hektar, saj so očitno ti gozdovi že prišli v fazo, da glede na majhen prirastek ni mogoče sekati več (za 19,8 % na prvi stopnji osutosti, za 25,7 % na drugi stopnji osutosti, za 49,2 % na tretji stopnji osutosti);
- obstojajo tudi velike razlike pri lesni zalogi, saj je le-ta v imisijskih gozdovih za 66 m^3 lesa na hektar manjša kot v povprečju na območju GG Celje, kjer znaša 198 m^3 lesa na hektar.

4. 2. 2. *Ekonomsko vrednotenje umiranja gozdov na območju Celja*

V skladu z razpoložljivimi podatki in ocenami smo pristopili k ekonomskemu vrednotenju umiranja gozdov, ki vključuje zmanjšanje gozdnega donosa. Le ta zajema:

- vrednost izgube lesnoproizvodne vloge, ki jo je možno kvantitativno izraziti z vrednostjo izpada prirastka zaradi poškodb gozda;
- vrednost izgube splošno koristne vloge gozdov, ki jo je možno le kvalitativno ocenjevati;
- večje stroške gospodarjenja z gozdom, ki vključujejo predvsem stroške sanacije, obnove oziroma gozdnogojitvenih del.

a) Ekonomsko vrednotenje zmanjšanja donosa od imisijskih gozdov

Kvalitativno ekonomsko vrednotenje škode zaradi zmanjšanja donosa od gozdov temelji na ocenah letnega izpada prirastka v poškodovanih imisijskih gozdovih. Oceno letnega izpada prirastka prikazujemo v naslednji tabeli.

Tabela št. 3: Ocena letnega izpada prirastka na območju gozdnega gospodarstva Celje in v celjski občini

V vseh poškodovanih gozdovih:

Vrsta lesa	Izpad prirastka	GG Celje		Občina Celje	
		Površina gozdov	Izpad lesa	Površina gozdov	Izpad lesa
Iglavci	0,8 m ³ /ha	11.500 ha	9.200 m ³ /ha	2.350 ha	1.880 m ³ /ha
Listavci	0,4 m ³ /ha		4.600 m ³ /ha		940 m ³ /ha
Skupaj	1,2 m ³ /ha		13.800 m ³ /ha		2.820 m ³ /ha

V močno poškodovanih in uničenih imisijskih gozdovih:

Iglavci	1,4 m ³ /ha	630 ha	822 m ³ /ha	480 ha	672 wVha
Listavci	0,4 m ³ /ha		252 m ³ /ha		192 w ³ /ha
Skupaj	1,8 m ³ /ha		1.134 m ³ /ha		864 w ³ /ha

* Izpad prirastka je razlika med povprečnim prirastkom in prirastkom v vseh poškodovanih in močno poškodovanih imisijskih gozdovih.

Skupni letni izpad prirastka v vseh poškodovanih gozdovih v občini Celje je torej 2.820 m³, od tega v močno poškodovanih in uničenih imisijskih gozdovih 864 m³ letno. S podatki o prirastku v vseh imisijskih gozdovih ne razpolagamo, zato za potrebe izračuna predpostavljamo, da je enak kot velja za poškodovane gozdove v celoti, iz tega pa izhaja tudi ocena letnega izpada prirastka v poškodovanih imisijskih gozdovih, to je 1,2 m³/ha.

Letni izpad prirastka v imisijskih gozdovih občine Celje je torej 1.900 ha x 1,2 m³/ha = 2.280 m³. Letna škoda zaradi izpada prirastka v imisijskih gozdovih v občini Celje znaša 2.736.000 din (cene 1990) oziroma 390.857 DEM, kar znaša 0,034 % družbenega proizvoda občine Celje.

Vrednost izgube splošno koristne vloge gozdov je možno le kvalitativno ocenjevati, ocene pa kažejo, da ta vrednost bistveno presega vrednost lesno-proizvodne vloge gozda. V literaturi zasledimo količnike, po katerih splošno koristna vloga gozdov

3-krat, 10-krat in tudi večkratno presega vrednost lesno-proizvodne vloge gozdov, to pa so tudi okviri za ocenjevanje splošno koristne vloge gozdov na območju Celja.

b) Potrebna sredstva za sanacijo imisijskih gozdov

V zvezi z obravnavo sanacije imisijskih gozdov je potrebno ločiti:

- "hipotetično" sanacijo imisijskih gozdov za potrebe ocene ekonomskih posledic umiranja gozdov;
- dejansko predvideno sanacijo, ki bo opredeljena v gozdnogospodarskem načrtu, ki je v pripravi.

"Hipotetična" sanacija imisijskih gozdov predpostavlja:

- sanacijo vseh poškodovanih imisijskih gozdov v skladu s principi gospodarjenja z gozdovi;
- 15-letno obdobje sanacije poškodovanih imisijskih gozdov, pri čemer smo izhajali iz takšne opredelitve obdobja za sanacijo gozdov v ustreznih študijah na ravni Slovenije.

Namen opredelitve "hipotetične" sanacije poškodovanih imisijskih gozdov v občini Celje je:

- izraziti ekonomske posledice umiranja gozdov, saj celovita ocena teh posledic vključuje tudi celovito odpravljanje teh posledic v smislu celovite sanacije;
- opozoriti na ekonomsko dimenzijo umiranja gozdov z oceno potrebnih sredstev za celovito sanacijo in njihovega deleža v družbenem proizvodu.

Dejanska predvidena sanacija je odvisna od številnih dejavnikov, med drugim od:

- pristopa k sanaciji v smislu prioritete posameznih območij;
- predvidene dinamike oz. predvidenega števila let sanacije;
- razpoložljivih sredstev za sanacijo, ki bi jih morali zagotavljati na širših ravneh zaradi vzrokov nastanka teh posledic, nizke reprodukcijske sposobnosti gozdarstva, predhodne oziroma vzporedne sanacije glavnih virov onesnaženja, kar je predpogoj za racionalnost vlaganj v sanacijo gozdov itd.

V tabeli št. 4 podajamo rekapitulacijo hipotetičnih stroškov sanacije v din (cene

1990), v DEM in v % družbenega proizvoda občine Celje.

Na teh osnovah bi povprečni letni hipotetični stroški sanacije imisijskih gozdov v občini Celje znašali 5.422.933 din (cene 1990) oziroma 774.705 DEM, kar je 0,068% družbenega proizvoda občine Celje. Za primerjavo podajamo še oceno potrebnih sredstev za sanacijo gozdov v Sloveniji, ki ob predpostavki 15-letnega obdobja sanacije znaša 0,2 % družbenega proizvoda Slovenije.

Ob tem je potrebno izpostaviti, da je stopnja poškodovanosti gozdov v Celju večja od povprečja na ravni Slovenije, ocena deleža stroškov sanacije v družbenem proizvodu pa je za Celje manjša kot za raven Slovenije, kar je možno pojasniti z naslednjim:

- pri oceni na ravni Slovenije so upoštevani poškodovani gozdovi, v Celju pa le imisijski gozdovi;
- delež gozdnih površin v skupni površini je v Celju manjši od povprečja v Sloveniji;
- družbeni proizvod v Celju je relativno večji kot povprečno v Sloveniji, merjeno z družbenim proizvodom na prebivalca;
- možne so razlike v metodološkem pristopu k oceni stroškov sanacije.

Tabela št. 4: Rekapitulacija hipotetičnih stroškov sanacije imisijskih gozdov v občini Celje

	V din/cene 1990		V DEM		v% DP
	Skupaj	Povpr. letno	Skupaj	Povpr. letno	
Srednje poškodovani gozdovi	27.018.000	1.801.200	3.859.714	257.314	0,023
Močno poškodovani gozdovi	24.426.000	1.628.400	3.489.429	232.629	0,020
Uničeni gozdovi	29.900.000	1.993.333	4.271.428	284.762	0,025
Skupaj	81.344.000	5.422.933	11.620.571	774.705	0,068

c) Rekapitulacija ekonomskega vrednotenja umiranja gozdov v občini Celje

Rekapitulacijo ekonomskega vrednotenja (letni znesek) umiranja gozdov podajamo v naslednji tabeli:

Tabela št. 5: Rekapitulacija ekonomskega vrednotenja umiranja gozdov v občini Celje

	V din (cene 1990)	V DEM	V % DP
Izpad prirastka	2.736.000	390.857	0,034
Sanacija gozdov (povpr. letno)	5.422.933	774.705	0,068
Skupaj	8.158.933	1.165.562	0,102

Ekonomske posledice umiranja gozdov v občini Celje torej znašajo (povprečni letni znesek) 8.158.933 din (cene 1990) oziroma 1.165.562 DEM, kar je 0,102 % družbenega proizvoda občine Celje.

Ob tem pa je potrebno upoštevati še vrednost izgube splošno koristne vloge gozdov, ki jo je možno le kvalitativno ocenjevati, ocene pa kažejo, da vrednost splošno koristne vloge gozdov večkratno presega vrednost lesno-proizvodne vloge.

4. 2. 3. Usmeritve za sanacijo v imisijskih gozdovih

Obnova gozdov ne bo zahtevala le obnove drevesnega sloja, ampak celotnega biotopa mikrofavne in mikroflora do drevesnega sloja. Ta obnova je zahtevnejša v uničenih in močno poškodovanih gozdovih in manj zahtevna v malo poškodovanih gozdovih.

Možnost ozelenitve zaradi plina uničenih gozdov je podana šele takrat, ko se zmanjša obremenitev ozračja z emisijami pod kritično mejo. Način pristopa k ozelenjevanju in izbira drevesnih vrst zavisi v veliki meri od stopnje onesnaženosti ozračja, degradacije tal in trenda zmanjševanja onesnaženosti.

V gozdnogospodarskem načrtu celjskega gozdnega gospodarstva, ki je v pripravi, so opredeljene smernice za obnovo poškodovanih gozdov.

V malo poškodovanih gozdovih je obnova podobna kot pri ostalih gospodarskih gozdovih, s tem, da je večje pospeševanje na emisije bolj odpornih drevesni vrst. Posebno pazljivost je treba posvetiti ohranjanju gozdov - delov celjskega zelenega pasu (n.pr. območje Starega gradu).

V srednje poškodovanih gozdovih je predvidena obnova cca 60 % sestojev. V obnovo se vključuje obstoječe mladovje, 50 % vse obnove predstavlja sadnja odpornejših drevesnih vrst in spopolnitev. Čiščenje in uravnavanje mladovja je potrebno izvesti vsaj v treh ponovitvah.

V močno poškodovanih gozdovih, kjer je poškodovanega cca 90 % nadstojnega drevja, je poudarek na umetni obnovi s sadnjo in spopolnitvijo odpornih drevesnih vrst (listavcev). Pri uravnavanju zmesi se pospešuje vsak obstoječi naravni mlaj, žetev se izvede vsaj štirikrat, redukcija osebkov je na začetku močna.

V uničenih in zelo poškodovanih gozdovih je obnova zelo tvegana in težavna zaradi pojava velike zakisanosti in zatavljenja s stožko. Strošek obnove je 3- do 4- krat dražji od umetne obnove v nepoškodovanih gozdovih, največji pa je problem v pripravi tal. Po temeljiti pripravi tal (odstraniti travno rušo, prekopati, gnojiti,

praha čez zimo, uporaba herbicidov proti plevelu, dodajanje humusa). Sadike je treba dognojevati, s pogosto žetvijo pa uničevati stožko, da mladovja ne zaduši.

Vse škode, ki nastaja zaradi umiranja gozdov, kvantitativno ni mogoče oceniti. Če lahko ocenimo škodo, pogojeno z lesno-proizvodno funkcijo gozda, pa splošno koristnih funkcij ni mogoče ovrednostiti. Danes skoraj nihče več ne zanika pomembnosti splošnih koristi vlog gozda, med katere spadajo:

- okoljetvorne vloge, med katere sodijo varovalna, hidrološka podnebna, higienska in zdravstvena;
- kulturno pogojene vloge, kot so turistično-rekreacijska, poučno-raziskovalna, krajinsko-estetska, spomeniško-varstvena in ljudsko-obrambna ter njihov človeški in družbeni odraz.

Zato propadanje gozda ni le zadeva gozdarjev, ampak vseh, da zahtevamo sprejetje konkretnega, obvezujočega in dolgoročnega programa za zmanjševanje vseh oblik emisij škodljivih plinov v ozračje.

4.3. Posledice onesnaženosti okolja na materialih in objektih

Onesnaženost okolja povzroča tudi veliko škodo na materialih in objektih. Višina škode na materialnih oz. objektih je odvisna od jakosti polutantov, od količine in vrste materialnih dobrin, njihovega položaja ter časa njihove izpostavljenosti. Vsak dejavnik ima pri škodljivem delovanju izredno pomembno vlogo, ki jo je v dinamičnih skupnih kombinacijah zelo težko definirati, razen v laboratorijskih razmerah. Pri vrednotenju posledic onesnaževanja zraka za materiale se pojavljajo številni problemi. Razmerja med prisotnostjo škodljivih snovi, njihovo koncentracijo ter trajanjem izpostavljenosti posameznega materiala pripeljejo do bistveno različnih rezultatov. Kot problem se tudi tu pojavlja nezadostno raziskano področje sinergijskih vplivov med posameznimi polutanti. Najpogosteje je ocenjena škoda, ki nastaja zaradi prisotnosti SO_2 v zraku. Škode, ki zaradi tega nastajajo, so:

- škode, povezane s propadanjem in mazanjem industrijskih, komercialnih in stanovanjskih zgradb;
- škoda propadanja - tu gre predvsem za korozijo infrastrukture (žel. proge, mostovi ipd.);
- ostala škoda, n. pr. zaradi dodatne potrebe po električni energiji - tu so mišljeni stroški potrebne dodatne razsvetljave zaradi dima, smoga, ipd.; škoda v cestnem

prometu zaradi zmanjšane vidljivosti, Škoda zaradi izgube goriva v obratih, ki imajo nizek izkoristek energije.

Dodatno je treba upoštevati tudi škodo, nastajajočo na materialih (predvsem v skladiščih, ki so podvržena meteorološkimi vplivom), ki služijo podjetjem kot surovine ali repromateriali.

Pri ekonomski oceni posledic onesnaženosti okolja na materialih in objektih smo izhajali iz rezultatov raziskav Društveno-ekonomske posledice onesnaževanja ozračja (RCC, 1982) v okviru II. faze projekta: Model sanacije onesnaževanja ozračja v urbanizirani kotlini.

Po podatkih navedene raziskave je ekološka škoda samo na gradbenih objektih v občini Celje v I. 1981 znašala 1 % družbenega proizvoda, pri čemer niso upoštevane škode v izbranih OZD in škoda na kulturnih spomenikih.

Če poskusimo na osnovi rezultatov te raziskave oceniti, kakšna je ekološka škoda na materialih in objektih v občini Celje v I. 1989, so izhodiščne predpostavke naslednje:

- škoda na gradbenih objektih (realna vrednost oz. delež v družbenem proizvodu) se je verjetno nekoliko zmanjšala zaradi izboljšanja ekoloških razmer v tem obdobju;
- še vedno je velik obseg škode v posameznih podjetjih in na kulturnih spomenikih, vendar o njej nimamo ustreznih podatkov.

Na osnovi teh predpostavk ocenjujemo, da je v občini Celje v I.1989 ekološka škoda na materialih in objektih znašala najmanj 1 % družbenega proizvoda, kar znaša najmanj 179.900 mio din (cene 1989) oz. 11,443 mio DEM.

4. 4. Sintetična ocena posledic

Pri vrednotenju posledic dolgoletnega onesnaževanja okolja v Celju smo žal zaradi pomanjkanja dovolj natančnih in preverjenih podatkov lahko kvalitativno ovrednotili le del zdravstvenih posledic, posledic umiranja gozdov ter posledic na objektih in materialih. Že z ekonomskim vrednotenjem navedenih posledic smo globalno ocenili, da znaša povzročena škoda 2,27 % družbenega proizvoda občine Celje. Če bi lahko ovrednotili vsaj del posledic, ki jih povzročajo onesnaženost tal, oporečnost (onesnaženost) živil živalskega in rastlinskega izvora, vzgojenih na prekomerno onesnaženih območjih, izpad dohodka na področju kmetijstva, degradacija okolja, omejene možnosti razvoja turizma, omejene možnosti razvoja Celja in zniževanje kakovosti življenja, da omenim le najpomembnejše, lahko

ocenjujemo celovito škodo kot 3 - do 4-krat večjo (podrobneje v zbirnem prikazu).

Zbirni prikaz ekonomskega ovrednotenja posledic onesnaženega okolja v Celju

VRSTE POSLEDIC	KVANTITATIVNI PODATKI	KVALITATIVNE OCENE
1. ZDRAVSTVENE POSLEDICE	- globalna ocena: 0,35 -1,17 % DP - v tem: otroci 0-6 let, obolenja dihal 0,08 %	- večja splošna obolevnost; - večja specifična obolevnost (dihala, prebavila itd.); - večja umrljivost; - nižja kvaliteta življenja;
2. POSLEDICE NA GOZDOVIH	-skupaj: 0,102 % DP - v tem: - zmanjšanje donosov: 0,034 DP - potrebna sanacija : 0,068 DP	- izguba splošno koristne vloge gozdov;
3. POSLEDICA NA OBJEKTIH IN MATERIALIH	- globalna ocena : 1 % DP	- propadanje kulturne dediščine;
4. OBREMENITEV GENETSKEGA MATERIALA		- umiranje gozdov; - propadanje rastlinstva, kar opozarja na nevarnosti, katerim je izpostavljen ves živi svet;
5. ONESNAŽENOST TAL		- vpliv na kakovost rastlin, pridelkov; - vpliv na kakovost podtalnice kot vira pitne vode;
6. KAKOVOST ŽIVIL ŽIVALSKEGA IN RASTLINSKEGA IZVORA		- vpliv na zdravje ljudi; - vpliv na strukturo poljedelstva oziroma živinoreje;
7. VIZUALNA POLUCIJA V PROSTORU		- kakovost rabe prostora, izgrajenost prostorske infrastrukture, "estetski" izgled mesta in okolice; - družbeno socialna degradacija (oslabitev kadrovskega potencialov);
EKOLOŠKA DEGRADACIJA SKUPAJ	- globalna ocena : 2,27 % DP	- znižana kakovost življenja.

5. Stroški za varstvo okolja v občini Celje

Stroške za varstvo okolja v občini Celje smo spremljali s posebnim vprašalnikom za posamezna leta v obdobju od 1986 do 1989. Spremljanje stroškov za varstvo okolja se je navezovalo na izvajanje Družbenega dogovora o varstvu okolja v občini Celje za obdobje 1986-1990.

Stroške za varstvo okolja smo spremljali na naslednjih nivojih:

- skupni stroški za varstvo okolja po posameznih delovnih organizacijah in na ravni občine;
- delež stroškov za varstvo okolja v celotnem prihodku in družbenem proizvodu po posameznih delovnih organizacijah ter na ravni občine.

V stroške za varstvo okolja vključujemo:

- investicije v naprave in objekte za varstvo okolja;
- stroške obratovanja in vzdrževanja naprav in objektov za varstvo okolja;
- stroške raziskav analiz, projektov, meritev, kontrole itd.;
- ostale stroške, povezane z varstvom okolja.

Podatki o stroških za varstvo okolja niso popolni, ker nismo dobili podatkov od vseh podpisnikov Družbenega dogovora o varstvu okolja v občini Celje za obdobje 1986-1990. Ocenjujemo pa, da smo kljub temu zajeli pretežni del stroškov za varstvo okolja v občini Celje. V zbirnih podatkih niso upoštevani podatki NIVO-ja oz. OVS Savinja - Sotla, ker so njihova vlaganja širšega značaja in se uvrščajo v sfero vodnega gospodarstva. Skupni stroški za varstvo okolja v delovnih organizacijah, ki so posredovale podatke, so v letih 1986-1988 znašali 0,4 do 0,7 % celotnega družbenega proizvoda občine, v l. 1989 pa se je njihov delež povečal na 1,3 % družbenega proizvoda občine Celje. Po posameznih delovnih organizacijah so osnovne ugotovitve iz prikazanih podatkov naslednje:

- v celotnem prikazanem obdobju so bili stroški za varstvo okolja največji v cinkarni, železarni in EMO, v l. 1989 pa še v Aeru;
- po deležu stroškov za varstvo okolja v celotnem prihodku izstopajo cinkarna, železarna, EMO in Ljubečna, v l. 1989 pa še Etol in Aero;
- po deležu stroškov za varstvo okolja v družbenem proizvodu izstopajo cinkarna in EMO, v l. 1989 pa Etol in Aero.

6. Soočenje posledic onesnaženja okolja in stroškov za varstvo okolja

Po podatkih iz razvitih gospodarstev narodnogospodarske škode (posledice) zaradi onesnaževanja okolja za več kot 2-krat presegajo izdatke (stroške) za varstvo okolja. Delež stroškov za varstvo okolja v družbenem proizvodu v državah OECD se namreč giblje od 0,5 do 2 %, narodnogospodarske škode, zaradi onesnaženosti okolja pa znašajo od 3 % do 5 % družbenega proizvoda. Iz raziskav OECD izhaja takšen koncept, ki se zavzema za preprečevanje posledic, saj se s tem izognemo povečanim izdatkom za varstvo okolja.

Razpoložljivi podatki oz. ocene za občino Celje kažejo podobna razmerja kot veljajo v razvitih državah. Tako so v 1. 1989 stroški za varstvo okolja znašali 1,3 % družbenega proizvoda, posledice oz. škode zaradi onesnaženosti okolja pa so znašale 2,3 % družbenega proizvoda, tako da posledice skoraj 2-krat presegajo stroške preventive. Pri tem so pri posledicah upoštevane le tiste, ki jih je možno kvantitativno izraziti, številne pa so posledice, za katere smo podali le kvalitativne ocene. Ta izkušnja narekuje potrebo po povečanju izdatkov (stroškov) za varstvo okolja, kar je utemeljeno s pričakovanimi koristmi zaradi zmanjševanja posledic oz. škod zaradi onesnaženosti. Predpostavljamo namreč, da bodo koristi zaradi izboljšanja ekoloških razmer presegale stroške, ki bi nastali v zvezi s preventivo.

7. Ekološki vidiki nadaljnjega razvoja Celja

7.1. Ekološki vidiki gospodarskega razvoja

Ekološki vidiki razvoja so tesno povezani z gospodarskim razvojem in jih je zato tudi potrebno obravnavati v tem kontekstu. V dosedanem razvoju Celja je bila prisotna odvisnost med gospodarsko rastjo in onesnaženostjo okolja, vendar ne razpolagamo z dovolj podrobnimi podatki za oceno ustrezne korelacijske odvisnosti. Na osnovi razpoložljivih podatkov pa lahko navedena povezanost potrdimo.

Največji onesnaževalci okolja v Celju so največja industrijska podjetja: Železarna Štore, Cinkarna in EMO, ki predstavljajo pomemben delež v strukturi celjske industrije. Iz tega izhaja, da je tudi dosedanja dinamika gospodarske oz. industrijske rasti vplivala na stopnjo onesnaženosti okolja. V dosedanem razvoju so bili ekološki ukrepi osredotočeni predvsem na sanacijo obstoječih virov onesnaževanja, ki jih je potrebno dosledno sanirati, prihodnji razvoj pa je treba zasnovati na tesnejši povezanosti ekonomskih in ekoloških vidikov razvoja.

7.1.1. Možni scenariji nadaljnjega gospodarskega razvoja Celja in ekološki vidiki razvoja

Na osnovi ocene stanja in dosedanjega razvoja Celja ter širših razvojnih izhodišč je možno opredeliti naslednje tri možne scenarije nadaljnjega gospodarskega razvoja Celja:

1. Nadaljevanje dosedanjega ekstenzivnega razvoja.
2. Vzdrževanje oz. upadanje gospodarske rasti ob relativno isti gospodarski strukturi.
3. Prestrukturiranje gospodarstva - gospodarska rast ob spremenjeni gospodarski strukturi.

V nadaljevanju prikazujemo posamezne možne scenarije s posebnim poudarkom na ekoloških vidikih razvoja, kjer podajamo oceno:

- ekoloških posledic posameznih scenarijev;
- potrebnih vlaganj - stroškov za ekološko sanacijo;
- razpoložljivih sredstev;
- predvidenih učinkov ekoloških vlaganj v zmanjševanje posledic in predvidenih razmerij med koristmi (zmanjšanje posledic oz. škod zaradi onesnaženosti okolja) in stroškov (vlaganja v varstvo okolja).

Pri tem gre le za kvalitativne ocene, na teh osnovah pa bi bilo potrebno izbrati najustreznejši scenarij bodočega gospodarskega razvoja Celja, ki vključuje tudi ekološke vidike razvoja.

1. scenarij: Dosedanji ekstenzivni razvoj je že izčrpal svoje možnosti, saj razmere kažejo, da takšen razvoj v prihodnje ni več možen. Takšen razvoj bi z ekološkega vidika pomenil:

- zelo velike in neugodne ekološke posledice;
- zelo velika potrebna vlaganja za ekološko sanacijo;
- nezadostna razpoložljiva sredstva za ekološko sanacijo;
- zelo neugodno razmerje med koristmi in stroški varstva okolja, predvsem zaradi izredno velikih potrebnih vlaganj v varstvo okolja.

2. scenarij: Vzdrževanje oz. upadanje gospodarske rasti ob relativno isti gospodarski strukturi predstavlja posledico gospodarske krize in bi pomenilo le pasivno reagiranje na zaostrene gospodarske razmere, ne pa aktivno prilagajanje. Za ta scenarij je značilno upadanje gospodarske rasti, upadanje proizvodnje, upadanje zaposlovanja in povečanje nezaposlenosti, gospodarska struktura pa bi ostala pretežno ista. Gre za preživetje ob pretežno isti gospodarski strukturi na nižji ravni zaposlenosti in obsega proizvodnje.

Ekološki vidiki tega scenarija so naslednji:

- velike in neugodne ekološke posledice zaradi ohranjanja obstoječe, ekološko neugodne gospodarske strukture;
- potrebna velika vlaganja v ekološko sanacijo;
- nezadostna razpoložljiva sredstva za ekološko sanacijo;
- neugodno razmerje med koristmi in stroški varstva okolja.

3. scenarij: Prestrukturiranje gospodarstva - gospodarska rast ob spremenjeni gospodarski strukturi. Prestrukturiranje gospodarstva pomeni celovito strukturno

prilagajanje gospodarstva spremenjenim razmeram v svetu in doma in zajema naslednje vidike:

- programsko prestrukturiranje;
- tržno prestrukturiranje;
- tehnološko prestrukturiranje;
- lastninsko prestrukturiranje;
- organizacijsko prestrukturiranje;
- upravljaljsko prestrukturiranje;
- zaposlitveno prestrukturiranje z razrešitvijo presežkov delovne sile in ustvarjanjem novih delovnih mest.

Tudi ta scenarij bi v prvi fazi zahteval dokončno sanacijo preostalih virov onesnaževanja, v nadaljnjih fazah pa bi pomenil tudi "ekološko" prestrukturiranje, saj gre za izpopolnjene oz. nove proizvode ter modernizirane oz. nove tehnologije, ki pomenijo:

- manjšo porabo surovin, repromaterialov in energije na enoto proizvoda;
  - višjo stopnjo predelave;
  - večji delež dodane vrednosti;
- večje vrednostne učinke in s tem tudi manjše onesnaževanje okolja.

Najpomembnejši ekološki vidiki tega scenarija so naslednji:

- relativno manjše ekološke posledice - manjše onesnaženje okolja;
- relativno manjša potrebna sredstva za ekološko sanacijo;
- vključevanje ekoloških stroškov v ceno proizvodov, s tem pa tudi pridobitev potrebnih sredstev za varstvo okolja;
- relativno ugodno razmerje med koristmi in stroški, saj bi z relativno manjšimi stroški varstva okolja (ki bi bili vključeni v ceno proizvodov), dosegli relativno velike koristi zaradi zmanjšanja ekoloških posledic oz. škode zaradi onesnaženosti okolja.

S takšnim prestrukturiranjem gospodarstva bi dosegli povezano obravnavanje ekonomskih in ekoloških vidikov razvoja. Ekološki ukrepi ne bi bili osredotočeni na odpravljanje naugodnih ekoloških posledic, ampak bi ekološki vidik postal sestavni del oblikovanja celovite razvojne strategije podjetij, ekološki stroški pa sestavni del kalkulacije cene proizvodov. Končni rezultat takšnega prestrukturiranja bi bila kvalitetnejša in uspešnejša proizvodnja z manjšimi neugodnimi učinki na okolje.

Primerjava nakazanih možnih scenarijev nadaljnjega gospodarskega razvoja Celja in v njih vključenih ekoloških vidikov razvoja kaže, da sta prva dva scenarija tako

ekonomsko kot ekološko neustrezna, edino pravo razvojno perspektivo pa nakazuje tretji scenarij - prestrukturiranje gospodarstva.

Celovito prestrukturiranje gospodarstva, ki vključuje tudi ekološko komponento razvoja, bi morala biti osnovna razvojna usmeritev celjskega gospodarstva v prihodnjem obdobju. Takšno usmeritev pa bi bilo možno doseči z usklajenostjo:

- makroekonomske razvojne politike in ukrepov;
- razvojne strategije podjetij;
- razvojne politike in ukrepov, ki so v pristojnosti občine.

7. 2. Ekološki vidiki prostorsko-komunalnega razvoja občine Celje

Sestavni del tretjega scenarija razvoja-prestrukturiranja gospodarstva je tudi prestrukturiranje prostorsko-komunalnega razvoja Celja. Celovita sanacija kritičnega onesnaženja okolja bo uspešna le, če bosta sanacija in prihodnji ekološko naravnani razvoj sočasno potekala pri:

- zmanjševanju onesnaževanja in kvalitetnejših osnovah na področju tehnoloških procesov v industriji;
- uvajanju okolju prijaznih prostorsko-komunalnih prioritet razvoja v Celju.

Prav opredelitev razvojnih prioritet Celja mora biti usmerjena v izboljševanje kakovosti okolja.

Ta so v prvi vrsti:

- sanacija kakovosti pitne vode v Celju (v izvedbi);
- izvedba plinifikacije Celja in dograditev toplifikacije Celja z upoštevanjem načela, da mora biti urbano območje Celja "pokrito" z eno od navedenih oblik energetske oskrbe. Brez izvedbe plinifikacije predvsem na področju terciarne dejavnosti (večjih kotlovnice) in individualnih kurišč ter plinifikacije cinkarniške kotlovnice na mazut ni mogoče sanirati kritično onesnaženega zraka v Celju. Izhajajoč iz Prenove programa energetske oskrbe Celja (Razvojni center Celja, januar 1991) je izvedba programa plinifikacije Celja ocenjena na okrog 24.000.000 DEM, izvedba toplifikacije z izgradnjo 60 MW skupne kotlovnice pa 26.600.000 DEM;
- izgradnja centralne biološke čistilne naprave v Celju z izgradnjo kolektorja, ocenjena na 17.650.000 US dolarjev (vir podatkov je Komunala Celje);
- reševanje odlagališča komunalnih odpadkov v smislu sanacije obstoječega odlagališča in postopna razširitev odlagališča v Bukovžlaku (projekt v izdelavi) ter načina zbiranja odpadkov (sortiranje na izvoru);
- reševanje prometnega omrežja in prometnega režima v Celju (prioritetno na območju mestnega jedra itd.

Prihodnji razvoj Celja, usmerjen v izboljševanje kakovosti okolja (pitne vode, zraka, vodotokov itd.) se bo odrazil v usklajenem in humanejšem prostorskem razvoju Celja, kar bo mogoče doseči z določitvijo celjskih razvojnih prioritet, usklajeno razvojno strategijo in razvojno politiko ter izvajanjem ukrepov v pristojnosti mesta oziroma občine.

Opombe:

1 Ekonomsko vrednotenje ekoloških vplivov in sanacijskih posegov v varstvo okolja v Celju, R-R projekt, Razvojni center -Planiranje in Razvojni center-IRRI Celje, Celje, januar 1991.
2 V začetku leta 1991 je pričela delovati čistilna naprava za čiščenje dimnih plinov pri proizvodnji frit v EMU, kur vpliva na radikalno zmanjševanje emisije fluoridov. Meritve emisij po zagonu čistilne naprave še niso bile opravljene.

Viri in literatura:

1. Analiza razvojnih možnosti Republike Slovenije 1991-95, Zavod R Slovenije za družbeno planiranje, 1990.
2. Slovenska bela knjiga Gospodarski vestnik, ŠL 43, 8.11.1990.
3. Ekološka bilanca Celja, I. in II. faza, Razvojni center Celje, 1985,1986.
4. Ekološka bilanca celjske regije, I. in II. faza, Razvojni center Celje, 1987, 1988.
5. Model sanacije ozračja v urbanizirani kotlini, I. in II. faza, vrsta raziskovalnih nalog Hidrometeorološki zavod SRS Ljubljana, Zdravstveni center Celje, Inštitut za geografijo univerze Ljubljana, Razvojni center Celje, EMO Celje, Cinkarna Celje 1981-1987.
6. Darka Domitrovič-Uranjek: Ekološka bilanca Celja - strokovna podlaga za pripravo ukrepov za izboljšanje kvalitete okolja, IB, Revija za planiranje, ŠL 9/186, stran 17-24.
7. Darka Domitrovič-Uranjek: Onesnaženost okolja v Celju, DITCelje, maj 1990
8. Pečar Zdravko s sodelavci: Družbeno ekonomske posledice onesnaževanja ozračja. Raziskovalna naloga v okviru raziskovalnega projekta: Model sanacije onesnaženja ozračja v urbanizirani kotlini, Razvojni center Celje, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Celje, december 1982.
9. Čeme Fedor: Metodološki pristop k razreševanju problematike onesnaževanja okolja, magistrska naloga, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, FAGG, Ljubljana, marec 1987.
10. Fedor Čeme: Vrednotenje razvojnih odločitev in varstvo okolja - metodološki pristop, Revija za razvoj, 4/1988.
11. Čemič Barbara: Kaj verno o stroških onesnaževanja v Sloveniji, Revija za razvoj, št. 3/1987.
12. Čemič Barbara: Ocenjevanje družbeno-ekonomskih posledic onesnaževanja okolja; Referat na posvetovanju: Temeljni pristop k reševanju ekoloških problemov v OZD, Univerzum Ljubljana, april 1987.
13. Cleaning up - The Economist - A Survey of Industry and the Environment; 8. 9.1990.
14. Costing the Earth - The Economist - A Survey of the Environment; Z 9.1989.
15. Airborne Sulphur Pollution, Effects and Control, Air pollution studies No.1 Economic Commission for Europe, Geneva, United Nations, New York, 1984.
16. Effects and Control of Transboundary Air Pollution, Air Pollution studies No. 4, Economic Commission for Europe, Geneva, United Nations, New York, 1987.
17. Kosten der Umweltverschmutzung Tagungsband zum Symposium im Bundesministerium des Innern am 12 und 13. September 1985, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1986.
18. Seneca Joseph J., Taussig Michael K, Environmental Economics, Third Edition, Prentice-Hall, New Jersey, 1984.
19. Siebert Horst, Economics of the Environment, Theory and Policy, Second, Revised and Enlarged Edition, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg 1987.
20. Environment and Economics, Results of the international conference on Environment and economics, OECD - Organisation for economic cooperation and development, Paris, 1985.
21. Ekološka in ekonomska soodvisnost, II. jugoslovanski simpozij: Alternative družbenega razvoja in problematika okolja, referati s simpozija, medobčinsko študijsko središče politične šole CK ZKS Maribor, oktober 1987.

22. Jana Govc Eržen: Pregled obolevnosti zaradi akutne respiratorne infekcije v skupini predšolskih otrok na območju ZP Štore v letu 1989; Celje, 1990.
23. Črna knjiga o umiranju gozdov v Sloveniji, Inštitut za lesno in gozdno gospodarstvo, Ljubljana, 1987.
24. M. Iztok Vfinkler s sodelavci: Zagotavljanje sredstev za gozdno reprodukcijo, Biotehniška fakulteta, TOZD za gozdarstvo in lesarstvo, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, Ljubljana, 1988.25. Poročilo o umiranju gozdov in o možnostih za zagotavljanje sredstev za ohranitev gozdov, Poročevalec Skupščine SR Slovenije ŠL 11, 24.4.1989.
26. Ivan Kolar: Umiranje smreke v gozdovih Šaleške doline, magistrsko delo, maj 1989.
27. Gozdnogospodarski načrt 1991 - 2000 v pripravi, celjsko gozdnogospodarsko območje.
28. Letopis o zdravstvenem in socialnem varstvu v Sloveniji 1989, Ljubljana, julij 1990.
29. Podatki iz ZR OZD, občine Celje, L1989, SDK Celje, 1990.
30. Podatki Zavoda za socialno medicino in higieno Celje.
31. Poročilo o stanju okolja v SR Sloveniji, Poročevalec Skupščine SR Slovenije št 5/I, 5/II, 20.2.1990.
32. Revija za razvoj - Zeleni RR, letnik 1990.
33. Družbeni dogovor o varstvu okolja v občini Celje za obdobje 1986-1990. Delegatov poročevalec Skupščine občine Celje, ŠL 2/86.
34. Vpliv onesnaženosti zraka na zdravstveno stanje določenih kategorij prebivalstva v Celju in Slovenskih Konjicah, Razvojni center, Zdravstveni dom Celje, Zdravstveni dom Slovenske Konjice, 1989.
35. Vprašalnik o stroških za varstvo okolja v občini Celje, RCC, 1989,1990.
36. Poročilo o vplivu poplav 1. in 2. novembra 1990 na tla in vegetacijo v porečju Kamniške Bistrice, Savinje in Save, Biotehniška fakulteta - Agronomija, Katedra za pedologijo, prehrano rastlin in ekologijo, Ljubljana, december 1990.
37. Ekonomsko vrednotenje ekoloških vplivov in sanacijskih posegov v varstvo okolja v Celju, R-R projekt, Razvojni center - Planiranje in Razvojni center - Inštitut za raziskave in razvojni inženiring Celje, Celje, januar 1991.

Zusammenfassung

Die ökonomische Bewertung von ökologischen und Sanierungsmaßnahmen zum Umweltschutz in Celje

Bei der ökonomischen Analyse der ökologischen Folgen der langjährigen Umweltverschmutzung in Celje wurde leider aus Mangel an zuverlässigen und überprüften Angaben nur ein Teil der Gesundheitsschäden, der Folgen des Waldsterbens sowie Folgen an Objekten und Materialien wegen der kritisch belasteten Luft in Celje qualitativ bewertet. Bereits durch diese Analyse läßt sich global einschätzen, daß der verursachte Jahresschaden 2,27% des Bruttoeinkommens der Gemeinde Celje ausmacht. Wenn man nur einen Teil der Folgen abschätzen könnte, die sich in der Bodenverseuchung zeigen, in den Landwirtschaftsprodukten des kritisch verpesteten Gebietes von Celje und Umgebung, in den Einnahmeeinbußen in der Landwirtschaft, in der Umweltzerstörung, in den beschränkten Entwicklungsmöglichkeiten von Celje sowie seiner niedrigeren Lebensqualität, um nur die wichtigsten zu nennen, wären die Schäden nach unseren Annahmen um das dreifache bis vierfache höher.

Eine dringende Gesamtanierung der kritisch verpesteten Umwelt in Celje kann nur erfolgreich sein, wenn die Sanierung und die zukünftige umweltfreundliche Entwicklung parallel verlaufen:

-Verminderung der Umweltverschmutzung und Verbesserung im Bereich der Technologieprozesse und

-Einführung von umweltfreundlichen Prioritäten im Kommunalwesen in Celje (Ausbau des Gasleitungssystems, Trinkwasser, Klärung der Abwässer, Müllbeseitigung, Lösung der Verkehrsproblematik...).

Milena Simonič

BIBLIOGRAFSKO KAZALO K CELJSKEMU ZBORNIKU 1984-1990

19. knjiga za leto 1984 obsega 367 strani. Dotiskano oktobra 1984.
20. knjiga za leto 1985 obsega 399 strani. Dotiskano oktobra 1985.
21. knjiga za leto 1986 obsega 404 strani. Dotiskano oktobra 1986.
22. knjiga za leto 1987 obsega 364 strani. Dotiskano oktobra 1987.
23. knjiga za leto 1988 obsega 327 strani. Dotiskano oktobra 1988.
24. knjiga za leto 1989 obsega 392 strani. Dotiskano oktobra 1989.
25. knjiga za leto 1990 obsega 392 strani. Natisnjeno v septembru 1990.

Od 19. do 24. knjige (to je od leta 1984 do 1989) je zbornik izdala Kulturna skupnost občine Celje. 25. knjigo je izdala Knjižnica Edvarda Kardelja Celje.

19. knjigo (1984) so uredili: Jožica Dolenšek, Gustav Grobelnik (odgovorni urednik), Aleksander Hrašovec, Darko Maligoj, Vlado Novak, Slavko Pezdir, Anton Sore, Ivan Stopar in Jože Zupančič.

20. knjigo (1985) so uredili: Jožica Dolenšek, Gustav Grobelnik (odgovorni urednik), Aleksander Hrašovec, Darko Maligoj, Vlado Novak, Slavko Pezdir, Anton Sore, Ivan Stopar in Jože Zupančič.

21. knjigo (1986) so uredili: Jožica Dolenšek, Gustav Grobelnik (odgovorni urednik), Aleksander Hrašovec, Darko Maligoj, Vlado Novak, Slavko Pezdir, Anton Sore, Ivan Stopar in Jože Zupančič.

22. knjigo (1987) so uredili: Tatjana Badovinac, Teo Bizjak, Mirko Doberšek, Jožica Dolenšek, Gustav Grobelnik (odgovorni urednik), Vlado Novak in Ivan Stopar.

23. knjigo (1988) so uredili: Tatjana Badovinac, Teo Bizjak, Mirko Doberšek, Jožica Dolenšek, Gustav Grobelnik (odgovorni urednik), Vlado Novak in Ivan Stopar.

24. knjigo (1989) so uredili: Tatjana Badovinac, Mirko Doberšek, Jožica Dolenšek, Janko Germadnik, Gustav Grobelnik (odgovorni urednik), Vlado Novak in Ivan Stopar.

25. knjigo (1990) so uredili: Janez Cvirn (odgovorni urednik), Tatjana Badovinac, Janko Germadnik, Mirko Doberšek, Jožica Dolenšek, Vlado Novak in Ivan Stopar.

Od 19. knjige (1984) do 24. knjige (1989) je za tehnično ureditev rednih in posebnih izdaj Celjskega zbornika skrbel Franjo Mauer. 25. knjigo je oblikoval Biro M, naslovnico Jure Čižmek. Format vseh izdaj je ostal tudi v teh letih enak prejšnjemu: velika osmerka (170 mm x 240 mm). Knjige od 19 do 22 so bile natisnjene v Kemični, grafični in papirni industriji AERO, TOZD Grafika, Celje. Knjigi 23 in 24

sta bili natisnjeni v tiskarni RO "Zrinski", TIZ Čakovec. 25. knjiga je bila natisnjena v tiskarni Biro M v Ljubljani.

KAZALO PRISPEVKOV PO STROKAH

0 SPLOŠNO

002 Dokumentacija

- 1 **Božič Milan:** Deset let INDOK centra Celje. 1986, 361-365. Ilustr.

008 Kultura. Kulturna politika

- 2 **Pezdir Slavko:** Perspektive razvoja kulturne politike v občini Celje do leta 2000. 1984,241-248.
 3 **Šlandrova nagrada** 1984,1985,1986. 1986,373-361
 4 **Šlandrova nagrada** 1987. Skromno število pobud. 1987,359-361.
 5 **Šlandrova nagrada** po petindvajseti podelitvi. 1989, 385-388.

01 Bibliografija

- 6 **Fras Antonija:** Bibliografija Frana Roša. Kronološki pregled:1914-1983.1985, 261-302.
 7 - Iz bibliografije Frana Roša. Nekaj dopolnil. 1988, 199-202.
 8 **Novak Vlado:** Bibliografsko kazalo k Celjskemu zborniku 1967- 1983. 1984, 307-322.
 9 - Bibliografija prof. Janka Orožna. Drugi del (1972-1989). 1990, 283-294.
 10 **Orožen Božena:** Iz bibliografije Franceta Jesenovca. 1986,265-276.
 11 **Šlibar Vladimir:** Članki Alme M. Karlin v Cillier Zeitung 1920-1928. 1988, 191-198.

027 Splošne knjižnice

- 12 **Bauman Ivanka:** Objave knjižničnih delavcev. 1986, 45-55.
 13 **Debič Dane Danijel:** Knjižnica Edvarda Kardelja v Celju in njena možna prihodnost v naslednjih 30 letih. 1986,15-20.
 14 **Fras Antonija:** Razstavna dejavnost Knjižnice Edvarda Kardelja v Celju. (Pregled). 1986,, 37-44.
 15 **Kirn Jožefa:** Zaposleni v Knjižnici Edvarda Kardelja v Celju in njenih predhodnicah 1945-1986. 1986, 57-60.
 16 **Novak Vlado:** Študijska knjižnica v Celju. (Oris razvoja od 1946 do 1973). 1986, 7-13.
 17 - Od študijske in ljudske knjižnice do združene Knjižnice Edvarda Kardelja v Celju (1945-1986). 1986,5-60. Ilustr.
 18 - Isto. Posebni odtis. 1986,60 str. Ilustr.

19 **Orožen Božena:** Celjske knjižnice in knjižničarji v povojnem tisku. 1986, 21-36.

05 Periodika

20 **Božič Milan:** Deset let delegatovega poročevalca (1975-1985). 1985, 381-383. Ilustr.

21 **Aškerc Anka:** /O pomenu Celjskega zbornika./1987, 5.

22 **Izvršni svet** Skupščine občine Celje podeli za 30-letno kulturno poslanstvo Celjskemu zborniku - priznanje Celjski grb./ 1984, 7-8.

23 **Kulturna** skupnost občine Celje podeli ob dnevu kulturnega praznika slovenskega naroda priznanje Celjskemu zborniku ob 30- letnici izhajanja./ 1984, 9-10.

24 **Pezdur Slavko:** Celjskemu zborniku 1988 na pot. 1988,5-6.

06 Društva

25 **Grobelnik Ivan:** Zlet Svobod v Celju pred petdesetimi leti. 1985,45-54.

26 **Silvester Martin:** Medklubski sestanek jugoslovanskih Penklubov v Celju in Rogaški Slatini (1938). 1988,149-162.

27 **Zajc-Cizelj Ivanka:** Spodnještajerski narodni svet. 1984, 265- 277.

06.068 Častni občani

28 **Grobelnik Gustav in Vlado Novak:** Častni občani občine Celje (1952-1978). 1985, 35-43. Ilustr. /Franc Leskošek-Luka, Peter Stante-Skala, Mica Šlander, dr. Josip Tbmínšek, Franc Kač, Stane Kokalj, Janko Orožen, Martin Plankar, Blaž Pristovšek, Fran Roš, Fedor Gradišnik, Josip Broz-Tito, Franc Simonič, Edvard Kardelj, Sergej Kraigher, Olga Vrabič./

061.6 Raziskovalni zavodi

29 **Ivatnik Zoran:** Pregled in analiza raziskovalne in inovacijske dejavnosti v občini Celje. (Obdobje 1975-1983). 1985,133-144.

069 Muzeji

30 **Badovinac Tatjana:** Iz zbirke orožja celjskega muzeja. 1985,229-234. Ilustr.

31 - Sablja c. kr. pristanskih morsko-zdravstvenih uradnikov iz začetka 20. stoletja. 1987,241-244. Ilustr.

32 **Moškon Milena:** Srednjeveški keramični kozarec v Pokrajinskem muzeju v Celju. 1985, 227-228. Ilustr.

33 **Rihter Andreja:** Razstavna dejavnost Muzeja revolucije v Celju. 1989, 286-312. Ilustr.

3 DRUŽBENEVEDE**30 Socialno vprašanje**

- 34 **Fugger-Germadnik Rolanda:** Prvi koraki v svobodi. 1984, 65-80. Ilustr.
 35 - Celje v prvih povojnih letih. 1986,177-185. Ilustr.
 36 **Sore Anton:** Območje celjskega učiteljsišča (Srednje pedagoške šole) in socialne razmere učencev. 1986,225-263.

31 Demografija. Statistika

- 37 **Sore Anton:** Prebivalstvo Obsotelja po narodni pripadnosti. 1987, 25-38.
 38 - Prebivalstvo na Celjskem po stopnji strokovne izobrazbe. 1989,67-87.
 39 **Štolfa Franc:** Pomen sistematskih pregledov pri odkrivanju in zdravljenju zobnih in ustnih bolezni. 1987,211-213.

323 Notranja politika

- 40 **Orožen Janko:** Rogaška Slatina v boju za narodne pravice. 1987,117-119.

328 Vlade

- 41 **Lajh Emil:** Revolucionarno delavsko gibanje na celjskem območju od začetkov do šestojanuarske diktature. 1987,121-136. Ilustr.

329 Politične stranke in delo

- 42 **Lajh Emil:** Kratak oris ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem s poudarkom na razvoju gibanja v Celju in okolici. 1989, 212-235. Ilustr.
 43 **Verhovšek Hedvika:** Delo KP in OF na območju OK KPS Celje od aprila 1944 do osvoboditve. 1985,83-110.

331 Delo. Delavci. Plače

- 44 **Plank Metka:** Stavka v Cinkarni 1935. 1989,236-240.
 45 **Šlibar Vladimir:** Delavske mezde v Celju v letih 1913 in 1914. 1990, 261-273.

332 Zemljiška lastnina

- 46 **Mikola Milko:** Izvajanje agrarne reforme v celjskem okrožju. 1989, 263-280. Ilustr.
 47 **Natek Milan:** Zemljiško posestna struktura in prebivalstvo v celjski regiji. 1985, 83-110.

334 Zadrugištvo

- 48 **Verhovšek Hedvika:** "Lastni dom", registrirana delavska stavbena zadruga z omejeno zavezo v Celju 1900-1933.1987,293- 298.

336 Finance

49 **Cvikl Marta:** Oblikovanje akumulacije oziroma sredstev za razširjeno reprodukcijo v občini Celje. 1987,73-83.

338 Gospodarski položaj. Gospodarska politika

50 **Bukvič Vlado:** Razvojna prenova celjskega gospodarstva: status quo? 1987, 65-71.

51 **Sagadin Tone:** Prestrukturiranje celjskega gospodarstva. 1985, 145-158.

52 - Ključni problemi in razvojne možnosti celjske regije. 1986, 145-158.

53 - Raziskovalno-razvojna dejavnost v celjski industriji. 1988, 7-22.

339 Trgovina

54 **Sore Anton:** Gravitacijsko območje celjske trgovine na drobno. 1984, 99-130. Ilustr.

341 Meddržavno pravo

55 **Mikola Milko:** Vojna škoda, ki jo je Celje utrpelo med vojno 1941-1945. 1986, 197-202.

347 Zasebno pravo

56 **Mikola Milko:** Nacistične zaplembe zemljiške posesti na območju Celjskega okrožja 1941-1945. 1987,149-189.

35 Javna uprava

57 **Cvirn Janez:** Stavbna zadruga državnih uslužbencev 1911-1957. 1984, 279-288. Ilustr.

58 - Celjska mestna policija v letih 1887-1914. 1989, 313-320.

59 **Gorišek Karmen:** Družbene dejavnosti v občini Celje. 1986,319- 325.

60 **Mikola Milko:** Razvoj oblasti na območju Celja v obdobju 1945- 1954. 1985, 7-28. Ilustr.

61 - Upravnopolični razvoj celjske občine 1954-1963: Mestna občina Celje 1954-1955. 1986, 147-158.

62 - Zaplomba premoženja v celjskem okrožju v letih 1945-1948. 1990,165-205.

63 **Rihter Andreja:** Nemška protiletalska obramba in bombni napadi na Celje 1943 do 1945. 1986,187-196. Ilustr.

64 **Sore Anton:** Stanovanja v celjski občini. 1984,81-97.

364 Vrste družbene pomoči

65 **Plank Metka:** Bosančki. 1989,281-285.

66 **Zajc-Cizelj Ivanka:** Dnevno zavetišče v Celju (1932-1940). 1987,299-304.

37 Vzgoja. Šolstvo. Izobraževanje

- 67 **Cvirn Janez:** Celjsko gimnazijsko vprašanje. 1986, 229-250.
- 68 **Drofenik Roman:** Glasbena šola Glasbenega društva (1879-1918). 1989, 331-347. Ilustr.
- 69 **Lešničar Janko:** Leta 1961 smo ustanavljali v Celju učno bazo ljubljanske medicinske fakultete. 1988, 257-266.
- 70 **Mikola Milko:** Administrativna šola v Celju 1960-1966. 1984, 297-303.
- 71 - Iz zgodovine strokovnega šolstva v Celju. Splošna poklicna šola v Celju med nemško okupacijo 1941-1945. 1985, 79-81.
- 72 - Obrtna nadaljevalna šola v Celju 1878-1941. 1987, 279-291.
- 73 **Sore Anton:** Razvoj osnovnošolske mreže s posebnim ozirom na podružnične šole na celjskem območju. 1988, 221-248. Ilustr.
- 74 **Zajc-Cizelj Ivanka:** Dekliška šola šolskih sester (1878-1946). 1985, 65-78.
- 75 - Prva glasbena šola v Celju. 1986, 251-254. Ilustr.
- 76 - Začetki obrtnega šolstva v Celju (1829-1837). 1987, 275-277.
- 77 **Zupančič Jože:** Ukinitev Gimnazije in rast nove družboslovne šole v Celju. 1984, 191-239. Ilustr.

379.823.82 Branje leposlovja

- 78 **Šepetavc Anton:** Karl May na Dobrni ali problem bralne kulture na Slovenskem. 1988, 177-189.

379.823 Amaterstvo v znanosti

- 79 **Dolenšek Jožica:** Raziskovalna dejavnost celjske mladine v letu 1983. 1984, 176-189. Ilustr.
- 80 - Raziskovalna dejavnost celjske mladine v letu 1984. 1985, 385-395.
- 81 - Mladi za napredek Celja. 1987, 331-335.
- 82 - Raziskovalna dejavnost celjske mladine v letu 1987. 1988, 323-326.
- 83 - Raziskovalna dejavnost celjske mladine v letih 1988 in 1989. 1989, 379-384.
- 84 **Tratnik Zoran:** Mladi raziskovalci v celjskih osnovnih in srednjih šolah v letu 1982. 1984, 173-175.

5 PRIRODOSLOVNE VEDE**504.06 Zaščita okolja**

- 85 **Domitrovič-Uranjek Darka:** Ekološka bilanca Celja. 1986, 75- 100.
- 86 - Ekološka bilanca celjske regije - I. faza. 1987, 49-63.
- 87 - Ekološka bilanca celjske regije - II. faza. 1988, 23-64.
- 88 **Mežnar Brane in Domitrovič-Uranjek Darka** s sodelavci: Onesnaženost zraka in zdravstveno stanje prebivalcev Celja in Slovenskih Konjic. 1989, 45-66. (Sodelavci: Bogomil Hrašovec, Jože Hlačer, Andrej Uršič, Stanislav Kajba, Milena Čretnik-Hudina).

6 UPORABNE VEDE

61 Zdravstvo

- 89 **Gorenc Jože:** Lekarništvo v Celju - danes. 1986, 337-352.
90 **Homan Danica:** Pregled zobozdravstva v Celju in okolici 1945- 1987 (s posebnim pogledom na mladinsko zobozdravstvo). 1987, 203- 210.
91 **Hribovšek Avgust:** Dr. med. Karol Pečnik, neznani slovenski zdravnik za tuberkulozo. 1987,191-202. Ilustr.
92 **Krašovec Janez:** Kratak oris razvoja zdravilišč na celjskem območju. 1986, 327-335.
93 **Rebeušek Ludvik:** Trideset let zdraviliškega združenja v Celju. 1989,267-276.
94 **Štolfa Franc:** Rezultati ankete pri delavcih železniške transportne organizacije v Celju. 1984, 352-359.
95 **Štolfa Franc in Vulisič Velimir:** Podoba zobozdravnika dr. med. Antona Schwaba. 1988, 277-280. Ilustr.

614.84 Gasilstvo

- 96 **Mauer Franjo:** Dokument iz zgodovine savinjskih gasilcev. 1986,399-402. Ilustr.
97 **Videčnik Aleksander:** Boj za slovensko gasilstvo v Celju (1918- 1936). 1985, 55-63.

62 Tehnika

- 98 **Natek Milan:** Izraba vodnega pogona v porečju Voglajne. 1986,101-125. Ilustr.
99 **Rihteršič Janez:** Pridobivanje mineralnih surovin v celjski kotlini v preteklosti in sedanjosti (s presojo možnosti za bodočnost). 1984,161-172. Ilustr.

630 Gozdno gospodarstvo

- 100 **Mušič Alojz:** Vprašanje gospodarjenja z našimi višinskimi smrekovimi gozdovi. 1984,131-159. Ilustr.

64.024 Gostinstvo

- 101 **Sore Anton:** Nekateri dejavniki v gostinstvu celjske občine. 1986, 127-146. Ilustr.

654.191 Radio

- 102 **Božič Milan:** Trideset let Radia Celje (1954-1984). 1985,363- 372. Ilustr.

655 Knjigotrštvo

- 103 **Cvirn Janez:** Knjigotrški problemi ob prvi izdaji Jurčičevih zbranih spisov. 1989,131-137.
104 **Smolik Marijan:** Dvestoletnica celjskega tiskarja Jenka. 1990,121-132.

656.3 Kadrovanje

- 105 Gorišek Karmen: Ocena kadrovskih možnosti za prestrukturiranja celjske industrije. Razvojno raziskovalna naloga. 1988,65-71.
 106 - Ocena kadrovskih možnosti za prestrukturiranje celjske industrije. 1989, 89-106.
 107 Štolfa Franc in Savernik Srečko: Informacija o prebivalstvu na celjskem območju. 1986, 353-356.

658 Ekonomika in organizacija podjetij

- 108 Zdovc Hedvika: Opekarne na Celjskem sredi 19. stoletja. 1990,275-281.

7 UMETNOST

71/72 Urbanizem. Oblikovanje krajine. Arhitektura

- 109 Kocuvan-Polutnik Alenka: Dvorišča in vrtovi starega mestnega jedra Celja - dediščina preteklosti in potrebe sedanosti. 1988, 73-140. Ilustr.
 110 Kolšek Alenka: Predlog za preureditev Slovenskega pokopališča na Golovcu. 1987,95-105. Ilustr.
 111 - Obnova grajskega parka v Sevnici. 1988,141-144. Ilustr.
 112 Kramberger Dušan in Stopar Ivan: Program sanacije in prezentacije gradu Celje. 1987,85-94.
 113 O celjski arhitekturni delavnici. 1989,199-201. Ilustr.
 114 Prime Branka: Zgodovinska analiza odprtih površin (dvorišč in vrtov) v Celju. 1989,203-208. Ilustr.
 115 Sadar Jure: Idejni projekt pešaškega mostu na jezom na reki Savinji v Celju. 1989, 203-208. Ilustr.
 116 Sore Anton: Stare strešne kritine v savinjsko-sotelski pokrajini. 1985, 177-217. Ilustr.
 117 Stopar Ivan: Pregled grajskih stavb na slovenskem Štajerskem. 1984, 323-366. Ilustr.
 118 - Pregled grajskih stavb na slovenskem Štajerskem. (Nadaljevanje). 1985, 177-217. Ilustr.
 119 Šlibar Vladimir: Prispevek k preučevanju hramov in zidanic v okolici Sladke gore in Dolge gore. 1985,127-132. Ilustr.
 120 - Kašče na južnem Pohorju. 1987,39-48. Ilustr.

73/76 Likovna umetnost

- 121 Badovinac Tanja: Slikar Miroslav Modic. 1990, 207-219. Ilustr.
 122 Domjan Alenka: Likovni salon Celje. Kronološki pregled razstav in njih kratka oznaka (september 1974 - januar 1985). 1985, 307-329. Ilustr.
 123 - Likovni salon Celje. Kronološki pregled razstav in njih kratka oznaka (1985-1986). 1987, 225-234. Ilustr.

- 124 - Petindvajsetletnica Likovnega salona Celje. 1988, 229-304. Ilustr.
 125 - Kronologija Likovnega salona Celje 1987-1988. 1989, 187- 197. Ilustr.
 126 First Blaženka: Ob veduti celjskega mestnega špitala Sv. Elizabete. 1985, 219-226. Ilustr.
 127 Fras Antonija: Karel Zelenko, umetnik v luči sodobnega sveta. 1988, 289-298. Ilustr.
 128 Fugger-Germadnik Rolanda in Kač Tatjana: Politični plakat od leta 1945 do 1950. 1989, 209-211. Ilustr.
 129 Medved Drago: Mednarodna likovna zbirka Junij. 1985, 330-336.
 130 Moškon Milena: Lovrenčičeve upodobitve Celja. 1985, 303-306. Ilustr.
 131 - Jožef Lippert v muzejski zbirki celjskih vedut. 1987, 235- 240. Ilustr.
 132 - (Ne)znani slikar Anton Perko. 1990, 221-225. Ilustr.
 133 Petrovič Stane: Ana Trobej. 1988, 305-306. Ilustr.

78 + 78(06) Glasba. Glasbena društva

- 134 Grobelnik Gustav: Pripis h kroniki Celjskega pevskega društva. 1986, 305-318.
 135 - Zborovski seminarji mladinskega pevskega festivala Celje 1966-1981. 1988, 307-322. Ilustr.
 136 Hočevar Mateja: Razvoj tamburaštva v Celju. 1987, 307-314. Ilustr.
 137 Kunej Egon: XV. mladinski pevski festival. 1984, 249-254. Ilustr.
 138 - Celjski oktet po osvoboditvi (1945-1947). 1985, 337-338. Ilustr.
 139 Mauer Franjo: Tkmburaški zbor na Teharju. 1987, 315-318. Ilustr.
 140 Videčnik Aleksander: Celjski oktet 1937-1941. 1984, 289-295. Ilustr.
 141 Zajc-Cizelj Ivanka: K zgodovini glasbe v Celju (1824-1866). 1987, 305-306.
 142 Zdovc Iledvika: Pevsko slavje v Celju 1898. 1989, 321-329. Ilustr.
 143 Žvar Dragica: Celjski zborovodski seminarji v organizaciji Jureta Vrežeta. 1986, 277-304. Ilustr.

791.43 Filmska umetnost

- 144 Medved Drago: Enajst let vztrajanja ali teden domačega filma. 1984, 255-264.
 145 -12. tdf - v znamenju filmske delavnice. 1985, 373-380. Ilustr.

792 Gledališče

- 146 Grobelnik Gustav: Ljudski oder. Poglavlje v kroniki gledaliških amaterjev v Celju. 1986, 381-397. Ilustr.
 147 Lah Andrijan: Zvedavo zrenje scenskega sija. (Sprehod po štirih sezonah SLG v Celju - od 1983/84 do 1986/87). 1987, 215- 223. Ilustr.
 148 - Od izstopajočega začetka do solidnega konca (ob celjski gledališki sezoni 1987/88). 1988, 281-288. Ilustr.

79 Šport

- 149 Grobelnik Gustav: Sokolski dom - dom TVD Partizan Gaberje. 1989, 257-377.

Ilustr.

- 150 Rihter Andreja: Fizkultura v Celju v letih 1945 do 1950. 1987,319-330. Ilustr.
 151 Zajc-Cizelj Ivanka: Klub slovenskih kolesarjev "Celje" (1903- 1924). 1989, 249-356.

J

8 JEZIKOSLOVJE. LITERARNE VEDE

80 Jezikoslovje

- 152 Lah Urša: Najpogostejše napake desetih števil Novega tednika. 1987, 337-348.
 153 Orožen Božena in Končina Marija: Celjsko slavistično društvo pred vstopom v 30. leto. 1989,175-185.
 154 Pinter Irena: Besedotvorni opis pridevnika v delu Antona Martina Slomška "Keršansko devištvo". 1989,139-174.
 155 Plank Metka: Imena celjskih ulic in trgov do leta 1945. 1987, 349-358.
 156 Šepetavc Anton: K problematiki slovenskega jezika v Frankopanovem prevodu Molierovega Georga Dandina. 1990, 85-119. Ilustr.

830 Nemška književnost

- 157 Orožen Božena: Dom, domovina, jezik...in Alma Karlin (Ob 40- letnici smrti svetovne popotnice in pisateljice). 1990,153-164.

886.3 Slovenska književnost

- 158 Cvirn Janez: Kočvarjeva pisma Vošnjaku. 1985, 237-248. Ilustr.
 159 - Slovenska bol. (Novačanovo pismo iz leta 1911). 1987, 267- 270.
 160 Grdina Igor: Pota tiranstva v slovenski literaturi (do II. svetovne vojne). 1990, 133-151.
 161 Grobelnik Gustav: Uredniško spodbujanje Antona Ingoliča. (Spominski zapisi ob osemdesetletnici pisatelja Antona Ingoliča). 1987,271-274.
 162 Novak Vlado: Iz gradiva o Antonu Aškercu. 1985, 249-260. Ilustr.
 163 Orožen Božena: Davorin Ravljen - član "Zveste čete" 1898- 1965. 1988,163-176. Ilustr.
 164 Plank Metka: Doktor Anton Novačan in njegova Slovenska republikanska stranka. 1987,245-266. Ilustr.
 165 Šepetavc Anton: Kdo je mar? Ali Jovan Vesel-Koseski, med drugim tudi nekdanji dijak celjske gimnazije. 1989,107-129. Ilustr.

9 ZEMLJEPIS. BIOGRAFIJE. ZGODOVINA

903.3 Prazgodovinska bivališča

- 166 Tiirk Ivan in Dirjec Janez: Apnarjcvja jama, novo mousteriensko najdišče. Poročilo o sondiranju 1987/88.1989,7-19. Ilustr.

904 Kulturni ostanki zgodovinskih dob

- 167 Kolšek Vera: Rimsko grobišče v Breznem pri Laškem. 1986, 203- 208. Ilustr.

168 - Mala bronasta plastika iz Celeje. 1990, 7-26. Ilustr.

169 Pirkmajer Darja: Rimska cesta Emona-Celeia. Osek itinerarske ceste Aquileia-Donava. 1985,159-176. Ilustr.

908 Domoznanstvo

170 Cvirn Janez: Thomas Fiirstbauer: Kronika mesta Celja 1892-1907 (I. del). 1990, 227-260.

92 Biografije

171 AŠKERC ANTON

Novak Vlado: Spomin na profesorja Antona Aškerca (1910-1988). 1989, 3-5. /Memorialni zapis s sliko/.

172 BOLIAR ALOJZU

Alozij Bolhar. 1899-1984. 1984,306. /Memorialni zapis s sliko/

173 CVETKO DRAGO

/Novak Vlado/vin: V spomin Dragu Cvetku. 1985, 302.

174 GROBELNIK GUSTAV

Novak Vlado: Gustav Grobelnik (1917-1990). 1990, 298-300. /Memorialni zapis s sliko/.

175 JESENOVEC FRANCE

/Erklavec Janez/: France Jesenovec. 1906-1984. 1984,305. /Memorialni zapis s sliko/.

176 KLAIČ NADA

Nada Klaič. 1988,161. /Memorialni zapis z osmrtnico/.

177 KLAIČ NADA

Voje Ignacij: Nada Klaič (1920-1988). 1990, 301-302. /Memorialni zapis s sliko/.

178 OREL TINE

/Zupančič Jože/: Tine Orel. 1913-1985. 1985, 5. /Memorialni zapis s sliko/.

179 OROŽEN JANKO

Cvirn Janez: Janko Orožen (1891-1989). 1990, 295-297. /Memorialni zapis s sliko/.

929.52 Specialno rodoslovje

180 Goleč Boris: Preteklost Dragarjevega rodu iz okolice Habora v Savinjski dolini.

(Družbeni in gospodarski prerez z rodovnikom). 1990,61-83.

929.6 Grboslovje

181 Otorepec Božo: Srednjeveški pečati in grb mesta Celja. 1990, 43-60. Ilustr.

940.534.971.2 Zgodovina druge svetovne vojne v Sloveniji

182 Vurcer Jože: Kozjansko 1944. 1984,31-63. Ilustr.

183 Žagar-Milovanovič Ivanka: Celje na pragu svobode. 1985,29- 33. Ilustr,

949.712 Zgodovina Slovencev

184 Orožen Janko: Zgodovinska pot Gornjega gradu. 1987, 107-115 + 7 pril. (načrti). Ilustr.

185 Voje Ignacij: Celjski grofi in Dubrovnik. 1990,27-41.

Abecedno kazalo avtorjev

Aškerc Anka 21

Badovinac TMjana 30,31,121

Bauman Ivanka 12

Božič Milan 1,20,102

Bukvič Vlado 50

Cizelj-Zajc Ivanka 27,66, 74, 75, 76,141,151

Cvikl Marta 49

Cvirn Janez 57,58,67,103,158,159,170,179

Čretnik-Hudina Milena 88

Debič Dane Danijel 13

Dirjec Janez 166

Dolenšek Jožica 79,80,81,82,83

Domitrovič-Uranjek Darka 85, 86, 87, 88

Domjan Alenka 122,123,124,125

Drofenik Roman 68

Erklavec Janez 175

First Blaženka 126

Fras Antonija 6, 7, 14, 127

Fugger-Germadnik Rolanda 34,35,128

Goleč Boris 180

GorencJože 89

Gorišek Karmen 59,105,106

Grđina Igor 160

Grobelnik Gustav 28,134,135,146,149,161

Grobelnik Ivan 25

HlačerJože 88

Hočevnar Mateja 136

Homan Danica 90

Hrašovec Bogomil 88

Hribovšek Avgust 91

Hudina-Čretnik Milena, gl. Čretnik-Hudina Milena

KačTktjana 128

Kajba Stanislav 88

Ki m Jožefa 15

Kocuvan-Polutnik Alenka 109

Kolšek Alenka 110,111

Kolšek Vera 167,168

Končina Marija 153

Kraševac Janez 92

KunejEgon 137,138

Lah Andrijan 147,148

Lah Urša 152

LajhEmil 41,42

Lešničar Janko 69

Mauer Franjo 96,139

Mežnar Brane 88

Medved Drago 129,144, 145

Mikola Milko 46, 55,56, 60,61,62, 70, 71, 72

Milovanovič-Žagar Ivanka 183

Moškon Milena 32,130,131,132

Mušič Alojz 100

Natek Milan 47,98

Novak Vlado 8,9,16, 28,162,171,173,174

Otorepec Božo 181

Petrovič Stane 133

Pezdir Slavko 2, 24

Pinter Irena 154

Pirkmajer Darja 169

Plank Metka 44, 65, 155, 164

Polutnik-Kocuvan Alenka, gl. Kocuvan-Polutnik Alenka

Prime Branka 114

Rebeušek Ludvik 93

Rihter Andreja 33, 63, 150

Rihteršič Janez 99

SadarJure 115

Sagadin Tbone 51, 52, 53

Savernik Srečko 107

Silvester Martin 26

Smolik Marijan 104

Sore Anton 36, 37, 38, 54, 64, 73, 101, 116

StoparIvan 112, 117, 118

Šepetavc Anton 78, 156, 165

Šlibar Vlado 11, 45, 119, 120

Štolfa Franc 39, 94, 95, 107

TVatnik Zoran 29, 84

Tiirk Ivan 166

Uranjek-Domitrovič Darka, gl. Domitrovič-Uranjek Darka

Uršič Andrej 88

Verhovšek Hedvika 43, 48

Videčnik Aleksander 97, 140

Voje Ignacij 177, 185

Vulisič Velimir 95

VurcerJože 182

Zajc-Cizelj Ivanka, gl. Cizelj-Zajc Ivanka

Zdovc Hedvika 108, 142

Zupančič Jože 77, 178

Žagar-Milovanovič Ivanka, gl. Milovanovič-Žagar Ivanka
Žvar Dragica 143

UDK 729. (37)

KOLŠEK Vera, dipl. arheolog, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

Geniji smrti na relieh mestnega območja Celeje

Celjski zbornik 1991, s. 1-12

Sn. (De., Sn., En.)

Prispevek obravnava nagrobni okras - genije smrti, ki so nastali v času helenizma v Mali Aziji in v začetku 1. stol. prišli preko Grčije v Rim. V naše kraje so prišli preko Akvileje v začetku 2. stoletja. Na celejanskem mestnem območju jih poznamo šest, ki se po izdelavi odlikujejo glede na ostale v provincah Noriku in Panoniji.

UDK 351.816 (497.12 Celje) "15"

HOZJAN Andrej, mag., asistent, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, YU-62000 Maribor, Koroška cesta 160

Pretok informacij v Celju 16. stoletja

Celjski zbornik 1991, s. 13-27

Sn. (De., Sn., En.)

V prvi obsežnejši razpravi o možnostih prenosa sporočil v Celju 16. stoletja se avtor omejuje na prikaz komuniciranja mestne uprave, meščanov in vicedomskega urada z zunanjim svetom. Namenov in oblik pretoka informacij je bilo nešteto, od leta 1573 se jim je pridružila redna poštna postaja. Zaradi izjemne strateške lege je bilo Celje informacijsko žarišče tako za vojaške kot civilne oblasti.

UDK 75 (430) : 929 Claus J.

BADOVINAC Tanja, prof. umetn. zgod., kustos, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

Joseph Claus (1700-1764). Drobci o slikarju in njegovem delu.

Celjski zbornik 1991, s. 29-38

Sn. (De., Sn., En.)

Avtorica predstavlja dela doslej nepoznanega baročnega slikarja Josepha Clausa, ki je ustvarjal od dvajsetih do šestdesetih let 18. stol. na področju Štajerske. V njegovem dosedaj znanem slikarskem opusu, ki mu ga pripisuje, so kvalitetni poslikani antependiji in freske.

UDK 725.8 (497.12 Celje): 323.1(=3)
323.1 (=3): 725.8 (497.12 Celje)

STUDEN Andrej, magister, Inštitut za novejšo zgodovino, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Beseda, dve o Nemški hiši v Celju

Celjski zbornik 1991, s. 39-52

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor v razpravi predstavlja primer hiše z močno, predvsem pa namerno ideološko konotacijo. Obravnava obdobje od zamisli (sredi devetdesetih let 19. stol.) do nastanka Nemške hiše (1905-1907), njen ideološki učinek in notranjo strukturo. Zelo zanimiva je tudi usoda hiše po prvi svetovni vojni. Hiša je namreč predstavljala najbolj eklatanten primer za prikaz razpoke, ki je zijala med upravnimi zahtevami nemške manjšine in dejanskim uresničevanjem teh zahtev.

UDK 949.712 Slovensko Štajersko "1906/1907"
329 (497.12 Slovensko Štajersko) "1906/1907"

GOROPEVŠEK Branko, prof. zgod. in geografije, YU-63312 Prebold, Prebold 106.

Štajerski Slovenci in državnozbornska volilna reforma 1907

Celjski zbornik 1991, s. 53-66

Sn. (De., Sn., En.)

Avtorje na podlagi časopisnih virov prikazal vzdušje v slovenskem taboru v času boja za državnozbornsko volilno reformo 1907, slovensko-nemška nasprotja v borbi za mandate in trenja med posameznimi slovenskimi političnimi strujami, ki so prav v času sprejema reforme privedla do dokončnega razpada sloge na Spodnjem Štajerskem.

UDK 621.311.1 (497.12 Celje) "1913/1941"

HIMMELREICH Bojan, arhivist, Zgodovinski arhiv Celje, YU-63000 Celje, Trg svobode 10

Začetki elektrifikacije mesta Celja

Celjski zbornik 1991, s. 67-83

Sn. (De., Sn., En.)

Avtorje na podlagi arhivskih virov podrobno predstavil elektrifikacijo mesta Celja od začetka (1913) do leta 1941. V tem okviru je še posebej predstavil porabo električne energije, probleme z omrežjem in dobavitelji ter delovanje Mestne elektrarne Celje.

UDK 886.3.09 Novačan A.
886.1/2.09 Cmjjanski M.

GRDINA Igor, mag., asistent, Filozofska fakulteta, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Na mejah literature: Anton Novačan in Miloš Crijjanski kot pisatelja pričevalca o somraku nekega poltičnega življenja

Celjski zbornik 1991, s. 85-98

Dr. Anton Novačan v slovenski in Miloš Cmjjanski v srbski literaturi sta zapustila literarno pomembna pričevanja o času II. svetovne vojne (oziroma o času neposredno pred njo). Razprava se ustavlja zlasti ob problemu koherence njunih mozaičnih tekstnih kompozicij (dnevnik pri Novačanu, pri Cmjjanskem zelo osebno nizanje posameznih "slik").

UDK 940.53/.54 (430=863) "1943/1944"
886.3-6

GOLEČ Boris, študent, Filozofska fakulteta, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Pisma slovenskega vojaka Oskarja Dragarja (1918-1944) - prebežnika iz nemške vojske - od 12. 4. do 16. 12. 1943

Celjski zbornik 1991, s. 99-138

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor v razpravi obravnava zanimiva pričevanja Oskarija Dragarja z Dola pri Hrastniku, ki so ohranjena v 19 pismih, 42 razglednicah in dopisnicah, 26 neodposlanih razglednicah ter 40 fotografijah, o vojaškem življenju v času od aprila 1943 do sovjetske zimske ofenzive 1943/44 na ukrajinski fronti.

UDK 332.26.025.87 : 658.114 (497.12 Celje)

MIKOLA Milko, mag., arhivist, Zgodovinski arhiv Celje, YU-63000 Celje, Trg svobode 10

Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij na Češkem

Celjski zbornik 1991, s. 139-156

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor v razpravi obravnava problematikoizvajanja nacionalizacije zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem decembra 1946 in aprila 1948. Pri tem ugotavlja, da so veliko večino zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem, tako kot v ostali Sloveniji, razlastili z zaplembo in ne z nacionalizacijo. V primerjavi z zaplembami sta bili obe nacionalizaciji samo dopolnilna razlastitvena ukrepa.

UDK 886.3 (100).09-1 "1945/1965"

GRDINA Igor, mag., asistent, Filozofska fakulteta, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Poezija slovenskega zdomstva 1945-1965 (razmere, temelji, usmeritve)

CeUski zbornik 1991, s. 157-184

Sn. (De., Sn., En.)

V obdobju 1945-1965 je slovenska zdomska poezija razvila svojo lastno identiteto znotraj slovenske nacionalne literature in dosegla stopnjo razvite moderne lirike. Njen razvoj je tekel vzporedno in tipološko povsem primerljivo z razvojem slovenske poezije v matici, čeprav so jugoslovanske komunistične oblasti na vse načine ovirale in onemogočale stike med izseljensko in matično Slovenijo.

UDK 712.6 : 726.7 (497.12 Sopotah)

KOLŠEK Alenka, dipl. ing. krajinske arhitekture, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, YU-63000 Celje

Rekonstrukcija okolice olimskega samostana v Sopotah

Celjski zbornik 1991, s. 185-197

Sn. (De., Sn., En.)

V letu 1990 je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje pripravil konservatorske smernice rekonstrukcije okolice olimskega samostana v Sopotah. Po Vischeijevi grafični predlogi iz leta 1681 naj bi prezentirali tudi dva manjkajoča trakta, obrambni jarek z ločnim mostom in dva samostanska vrtova. Z ustrezno ureditvijo naj bi samostan zaživel v svoji celoviti podobi, obenem pa bi funkcionalno in oblikovno predstavljal osrednjo zanimivost naselja Sopotah in obsovelske pokrajine.

UDK 929.52 Galle

GALLE Hubert Wolfgang, upokojenec, A-1842 Graz, Petersbergenstrasse 2

Iz zgodovine družine Galle

CeUski zbornik 1991, s. 199-204

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor članka, Hubert Wolfgang Galle, potomec nekdanjih lastnikov graščine in veleposestva Lemberg pri Dobrni, je v članku prikazal glavne geneološke linije razvoja družine Galle, od prvih omemb v virih pa vse do konca druge svetovne vojne.

UDK 334.71 (Obsotelje)
39 : 334.71 (Obsotelje)

ŠLIBAR Vladimir, kustos, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

Obrt in domača obrt v Obsolejju

Celjski zbornik 1991, s. 205-209

Sn. (De., Sn., En.)

Avtorje na podlagi arhivskih in statističnih virov ter podatkov s terena prikazal razširjenost obrti in domače obrti v krajevnih skupnostih Bistrica ob Sotli in Podsreda od konca prejšnjega stoletja do danes.

UDK 949.712 Celje
908 (497.12 Celje)

CVIRN Janez, dr., Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

Thomas Furstbauer: Kronika mesU Celja 1892-1907 (2. del)

CeUski zbornik 1991, s. 211-254

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor objavlja prevod in priredbo drugega dela Fiirstbauerjeve kronike mesta Celja, ki zajema čas od leta 1900 do 1907. Gre za nadaljevanje in konec lanskoletne objave prvega dela omenjene kronike. Kronika predstavlja pomemben in avtentičen dokument za preučevanje zgodovine mesta Celja na prelomu stoletja, saj je bil njen pisec, predstojnik mestnega urada Thomas Furstbauer, vesten kronist celjskega dogajanja. To dogajanje pa je seveda opisoval z nemškega zornega kota.

UDK 940.540.56 : 616.89 (497.12 Novo Celje) "1941"

HIMMELREICH Bojan, arhivist, Zgodovinski arhiv Celje, YU-63000 Celje, Trg svobode 10

Seznam leta 1941 usmrčenih bolnikov umobolnice Novo Celje

CeUski zbornik 1991, s. 255-264

Sn. (De., Sn., En.)

Nacistično ubijanje umobolnih in onemoglih oseb zaradi zaščite rase je leta 1941 zajelo tudi slovensko Štajersko. Iz umobolnice v Novem Celju so, kot pričata ohranjena dokumenta, ki ju objavljamo, odpeljali 387 oseb, od katerih so jih 357 usmrtili.

UDK 33 : 502/504 (497.12 Celje)
502/504 (497.12 Celje): 33

DOMITROVIČ-URANJEK Darka, prof. geogr. in sociol., Razvojni center - Planiranje Celje, YU-63000 Celje, Ul. XIV. divizije 14
SAG Al) IN Tone, dipl. oec., Razvojni center - Inštitut za raziskave in razvojni inženiring Celje, YU-63000 Celje, Ul. XIV. divizije 14.

Ekonomsko vrednotenje ekoloških vplivov in sanacijskih posegov v varstvo okolja

Celjski zbornik 1991, s. 265-290

Sn. (De., Sn., En.)

Stroški za sanacijo onesnaženega okolja v Celju so leta 1989 znašali 1,3% družbenega proizvoda, ocenjeni del posledic oziroma škode zaradi dolgotrajnega prekomernega onesnaževanja pa 2,3% družbenega proizvoda. Če bi vrednotili večino evidentiranih škod zaradi onesnaževanja v Celju, bi te bile 3- do 4-krat večje. Imperativ prihodnjega razvoja v Celju so prijazne tehnološke in prostorsko komunalne prioritete.

UDC 729. (37)

KOL&EK Vera, B. A., Archeologist, Regional Museum of Celje, YU- 63000 Celje, Muzejski trg 1

The Geniuses of Death on the Reliefs of the Town Area of Celeia

CeUski zbornik 1991, s. 1-12

Sn. (De., Sn., En.)

The article deals with the tombstone ornaments-the geniuses of death - which were first found in Asia Minor in the time of Hellenism and were brought to Rome via Greece at the beginning of the 1st century A. D. The ornaments came to the territory of the present-day Slovenia via Aquileia and were first found here at the beginning of the 2nd century A. D. There are six ornaments documented on the town area of Celeia which are one of the best executions in the provinces of Noricum and Pannonia.

UDC 351.816 (497.12 Celje) "15"

HOZJAN Andrej, M. A., Assistant Lecturer, University of Maribor, Pedagogical Faculty, YU-62000 Maribor, Koroška cesta 160

Information Exchange in Celje in the 16th Century

Celjski zbornik 1991, s. 13-27

Sn. (De., Sn., En.)

In the first extensive treatise on the possibilities of the information exchange in Celje in the 16th century the author focuses on the communication of the town administration, the citizens and the viscount office (German: Vizedom) with the outer world. There was a great variety of purposes and forms of the information exchange, one of them was, from 1573, a regular post office. Due to its remarkable strategic position, Celje was the information centre for military as well as civil authorities.

UDC 75 (430): 929 Claus J.

BADOVINAC Taiga, History of Art Teacher, Custodian, Regional Museum of Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

Joseph Claus (1700-1764). Some Fragments about the Painter and His Work

Celjski zbornik 1991, s. 29-38

Sn. (De., Sn., En.)

The author presents the works of Baroque painter Joseph Claus who has been unknown till now and created in Styria from the 20s to the 60s of the 18th century. In his up-to-now-known creations the author ascribe to the painter, there are quality painted antependiums and frescoes.

UDC 725.8 (497.12 Celje) :323.1(=3)
323.1 (=3) : 725.8 (497.12 Celje)

STUDEN Andrej, M. A., Institute for Modern History, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

A Word or Two about the German House in Celje

Celjski zbornik 1991, s. 39-52

Sn. (De., Sn., En.)

In his treatise the author presents the example of the house with strong and above all intentionally ideological connotation. The author discusses the period from the idea (middle of the 90s of the 19th century) to the actual building (1905-1907) of the German House (Deutsches Haus), its ideological effect and the inner structure. The faith of the house after the First World War is also very interesting. Namely, the house represented the most striking example of the gap between the legal claims of the German minority and the actual fulfilment of these claims.

UDC 949.712 Slovensko Štajersko "1906/1907"
329 (497.12 Slovensko Štajersko) "1906/1907"

GOROPEVŠEK Branko, History and Geography Teacher, YU-63312 Prebold, Prebold 106

The Styrian Slovenes and the National Chamber Election Reform in 1907

Celjski zbornik 1991, s. 53-66

Sn. (De., Sn., En.)

On the basis of newspaper sources the author presented the atmosphere in the Slovene camp in the time of the campaign for the National Chamber election reform in 1907, the Slovene-German confrontation in the fight for mandates and the dissension among different Slovene political factions, which led to the final collapse of concord in Lower Styria at the time of the passing of the reform.

UDC 621.311.1 (497.12 Celje) "1913/1941"

HIMMELREICH Bojan, Arhivist, Historical Archives of Celje, YU- 63000 Celje, Trg svobode 10

The Beginnings of Electrification in (he Town of Ce)je

Celjski zbornik 1991, s. 67-83

Sn. (De., Sn., En.)

Based on the archival documents, the author thoroughly presents the electrification in Celje from the beginning in 1913, to 1941. The author focuses on the problems of the consumption of electricity, the electrical network system, the suppliers, and the working of the power station Mestna elektrarna Celje.

UDC 886.3.09 Novačan A
886.1/2.09 Crnjanski M.

GROINA Igor, Assistant Lecturer, University of Ljubljana, Faculty of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

On the Borderland of Literature: Anion Novačan and Miloš Crnjanski as Writers Witnessing Ihe Twilight of certain Political Life

Celjski zbornik 1991, s. 85-97

Sn. (De., Sn., En.)

Dr. Anton Novačan and Miloš Crnjanski have in Slovene and Serbian literature respectively each bequeathed a literary important testimony to the period of World War II (and the time immediately preceding it). The paper focuses particularly on the problem of coherence of the writers' mosaic textual composition (the diary by Novačan, and very personal enumeration of individual images by Crnjanski).

UDC 940.53/54 (430=863) "1943/1944"
886.3-6

GOLEC Boris, Student of History, University of Ljubljana, Faculty of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, AŠkerčeva 12

Letters of Slovene Soldier Oskar Dragar (1918-1944) - a Deserter from the German Army - from 12.4. to 16.12.1943

CeUski zbornik 1991, s. 99-138

Sn. (De., Sn., En.)

In his treatise the author presents interesting tellings of Oskar Dragar from Dol near Hrastnik, which consist of 19 letters, 42 picture postards and postcards, 26 picture postcards which were never sent, and 40 photographs. This is the story of military life in the time from April 1943 to the Soviet Winter Offensive on the Ukrainian front in 1943/1944.

UDC 332.26.025.87 : 658.114 (497.12 Celje)

MIKOLA Milko, M. A., Historical Archives of Celje, YU-63000 Celje, Trg svobode 10

Nationalization of Private Manufacturing Enterprises in the Celje Region

Celjski zbornik 1991, s. 139-156

Sn. (De., Sn., En.)

In his treatise the author discusses the problems of implementing the nationalization of private manufacturing enterprises in the Celje region in December 1946 and April 1948. As he ascertains, in the Celje region as well as in the Republic of Slovenia as a whole, a great many manufacturing enterprises have been expropriated by confiscation rather than by nationalization. When compared to the confiscation, the two acts of nationalization of private manufacturing enterprises in the Celje region have been merely additional expropriation measures.

UDC 886.3 (100).09-1 "1945/1965"

GRDINA Igor, Assistant Lecturer, University of Ljubljana, Faculty of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, Aikeréeva 12

Poetry of the Slovene Immigrants 1945-1965 (Circumstances, Bases, Orientations)

Celjski zbornik 1991, s. 157-184

Sn. (De., Sn., En.)

In the period 1945-1965 the Slovene immigrational poetry developed its own identity within the Slovene national literature and reached the stage of developed modern lyrics. Its development ran parallel and typologically completely comparable with the development of the Slovene poetry in the homeland although the contacts between the Slovene immigrants and their homeland were hindered and balked by the Yugoslav communist authorities in all possible ways.

UDC 712.6 : 726.7 (497.12 Sopote)

KOLSEK Alenka, B. Sc., Landscape Architect, Institute for Preservation of Natural and Cultural Heritage of Celje, YU-63000 Celje,

The reconstruction of the Olimje monastery surroundings in Sopote

Celjski zbornik 1991, s. 185-197

Sn. (De., Sn., En.)

In 1990, restoration guidelines for the reconstruction of the Olimje monastery surroundings in Sopote were laid down by the Institute for Preservation of Natural and Cultural Heritage of Celje. According to the Vischer's graphical documents of 1681, two missing parts of the building, a moath with a drawbridge and two monastery gardens should be sketched there. After appropriate landscaping, the monastery as a whole should be revitalized. At the same time, the monastery should represent the most important sight of Sopote and the Obsotelje region, both functionally and artistically.

UDC 929.52 Galle

GALLE Hubert Wolfgang, Pensioner, A-1842 Graz, Petersbergenstrasse 2

From the History of the Galle Family

Celjski zbornik 1991, s. 199-204

Sn. (De., Sn., En.)

The author of the article, and the descendant of the former owners of the mansion and estate Lemberg near Dobrna, Hubert Wolfgang Galle, traces main genealogical lines of development of the Galle family from the first mentions in the sources to the end of the Second World War.

UDC 334.71 (Obsotelje)
39: 334.71 (Obsotelje)

ŠLI BAR Vladimir, Custodian, Regional Museum of Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

Small-Scale Industry and Cottage Industry in the Obsolete Region

Celjski zbornik 1991, s. 205-210

Sn. (De., Sn., En.)

On the basis of archival and statistical sources, as well as the data obtained from the field study the author presents the dispersal of the small-scale industry and cottage industry in the local communities of Bistrica ob Sotli and Podsreda from the end of the previous century till now.

UDC UDK 949.712 Celje
908 (497.12 Celje)

ČVIRN Janez, Dr., Regional Museum of Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

Thomas Furstbauer: Chronicle of the Town of Celje 1892-1907 (II. Part)

Celjski zbornik 1991, s. 211-254

Sn. (De., Sn., En.)

The author publishes the translation and adaptation of the second part of the Furstbauer's chronicle of the Town of Celje from 1900 do 1907. This is the instalment and the end of the chronicle's first part which appeared in the previous year's issue. The chronicle is an important and authentic document for research on the history of Celje at the turn of the century as its writer Thomas Furstbauer, the head of the town office, was conscientious chronicist of occurrences in Celje although they were written from the German point of view.

UDC 940.540.56 : 616.89 (497.12 Novo Celje) "1941"

HIMMELREICH Bojan, Arhivisl, Historical Arhives of Celje, YU- 63000 Celje, Trg svobode 10

The List of Patiens of the Novo Ceffe Mental Hospital Killed in 1941

Celjski zbornik 1991, s. 255-264

Sn. (De., Sn., En.)

The Nazi killing of the insane and debilitated people justified by the protection of the race began also in Slovene Styria in 1941. According to the two perserved documents published in the article, 387 persons were taken away from the Novo Celje mental hospital, of which 357 were killed.

UDC 33 : 502/504 (497.12 Celje)
502/504 (497.12 Celje) : 33

DOMITROVIČ-URANJEK Darka. Geography and Sociology Teacher, Center for Development-Planning, YU-63000 Celje, Ul. XIV. divizije 14

SAGADIN Tone, B. Sc., Economist, Center for Development, Institute for Research and Development Engineering of Celje, YU- 63000 Celje, Ul. XIV. divizije 14

Economic Evaluation of the Ecological Effects and the Rebuilding Works on the Environmental Protection

Celjski zbornik 1991, s. 265-290

Sn. (De., Sn., En.)

In 1989, the expenditures on the improvement of polluted environment of Celje totalled 1,3 per cent of the national product, whereas the valuated consequences or damage caused by the long-lasting excessive pollution were 2,3 per cent of the national product. If we would evaluate most of the recorded damage caused by the pollution in Celje, the figure would be 3 to 4 times bigger. The imperative of the future development of Celje are ecologically friendly technological and spacial public- maintenance priorities.

ZGODOVINSKI ČASOPIS

**Osrednja slovenska historična revija
Glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije**

**Vse informacije lahko dobite na sedežu Zveze
zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana,
Aškerčeva 12/1, tel: (061) 150-001, int. 210.**

CELJSKI ZBORNİK

**Najstarejši zbornik za krajevno zgodovino na Slovenskem
lahko kupite v Osrednji knjižnici Celje, 63000 Celje,
Muzejski trg 1, tel: (063) 26-731; fax: (063) 25-350.**

**Na razpolago so vam skoraj vsi letniki od leta 1951 naprej
po ugodni ceni.**